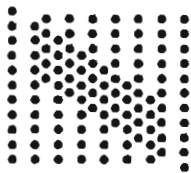

41

RAZPRAVE in
GRADIVO
TREATISES AND DOCUMENTS

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES
LJUBLJANA, 2002

INŠTITUT ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA
INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES
LJUBLJANA, 2002

RAZPRAVE IN GRADIVO - TREATISES AND DOCUMENTS

Revija za narodnostna vprašanja - Journal of Ethnic Studies

UDK-UDC 323.15.342.4 (058)

ISSN 0354-0286

UREDNIŠKI ODBOR - EDITORIAL BOARD

Dr. Otto Feinstein, mag. Boris Jesih, mag. Vera Klopčič, dr. Miran Komac, dr. Matjaž Klemenčič, Marinka Lazič, dr. Avguštin Malle, mag. Mojca Medvešek, dr. Katalin Munda Hirnök, dr. Albina Nečak Lük, Milan Pahor, dr. Albert F. Reiterer, Janez Stergar, dr. Irena Šumi, dr. Jernej Zupančič, dr. Mitja Žagar

ODGOVORNI UREDNIK - EDITOR-IN-CHARGE

Mag. Boris Jesih

PREVODI - TRANSLATION

Mag. Boris Jesih, Meta Gostinčar Cerar, Jana Kranjec Menaše

JEZIKOVNI PREGLED - LANGUAGE EDITOR

Irena Destovnik

OBLIKOVANJE - DESIGN

Jana Kuharič

TISK - PRINTED BY

Eurota d.o.o.

ZALOŽIL IN IZDAL - PUBLISHED AND EDITED BY

Inštitut za narodnostna vprašanja - Institute for Ethnic Studies
SI, 1000 Ljubljana, Erjavčeva 26, tel.: +386 (0)1 20 01 87 0, fax +386 (0)1 25-10-964
e-mail: inv@inv.si

PREDSTAVNIK - REPRESENTATIVE

Dr. Mitja Žagar

REVJO SOFINANCIRA - CO-FINANCED BY

Ministrstvo za šolstvo, znanost, tehnologijo in šport Republike Slovenije
Ministry of Education, Science, Technology and Sport of the Republic of Slovenia

Z 08 -01- 2003 / 19

RAZPRAVE IN GRADIVO
TREATISES AND DOCUMENTS

41

KAZALO

BOJAN BREZIGAR

- SLOVENSKA MANJŠINA V ITALIJI V LUČI POSTOPKA PREVERJANJA URESNIČEVANJA OKVIRNE
KONVENCIJE ZA ZAŠČITO NARODNIH MANJŠIN 8

ROMANA BEŠTER

- VPLIV OKVIRNE KONVENCIJE ZA ZAŠČITO NARODNIH MANJŠIN IN EVROPSKE LISTINE O
REGIONALNIH ALI MANJŠINSKIH JEZIKIH NA USTAVNO ZAŠČITO MANJŠIN V DRŽAVAH
ČLANICAH SVETA EVROPE 32

PETER GSTETTNER

- DER ORTSTAFELSTURM VOR 30 JAHREN - EINE BEWEGUNG GEGEN GESETZ UND ORDNUNG
EINE ANALYSE DER MIKROPOLITIK RUND UM DAS JAHR 1972 IN KÄRNTEN
Napad na krajevne table pred 30 leti - gibanje proti zakonitosti in redu.
Analizo mikropolitike na Koroškem okoli leta 1972 68

SONJA NOVAK LUKANOVIČ

- EKONOMSKI VIDIK JEZIKA V VEČKULTURNEM OKOLJU -
NARODNOSTNO MEŠANO OKOLJE V SLOVENIJI 96

SARA BREZIGAR

- ENAKE MOŽNOSTI NA DELOVNEM MESTU
ALI RES VPLIVAJO NA SODELOVANJE ZAPOSLENIH? 116

MITJA ŽAGAR

- NEKAJ MISLI O POLITIKI INTEGRACIJE ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENIJI 136

MIRJAM POLZER-SRIENZ

- MINDERHEITENPOLITIK AM BEISPIEL DER ROMA IN AUSGEWÄHLTEN STAATEN SÜDOSTEUROPAS
Ali se diskriminacija do Romov in Sintov končuje?
Aktualni politični in pravni ukrepi na nacionalni in mednarodni ravni 172

ATTILA KOVÁCS

- IZKJUČITEV PREKMURSKIH MADŽAROV IZ AGRARNE REFORME NA OSNOVI PODATKOV
POPISA O MATERNEM JEZIKU IZ LETA 1921 188

SONJA KURINČIČ MIKUŽ, MARINKA LAZIČ

- BIBLIOGRAFIJA SODELAVCEV INŠTITUTA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA ZA LETO 2001 206

TABLE OF CONTENTS

BOJAN BREZIGAR	
SLOVENE MINORITY IN ITALY THROUGH THE MONITORING PROCESS OF THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES	8
ROMANA BEŠTER	
EFFECT OF THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES AND THE EUROPEAN CHARTER ON REGIONAL AND MINORITY LANGUAGES UPON THE CONSTITUTIONAL PROTECTION OF MINORITIES IN THE COUNCIL OF EUROPE MEMBER STATES	32
PETER GSTETTNER	
DER ORTSTAFELSTURM VOR 30 JAHREN - EINE BEWEGUNG GEGEN GESETZ UND ORDNUNG EINE ANALYSE DER MIKROPOLITIK RUND UM DAS JAHR 1972 IN KÄRNTEN	68
SONJA NOVAK LUKANOVIČ	
THE ECONOMIC ASPECT OF LANGUAGE IN MULTICULTURAL SETTING - THE CASE OF AN ETHNICALLY MIXED AREA IN SLOVENIA	96
SARA BREZIGAR	
EQUAL OPPORTUNITIES AT THE WORKPLACE THEIR IMPACT ON EMPLOYEE PARTICIPATION	116
MITJA ŽAGAR	
SOME THOUGHTS ON THE POLICY OF INTEGRATION OF THE ROMA COMMUNITY IN SLOVENIA	136
MIRJAM POLZER-SRIENZ	
MINDERHEITENPOLITIK AM BEISPIEL DER ROMA IN AUSGEWÄHLTEN STAATEN SÜDOSTEUROPAS	172
ATTILA KOVÁCS	
A LENDVAVIDÉKI MAGYARSÁG KIZÁRÁSÁRA A FÖLDREFORMBÓL AZ 1921-ES NÉPSZÁMLÁLÁS ANYANYELVRE VONATKOZÓ ADATAI ALAPJÁN	188
SONJA KURINČIČ MIKUŽ, MARINKA LAZIČ	
BIBLIOGRAPHY OF THE INSTITUTE FOR ETHNIC STUDIES CO-WORKERS FOR THE YEAR 2001	206

SKUPNA IZJAVA EVANAGELIČANSKIH CERKVA IZ AVSTRIJE IN SLOVENIJE TER OSREDNJIH
ORGANIZACIJ KOROŠKIH SLOVENCEV OB DNEVU SREČANJA (GLOBASNICA, 4. 12. 2002) 253

IN MEMORIAM JANKO JERI 256

GEMEINSAME ERKLÄRUNG DER EVANGELISCHEN KIRCHEN ÖSTERREICHS
UND SLOWENIENS ANLÄSSLICH DER BEGEGNUNG (GLOBASNITZ 4.12.2002)

253

IN MEMORIAM JANKO JERI

256

SLOVENE MINORITY IN ITALY THROUGH THE MONITORING PROCESS OF THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES

The Article contains the overview of the whole monitoring process of the Framework Convention for the Protection of National Minorities, referring to the Slovene minority in Italy. It starts with the review of the State Report, continues with the examination of all the references to the Slovene minority through the steps of the monitoring process, and ends with the adoption of the Conclusions and Recommendations of the Committee of Ministers. The process should be considered an interesting Case Study, as it contains reference to bilateral agreements and domestic law, as well as to the Framework Convention. The involvement of the diplomacy of the Republic of Slovenia adds to the process further international dimension. In the conclusion the author states that due to the fact that during the monitoring process Italy still discussed and finally adopted the new legislation, the real evaluation of the implementation of the FCNM will only be possible later on, after Italy has produced its second report.

Keywords: Italy, Slovene minority, Framework Convention for the Protection of National Minorities

SLOVENSKA MANJŠINA V ITALIJI V LUČI POSTOPKA PREVERJANJA URESNIČEVANJA OKVIRNE KONVENCIJE ZA ZAŠČITO NARODNIH MANJŠIN

Članek vsebuje pregled celotnega postopka preverjanja uresničevanja Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin s strani Italije z ozirom na slovensko manjšino v Italiji. Pregled se začne s predstavitvijo poročila italijanske vlade, vsebuje oceno vseh stopenj postopka preverjanja in se konča z odobritvijo sklepov in priporočil Odbora ministrov Sveta Evrope. Gre za zanimiv primer preverjanja uresničevanja listine, predvsem zaradi prepletanja notranjega in mednarodnega dvostranskega prava, seveda poleg izrecnega opiranja na okvirno konvencijo. Vključitev diplomacije Republike Slovenije zagotavlja postopku dodatno mednarodno dimenzijo. Zanimiv je tudi zaključek: ker je v tej fazi Italija šele dopolnjevala svojo zakonodajo bo treba za oceno resničnega izvajanja počakati na drugo poročilo in torej na nadaljevanje postopka.

Ključne besede: : Italija, Slovenci, Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin

This Article deals with the implementation of the Council of Europe Framework Convention for the Protection for National Minorities (FCNM)¹ in Italy, referring to the Slovene minority in the Italian Autonomous Region Friuli - Venezia Giulia. The Article is based on existing documentation, mostly available on-line and on some newspaper articles.

The Article will review the activities starting with the Italian State report, forwarded by the Italian government to the Council of Europe on 3 May 1999, and it will end with the adoption of the Resolution on the implementation, adopted by the Committee of Ministers of Council of Europe on the 3 July 2002.

The time between these two events was crucial for the Slovene minority in Italy. In the year 2001 the Italian parliament adopted the new legislation for the protection of the Slovene minority in Italy, that dinamised the relationship with the Council of Europe as well. In January 2002 the decision of the Italian government to change some rules related to bilingual identity cards caused further troubles and involved the diplomacy of the Republic of Slovenia as well.

The process of evaluation of Italian implementation of the FCNM should be therefore considered an interesting case study, involving European, bilateral and domestic juridical dimension.

One more note on the terminology is needed: the FCNM refers to National minorities, while Italy refers to Linguistic minorities, the term contained in Art. 6 of the Italian Constitution. (The Republic shall safeguard linguistic minorities by means of special provisions).

1. REPORT SUBMITTED BY ITALY

Italy Ratified the FCNM with Law 302 of 28 August 1997 and it deposited the ratification instrument with the Council of Europe on 3 November 1997. The FCNM entered into force in Italy on 3rd March 1998.

The report submitted by Italy pursuant to Art. 25, paragraph 1 of the Framework Convention for the protection of national Minorities² was received by the Council of Europe on 3 May 1999. It was drafted in accordance with the principles established by the Council of Europe and it examines the implementation of the FCNM paragraph by paragraph.

* * *

¹ The text of the Convention and details on the procedure are (25 November 2002) available at the web site: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/WhatYouWant.asp?NT=157&CM=1&DF=>

² For the whole text see (25 November 2002): <http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/FrameworkConvention/StateReports/1999/italy/rapportitalie.htm>

In this Article only specific issues referred to Slovene minority in Italy will be considered. Anyway it has to be stressed that at that time the Italian parliament has not yet adopted any general legislation on protection of linguistic minorities. Thus the report is vague and refers to the future legislation rather than to the already existing protection.

The introductory chapter on Italy's policy concerning the protection of national minorities contains several paragraphs on the "Slovenian-language minority in Friuli-Venezia Giulia". It is worthwhile to report the whole text here-after³:

The protection of the Slovenian minority of Friuli-Venezia Giulia is also international in nature, as a result of the Second World War, and in particular of the Special Statute on Trieste annexed to the London Memorandum of 1954.

This protection is currently guaranteed by legislation, especially in the sphere of education and culture, which extends it beyond Trieste, as originally envisaged, to the Province of Gorizia, and by the Osimo Agreement signed by Italy and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia on 10 November 1975.

The legislative measures concerning the Slovenian minority are made up of a series of provisions originating in international treaties, such as the London Memorandum, and in domestic law, where a different level of protection is afforded to Slovenian-speaking persons residing in the Provinces of Trieste, Gorizia and Udine with a profoundly different linguistic, cultural and administrative history.

The Memorandum of Understanding signed in London in 1954 and the Special Statute annexed thereto already contained provisions designed to protect the Yugoslav minority in the Province of Trieste, the former Zone A, and the Italian minority in the former Zone B.

The Special Statute annexed to the Memorandum of Understanding consists of eight articles implementing the preamble, whereby the Italian and Yugoslav Governments reciprocally undertake "to ensure human rights and fundamental freedoms without discrimination on the grounds of race, sex, language or religion in the areas under their administration ...".

In Italy the undertakings embodied in that Statute are implemented by means of legislative and administrative measures.

Article 5 enshrines inter alia the right of the minorities to use their own language in their official relations with the administrative and judicial authorities and to receive replies (either directly or through an interpreter) in the same language.

* * *

³ All the text in Italic have been copied from the English version of original documents.

In addition, public notices, municipal and prefectural decrees and court decisions must be accompanied by a translation.

The article further requires that the names of localities and streets must be in both languages, as must the inscriptions on all public buildings and, in particular, the names and signs of the electoral districts of the municipality of Trieste and other municipalities where the minority community represents at least a quarter of the total population.

By the Treaty of Osimo, which was signed by Italy and Yugoslavia on 10 November 1975 (and subsequently ratified and implemented by Law No 73 of 14 March 1977), the two Contracting Parties decided that the guarantee governed by international law provided for in the Special Statute annexed to the 1954 Memorandum would cease to have effect and that the legal protection of the Italian and Yugoslav minority groups would be provided by new legislation to be adopted within the domestic legal systems.

Article 8 is worded as follows: "Each Party declares that when the Special Statute annexed to the Memorandum of Understanding signed in London on 5 October 1954 ceases to have effect it will maintain in force the national measures already adopted on the basis of that Memorandum and that it will ensure, under its national law, that the level of protection afforded to both ethnic groups as provided for in the repealed Special Statute is maintained".

Furthermore, in the fourth recital in the preamble to the Treaty the Parties confirm "their loyalty to the principle of the maximum possible protection of citizens belonging to ethnic minorities, a principle which is laid down in their Constitutions and their legal systems and which each Party shall implement autonomously, being guided by the principles of the Charter of the United Nations, the Universal Declaration of Human Rights, the Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination and the International Covenants on Human Rights".

Whereas the bilateral agreements governed by international law specifically relate to a single region, Zone A of the former Free Territory of Trieste, the Treaty of Osimo does not specify the geographical area to which it applies and therefore lends itself to a flexible interpretation of its geographical scope.

In this sphere, the Italian administrative courts and the Constitutional Court have delivered two fundamental decisions (No 28 of 20 January 1982 and No 62 of 5 and 24 February 1992) defining the concept of minimum protection with specific reference to the Slovenian minority.

With a view to introducing a general and exhaustive set of rules for the overall protection of the Slovenian minority as regards all aspects of the life of the

community, a number of Bills are currently being examined by the Chamber of Deputies; these Bills have already been combined in a Consolidated Text laying down "Rules for the protection of the Slovenian-language minority of the Region of Friuli-Venezia Giulia", on which the Government authorities are to give their opinion.

The language and culture of the Slovenian population are also among the languages and cultures to be protected by the Consolidated Text of Bills concerning all the historic linguistic minorities which has already been approved by the Chamber of Deputies and is due to be definitively adopted in the near future.

Furthermore the report lists the regional legislation of several Italian regions referring to linguistic minorities. One text refers to the Slovene minority in Italy: the Regional Law No. 46 of 5 September 1991 of the Region Friuli Venezia Giulia gives effect to the section 14 of the National Law No. 19/1991, which allocates finances to the Region for action in favour of the Slovene minority, particularly for its cultural activities as:

- (a) libraries and cultural and scientific research institutions, in particular the "Slovenian National Library" and the Slovenian Research Institution (slo.ri);*
- (b) theatres and film institutes, principally the permanent Slovenian Theatre in Trieste;*
- (c) institutes and schools providing musical training, in particular the "Glasbena Matica" in Trieste and the "Komel" institute in Gorizia;*
- (d) other educational and training establishments and, in particular, student halls of residence in Trieste and Gorizia;*
- (e) local cultural associations and clubs.*

While reporting on the decisions taken by the Constitutional Court, the report states that *in particular, in its Judgment no. 28 of 1982, the Constitutional Court held that the Slovenians of the Province of Trieste had the status of recognised minority and defined the concept of minimum protection which, in the circumstances, consisted in the right for persons belonging to that minority to use their mother tongue, inter alia, in their relations with the local judicial authorities. This right therefore represents the minimum level of protection which must be guaranteed to a recognised minority.*

In the chapter related to the historical background the report contains the analytical overview of international treaties and agreements referred to the definition of the territory of Italy. Among others it states that after WWI the frontier

adopted with the treaty of Rapallo brought into Italy some 350.000 Slovenians. Afterwards it contains the chapter:

HISTORICAL BACKGROUND TO THE SLOVENIAN-LANGUAGE MINORITY

The first Slovenians to be included in Italian territory as an ethnic and linguistic minority were the 35,000 inhabitants of Venetian or Friulian Slavia, ie the eastern part of the Province of Udine bordering on Slovenia. The Natisone Valleys, the Torre Valley and the Resia Valley already enjoyed a measure of autonomy as a frontier district at the time of the Republic of Venice.

In the plebiscite of 1866 these Slovenians voted overwhelmingly in favour of the annexation of Venetia, of which they formed part, by the Kingdom of Italy. Their support may be explained by the fact that the Kingdom of the House of Savoy promised certain rights which up to then had been denied by the Habsburg Empire.

After the First World War Italy acquired a territory which included almost one third of the entire Slovenian population. The Treaty of Rapallo of 12 November 1920 gave Italy the towns of Trieste and Gorizia, including the adjoining territories and a large strip of territory in what is now the Republic of Slovenia.

Subsequently the Canale Valley, in the north-east of the Province of Udine, close to the frontier between Italy, Slovenia and Austria, was also given to Italy.

The defeat of Germany, which after the armistice of 8 September 1943 had annexed these territories to the Third Reich, marked the beginning of a long period of instability along the entire frontier. The 1947 Peace Treaty gave a large part of the hinterland of Trieste and Gorizia to Italy. An Anglo-American Military Government administered Trieste and a small part of the surrounding territory, which constituted Zone A of the Free Territory of Trieste. Following the signature of the London Memorandum (1954) the administration of Zone A was assigned to Italy. The frontier was definitively established by the Osimo Agreements in 1975.

Today there are persons of Slovenian origin in the Province of Trieste (in the town and in all the municipalities); in the Province of Gorizia (in the town, in three municipalities with a very high proportion of Slovenians and in four municipalities with a modest proportion of Slovenians); in the Province of Udine, in the Natisone Valleys, the Torre Valley, the Resia Valley and the Canale Valley. During the Second World War a large group of Slovenians who had settled in the valleys of the Province of Udine moved to the Friulian plain for work reasons.

In the Part II the Report are listed the articles of the FCNM and explained relevant activities of the Italian State. In some cases there are specific references to the Slovene minority.

Referring to Art. 3 of the FCNM the Italian government explains that there is no census by language in Italy; official figures of the consistence of National minorities do not exist. Nevertheless the numbers of the groups have been established *on the basis of studies and publications* even if the report stresses *that the figures ... are therefore purely indicative*. The table 16 reports that the approximate numbers of the Slovenians in the Provinces of Trieste, Gorizia and Udine is 60.000 / 80.000.

Referring to Art. 9 the report explains that, on the basis of agreements between the Government and RAI, the Italian State-owned broadcasting company RAI *broadcasts programmes in French, German, Ladin and Slovenian*, and it mentions the relevant legislation:

The agreements make provision for a certain number of hours of radio and television programmes to be broadcast each day on the cultural life of the region and for the broadcasting of news bulletins on radio and television. In the three RAI studios in Aosta, Bolzano and Trieste, French-speaking, German-speaking and Slovenian-speaking editorial staff are responsible for making programmes directly in these languages. (. . .) In the Region of Friuli-Venezia Giulia broadcasts have thus far concerned the territories of the two provinces of Trieste and Gorizia, pursuant to specific agreements. (. . .) Law No 250 of 7 August 1990 made provision for subsidies to be granted to daily newspapers in French, Ladin, Slovenian and German in the autonomous regions of Valle d'Aosta, Friuli-Venezia Giulia and Trentino-Alto Adige.

Further information has been referred to the subvention for the press: *As regards, in particular, the Slovenian-language newspapers, Law No 19 of 9 January 1991 provided in Section 14 for an increase of 50% in the subsidies previously determined by Law No 250/90; in addition, Law No 278 of 14 August 1991 made provision for a fund of ITL 2,000 million per annum for Slovenian-language newspapers (cf. Section 3 of Law No 250/90).*

The reference to the article contains the figures of the subsidies as well. The daily newspaper *Primorski dnevnik* was granted with ITL 5,750,000,000 per annum in the years 1995 and 1996, while in the year 1997 the grant amounted to ITL 4,625,000,000.

The Region Friuli Venezia Giulia assured grants to Slovenian-language newspapers as follows: in the year 1996 ITL 800 million, in the year 1997 ITL 1,500 million, in the year 1998 ITL 1,451 million and in the year 1999 ITL 1,406 million. Relevant legislation has been appended to the report.

As regards the broadcasting service the report explains the negotiations between the government and RAI, including bureaucratic details, and it states that *in this context, the possibility of extending Slovenian-language broadcasts to the Province of Udine, when funds permit, is being examined.* The annual costs for Slovenian-language broadcastings amount to ITL 6,698,752,000 excluding VAT.

Referring to Art. 10 the report contains extensive information on the implementation of international agreements, specifically the Special Statute annexed to the London memorandum and the Treaty of Osimo:

Special provisions are also laid down for the Slovenian minority in the former Zone A of the Province of Trieste.

These provisions are to be found in the London Memorandum of 5 October 1954 and in the Special Statute annexed to that Memorandum, and are therefore international in nature.

Article 5 of the Special Statute provides that "members of the Yugoslav ethnic group in the area administered by Italy and members of the Italian ethnic group in the area administered by Yugoslavia shall be free to use their language in their personal and official relations with the administrative and judicial authorities of the two areas. They shall have the right to receive from the authorities a reply in the same language: in verbal replies, either directly or through an interpreter; in correspondence, a translation of the replies at least is to be provided by the authorities.

Public documents concerning members of these ethnic groups, including court sentences, shall be accompanied by a translation in the appropriate language. The same shall apply to official announcements, public proclamations and publications."

Following the Treaty of Osimo signed by Italy and Yugoslavia on 10 November 1975 and ratified by Law No. 73 of 14 March 1977, these provisions were transposed into domestic law. By the Treaty the Parties agreed to maintain in force, even after the Special Statute annexed to the Memorandum of London had ceased to be effective, the implementing measures already adopted at national level, and also to safeguard the level of protection afforded to members of both ethnic groups.

As concerns the use of Slovenian, it should be noted that a number of judgments of the Constitutional Court and the Regional Administrative Court of Friuli-Venezia Giulia have reasserted the right of the Slovenian minority to use their own language in their relations with the public authorities.

The Constitutional Court has held that "the Constitution, the Special Statute of Friuli-Venezia Giulia and the Treaty of Osimo require Parliament and the other authorities of the Republic, in the context of the 'positive' protection of linguistic minorities, to ensure that members of the Slovenian minority of Friuli-Venezia Giulia are able to use their mother tongue in their relations with the public authorities and, in particular, with the judicial authorities." The provisions in question lay down "guidelines which must be applied gradually", or purposive rules the application of which is a matter for Parliament (cf. judgment no 28 of 1982, with reference to Article 6 of the Constitution). Parliament is required to adapt the procedures, the forms of protection and the time of implementation of these rules to social conditions and to the availability of adequate facilities and public financial resources.

In that regard, the Court has held that the right of members of the linguistic minorities to use their mother tongue in their relations with the (local) judicial authorities is guaranteed by Article 6 of the Constitution and also, so far as the Slovenian minority is concerned, by the tenth transitional provision of the Constitution and Article 3 of the Special Statute of Friuli-Venezia Giulia.

By virtue of this right, members of the recognised linguistic minorities may put forward claims, whose realisation nevertheless depends on the adoption of implementing rules and the existence of the appropriate organisational and institutional structures.

There is no need to adopt specific implementing rules, however, where general structures or legal instruments exist which are capable of guaranteeing the actual and effective exercise of a right afforded, in principle, by the Constitution.

It was on the basis of these principles that the Constitutional Court held in judgment no 28 of 1982 that Article 6 of the Constitution and Article 3 of the Special Statute of the Region of Friuli-Venezia Giulia provide a "minimum" protection which allows members of the Slovenian minority to use their mother tongue in their relations with the local judicial authorities and also to receive replies from these authorities in the same language, either directly or through an interpreter in the case of oral communications, or in the form of a document in Italian together with a translation into Slovenian in the case of written communications.

The following legislation has been appended⁴:

- Article 5 of the Special Statute annexed to the Memorandum of Understanding signed in London in 1954;

* * *

⁴ The legislation hasn't been made available on-line. Copies can be obtained from the FCNM Secretariat in Strasbourg.

- Law No 73 of 14 March 1977: "Ratifying and implementing the Treaty between the Italian Republic and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, including the annexes thereto, and the Agreement between Italy and Yugoslavia, including the annexes thereto, and the Final Act and the exchange of memoranda signed in Osimo (Ancona) on 10 November 1975";

- Article 3 of Constitutional Law No 1 of 31 January 1963: "Special Statute for Friuli-Venezia Giulia";

Referring to Art. 11 the provisions designed to restore the original spelling of surnames and forenames which were altered during the Fascist regime in the territories annexed to Italy by the Peace Treaty of St Germain between Italy and Austria and the Treaty concluded in 1920 between the Kingdom of Italy and the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians have been listed, while for the place-names the London Memorandum provisions have been recalled.

The reference to Art. 12 contains an exhaustive explanation of the educational system in Slovenian language:

A number of important provisions concerning teachers of the Slovenian language have also been adopted. Law No 932 of 22 December 1973 provides for the establishment of two education districts, in Trieste and Gorizia, with two posts of School Inspector, and seven teaching centres, five in the Province of Trieste and two in the Province of Gorizia.

The Law also fixes the eligibility criteria for admission to the competition for the School Inspector posts, and also the rules governing the issue of teachers' certificates. It provides for the establishment in the Academic Directorates in Gorizia and Trieste of two administrative units and an Advisory Committee responsible for assisting the "Schools Superintendent" of the Region of Friuli-Venezia Giulia in the administration of the Slovenian-language schools. The Committee is composed of representatives appointed by the staff of the "Slovenian Schools" and by five Slovenian-speaking Italian nationals appointed by the Provincial Councils of Trieste and Gorizia.

The Law also addresses the problem of Slovenian-language textbooks by requiring the Ministry of Education to set up a school fund which the "Superintendent" of Friuli-Venezia Giulia may use for the preparation and translation of textbooks for Slovenian-language primary and secondary schools.

The above-mentioned law also governs the organisation of courses leading to the certificate of competence to teach in Slovenian-language nursery schools.

Decree No 417 of the President of the Republic of 31 May 1974 abolished the educational districts and the role of school inspector and replaced them by provincial school councils and the local technical inspector.

Other relevant provisions are laid down in Decree No 416 of the President of the Republic of 31 May 1974 on the teaching staff in State schools, Article 34 of which provides that one quarter of the representatives of the teaching staff in State schools and one fifth of the representatives of pupils' parents in the district and provincial school councils in Trieste and Gorizia are to be Slovenian-speaking teachers and parents.

Law No 1 of 4 January 1975 supplements the provisions referred to above. Section 8 provides that "one fifth of pupils' representatives in the school councils of the provinces of Trieste and Gorizia shall consist of teachers and parents of pupils in the Slovenian-language State schools".

It also provides that the district and provincial school councils in these provinces must seek the opinion of the Advisory Committee created by Law No 932/1973 when considering questions concerning the functioning of Slovenian-language schools, provincial plans for adult education courses and continuing education for Slovenian-speaking adults.

As regards the recruitment of teachers in Slovenian-language schools, candidates must be of Slovenian mother tongue, except in the case of competitions held to fill posts as teachers of Italian or of Italian language and literature.

"An adequate knowledge of the Slovenian language is none the less required, both for admission to competitions based on qualifications and tests and for admission to competitions based on qualifications alone." Candidates' knowledge of Slovenian must be verified by a Committee composed of three members appointed by the "Superintendent" of Friuli-Venezia Giulia.

The tests in competitions for teaching posts in nursery schools, primary schools and secondary schools, in art schools and art schools at upper secondary level are held in Slovenian.

Proficiency courses in Slovenian for teachers in Slovenian-language schools are arranged by those schools, at provincial or inter-provincial level, and financed by the Ministry of Education.

Training courses for established teachers are organised by the schools concerned on the basis of general guidelines issued by the Ministry.

Decree No 419 of the President of the Republic of 31 May 1974 provided for the establishment, in all principal regional towns in which a regional or inter-regional education service is based, of Regional Institutes for Educational Research (IRRSAE). Their staff are drawn from administrative and teaching backgrounds, including the universities.

Article 12 of the Statute of the IRRSAE of Friuli-Venezia Giulia, which was approved by Decree No. 957 of the President of the Republic of 5 April 1985, provides that "notices of competitions held for the purpose of appointing staff to the IRRSAE – the number of such staff being laid down by Decree of the Ministry of Education in consultation with the Ministry of the Treasury – must provide for a certain number of posts to be reserved for candidates whose language is not Italian and who, pursuant to the legislation in force, shall enjoy specific forms of protection".

In particular, teachers whose language is Slovenian "must be represented within the sections and departments of that Institute".

Referring to Art. 14 the report contains some additional reference to education:

A number of specific rules in favour of the Slovenian-language minority were enacted in Law No. 1012 of 19 July 1961 governing the education system in the Province of Gorizia and the territory of Trieste. The law provides that "in nursery schools, primary schools and secondary schools in the Province of Gorizia and the territory of Trieste, pupils shall be taught in their mother tongue".

In short, the Law provides for the establishment, alongside the Italian schools, of Slovenian-language schools for "those belonging to the Slovenian linguistic group, whether they are Italian nationals or are lawfully resident in that area"; it requires that Italian be taught as a second language; it lays down rules governing the allocation of teaching posts, whether established or non-established; it determines timetables and curricula and governs the validity of certificates and diplomas.

A "perfect knowledge of the Slovenian mother tongue" is the essential condition required of staff in the schools in which teaching is provided in Slovenian.

The Slovenian-language schools in the Provinces of Trieste and Gorizia include all levels, from nursery school to upper secondary school.

The reference to the Art. 15 first mentions the Special Statute of the Autonomous Region Friuli - Venezia Giulia, which provides that the same rights, the same treatment and the same protection of their ethnic and cultural characteristics are to be afforded to all citizens within the region, irrespective of the linguistic group to which they belong.

It continues by listing some other legislative measures and announcing the new legislation which was, at that time, under discussion in the Parliament:

The Slovenian minority in Friuli-Venezia Giulia is protected not only by the measures described above, which generally follow from international agreements (the London Memorandum and the Treaty of Osimo), but also by numerous

measures designed to ensure the participation of its members in the cultural, social and economic life of the district and in the public affairs which concern them. These measures are collected in the Consolidated Text laying down "rules for the protection of the Slovenian linguistic minority in the Region of Friuli-Venezia Giulia" (A.C. No. 229) which Parliament is currently examining with a view to finalising a set of general rules on the protection of the minority concerned, taking account of the various aspects of life in society and providing for the setting-up of the "Joint Institutional Committee of the Slovenian Minority" with an important advisory role.

Additional remarks refer to participation in political life: two provisions have been listed. The first one, referring to the elections of the Parliament, establishes *that the single-member constituencies for the election of Deputies in the areas in which recognised linguistic minorities exist must facilitate their inclusion in the smallest possible number of constituencies*; the second one refers to the elections of the European Parliament and it includes the provision that *for the Slovenian minority it is possible to form unions between the various lists of candidates submitted by parties or political coalitions which represent those minorities. In addition (it) contains special rules on the allocation of seats between candidates from the linguistic minority's list.*

Art. 18 finally refers to the bilateral treaties. It contains detailed reference to the London Memorandum and the Osimo treaty:

Italy has frequently made use of bilateral treaties to determine the basic principles relating to the protection of minorities: the De Gasperi-Gruber Treaty at the end of the Second World War and the London Memorandum, with the Special Statute annexed thereto, to which reference has already been made in Part I of the Report.

The London Memorandum, on the other hand, which was ratified in October 1954 by the United Kingdom, the United States, Yugoslavia and Italy, had laid down measures for the protection of the Slovenian-language and Italian-language minorities in the areas in which they were established.

The Special Statute annexed to the Memorandum guaranteed the minorities of the two zones equal rights and opportunities with the other inhabitants and the protection of their linguistic, cultural and economic rights.

Other annexes relate to the Free Port of Trieste, cultural centres for the Slovenian minority in Trieste and for Italian cultural organisations in the territory administered by Yugoslavia, the opening of consular offices in Trieste and Capodistria and the transfer of powers from the military governments to the new civilian administrations in both zones of the territory.

The London Memorandum is an historic instrument whose purpose is to ensure, in a spirit of international collaboration, the protection of national characteristics and the free cultural and economic development of the minority ethnic groups in the two zones of influence.

Under the Special Statute the Italian Government was committed to ensuring that the Slovenian ethnic group in the Province of Trieste enjoyed the same rights and conditions as the other inhabitants of the Province. A similar commitment was entered into by the Yugoslav Government in relation to the Italian ethnic group in the territory which it administered.

The provisions of the Special Statute guaranteed both minorities equality with other citizens in relation to political and civil rights; equal opportunity in access to public posts; fair representation within the administrations; the option to use their mother tongue freely in their relations with the authorities; the right to place inscriptions and plaques in both languages provided that the minority represents at least one quarter of the total population; and the right to unhindered cultural development.

A number of ad hoc provisions governed the education system and provided that teaching would be dispensed in the mother tongue, which both Governments had undertaken to protect irrespective of the number of pupils.

Among the bilateral agreements designed to ensure that persons belonging to national minorities enjoyed adequate protection, mention should be made of the Osimo Agreement signed on 10 November 1975 and ratified by Law No 73 of 14 March 1977, pursuant to which the Italian and Yugoslav Governments envisaged several forms of economic co-operation, settled certain unresolved questions of lesser importance, established the demarcation lines between Zones A and B (and made certain adjustments thereto) and decided that the Memorandum and the annexes thereto were to cease to be effective, without prejudice to the national measures which had already been adopted in favour of the Slovenian and Italian minorities. However, each party was obliged to maintain the same level of protection that had previously been afforded to the members of the minorities.

In this connection, it should be emphasised that negotiations for the revision of the Osimo Agreements were initiated with Croatia and Slovenia following the dramatic events which have marked the history of the former Yugoslavia.

To the report have been appended⁵:

* * *

⁵ The legislation hasn't been made available on line. Copies can be obtained from the FCNM Secretariat in Strasbourg.

- *Treaty between Italy and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, including the annexes thereto, and Agreement between Italy and the Socialist Federal Republic of Yugoslavia, including the annexes thereto, Final Act and exchange of memoranda, signed in Osimo on 10 November 1975 and ratified by Law No. 73 of 14 March 1977;*

- *Memorandum of Understanding on the Free Territory of Trieste, concluded in London on 5 October 1954 between the Governments of Italy, the United Kingdom, the United States and Yugoslavia.*

2. INTEGRATIVE ITALIAN GOVERNMENT'S REPORTS

In March 2000 the Italian government forwarded to the Council of Europe an additional report⁶. It contains the explanation of the legislation on linguistic minorities (Law 482), adopted after the first report⁷. This report does not refer specifically to the Slovene minority.

In September 2000 the Italian Government forwarded to the Council of Europe an additional integration to the Report⁸. It contains one reference only to the Slovene minority, referred to Art. 12 of the FCNM. The Government informed the Council of Europe that in San Pietro al Natisone (in the Province of Udine) a private bilingual school operates, including kindergarten and elementary school. It has been run by the Institute for Slovene Education. There are 153 pupils attending this school, all members of the Slovene minority in the Natisone valley and in Cividale del Friuli. The Institute takes care of Slovene language courses in the kindergarten and elementary school in Taipana as well.

Additional information regard the association Lipa, which in agreement with educational institutions proposes activities tending to valorise multi-cultural environment.

3. THE VISIT OF THE ADVISORY COMMITTEE.

On 11th and 12th December 2000 a delegation of the Advisory Committee (AC), composed by 5 people (4 members of the AC and one representative of the Secretariat) visited Rome and met representatives of both minorities and government.

⁶ Convenzione quadro per la protezione delle minoranze nazionali. Rapporto dell'Italia sull'applicazione. Integrazione. Marzo 2000. In Italian. Available on request at the Ministry for internal affairs in Rome.

⁷ Legge 15 dicembre 1999, n. 482: Norme in materia di tutela delle minoranze linguistiche storiche, Official journal n. 297, Rome, 20 December 1999.

⁸ Convenzione quadro per la protezione delle minoranze nazionali. Rapporto dell'Italia sull'applicazione. Integrazione. Settembre 2000. In Italian. Available on request at the Ministry for internal affairs in Rome.

The aspects related to the Slovene minority were explained by the presidents of both central organizations, Mr. Rudi Pavšič (SKGZ) and Mr. Sergij Pahor (SSO). They delivered to the AC a document listing main problems and expectations of the minority⁹.

Among them at first place the request to adopt the protection legislation was stressed. In the document the basic content of the law was highlighted, and the expectation that the Senate would discuss the text in its plenary session was underlined. With regard to the content of the law, the document stresses the fact that its basic principles would assure equal dignity to all the citizens and would strengthen the stability of Trieste and the Region, together with its role in Italy.

The document stresses the fact that the legislation on Slovenes has been carried out with delay, as it has been on the Parliament's agenda since the year 1970, while the situation of French speaking citizens in the Valle d'Aosta Region as well as German and Ladin speaking citizens in the Region Trentino - Alto Adige have been solved long time ago. Law 482 of the year 1999 gave to Slovenes the first general legislative frame, but the implementation of this legislation seems very difficult and full of obstacles.

Undoubtedly after WWII the Slovene minority suffered a demographic decrease, partially due to a shift in general demographic standards and partially due to the ongoing assimilation process lasting many years. The responsibility of the Italian State authorities for such a decrease should not be underestimated; they are still the cause of delay in the recognition of fundamental rights to the Slovene community.

Italy has guaranteed public education system with Slovene as the language of instruction, but the Province of Udine was excluded and only one private school recognised by the authorities exists in that area. The State finances a Slovene structure within the national public broadcaster RAI in Trieste. The radio broadcasts 12 hours daily, while the television only half an hour. The reduced financial support has forced the broadcaster to reduce staff and nowadays the Slovene structure faces several difficulties. The visibility of the television has not been guaranteed in the whole area inhabited by Slovenes in the Region.

The document underlines that both the educational system and the broadcasting service have been originated by the Allied Military Government after WWII.

* * *

⁹ Promemoria inerente l'incontro della delegazione del comitato consultivo della Convenzione quadra per la protezione delle minoranze nazionali con i presidenti delle organizzazioni della società civile degli Sloveni in Italia. In Italian. The document can be obtained at SKGZ, v. San Francesco 20, Trieste, Italy.

In those years the Community has survived and developed due to strong internal cohesion and support from Yugoslavia and Slovenia. Self-financing through its own economic activities has been the main financial source of hundreds of associations operating in social and political life. This source almost disappeared after the largest Slovenian bank in Trieste collapsed and the political and economic crisis in Yugoslavia brought to substantial reductions of the trade with the neighbouring State.

Since the beginning of the '90 the State has allocated yearly ITL 8 billion to the minority cultural organisation through the Region. The amount has not changed since ten years; additionally it has to be said that the payments have been delayed, sometimes for years, and Slovene institutions needed to accede to bank loans that involved the payment of high interests.

Among the controversial problems the document mentions the right of use of the minority language when dealing with authorities, in toponyms and in public announcements. The Special Statute has been mentioned, and the lack of implementation stressed. This right has not been implemented in spite of the decision made by the Constitutional court on 11 February 1982, No. 28, which affirmed the right of Slovene speakers to address authorities in mother tongue and to receive answer in the same language. The Special Statute regards the province of Trieste only. In the Province of Gorizia the use of language has only been permitted in three small communes, where the majority of population is Slovene, while in the Province of Udine any linguistic right has not been recognised so far.

In the end the document expresses the wish of prompt approval of the new legislation for Slovenes, but at the same time it warns since now that the implementation might be delayed, considering the delay of the application of the Law 482.

At the meeting with the Committee on linguistic minorities at the Government's Department for Regional Affairs the Undersecretary of State Mr. Gianpaolo Bressa assured the delegation of the AC that the legislation on Slovenes would be approved soon¹⁰. The delegation of the AC paid a visit to the Senate, where it met the rapporteurs Felice Besostri and Michele Biscardi and the Slovene-speaking senator Mr. Demetrio Volčič. They asked for clarification about the legislation for the Slovene minority and they got assurance that the senate will adopt the legislation within the mandate¹¹.

¹⁰ Primorski dnevnik, 12 December 2000, page 2.

¹¹ Primorski dnevnik, 13 December 2000, page 2.

4. LAW 38/2001 (PROTECTION OF THE SLOVENE MINORITY).

On 14th February 2001 the senate adopted the legislation on the Protection of the Slovene minority¹². Law No. 38 was published in the Official Journal on 8 March 2001.

The law represents a comprehensive legislative framework on the Slovene minority in Italy, even if it is a compromise between different drafts. This will create huge problems in the implementation process. The implementation has been based on the Joint committee, composed by ten representatives of the Slovene community and ten Italian representatives, but the Committee has not been given any decisional power; it only has the duty to advise the authorities about specific issues.

Due to the fact that when the new legislation entered into force the Advisory Committee already concluded the fact-finding work, the Italian government has not produced any further additional report on this new legislation. In any case the text was forwarded to the Secretariat of the FCNM, as it appears from further documents.

5. THE OPINION OF THE ADVISORY COMMITTEE

The Advisory Committee on the Framework Convention for the Protection of National Minorities adopted the Opinion on Italy on 14 September 2001¹³.

In the Opinion the Advisory Committee (AC) states that Italy has made *most commendable efforts in many areas including education, media and effective participation for the German-speaking, Ladin, French-speaking and Slovene minorities resident in regions which enjoy special autonomy*.

Referring to Art. 3 of the FCNM the AC lists the languages protected by Law 482, among them the Slovenian, while the reference to Art. 4 contains the statement that due to the self-governing status of the relevant regions, some minorities, among them the Slovenes, enjoy very favourable circumstances in the economic, social, political and cultural spheres.

Commenting Art. 5 the AC welcomes the high level of protection of some minorities, among them the Slovene, and new legislation in the field. It states that

* * *

¹² Legge 23 febbraio 2001, n. 38: Norme per la tutela della minoranza linguistica slovena della regione Friuli Venezia Giulia, Official journal n. 56, Rome, 6 March 2001.

¹³ The whole text is available at:

<http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/FrameworkConvention/AdvisoryCommittee/Opinions/Italy.htm>

in this respect, the Advisory Committee welcomes the Senate's adoption on 14 February 2001 of Law No. 38/01 governing protection of the Slovene linguistic minority in the Friuli-Venezia Giulia region, the latest legislative instrument to give effect to Article 6 of the Constitution. Despite the fact that the Slovene minority already enjoyed quite extensive protection measures, this new law represents a significant advance in granting equal protection to the Slovenes living in the three provinces of Trieste, Gorizia and Udine. Thus it usefully supplements the existing statutory provisions.

Referring to Art. 9, the AC positively reacts to the fact that some minorities, among them the Slovene, enjoy radio and television broadcasts, but *it notes that unfortunately reception is not possible everywhere; for instance, the Ladins in Belluno province and the Slovenes in Udine province cannot pick up the broadcasts produced in their languages by Radio Televisione Italiana (RAI) although they traditionally reside in these areas. The Advisory Committee considers that the Italian authorities should try to remedy this state of affairs. In this regard, it welcomes the indication in the State Report that there was a possibility of extending Slovenian language broadcasts to Udine province. It further notes that the Slovenes and Ladins have expressed their interest in obtaining an extension of the air time allocated to them, and considers that the Italian authorities should look into the matter.*

The AC furthermore states that some minorities, among them the Slovenes, *have significant possibilities to use of their languages in dealings with the administrative authorities but it notes that some difficulties have nonetheless been reported in the towns of Trieste and Gorizia where Slovenes are allegedly discouraged from using their language on occasion. Slovenes living in Udine province have not yet been allowed to use their language in dealings with the administrative authorities. The Advisory Committee notes with satisfaction that the new Law No. 38/01 governing protection of the Slovene linguistic minority in the Friuli-Venezia Giulia region will make it possible for the situation in Udine province to be markedly improved. It considers that the Italian authorities should ensure speedy and effective implementation of this law and ensure that use of Slovenian in the towns of Trieste and Gorizia is not discouraged.*

Referring to Art. 14 the AC *welcomes the educational opportunities available to the Slovene minority in the provinces of Trieste and Gorizia, but it expresses hope that the new Law will make it possible to improve the situation of the Slovenes resident in Udine province.*

While stressing several times the importance of regional autonomies, the AC, referring to Art. 15 states that *regionalism in respect of institutions has developed to differing degrees in these regions. It attains its most consummate form in the*

regions of Trentino-Alto Adige and Aosta Valley, and to a lesser extent in Friuli-Venezia Giulia.

The AC, in the reference to the Art. 15, once more refers to the new legislation: *With regard to the Slovene minority, the Advisory Committee welcomes the recent creation, under Law No. 38/01 governing protection of the Slovene minority in the Friuli-Venezia Giulia region, of a joint institutional committee to deal with the problems of the Slovene minority, from which half the members of the committee will be drawn. The Advisory Committee expresses the hope that this new body will be promptly set up and consulted by the authorities on all issues of importance to the Slovene minority.*

In the Concluding remarks of the opinion the AC with regard to the Slovene minority, *the Advisory Committee welcomes the recent creation, under Law No. 38/01 governing protection of the Slovene minority in the Friuli-Venezia Giulia region, of a joint institutional committee to deal with the problems of the Slovene minority, from which half the members of the committee will be drawn. The Advisory Committee expresses the hope that this new body will be promptly set up and consulted by the authorities on all issues of importance to the Slovene minority.*

In the Proposal for the Conclusions and Recommendation by the Committee of Ministers the AC mentions the Slovene minority several times. The relevant text is reported hereafter:

In respect of Article 9

The Committee of Ministers concludes that reception of the radio and television broadcasts made by the company holding the franchise for public service broadcasting is still not technically possible for, in particular, the Ladins in Belluno province and the Slovenes in Udine province. It therefore recommends that the authorities remedy this state of affairs. (...)

In respect of Article 10

The Committee of Ministers concludes that persons belonging to the French-speaking, German-speaking, Ladin and Slovene minorities enjoy significant possibilities to use of their languages in dealings with the administrative authorities although some difficulties have been reported in the towns of Trieste and Gorizia, where Slovenes are allegedly discouraged from using their language on occasion. The Committee of Ministers recommends that Italy ensure speedy and effective implementation of Law No. 38/01 governing protection of the Slovene linguistic minority in the Friuli-Venezia Giulia region and satisfy themselves that use of Slovenian in the towns of Trieste and Gorizia is not discouraged. (...)

In respect of Article 14

(...) The Committee of Ministers concludes that the German-speaking, Ladin, Slovene and French-speaking minorities have numerous possibilities for learning and/or being taught in the minority language, while for other minorities only experimental forms of teaching exist in some provinces. (...)

6. COMMENTS OF THE GOVERNMENT OF ITALY

The government of Italy reacted on the Opinion of the AC with detailed comments¹⁴. They contain some reference to the Slovene minority as well.

Commenting the reference to Art. 4 the Government of Italy informs that *the Regulation governing the organisation of the institutional Joint Committee to implement the measures to protect the Slovene minority pursuant to Law No 38 of 23 February 2001 is currently being drafted.*

Referring to the request to extend the Slovene language broadcasts to the Udine province, the Italian Government States that *this request, and the request of the Advisory Committee to increase the number the Slovene and Ladin language broadcasting hours, could therefore be examined when the agreements are next renewed; no provisions of current legislation stand in the way of this, but it will require current agreements to be modified accordingly and incur an additional cost, which would be appraised mainly in terms of the availability of financial coverage.*

Referring to education (Art. 14) the Italian government makes reference to the new legislation and states that *this law contains provisions specifically protecting the Slovene language minorities in the Provinces of Trieste, Udine and Gorizia, in compliance with the international conventions to which Italy is a signatory state (particular reference is made to Sections 11, 12, 13, 14 and 15 relating to schools, school management bodies, the Regional Institute of Educational Research, musical education).* It also notes that the Universities in Trieste and Udine have taken the initiative to incorporate into degree courses the study of Slovenian language.

The Italian Government has not reacted to other statements contained in the AC Opinion on Italy.

* * *

¹⁴ The whole text is available at:

<http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/FrameworkConvention/AdvisoryCommittee/Opinions/Italy.Comments.htm>

7. THE SCAJOLA DECREE

On 18th January 2002 in the Official Journal a decree¹⁵, adopted by the minister for home affairs Claudio Scajola, was published. The decree contains dispositions referring to the release of identity cards in the communes of Duino Aurisina - Devin Nabrežina, Monrupino - Repentabor, San Dorligo della Valle - Dolina and Sgonico - Zgonik in province of Trieste. To make the problem, which has not appeared in any scientific publication so far, understandable from the point of view with link to the FCNM, a short explanation of the background is needed.

After WWII the military British-American administration of the Territory of Trieste (nowadays Province of Trieste), recognised certain rights to the Slovene minority in the area. Bilingual documents have been included. The London agreement of 1954 (called Memorandum) established, among other, that the Territory of Trieste would be administered by Italy. To the Memorandum a Special Statute was annexed, containing specific rights of minorities, the so-called Yugoslavian minority in the territory of Trieste and the Italian minority in the area administered by Yugoslavia (nowadays divided between Slovenia and Croatia). Listing the rights, recognised on the basis of the Special Statute, Italian government included bilingual identity cards in the abovementioned 4 communes. Recently Italian nationalists raised the question claiming that to those citizens, who specifically request, the Italian-only identity card should be released. Slovenes reacted negatively, objecting that such a treatment would represent a discrimination, as the choice of the IC would make possible to everybody to identify the cardholder's feeling towards the Slovene minority, which in any case falls under the privacy legislation. Slovenes insisted as well, that bilingual ICs were released on the basis of the Special Statute and therefore they could only be changed through new international agreement.

The Scajola decree allowed the four mayors to release Italian only identity cards to those citizens who specifically request it. In this article only the international aspect has been considered, but it has to be stressed that the decree raised huge conflicts between the Slovene minority and the authorities.

8. THE RAPPOREUR GROUP OF HUMAN RIGHTS (GR-H)

The Permanent Representative of Slovenia to the Council of Europe, raised the question of Slovene minority in Italy on the GR-H meeting on 28 February 2002¹⁶.

* * *

¹⁵ Decreto del Ministro dell'Interno di data 19 dicembre 2001: Rilascio della carta d'identità in lingua italiana, a richiesta, ai cittadini italiani residenti nei Comuni di Duino-Aurisina, Monrupino, San Dorligo della Valle e Sgonico. Official journal n. 15, Rome 18 January 2002.

Slovenia proposed an amendment to the Draft resolution on the implementation of the FCNM by Italy. The draft, proposed by the Secretariat, contained only one reference to the Slovene minority:

Italy has made most commendable efforts in many areas including education, media and effective participation for the German-speaking, Ladin, French-speaking and Slovene minorities living in the regions which enjoy special autonomy.

The Permanent Representative of Slovenia proposed to amend this text expressing concern for the deterioration of the situation of the Slovene minority in the Region Friuli - Venezia Giulia, and asking Italy to nominate as soon as possible the Joint Committee, as established in Law 38/2001. Slovenia proposed as well, that Italy should respect the principle, that the rights, which have already been acquired, cannot be reduced.

At the meeting the Permanent Representative of Slovenia stressed that Slovenia appreciated the approval of the Law No. 38 which recognised the Slovenes from the Province of Udine as well. Slovenia regrets that the implementation of Law No. 38 has not even begun, and specifically that the Joint Committee has not been established yet. The statement contained some remarks on the appointment of the members of the Joint Committee as well.

Among other problems the Permanent Representative of Slovenia mentioned the Scajola decree on bilingual identity cards, stressing, that already acquired rights cannot be reduced, and the fact that in province of Udine the Slovene television programmes, broadcasted by RAI, cannot be seen.

On 15 May 2002 Slovenia formally proposed to amend the draft while recalling the fact that the rights already acquired cannot be curtailed. Negotiations took place within the GR-H until the issue was put on the agenda of the Committee of ministers.

9. THE COMMITTEE OF MINISTERS

After several contacts between the parties, the Committee of Ministers on 3 July 2002 adopted the Resolution¹⁷. The compromise consisted in the following text, added to the original draft resolution.

* * *

¹⁶ On 27 February 2002 the Foreign Minister of Slovenia informed the representatives of the Slovene minority in Italy that the Government of Slovenia gave the mandate to the Permanent Representative of Slovenia to raise the question in the Council of Europe, as reported by the Slovene daily newspaper *Primorski dnevnik* on 28 February 2002.

¹⁷ The whole text is available at: http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/FrameworkConvention/Monitoring%20by%20the%20CM/Decisions/802nd_meeting.htm

Continued attention should also be paid to the implementation of the recently adopted legislation governing protection of the Slovene minority in the Friuli - Venezia Giulia region.

The Permanent Representative of Slovenia asked¹⁸ to minute a declaration, stating that the Republic of Slovenia has been willing to compromise and accepted the proposal drawn up by the Secretariat and amended by the Italian delegation. In the declaration the inadmissibility of curtailing the already acquired level of protection of the minority has been stressed, with specific reference to the abrogation of the requirement to issue bilingual identity cards in four municipalities and other issues. Therefore Slovenia will continue to monitor the implementation of the FCNM.

10. CONCLUSION

The evolution of the monitoring of the Italian implementation of the FCNM clearly shows that the evaluation of the Italian policy towards the Slovene community in the Region Friuli Venezia Giulia will be possible only after the next report will be forwarded to the Council of Europe. The fact that the Italian Parliament adopted the law No. 38/01 on Slovenes after the report was produced, gave certain credits to Italy; the Advisory Committee has accepted the principle that Italy adopted the legislation in good faith and the Committee of Ministers acted accordingly. Slovenia formally warned about the points it considered either important for the implementation of the FCNM or relevant from the point of view of bilateral relations. Following activities of Italy and reactions of the Slovenian government have not been considered by this article; they will be part of the second Italian report and the following monitoring process.

* * *

¹⁸ See: Primorski dnevnik, 4 July 2002

VPLIV OKVIRNE KONVENCIJE ZA ZAŠČITO NARODNIH MANJŠIN IN EVROPSKE LISTINE O REGIONALNIH ALI MANJŠINSKIH JEZIKIH NA USTAVNO ZAŠČITO MANJŠIN V DRŽAVAH ČLANICAH SVETA EVROPE*

EFFECT OF THE FRAMEWORK CONVENTION FOR THE PROTECTION OF NATIONAL MINORITIES AND THE EUROPEAN CHARTER ON REGIONAL AND MINORITY LANGUAGES UPON THE CONSTITUTIONAL PROTECTION OF MINORITIES IN THE COUNCIL OF EUROPE MEMBER STATES

Effect of the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Charter on Regional and Minority Languages upon the constitutional protection of minorities in the Council of Europe member states

The purpose of the article is to ascertain and present the effect of signing and ratification of the Framework Convention for the Protection of National Minorities and the European Charter on Regional and Minority Languages upon the constitutional protection of minorities and minority languages in the Council of Europe member states. Compared are the constitutional provisions of the states in question with the above mentioned documents of the Council of Europe. It is ascertained whether and to what degree the obligations arising from the signing and ratification of the Framework Convention and the Charter are reflected in their constitutional documents. Until now the impact of the Framework Convention and the Charter upon the constitutional protection of minorities in signatory states has not been substantial. Most of the states ensuring special constitutional minority rights have recognized these rights even before the signing or ratification of the above documents, and have not changed or supplemented them subsequently. The states that have not recognized constitutional minority protection before the signing or ratification of those documents, have not inserted them in their constitutions after having done so.

Keywords: Framework Convention for the Protection of National Minorities, European Charter on Regional and Minority Languages, constitutional protection, CE member

Namen članka je ugotoviti in predstaviti, kakšen vpliv imajo podpisi in ratifikacije Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin in Evropske listine o regionalnih in manjšinskih jezikih na ustavno zaščito manjšin in manjšinskih jezikov v državah članicah Sveta Evrope. Avtorica primerja ustavne določbe proučevanih držav z omenjenima dokumentoma Sveta Evrope in ugotavlja, ali in v kolikšni meri se obveznosti, ki so jih države prevzele s podpisom in ratifikacijo Okvirne konvencije in Listine, odražajo v njihovih ustavnih dokumentih. Kot ugotavlja, vpliv Okvirne konvencije in Listine na ustavno zaščito manjšin v državah pogodbenicah doslej ni bil ravno velik. Večina držav, ki danes zagotavljajo manjšinam posebne ustavne pravice, je določbe o zaščiti manjšin vsebovala že pred podpisom ali ratifikacijo omenjenih dokumentov in jih naknadno ni spreminjala ali dopolnjevala. Države, ki ustavne zaščite manjšin pred podpisom oziroma ratifikacijo omenjenih dokumentov niso vsebovale, pa tudi po podpisu ali ratifikaciji manjšinskih pravic niso unašale v svoje ustave.

Ključne besede: Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin, Evropska listina o regionalnih in manjšinskih jezikih, ustavna zaščita manjšin, Svet Evrope, države članice

V okviru Sveta Evrope sta bila v začetku 90. let sprejeta doslej edina pravno obvezujoča multilateralna dokumenta, ki sta posvečena izključno zaščiti manjšin oziroma zaščiti manjšinskih jezikov. To sta "Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin" (v nadaljevanju Okvirna konvencija) in "Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih" (v nadaljevanju Listina). Nobeden od teh dveh dokumentov ni neposredno izvršljiv, pač pa morajo države podpisnice določila iz Okvirne konvencije in Listine zagotoviti v svoji zakonodaji in s primernimi vladnimi politikami. Namen tega prispevka je v prvi vrsti preveriti, v kolikšni meri se Okvirna konvencija in Listina odražata v *ustavnih* ureditvah držav članic Sveta Evrope. Za osvetlitev pomena Sveta Evrope na področju varovanja človekovih in manjšinskih pravic ter njegovega vpliva na notranjo pravno ureditev držav članic bosta najprej na kratko predstavljena vloga in delovanje Sveta Evrope na omenjenem področju. Sledila bo predstavitev Okvirne konvencije in Listine, nato pa analiza ustavnih določb držav članic Sveta Evrope in primerjava le-teh z določili Okvirne konvencije in Listine. Pri tem bomo izhajali iz predpostavke, da podpisi in ratifikacije Okvirne konvencije in/ali Evropske listine za regionalne ali manjšinske jezike do sedaj niso bistveno vplivali na izboljšanje ustavne zaščite manjšin v državah podpisnicah omenjenih dokumentov.

DELOVANJE IN VLOGA SVETA EVROPE NA PODROČJU ZAŠČITE MANJŠIN

Svet Evrope je bil ustanovljen leta 1949 kot evropska organizacija za medvladno in parlamentarno sodelovanje (Thornberry in Estebanez 1994: 9). Njegovo članstvo je takrat obsegalo 10 držav: Belgijo, Francijo, Luksemburg, Nizozemsko, Veliko Britanijo, Irsko, Italijo, Dansko, Norveško in Švedsko. Namen organizacije je bil predvsem to, da doseže večjo enotnost med državami članicami ter da pospeši njihov ekonomski in socialni razvoj.¹ Postopno so se organizaciji pridružile še ostale zahodnoevropske države, po padcu Berlinskega zidu pa je Svet Evrope odprl vrata tudi vzhodni Evropi.² Do danes se je število članic povečalo na 44, kar pomeni, da Svet Evrope z nekaj izjemami³ združuje praktično vse evropske države.

* * *

* Ta prispevek je nastal na podlagi magistrskega dela avtorice Romane Bešter z naslovom "Primerjava nekaterih vidikov ustavne zaščite manjšin v državah članicah Sveta Evrope: manjšinsko varstvo v Svetu Evrope in ustavna ureditev manjšinskega varstva v državah članicah Sveta Evrope".

¹ "The aim of the Council of Europe is to achieve a greater unity between its Members for the purpose of safeguarding and realising the ideals and principles which are their common heritage, and facilitating their economic and social progress." (1. poglavje, 1. člen Statuta Sveta Evrope)

² Vir: <http://www.coe.fr/eng/present/history.htm> (11. 9. 2001).

³ Zvezna republika Jugoslavija, Vatikan, Monako.

Osrednja naloga Sveta Evrope je varovanje človekovih pravic. Od vrhunskega srečanja na Dunaju oktobra 1993 naprej pa je v sklopu človekovih pravic posebna pozornost namenjena tudi zaščiti manjšin. Zaščita manjšin je leta 1993 postala tudi eden od ključnih kriterijev pri sprejemanju novih članic v Svet Evrope. Pred sprejemom vsake nove članice so v Svetu Evrope temeljito pregledali njeno ustavo in zakonodajo, poleg tega pa so preverili tudi ravnanje državnih uradnikov, da bi se prepričali o spoštovanju manjšinskih pravic tako "na papirju" kot v praksi. Pomen te ocene se je še povečal, ko je članstvo v Svetu Evrope postalo tihi predpogoj za članstvo v Evropski uniji. Tristranska deklaracija Sveta, Komisije in Evropskega parlamenta o človekovih pravicah (1977) je od držav prosila za članstvo v Evropski uniji zahtevala, da so podpisnice Evropske konvencije o človekovih pravicah – ki je bila odprta za podpis samo državam članicam Sveta Evrope – in da sprejmejo pravico posameznika do peticije po določilih te konvencije. Ta temeljna komponenta *acquis communautaire*-ja je bila ponovno potrjena v Maastrichtski pogodbi in v različnih Evropskih sporazumih, ki so bili sklenjeni z vzhodno- in srednjeevropskimi državami v 90. letih (Preece 1997: 350).

Aktivnosti Sveta Evrope na področju zaščite manjšin so zelo različne. Med njimi najdemo razne sub-regionalne in bilateralne projekte, kot so organizacije seminarjev, okroglih miz, različnih delavnic in študijskih obiskov, povezanih z manjšinsko problematiko.⁴ Ena izmed pomembnejših aktivnosti pa je prav gotovo tudi razvijanje pravno obvezujočih evropskih standardov za zaščito manjšin. Na tem področju moramo med dosežki Sveta Evrope omeniti predvsem dva dokumenta:

- *Okvirno konvencijo za zaščito narodnih manjšin* in
- *Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih*.

V določenih delih pa so za zaščito manjšin pomembne tudi:⁵

- *Evropska konvencija o človekovih pravicah*,⁶
- *Evropska socialna listina* in
- *Evropska listina o lokalni samoupravi*.

⁴ Glej: <http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/Presentation/overview.htm> (11. 9. 2001).

⁵ Vir: <http://www.coe.fr/cm/dec/1999/656/41.htm> (11. 9. 2001).

⁶ 4. novembra 2000 je bil sprejet Protokol št. 12 k tej konvenciji, ki dodatno prepoveduje diskriminacijo na osnovi spola, rase, barve, jezika, religije, političnega ali drugega prepričanja, narodnega ali socialnega izvora, povezanosti z narodno manjšino, lastnine, rojstva ali drugega statusa (Protokol št. 12, 1. člen). Peta točka drugega člena omenjenega protokola pa predvideva tudi (neobvezen) pristanek države na to, da se posamezniki, nevladne organizacije ali skupine posameznikov, ki menijo, da so jim kršene pravice iz prvega člena protokola, pritožijo na Evropsko sodišče za človekove pravice. Protokol zaenkrat še ne velja, saj ga mora najprej ratificirati 10 držav podpisnic Evropske konvencije o človekovih pravicah.

V skladu z Akcijskim načrtom (Plan of Action), sprejetim na vrhunskem srečanju v Strasbourgu (10. - 11. oktobra 1997), ki Svetu Evrope nalaga dopolnitev pravnih standardov s praktičnimi pobudami, pa Svet Evrope izvaja (ali je že zaključil) številne aktivnosti, tako na evropski ravni kot na ravni posameznih držav in civilne družbe. Med njimi omenimo:⁷

- ustanovitev in delovanje Odbora strokovnjakov za vprašanja, povezana z zaščito narodnih manjšin (DH-MIN), ki deluje v okviru Odbora za človekove pravice (CDDH);
- program ukrepov za graditev zaupanja (Confidence-Building Measures - CBM);
- ustanovitev Odbora za migracije (Steering Committee on Migration - CDMG) in njegove specializirane skupine za Rome (MG-S-ROM);
- ustanovitev Sveta za kulturno sodelovanje (Council for Cultural Co-operation - CDCC)
- ustanovitev Beneške komisije;
- ustanovitev Kongresa lokalnih in regionalnih oblasti;
- ustanovitev Evropske komisije proti rasizmu in nestrpnosti;
- organizacija informativnih srečanj in tehnične ekspertize (znotraj medvladnega programa aktivnosti⁸ in programa aktivnosti za razvoj in konsolidacijo demokratične stabilnosti (ADACS));
- izdelava in razširjanje informativnih dokumentov in organizacija izobraževanj za nevladne organizacije (NGO training);
- projekt Romi/Cigani v srednji in vzhodni Evropi;
- skupni programi z Evropsko komisijo: "Narodne manjšine v Evropi"⁹ in

* * *

⁷ Vir: <http://www.coe.fr/cm/dec/1999/656/11.htm> (11. 9. 2001).

⁸ Medvladni program aktivnosti pripravlja odbor ministrov, ki se pri tem opira na predloge usmerjevalnih odborov ("steering committees"), katerih člani so predstavniki pristojnih ministrstev v državah članicah. Najpomembnejše medvladno telo na področju zaščite narodnih manjšin je odbor strokovnjakov za vprašanja, povezana z zaščito narodnih manjšin (DH-MIN), ki deluje v okviru usmerjevalnega odbora za človekove pravice (CDDH). V okviru svojih pristojnosti DH-MIN rabi kot forum za izmenjavo informacij in izkušenj glede politik in primerov dobre prakse. V okviru medvladnega programa aktivnosti delujejo tudi svetovalne misije, ki svetujejo državam članicam na področju zakonodaje. Prav tako so v okviru tega programa organizirana razna informativna srečanja, predavanja in seminarji v zvezi z Okvirno konvencijo na nacionalni ali lokalni ravni za vladne uslužbenke, poslance, predstavnike lokalnih oblasti in nevladne organizacije (URL: <http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/InterGovernmental/introductioninter.htm> (11. 9. 2001)).

⁹ Skupni program, imenovan "Narodne manjšine v Evropi", je bil izpeljan v obdobju od januarja 1999 do junija 2000. Temelji na tematskem pristopu (mediji, izobraževanje, sodelovanje v procesih odločanja).

"Integracija prebivalstva tujega izvora".

Med organi Sveta Evrope, ki se ukvarjajo s področjem varstva manjšin, moramo izpostaviti vlogo parlamentarne skupščine,¹⁰ ki sama sicer ni pooblaščenca za sprejemanje pravno obvezujočih sklepov ali dokumentov, vendar pa s svojimi priporočili spodbuja in usmerja delo odbora ministrov.¹¹ Že leta 1961 je skupščina predlagala vključitev člena o zaščiti pravic narodnih manjšin v dodatni protokol k Evropski konvenciji o človekovih pravicah. V osnutku protokola je bilo zapisano:

"Osebam, ki pripadajo narodni manjšini, ne sme biti zanikana pravica, da skupaj z drugimi člani njihove skupine in v skladu z javnim redom uživajo lastno kulturo, uporabljajo lasten jezik, ustanavljajo lastne šole, izbirajo jezik poučevanja ter izražajo in prakticirajo svojo vero" (Thornberry in Estebanez 1994: 25).

Odbor ministrov je zadolžil odbor strokovnjakov za človekove pravice, da preuči omenjeni osnutek. Odbor je (še) leta 1973 sprejel odločitev o predlaganem osnutku protokola in sklenil, da s strogo pravnega vidika znotraj konvencije ne obstaja potreba po takšnem dodatnem protokolu (Thornberry in Estebanez 1994: 25).

Leta 1993 je skupščina v Priporočilu 1201 (Recommendation 1201) predlagala sprejem dodatnega protokola k Evropski konvenciji o človekovih pravicah, ki naj bi se nanašal le na pravice manjšin in ki bi vključeval definicijo termina "narodna manjšina". Prvi člen omenjenega predloga dodatnega protokola se je glasil:

"Za potrebe te konvencije se izraz "narodna manjšina" nanaša na skupino oseb v državi, ki:

* * *

ja itd.) in je v glavnem vključeval sub-regionalne ali bilateralne projekte (seminarje, okrogle mize, delavnice, študijske obiske). V aktivnostih znotraj tega programa so sodelovali tako vladni sektorji kot tudi predstavniki narodnih manjšin. Končno poročilo o omenjenem programu je objavljeno tudi na internetu:

URL: <http://www.humanrights.coe.int/Minorities/Eng/Cooperationactivities/JointProg/introduction.htm> (11. 9. 2001).

¹⁰ Parlamentarna skupščina ima v glavnem posvetovalno in ne zakonodajne funkcije. Sestavljena je iz predstavnikov parlamentov držav članic Sveta Evrope, predstavniki parlamentov držav nečlanic iz vzhodne Evrope pa imajo v njej status posebnega gosta. Sklepi parlamentarne skupščine so posredovani odboru ministrov v obliki "priporočil", "resolucij" in "mnenj". Z vprašanji manjšinskih pravic se v skupščini ukvarjajo številni odbori, med katerimi ima najpomembnejšo vlogo odbor za pravne zadeve in človekove pravice (Thornberry in Estebanez, 1994: 10).

¹¹ Odbor ministrov je medvladno telo, ki sprejema konvencije in sporazume ter priporočila državam članicam. Vsaka država članica ima v njem enega predstavnika in en glas. Namestniki ministrov so stalni vladni predstavniki v Svetu Evrope in imajo glede odločanja praktično enaka pooblastila kot ministri. Stalna telesa pod nadzorom odbora ministrov so t.i. "usmerjevalni odbori" (Steering Committees), ki preko generalnega sekretarja posredujejo svoje predloge odboru ministrov. Na področju zaščite manjšin naj omenim predvsem dva takšna odbora, to sta usmerjevalni odbor za človekove pravice (CDDH) in usmerjevalni odbor za migracije (CDMG) (Thornberry in Estebanez, 1994: 10-11).

- a) živijo na teritoriju države in so njeni državljani;
- b) ohranjajo dolgoletne, trdne in trajne odnose z državo;
- c) imajo posebne etnične, kulturne, verske ali jezikovne značilnosti;
- d) so zadosti reprezentativni, čeprav po številu manjši od ostale populacije v državi ali v določeni regiji znotraj države;
- e) so motivirani za ohranjanje tega, kar predstavlja njihovo skupno identiteto, vključno z njihovo kulturo, tradicijami, religijo ali jezikom.”¹²

Vendar so se predstavniki držav in vlad držav članic na vrhunskem srečanju na Dunaju 3. oktobra 1993 odločili za drugačno rešitev. Odbor ministrov so zadolžili za pripravo pravnih standardov v obliki:¹³

- *okvirne konvencije*, odprte tudi za podpise držav nečlanic Sveta Evrope, ki bi vzpostavila načela, ki naj bi države podpisnice zavezovala k zaščiti narodnih manjšin;
- *protokola*, ki bi dopolnjeval Evropsko konvencijo o človekovih pravicah na kulturnem področju z določbami, ki bi zagotavljale individualne pravice, predvsem za posameznike, ki pripadajo narodnim manjšinam.

Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin je bila sprejeta v začetku leta 1995 in je začela veljati februarja 1998. Omenjenega protokola k Evropski konvenciji o človekovih pravicah pa Svet Evrope do danes (še) ni sprejel. Z oblikovanjem besedila protokola se je ukvarjal ad hoc odbor strokovnjakov za manjšine (CAHMIN), ki je konec leta 1995 podal končno poročilo o svojem delu. Vendar se je odbor ministrov januarja 1996 odločil, da ustavi delo CAHMIN-a na področju oblikovanja omenjenega protokola. Razlogi za tako odločitev so bili v tem, da države članice niso uspele doseči soglasja glede definicije manjšine niti glede narave in obsega določenih pravic. Kljub ustavitvi dela CAHMIN-a pa je odbor ministrov pustil odprto možnost za ponovno preučitev omenjenega vprašanja nekoč v prihodnosti.¹⁴

¹² V originalu: "For the purposes of this Convention, the expression "national minority" refers to a group of persons in a state who: a) reside on the territory of that state and are citizens thereof; b) maintain longstanding, firm and lasting ties with that state; c) display distinctive ethnic, cultural, religious or linguistic characteristics; d) are sufficiently representative, although smaller in number than the rest of the population of that state or of a region of that state; e) are motivated by a concern to preserve together that which constitutes their common identity, including their culture, their traditions, their religion or their language." Glej: Recommendation 1201 (1993) on an additional protocol on the rights of national minorities to the European Convention on Human Rights.

¹³ Vir: <http://www.coe.fr/cm/dec/1999/656/41.htm> (9. 11. 2001).

¹⁴ Vir: <http://www.coe.fr/cm/dec/1999/656/41.htm> (9. 11. 2001).

Da prizadevanja v tej smeri niso zamrla, nam dokazuje Priporočilo 1492, ki ga je parlamentarna skupščina sprejela v začetku leta 2001 in v katerem je ponovno priporočila odboru ministrov, da v skladu z načeli, vsebovanimi v Priporočilu 1201 (1993), začne oblikovati dodatni protokol k Evropski konvenciji o človekovih pravicah, ki bi urejal pravice narodnih manjšin, vključno z definicijo narodne manjšine (Recommendation 1492 (2001) točka xi.). V omenjenem Priporočilu 1492 je skupščina tudi predlagala, naj bi v okviru institucije komisarja za človekove pravice obstajala oseba, ki bi bila zadolžena posebej za zadeve, povezane z zaščito manjšinskih pravic (točka xii). Poleg tega je odboru ministrov priporočila, naj pozove države članice, da čim prej podpišejo in ratificirajo Protokol št. 12 k Evropski konvenciji o človekovih pravicah, v upanju, da bo tako osebam, ki pripadajo narodnim manjšinam, omogočeno, da njihove posebne pravice potrdi tudi Evropsko sodišče za človekove pravice (Recommendation 1492 (2001), točka vii).

Poleg parlamentarne skupščine in njenih odborov ter odbora ministrov in njegovih usmerjevalnih odborov (Steering Committees) moramo omeniti še nekaj organov, ki se znotraj Sveta Evrope ukvarjajo z manjšinsko problematiko. Generalni sekretar, ki ga izvoli skupščina, igra pomembno in aktivno vlogo v življenju organizacije na splošno in tudi na področju manjšinskih pravic. S svojimi idejami in predlogi vpliva na vlogo organizacije na področju varstva manjšin. Drug pomemben organ je Kongres evropskih lokalnih in regionalnih oblasti,¹⁵ ki ga sestavljajo nacionalne delegacije lokalno ali regionalno izvoljenih predstavnikov. Manjšinska vprašanja so še posebej pomembna za lokalne in regionalne oblasti in zato ne preseneča, da je pobuda za Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih prišla prav iz Kongresa evropskih lokalnih in regionalnih oblasti. Z manjšinskimi vprašanji se ukvarja tudi Evropska komisija za demokracijo skozi pravo (t.i. Beneška komisija), ki je leta 1991 predstavila osnutek Evropske konvencije za zaščito manjšin. Delo Evropskega sodišča za človekove pravice pa pogosto predstavlja izhodišča za razprave o modelih implementacije manjšinskih pravic (Thornberry in Estebanez 1994: 10-11).

OKVIRNA KONVENCIJA ZA ZAŠČITO NARODNIH MANJŠIN

Okvirna konvencija je bila pripravljena za podpis 1. februarja 1995, veljati pa je začela 1. februarja 1998. Gre za prvi pravno obvezujoč multilateralen instrument za zaščito narodnih manjšin, ki je po naravi univerzalen (ni omejen samo na eno ali nekaj držav), zaradi česar je pomen konvencije vsekakor velik, kljub temu, da ji lahko očitamo številne slabosti in pomanjkljivosti. Ena od teh je prav gotovo

* * *

¹⁵ Congress of Local and Regional Authorities in Europe (CLRAE).

odsotnost mednarodnega mehanizma, ki bi države članice lahko prisilil k izpolnjevanju določil konvencije. Konvencija namreč vzpostavlja le sistem nadzora, ki temelji na poročilih držav (25. člen Okvirne konvencije). Glavni nadzorni organ konvencije je odbor ministrov, ki mu pri delu pomaga svetovalni odbor neodvisnih strokovnjakov (24. in 26. člen konvencije). Svetovalni odbor sprejema mnenja o izvrševanju Okvirne konvencije v državah podpisnicah, odbor ministrov pa nato sprejme sklepe in po potrebi tudi priporočila obravnavanim državam. Poročila ali pritožbe s strani posameznih pripadnikov manjšin, manjšin kot skupnosti ali nevladnih organizacij v konvenciji niso predvidena, kar pomeni, da so države oziroma vlade, ki so zadolžene za izvajanje določil konvencije, dejansko tudi edini nadzornik in ocenjevalec svojega dela. Še bolj je to problematično zato, ker določbe Okvirne konvencije niso neposredno izvršljive, pač pa naj bi jih države izvrševale preko nacionalne zakonodaje in ustreznih vladnih politik. To pušča državam določeno svobodo pri izvrševanju določil konvencije in jim omogoča, da pri tem upoštevajo konkretno situacijo na svojem ozemlju, kot je zapisano v uradnem eksplanatornem poročilu h konvenciji (11. odstavek), po drugi strani pa to državam omogoča tudi izogibanje obveznostim iz konvencije ali zavlačevanje pri njihovem izvajanju, prav tako kot k temu pripomore tudi dejstvo, da konvencija ne definira pojma narodne manjšine. Razlog za to pa je povsem pragmatičen - v času snovanja konvencije namreč ni bilo možno definirati koncepta "narodne manjšine" na tak način, da bi bil sprejemljiv za vse države članice organizacije (Explanatory report, 12. odstavek). Kljub temu konvencija v 1. točki 5. člena opredeljuje "bistvene elemente ... identitete" narodnih manjšin, kot so "njihova vera, jezik, tradicije in kulturna dediščina". Narodna manjšina naj bi bila tako skupina, ki se od večinskega prebivalstva razlikuje po katerem koli od omenjenih kriterijev. Vendar pa eksplanatorno poročilo razlaga, da različne etnične, kulturne, jezikovne ali verske značilnosti ne vodijo vedno do nastanka narodne manjšine (Explanatory report, 43. odstavek). Takšen komentar pa ustreza državam, ki ne želijo priznati statusa narodne manjšine določeni manjšinski skupnosti (Gilbert 1996: 177).

Eno od vprašanj, ki se postavljajo v zvezi z Okvirno konvencijo, je tudi vprašanje individualnih in kolektivnih pravic. Kljub samemu naslovu konvencije, ki govori o zaščiti narodnih manjšin (in ne o zaščiti pravic posameznih pripadnikov narodnih manjšin), je za konvencijo značilen koncept individualne zaščite. To pomeni, da Okvirna konvencija ne zagotavlja kolektivnih pravic narodnim manjšinam kot skupnostim. Države članice so se strinjale, da je možno zaščititi manjšin zadovoljivo zagotoviti z zaščito pravic posameznih pripadnikov manjšinskih skupnosti. Na prvi pogled se zdi, da je koncept individualne zaščite nekoliko omiljen z določbo 2. točke 3. člena, v kateri je zapisano, da lahko pripadniki manjšin pravice iz Okvirne konvencije izvršujejo individualno ali v skupini z drugimi.

Vendar pa eksplanatorno poročilo h konvenciji pojasnjuje, da formulacija "v skupini z drugimi" pomeni zgolj to, da pripadniki manjšine lahko pravice in svoboščine iz konvencije uživajo skupaj z drugimi, pri čemer so ti *drugi* lahko pripadniki iste narodne manjšine, lahko so pripadniki druge narodne manjšine ali pa pripadniki večine. Nikakor pa omenjena formulacija ne podeljuje manjšinam kolektivnih pravic (Explanatory report, 37. odstavek). Kljub takšni uradni razlagi konvencije pa obstajajo tudi argumentacije, ki utemeljujejo drugačno stališče, namreč, da je določene določbe možno (in tudi edino smiselno) razlagati v smislu kolektivnih pravic manjšinskih skupnosti (glej npr. Gilbert 1994: 178-179).

Poglejmo si, katere pravice pripadnikom manjšin zagotavlja Okvirna konvencija oziroma katere dolžnosti konvencija nalaga državam podpisnicam na področju zaščite manjšin. V prvem členu konvencija opredeli zaščito manjšin kot integralni del mednarodne zaščite človekovih pravic. Kot taka sodi zaščita manjšin v območje mednarodnega sodelovanja. Države se tako s podpisom Okvirne konvencije izrecno odpovedujejo načelu, po katerem naj bi bila zaščita manjšin izključno notranja zadeva vsake posamezne države.

Konvencija zagotavlja vsakemu pripadniku manjšine, da se sam odloči, ali želi biti obravnavan kot pripadnik manjšine ali ne (3. člen), se pravi, ali želi, da zanj veljajo oziroma ga ščitijo načela iz Okvirne konvencije. Seveda tu ne gre za povsem arbitrarno odločitev posameznika o tem, ali pripada narodni manjšini ali ne. Posameznikova subjektivna izbira je nujno povezana z objektivnimi kriteriji, relevantnimi za posameznikovo identiteto (Explanatory report, 34. in 35. odstavek).

V nadaljevanju Okvirna konvencija državam podpisnicam nalaga, da morajo pripadnikom manjšin zagotoviti:

- enakost pred zakonom in varstvo pred kakršnokoli diskriminacijo (4. člen);
- pogoje za ohranjanje in razvijanje njihove kulture in bistvenih elementov njihove identitete, kot so njihova vera, jezik, tradicije in kulturna dediščina (5. člen);
- svobodo zbiranja, združevanja, izražanja, mišljenja, prepričanja in vere (7. člen);
- pravico do ustanavljanja verskih institucij, organizacij in združenj (8. člen);
- pravico do sprejemanja in razširjanja informacij v njihovem jeziku ter pravico do oblikovanja in uporabe lastnih medijev (9. člen);
- pravico do svobodne uporabe njihovega jezika v privatni in javni sferi, v odnosih z oblastmi (kjer je to mogoče) in pred sodišči (10. člen);

- pravico do učenja njihovega maternega jezika in pravico do učenja v njihovem maternem jeziku (14. člen);
- pravico do uporabe imen in priimkov v njihovem lastnem jeziku in topografske napise, kjer je to možno in primerno, v jeziku manjšine (11. člen);
- pravico do ustanavljanja in upravljanja njihovih lastnih privatnih izobraževalnih ustanov (na stroške samih pripadnikov manjšin) (13. člen);
- možnosti za sodelovanje v kulturnem, družbenem in gospodarskem življenju ter v javnih zadevah - posebej tistih, ki jih neposredno zadevajo (15. člen);
- pravico, da vzpostavljajo in vzdržujejo svobodne in mirne odnose z osebam, ki živijo v drugih državah, še posebej s tistimi, s katerimi jih veže skupna etnična, kulturna, jezikovna ali verska pripadnost ali skupna kulturna dediščina (17. člen);
- pravico do sodelovanja v nevladnih organizacijah na državni ali mednarodni ravni (17. člen).

Države so dolžne tudi preprečevati prisilno asimilacijo (5. člen) in se vzdržati ukrepov, ki bi spremenili delež prebivalstva na območjih, kjer živijo pripadniki manjšin, in ki bi vodili v omejevanje pravic in svoboščin, ki izhajajo iz konvencije (16. člen).

Pravice manjšin in obveznosti držav so v Okvirni konvenciji poleg tega, da niso neposredno izvršljive, v marsičem tudi omejene s formulacijami, kot so "kadar je potrebno", "kolikor je mogoče", "na območju, kjer pripadniki manjšin živijo tradicionalno in v zadostnem številu", "kjer to ustreza realnim potrebam", "kjer je to primerno", "kjer obstaja zadostno povpraševanje" ipd. Ocena o tem, kaj pomeni "zadostno število", "realne potrebe" itd. je prepuščena državam samim. Vse to, poleg odsotnosti učinkovitega nadzornega mehanizma, še dodatno postavlja pod vprašaj dejansko učinkovitost manjšinske zaščite, ki naj bi izhajala iz Okvirne konvencije.

Vsem pomanjkljivostim navkljub pa naj kot pozitivno lastnost Okvirne konvencije še enkrat izpostavimo njeno univerzalno naravo. Gre namreč za prvi dokument, ki je namenjen zaščiti manjšin v vseh državah (v regiji) in ni omejen le na posamezne države, kar je bilo značilno za predhodno obdobje. To je vsekakor pomembno v luči proklamirane enakopravnosti suverenih držav.

Okvirno konvencijo je do 19. 11. 2002 podpisalo 42 držav, ratificiralo pa 35 (med njimi tudi Jugoslavija, ki ni članica Sveta Evrope). Azerbajdžan, Bosna in Hercegovina ter Jugoslavija so konvencijo ratificirali brez predhodnega podpisa.

Med državami članicami Sveta Evrope, ki še niso niti podpisale konvencije, so: Andora, Francija in Turčija. Na ratifikacijo pa čaka konvencija še v: Belgiji, Gruziji, Grčiji, Islandiji, Latviji, Luksemburgu in na Nizozemskem.¹⁶

EVROPSKA LISTINA O REGIONALNIH ALI MANJŠINSKIH JEZIKIH

Evropska listina o regionalnih ali manjšinskih jezikih je bila sprejeta leta 1992 in je začela veljati 1. marca 1998. Predlog za sprejem Listine in osnutek besedila je v Resoluciji 192 (1988) podala Stalna konferenca evropskih lokalnih in regionalnih oblasti (CAHLR). Njeno iniciativo je podprla parlamentarna skupščina v Mnenju št. 142,¹⁷ odbor ministrov pa je nato zadolžil ad hoc odbor strokovnjakov za manjšinske jezike v Evropi, da pripravi osnutek besedila Listine, upoštevajoč osnutek, ki ga je predložila CAHLR. Listina je bila sprejeta kot konvencija na srečanju namestnikov ministrov 25. junija 1992 in pripravljena za podpis 5. novembra istega leta (Thornberry in Estebanez 1994: 31).

Že na začetku je treba poudariti, da je namen Listine zgolj zaščita manjšinskih in regionalnih jezikov kot ogroženega vidika evropske kulturne dediščine, ne pa zaščita jezikovnih manjšin (Explanatory report, 10. in 11. odstavek). Kljub takšni uradni razlagi Listine pa se jo v praksi vseeno večkrat obravnava oziroma razume (tudi) kot instrument za zaščito manjšin, v čemer verjetno leži tudi del razlogov za to, da je doslej (do 19. 11. 2002) Listino ratificiralo šele 17 držav. Na to opozarja tudi poročevalec odbora za kulturo in izobraževanje pri parlamentarni skupščini, Luis Maria de Puig, ki v Mnenju o poročilu o pravicah narodnih manjšin¹⁸ poziva k temu, da se vloži več navora v predstavljanje Listine kot kulturnega instrumenta za zaščito jezikov (kar tudi je) in ne kot političnega instrumenta za zaščito ljudi, ki govorijo te jezike (kot se Listino pogosto razume) (De Puig, 2001). Vendar pa ne moremo mimo dejstva, da zaščita manjšinskih jezikov dejansko predstavlja zaščito enega od (običajno najpomembnejših ali najizrazitejših) elementov manjšinske identitete.

Za razliko od Okvirne konvencije je Listina natančna pri definiranju objekta, ki so ga države podpisnice dolžne zaščititi. V prvem členu je namreč zapisana definicija regionalnih in manjšinskih jezikov, ki pravi, da so "regionalni ali manjšinski jeziki" tisti jeziki,

* * *

¹⁶ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/FN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

¹⁷ Opinion No. 142 (1988).

¹⁸ *Opinion on the report on the rights of national minorities* (Doc. 8941, 22 January 2001). Mnenje se nanaša na poročilo o pravicah narodnih manjšin, ki ga je pripravil Odbor za pravne zadeve in človekove pravice (Doc. 8920, 29. januar 2001; glej: Binding, 2001).

“i ki jih tradicionalno uporabljajo na določenem ozemlju države državljani te države, ki sestavljajo skupino, številčno manjšo od preostalega prebivalstva te države, in

ii ki se razlikujejo od uradnega jezika ali uradnih jezikov te države;

izraz ne vključuje niti narečij uradnega jezika ali uradnih jezikov države niti jezikov migrantov;” (1. člen, točka a).¹⁹

Jeziki, na katere se nanaša Listina, so večinoma “ozemeljski” jeziki, s čimer so mišljeni jeziki, ki se tradicionalno uporabljajo na določenem geografskem območju. Razlog, zakaj se Listina ukvarja predvsem z ozemeljskimi jeziki, leži v tem, da večina ukrepov, ki jih Listina predvideva, potrebuje definicijo geografskega območja (na katerem se bodo ukrepi izvajali), ki se razlikuje od ozemlja celotne države. Zaradi tega je v Listini definirano tudi “ozemlje, na katerem se uporabljajo regionalni ali manjšinski jeziki” (Explanatory report, 33. odstavek). Gre za:

“zemljepisno območje, na katerem se v omenjenem jeziku izraža določeno število ljudi, kar upravičuje sprejem različnih varstvenih in spodbujevalnih ukrepov, ki jih predvideva ta listina” (1. člen, točka b).²⁰

Natančna definicija konkretnega ozemlja, na katerem bodo manjšinski jeziki deležni zaščitnih ukrepov, je prepuščena državam pogodbenicam. Prav tako je državam prepuščena presoja o tem, kolikšno je tisto število uporabnikov jezika, ki opravičuje sprejem predvidenih ukrepov.

Listina posebej definira tudi “jezike brez ozemlja”, ki jih opredeli kot:

“ jezike, ki jih uporabljajo državljani države in ki se razlikujejo od jezika ali jezikov, ki ga ali jih uporablja preostalo prebivalstvo te države, in ki jih, kljub temu da se tradicionalno uporabljajo na ozemlju te države, ni možno povezati z določenim območjem tega ozemlja” (1. člen, točka c).²¹

“Jeziki brez ozemlja” so izključeni iz definicije regionalnih ali manjšinskih jezikov prav zato, ker jim manjka ozemeljska osnova, na podlagi katere so v Listini predvideni ukrepi za njihovo zaščito. Zaradi tega za ne-ozemeljske jezike večinoma ne veljajo določbe iz III. dela Listine, v določenih primerih pa se za njihovo zaščito lahko uporabijo določbe iz II. dela.

* * *

¹⁹ Prevod je iz Zakona o ratifikaciji Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih (Uradni list: MP 17/2000, 04. 08. 2000 (stran 777)), objavljenega na internetni strani slovenskega Državnega zbora:

URL: http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/sprejeti_zakoni/sprejeti_zakoni.html (11. 9. 2001).

²⁰ Glej op. 19!

²¹ Glej op. 19!

Zgradba Listine je precej zapletena in v bistvu dopušča, da so končne obveznosti, ki sledijo iz podpisa oziroma ratifikacije Listine, za vsako državo nekoliko drugačne. Listina je sestavljena iz preambule in petih delov. Preambula poudarja pomen kulturne različnosti in večjezičnosti kot bogastva Evrope, ki ga je treba ohranjati v okviru državne suverenosti in ozemelske celovitosti držav. Prvi del Listine govori o splošnih določbah, vključno z zgoraj omenjeno definicijo regionalnih ali manjšinskih jezikov (1. člen) in z opredelitvijo obveznih in izbirnih delov Listine (2. člen).

Drugi del govori o splošnih ciljih in načelih, ki se nanašajo na vse regionalne ali manjšinske jezike, ki se govorijo na ozemlju države. Vsebinsko so omenjena načela zasnovana tako široko, da zajemajo najrazličnejše jezikovne situacije, ki jih najdemo v Evropi.²² Določbe drugega dela so obvezujoče za vse države pogodbenice. Države so dolžne priznati obstoj regionalnih ali manjšinskih jezikov na svojem ozemlju in zagotoviti spoštovanje geografskih območij teh jezikov. Izpostavljeno je načelo nediskriminacije med različnimi jeziki, poleg tega pa tudi potreba po odločni akciji držav pri spodbujanju in zaščiti regionalnih ali manjšinskih jezikov. Države morajo zagotoviti možnosti za poučevanje in študij omenjenih jezikov tako za osebe, ki govorijo te jezike, kot za tiste, ki se jih želijo učiti. Pri določanju svoje politike do regionalnih ali manjšinskih jezikov morajo države upoštevati potrebe in želje skupin, ki govorijo določen jezik, dolžne pa so tudi preko vzgoje, izobraževanja in sredstev javnega obveščanja spodbujati medsebojno razumevanje med vsemi jezikovnimi skupinami v državi. V skladu z možnostmi in potrebami naj bi se načela iz drugega dela Listine upoštevala tudi pri jezikih brez ozemlja.

V tretjem delu so splošna načela, ki so zapisana v drugem delu, konkretizirana z natančnimi pravili oziroma ukrepi. Določbe iz tretjega dela predstavljajo paleto *možnih* obveznosti, med katerimi države lahko izbirajo. Namreč, vsaka država pogodbenica sama določi jezike, za katere prevzema obveznosti iz Listine, poleg tega pa sama izbere tudi to, katere določbe iz tretjega dela bo upoštevala pri zaščiti vsakega posameznega manjšinskega jezika na svojem ozemlju. Pri tem je določeno, da mora vsaka država izbrati najmanj 35 določb iz tretjega dela, med njimi vsaj po tri iz 8. in 12. člena ter po eno iz 9., 10., 11., in 13. člena. Namen takšnih "samo-aranžmajev" je zagotoviti čim večjo fleksibilnost Listine in prilagodljivost na različne situacije, v katerih so posamezni regionalni ali manjšinski

* * *

²² Položaj regionalnih in manjšinskih jezikov v Evropi se od primera do primera zelo razlikuje. Razlike se kažejo v številu ljudi, ki uporabljajo določen jezik; različne so stopnje koncentracije in fragmentacije jezikovnih skupnosti (ki variirajo od zelo razpršenih do močno ozemeljsko vezanih skupnosti, včasih tudi skupnosti, ki se raztezajo preko meja več držav); različne so sfere življenja, v katerih se določen jezik uporablja, od strogo zasebne sfere do različnih stopenj javnega priznavanja, včasih celo statusa uradnega jezika (Grin 2000: 20).

jeziki v Evropi. Določbe iz tretjega dela se nanašajo na različna področja, kot so: izobraževanje, sodne oblasti, upravni organi in javne službe, mediji, kulturne dejavnosti in ustanove ter gospodarsko in družbeno življenje. Listina državam podpisnicam nalaga različne obveznosti v zvezi z zagotavljanjem uporabe manjšinskih jezikov na različnih stopnjah izobraževanja, od predšolskega do univerzitetnega (8. člen), v postopkih pred sodišči (9. člen) ter v odnosih z upravnimi organi in javnimi službami (10. člen). Nadalje predvideva ukrepe za spodbujanje uporabe regionalnih ali manjšinskih jezikov v sredstvih javnega obveščanja in ukrepe, ki bodo uporabnikom teh jezikov omogočali dostop do radijskih in televizijskih oddaj iz sosednjih držav v jeziku, ki se uporablja v enaki ali podobni obliki kot je jezik regije ali manjšine (11. člen). V dvanajstem členu Listina državam narekuje ukrepe za zagotovitev obstoja in možnosti dostopa do kulturnih aktivnosti v regionalnih ali manjšinskih jezikih, v trinajstem členu pa so predvideni ukrepi za spodbujanje uporabe teh jezikov v gospodarskih in družbenih oziroma javnih dejavnostih, kot so poslovanje podjetij, trgovina, socialno varstvo itd. Zadnji člen tretjega dela se nanaša na situacije, ko se določen regionalni ali manjšinski jezik v enaki ali podobni obliki uporablja v različnih državah. V tem primeru Listina predvideva sklepanje dvostranskih sporazumov, ki bodo spodbujali stike in sodelovanje med uporabniki istega jezika na različnih področjih, od izobraževanja, kulture, informiranja pa do poklicnega usposabljanja (14. člen).

Države so dolžne izbrati določbe iz tretjega dela Listine v skladu s situacijo posameznih jezikov na njihovem ozemlju, kar na dolgi rok pomeni odprto možnost za dodatne ukrepe v korist regionalnih ali manjšinskih jezikov (Grin 2000: 23). Vsaka država lahko kadarkoli pozneje sporoči Generalnemu sekretarju, da sprejema tudi obveznosti, ki izhajajo iz tistih določb Listine, ki jih ni že prej določila v svojem uradnem dokumentu o ratifikaciji, sprejemu ali odobritvi Listine (2. točka 3. člena).

Četrty del se nanaša na uporabo Listine. Izvrševanje obveznosti, ki izhajajo iz Listine, nadzira posebej za to ustanovljen odbor strokovnjakov. Odbor pregleduje poročila, ki so mu jih dolžne predložiti države pogodbenice (prvo poročilo eno leto po začetku veljavnosti Listine, nato pa periodično vsaka tri leta), poleg tega pa lahko pridobiva informacije tudi od organov ali združenj, ki so legalno ustanovljena v državi pogodbenici. Na podlagi tega mora odbor strokovnjakov pripraviti poročilo za odbor ministrov, le-ta pa po potrebi pripravi priporočila za eno ali več pogodbenic. Generalni sekretar pa mora parlamentarni skupščini vsake dve leti predložiti podrobno poročilo o izvajanju Listine (15. in 16. člen). Prvo poročilo je bilo skupščini posredovano oktobra 2000, vendar se je to poročilo ukvarjalo predvsem z ukrepi, sprejetimi za izvajanje Listine, in ne toliko s konkretnim izvrševanjem obveznosti iz Listine. Razlog je v tem, da so (prva)

državna poročila, na katerih temelji omenjeno poročilo, v glavnem opisovala situacijo regionalnih in manjšinskih jezikov pred uveljavitvijo določil iz Listine. Zato bo šele naslednje poročilo generalnega sekretarja dalo jasnejšo sliko o tem, do kakšnih sprememb je prišlo v državah pogodbenicah po uveljavitvi obveznosti, ki izhajajo iz Listine. Vendar pa bo na to treba še nekoliko počakati, kajti naslednja poročila morajo države oddati šele tri leta po oddaji prvih poročil (De Puig 2001).

Peti del predstavlja končne in prehodne določbe, ki med drugim določajo, da je Listina do veljave pripravljena le za podpis držav članic Sveta Evrope, da pa so kasneje lahko povabljene k podpisu tudi države nečlanice. Določeno je tudi, na kakšen način lahko države pristopijo k Listini in kdaj začne Listina veljati.

Listina določa precej bolj konkretne obveze za države pogodbenice kot Okvirna konvencija. Čeprav dopušča državam precejšnjo svobodo pri izbiri njihovih obveznosti, pa vseeno postavlja temeljne standarde na področju zaščite regionalnih in manjšinskih jezikov ter zahteva njihovo spoštovanje in uveljavljanje.

Do 19. 11. 2002 je Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih podpisalo 29 držav,²³ ratificiralo pa le 17. Listino so ratificirale: Armenija, Avstrija, Ciper, Hrvaška, Danska, Finska, Nemčija, Madžarska, Liechtenstein, Nizozemska, Norveška, Slovaška, Slovenija, Španija, Švedska, Švica in Velika Britanija. Postopek ratifikacije v nekaterih državah poteka že zelo dolgo (od leta 1992), kar zbuja dvom v resnično privrženost teh držav ciljem in načelom Listine. Eden od razlogov za zavlačevanje pa je verjetno, kot smo omenili že na začetku, povezovanje Listine z zaščito jezikovnih manjšin, čeprav je v Listini eksplicitno poudarjen njen kulturni namen - zaščita ogroženih jezikov kot integralnega dela evropske kulturne dediščine. Morda bi večja prizadevanja za predstavitev Listine v tej luči, kot predlaga De Puig (2001), res pripomogla h hitrejšim ratifikacijam.

ODRAŽANJE OKVIRNE KONVENCIJE IN EVROPSKE LISTINE O REGIONALNIH ALI MANJŠINSKIH JEZIKIH V USTAVAH DRŽAV ČLANIC SVETA EVROPE

Poglejmo zdaj, v kolikšni meri so države, ki so ratificirale Okvirno konvencijo in Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih, prenesle določbe iz omenjenih dokumentov v svoje ustave oziroma v kolikšni meri so njihove ustave že pred tem ustrezale določbam iz omenjenih dokumentov. Glede na samo nara-

²³ Armenija, Avstrija, Azerbajdžan, Ciper, Češka, Danska, Finska, Francija, Hrvaška, Madžarska, Islandija, Italija, Liechtenstein, Luksemburg, Makedonija, Malta, Moldova, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Romunija, Rusija, Slovaška, Slovenija, Španija, Švedska, Švica, Ukrajina in Velika Britanija.

(URL: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002)).

vo omenjenih dokumentov bi lahko pričakovali precej večje ujemanje med ustavnimi določbami in Okvirno konvencijo kot pa med ustavnimi določbami in Listino. Pravice iz Okvirne konvencije so namreč precej bolj splošne in zato primernejše za vključitev v ustavo. Pravice, ki izhajajo iz Listine, pa so bolj specifične in podrobneje opredeljene, poleg tega pa lahko država izbere različne obveznosti do različnih manjšinskih ali regionalnih jezikov, ki se govorijo na njenem ozemlju. Zaradi tega je bolj verjetno, da so v ustavi zapisane le splošne pravice do uporabe manjšinskih jezikov (v privatnem in javnem življenju, v šolah, pred sodišči...), podrobneje pa so pravice iz Listine opredeljene v zakonih (če je potrebno, za vsako manjšinsko jezikovno skupnost oz. vsak manjšinski jezik posebej).

A) DOLOČBE IZ OKVIRNE KONVENCIJE V USTAVAH DRŽAV ČLANIC SVETA EVROPE

Oglejmo si najprej ujemanje ustavnih določb o zaščiti manjšin z obveznostmi držav, ki izhajajo iz Okvirne konvencije. V tabeli 1 so na levi strani prikazane pravice manjšin, ki izhajajo iz Okvirne konvencije, zraven pa je pri vsaki državi označeno, ali vsebuje konkretno pravico v svoji ustavi ali ne. Pri tem je treba opozoriti, da so v tabelo vključene samo tiste države, ki v svojih ustavah zagotavljajo določeno manjšinsko zaščito. Znak "+" v tabeli pomeni, da določena pravica v ustavi obstaja, znak "č" pomeni, da določena pravica posredno izhaja iz določenega člena ustave, znak "o" pa pomeni, da ta pravica v ustavi sicer obstaja, vendar ne kot posebna pravica manjšin, pač pa kot pravica vseh ljudi oziroma državljanov. Ob vsakem izmed omenjenih znakov pa je označen tudi člen ustave oz. ustreznega ustavnega dokumenta,²⁴ v katerem je ta pravica zapisana.

* * *

²⁴ Pri Avstriji so poleg Zveznega ustavnega zakona iz leta 1929 upoštevani še "Avstrijska državna pogodba" (1955), "Senžermenska pogodba - III. del" (1919) in "Temeljni zakon o splošnih pravicah državljanov" (1867). Pri Češki je poleg ustave upoštevana še "Listina o temeljnih pravicah in svoboščinah", pri Hrvaški pa "Ustavni zakon o človekovih pravicah in svoboščinah in o pravicah etničnih in nacionalnih skupnosti ali manjšin v Republiki Hrvaški" (1991, spremenjen in dopolnjen 11. 5. 2000).

Tabela 1: Odražanje Okvirne konvencije v ustavah držav članic Sveta Evrope

DRŽAVA	Albanija	Armenija	Avstrija	Azerbajdžan	Bolgarija	Češka*
PRAVICE MANJŠIN						
subjektivni dejavnik pripadnosti manjšini						o 3/2
enakost pred zakonom, prepoved diskriminacije	+ 20/1	o 16	+ S: 67	o 25	o 6	o 3/1
prepoved prisilne asimilacije					o 29/1	o 3/2
ohranjanje kulture	+ 20/2	+ 37	+ U: 8		o 54	+ 25/1
ohranjanje jezika	+ 20/2	+ 37	+ U: 8			+ 25
ohranjanje vere	+ 20/2					
svoboda zbiranja, združevanja	+ 20/2	o 25	+ ADP: 7/1	o 49	o 44	+ 25/1
svoboda izražanja, mišljenja, prepričanja	o 22	o 24		o 47		o 17
svoboda vere, veroizpovedi	- 20/2	o 23	+ S: 67	o 48	o 37	
pravica ustanavljanja verskih institucij, organizacij, združenj	- 20/2		+ S: 67			
pravica sprejemati in razširjati informacije v lastnem jeziku						+ 25/1
pravica do lastnih občil (medijev)			+ ADP: 7/1			
svobodna uporaba maternega jezika (v zasebnem in javnem življenju)				o 45	o 36/2	
uporaba maternega jezika v odnosih z oblastmi			- ADP: 7/3			+ 25/2b
uporaba maternega jezika pred sodišči	o 31/c			o 127		o 37/4
pravica do učenja maternega jezika	+ 20/2		- ADP: 7/2	o 45	o 36/2	25/2a
pravica do izobraževanja v maternem jeziku	+ 20/2		+ ADP: 7/2	o 45		+ 25/2a
pravica uporabe imen in priimkov v maternem jeziku						
pravica do topografskih napisov v jeziku manjšine			+ ADP: 7/3			
pravica ustanavljanja in upravljanja lastnih izobraževalnih ustanov			+ S: 67			
možnost sodelovanja v kulturnem,			+ ADP: 7/4			+ 25/2c

Legenda:

Avstrija: U - ustava; S - Senžermenska pogodba; ADP - Avstrijsko državno pogodbo

Češko: * - vsi členi so iz Listine o temeljnih pravicah in svoboščinah

Tabela 1: Odražanje Okvirne konvencije v ustavah držav članic Sveta Evrope (nadaljevanje)

DRŽAVA	Estonija	Finska	Gruzija	Hrvaška	Italija	Latvija
PRAVICE MANJŠIN						
subjektivni dejavnik pripadnosti manjšini						
enakost pred zakonom, prepoved diskriminacije				+ UZ: 6e		
prepoved prisilne asimilacije	o 12/1	o 6	o 14	o 14		o 91
ohranjanje kulture				+ UZ: 6a		
ohranjanje jezika	- 49, 50	+ 17/3	o 38/1	+ 15/2		+ 114
ohranjanje vere		+ 17/3				+ 114
svoboda zbiranja, združevanja	o 40			+ UZ: 6b		
svoboda izražanja, mišljenja, prepričanja	o 48	o 13	o 25	+ UZ: 4		o 102
svoboda vere, veroizpovedi	o 41	o 12	o 19	o 38		o 100
pravica ustanavljanja verskih institucij, organizacij, združenj		o 11	o 19	o 40		o 99
pravica sprejemati in razširjati informacije v lastnem jeziku				o 41		
pravica do lastnih občil (medijev)						
svobodna uporaba maternega jezika (v zasebnem in javnem življenju)			- 8	- UZ: 10		
uporaba maternega jezika v odnosih z oblastmi		- 121/4	o 38/1	+ 15/2; UZ: 6b, 7		
uporaba maternega jezika pred sodišči	+ 51/2	+ 17/3		- U: 12, UZ: 7, 8		
pravica do učenja maternega jezika			o 85/2			
pravica do izobraževanja v maternem jeziku	- 37/4					
pravica uporabe imen in priimkov v maternem jeziku	+ 37/4			+ UZ: 14		
pravica do topografskih napisov v jeziku manjšine						
pravica ustanavljanja in upravljanja lastnih izobraževalnih ustanov						

Legenda:

Hrvaška: UZ - Ustavni zakon o človekovih pravicah in svoboščinah in o pravicah etničnih in nacionalnih skupnosti ali manjšin v Republiki Hrvaški (Narodne novine št. 68/95) s spremembami in dopolnitvami iz leta 2000

Tabela 1: Odročanje Okvirne konvencije v ustavah držav članic Sveto Evrope (nadaljevanje)

DRŽAVA	Litva	Madžarska	Makedonija	Moldova	Norveška	Poljska
PRAVICE MANJŠIN						
subjektivni dejavnik pripadnosti manjšini						
enakost pred zakonom, prepoved diskriminacije						
prepoved prisilne asimilacije	o 29	o 57/1, 70/A	o 16/2	o 16/2		o 32
ohranjanje kulture						
ohranjanje jezika	+ 37	+ 68/2	+ 48/2	o 10/2	+ 110a	+ 35/1
ohranjanje vere	+ 37	+ 68/2	+ 48/2	o 10/2	+ 110a	+ 35/1
svoboda zbiranja, združevanja			+ 48/2	o 10/2		
svoboda izražanja, mišljenja, prepričanja	o 35, 36	o 62/1	o 20, 21	o 40, 41		o 58
svoboda vere, veroizpovedi	o 25	o 61/1	o 16	o 32	o 100	o 57
pravica ustanavljanja verskih institucij, organizacij, združenj	o 26	o 60	o 19	o 31	o 2/1	o 53
pravica sprejemati in razširjati informacije v lastnem jeziku						+ 35/2
pravica do lastnih občil (medijev)						
svobodna uporaba maternega jezika (v zasebnem in javnem življenju)						
uporaba maternega jezika v odnosih z oblastmi		+ 68/2		o 13/2		
uporaba maternega jezika pred sodišči			- 7			
pravica do učenja maternega jezika				o 118		
pravica do izobraževanja v maternem jeziku		- 68/2	- 48/4			
pravica uporabe imen in priimkov v maternem jeziku		+ 68/2	+ 48/4			
pravica do topografskih napisov v jeziku manjšine		+ 68/2				
pravica ustanavljanja in upravljanja lastnih izobraževalnih ustanov						

Tabela 1: Odrožanje Okvirne konvencije v ustavah držav članic Sveta Evrope (nadaljevanje)

DRŽAVA	Romunija	Ruska fed.	Slovaška	Slovenija	Švedska	Ukrajina
PRAVICE MANJŠIN						
subjektivni dejavnik pripadnosti manjšini						
enakost pred zakonom, prepoved diskriminacije			o 12/3, 33			
prepoved prisilne asimilacije	o 16	o 19	o 12	o 14	o P.2/15	o 24
ohranjanje kulture			+ 12/3			
ohranjanje jezika	+ 6/1		+ 34/1	+ 64	+ P.1/2/4	+ 11
ohranjanje vere	+ 6/1	+ 68/3	+ 34	+ 64		+ 11
svoboda zbiranja, združevanja	+ 6/1					+ 11
svoboda izražanja, mišljenja, prepričanja	o 36	o 30,31	+ 34/1	+ 64	o P.2/1	o 36
svoboda vere, veroizpovedi	o 30	o 29/1	o 26	o 39	o P.2/1	o 34
pravica ustanavljanja verskih institucij, organizacij, združenj	o 29	o 28	o 24	o 41	o P.2/1/1	o 35
pravica sprejemati in razširjati informacije v lastnem jeziku						
pravica do lastnih občil (medijev)			+ 34/1			
svobodna uporaba maternega jezika (v zasebnem in javnem življenju)				+ 64		
uporaba maternega jezika v odnosih z oblastmi		o 26		+ 11 o 61		+ 10
uporaba maternega jezika pred sodišči			+ 34/2b	+ 11; o 62		
pravica do učenja maternega jezika	+ 127/2					
pravica do izobraževanja v maternem jeziku	+ 32/3	+ 68/3	+ 34/2a	+ 64/1		
pravica uporabe imen in priimkov v maternem jeziku	+ 32/3	o 26	+ 34/2a	+ 64/1		
pravica do topografskih napisov v jeziku manjšine						
pravica ustanavljanja in upravljanja lastnih izobraževalnih ustanov						
možnost sodelovanja v kulturnem, družbenem in gospodarskem			+ 34/1			

Legenda:

Švedsko: P - poglavje

Iz tabele 1 je razvidno, da nobena izmed držav v svoji ustavi nima zapisanih vseh pravic, ki izhajajo iz Okvirne konvencije o zaščiti narodnih manjšin. Večina držav vsaj določene pravice, ki izhajajo iz Okvirne konvencije, zagotavlja kot pravice vseh ljudi (ali državljanov) in ne izrecno kot posebne pravice narodnih ali etničnih manjšin. Nekaterе države (Azerbajdžan, Bolgarija, Gruzija in Moldova) pa te pravice zagotavljajo izključno kot pravice vseh (državljanov).

Izmed 23 pravic, ki izhajajo iz Okvirne konvencije, jih največ (9 - 11), najdemo v ustavnih dokumentih Hrvaške, Avstrije, Slovaške in Slovenije. Sledijo jim Albanija, Češka, Romunija, Madžarska, Makedonija in Poljska (5 - 8). Ostale države pa manjšinam oziroma njihovim pripadnikom v ustavah zagotavljajo manj kot 5 izmed omenjenih pravic. Pri tem so upoštevane le pravice, ki so zagotovljene izrecno manjšinam ali njihovim pripadnikom, kajti tudi v Okvirni konvenciji so te pravice opredeljene kot posebne pravice pripadnikov manjšin.

Največ držav manjšinam oziroma njihovim pripadnikom v ustavah zagotavlja pravice do ohranjanja (in razvijanja) njihove kulture in jezika. Enakost pred zakonom in prepoved diskriminacije, svoboda zbiranja in združevanja, svoboda izražanja, mišljenja in prepričanja ter svoboda veroizpovedi so v ustavah običajno zagotovljene vsem ljudem ali državljanom in ne le pripadnikom manjšin. Izjeme so: Albanija, ki pripadnikom manjšin v ustavi izrecno zagotavlja enakost pred zakonom, pravico do združevanja in pravico do svobodnega izražanja njihove vere oziroma verske pripadnosti; Avstrija, ki v svojih ustavnih dokumentih pripadnikom manjšin izrecno zagotavlja enakost pred zakonom, svobodo zbiranja in združevanja oziroma pravico do lastnih organizacij in svobodo veroizpovedi; Hrvaška, ki v ustavnem zakonu pripadnikom manjšin izrecno zagotavlja spoštovanje načela nediskriminacije in pravico do zbiranja in/ali združevanja; pravico do zbiranja in/ali združevanja pa pripadnikom manjšin izrecno zagotavljajo tudi češka, slovaška in slovenska ustava.

Albanija, Avstrija in Poljska izstopajo po tem, da pripadnikom manjšin z ustavo (Avstrija s senžermensko pogodbo) zagotavljajo pravico do ustanavljanja verskih institucij in organizacij. Češka in slovaška ustava edini izrecno omenjata pravico pripadnikov manjšin do sprejemanja in razširjanja informacij v njihovem lastnem jeziku, Avstrija, Hrvaška in Slovenija pa edine omenjajo pravice pripadnikov manjšin na področju medijev. Češka, estonska, finska, in slovaška ustava izrecno omenjajo pravico pripadnikov manjšin do uporabe njihovega jezika v uradnih stikih z oblastmi, v Avstriji, na Hrvaškem, v Gruziji, Makedoniji in Sloveniji pa ta ustavna pravica posredno izhaja iz tega, da ima manjšinski jezik status uradnega jezika vsaj na območju, kjer živi zadostno število pripadnikov manjšine. Pravica do uporabe lastnega jezika pred sodiščem je izrecno pripadnikom manjšin zagotovljena le v ustavi Romunije, pravica do topografskih napisov v jeziku manjšine pa le v Avstrijski državni pogodbi. Ustavno pravico do ustanavljanja lastnih izo-

braževalnih ustanov pa manjšinam zagotavljajo štiri države: Avstrija, Hrvaška, Poljska in Slovaška.²⁵

Pripadnikom manjšin je na tak ali drugačen način zagotovljena možnost sodelovanja v kulturnem, družbenem in ekonomskem življenju ter pri javnih zadevah – posebej tistih, ki se neposredno tičejo manjšin – v ustavnih dokumentih Avstrije, Hrvaške, Madžarske, Makedonije, Poljske, Romunije, Slovaške in Slovenije. Pravico do stikov z osebami iz drugih držav, s katerimi jih veže skupna etnična, kulturna, jezikovna ali verska pripadnost, manjšinam zagotavljata le ustava Slovenije in ustavni zakon Hrvaške. Hrvaški ustavni zakon pa je tudi edini, v katerem zasledimo pravico pripadnikov manjšin do svobodne odločitve o tem, kateri etnični ali nacionalni skupnosti ali manjšini želijo pripadati. Ta pravica se posebej nanaša na osebe, ki so sklenile zakonsko zvezo z osebo, ki pripada drugi etnični ali nacionalni skupnosti ali manjšini.

V nobeni ustavi pa ne zasledimo pravice do sodelovanja pripadnikov manjšin v nevladnih organizacijah na državni ali mednarodni ravni, ki izhaja iz 17. člena Okvirne konvencije.

Po eni strani torej nobena od držav v svoji ustavi ne zagotavlja pripadnikom manjšin vseh pravic, ki izhajajo iz Okvirne konvencije, po drugi strani pa nekatere izmed analiziranih ustav določbe Okvirne konvencije na nekaterih področjih celo presegajo, se pravi, da zagotavljajo višjo raven zaščite, kot je predviden z Okvirno konvencijo. Tako na primer Estonija, Finska, Hrvaška, Litva, Madžarska, Poljska in Slovenija zagotavljajo posebne ustavne pravice narodnim ali etničnim manjšinam (tudi) kot skupnostim in ne le posameznim pripadnikom manjšin, kar od držav zahteva Okvirna konvencija. Okvirna konvencija tudi ne zahteva od držav, da manjšinam na svojem ozemlju zagotovijo kulturno avtonomijo, pa vseeno pravico manjšin do kulturne avtonomije najdemo v ustavnih dokumentih Hrvaške (UZ²⁶: 5. člen), Estonije (50. člen) in Finske (člen 121/4). Prav tako so zahteve iz Okvirne konvencije presežene v vseh državah, ki manjšinam oziroma njihovim pripadnikom z ustavo zagotavljajo predstavništvo v nacionalnih ali lokalnih predstavniških telesih. To so Hrvaška (UZ: 18., 19. člen), Madžarska (člen 68/3), Romunija (člen 59/2) in Slovenija (64. člen). Na Madžarskem obstaja institucija

* * *

²⁵ V slovenski ustavi ta pravica ni izrecno zagotovljena, možnost ustanavljanja lastnih izobraževalnih ustanov pa izhaja iz ustavne pravice pripadnikov italijanske in madžarske narodne skupnosti, da na ozemlju, kjer ti skupnosti živita, ustanovijo svoje samoupravne skupnosti za uresničevanje svojih pravic, med katerimi je tudi pravica do ustanavljanja organizacij in pravica do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku ter do oblikovanja in razvijanja te vzgoje in izobraževanja. Na njihov predlog lahko država pooblasti samoupravne narodne skupnosti za opravljanje določenih nalog iz državne pristojnosti ter zagotavlja sredstva za njihovo uresničevanje (64. člen).

²⁶ Ustavni zakon o človekovih pravicah in svoboščinah in o pravicah etničnih ali nacionalnih skupnosti ali manjšin v Republiki Hrvaški (Narodne novine št. 68/95) s spremembami in dopolnitvami iz leta 2000.

ombudsmana za pravice narodnih in etničnih manjšin (člen 32B). Slovenija (64. in 80. člen) in Hrvaška (UZ: 9. člen) manjšinam na svojem ozemlju zagotavljata tudi pravico do uporabe njihovih narodnih simbolov, ki v Okvirni konvenciji ni predvidena. Slovenska ustava pa presega Okvirno konvencijo tudi v tem, da italijanski in madžarski manjšini na svojem ozemlju zagotavlja posebne pravice ne glede na število njunih pripadnikov in da se izrecno obvezuje, da bo gmotno (in moralno) podpirala uveljavljanje teh pravic (64. člen). K določeni finančni pomoči pri uveljavljanju določenih manjšinskih pravic pa se v ustavnem zakonu obvezuje tudi Hrvaška (UZ: 10. člen).

Tako kot v Okvirni konvenciji pa v nobeni od ustav ne obstaja definicija manjšine. Velja pa omeniti, da so nekatere države v deklaracijah ob ratifikaciji Okvirne konvencije same podale opredelitev termina "narodne manjšine" oziroma so zapisale, katere skupine bodo na svojem ozemlju obravnavale kot narodne manjšine v smislu Okvirne konvencije.²⁷ Avstrija je zapisala, da termin "narodne manjšine" razume kot termin, ki označuje tiste skupine v Avstriji, na katere se nanaša zakon o etničnih skupinah (*Volksgruppengesetz*), ki že tradicionalno živijo na določenem ozemlju Republike Avstrije in katerih pripadniki so avstrijski državljani z ne-nemškim maternim jezikom in svojo etnično kulturo. Estonija je v svoji deklaraciji zapisala, da "narodne manjšine" predstavljajo tisti državljani Estonije, ki prebivajo na ozemlju Estonije; vzdržujejo dolge, trdne in trajne vezi z Estonijo; se razlikujejo od Estoncev po njihovih etničnih, kulturnih, verskih ali jezikovnih značilnostih; in ki so motivirani za skupno ohranjanje njihovih kulturnih tradicij, njihove religije ali jezika, ki predstavljajo temelj njihove skupne identitete. Luksemburg je v deklaraciji zapisal, da razume "narodno manjšino" v smislu Okvirne konvencije kot skupino ljudi, ki že mnogo generacij živi na ozemlju Luksemburga, ima luksemburško državljanstvo in je ohranila posebne značilnosti v etničnem in jezikovnem smislu. Švica je v svoji deklaraciji narodne manjšine na svojem ozemlju opredelila kot skupine posameznikov, številčno manjše od ostale populacije države ali kantona, katerih člani so švicarski državljani, ki jih s Švico vežejo dolge, trdne in trajne vezi in ki jih vodi želja po skupnem ohranjanju tega, kar predstavlja njihovo skupno identiteto, predvsem njihove kulture, tradicij, vere ali jezika. Makedonija pa je zapisala, da smatra termin "narodne manjšine", uporabljen v Okvirni konvenciji, za identičnega terminu "narodnosti", ki se uporablja v makedonski ustavi in zakonih.²⁸

Zanimiva je deklaracija Ruske federacije, ki meni, da nihče ni upravičen do tega, da enostransko vključi definicijo termina "narodna manjšina" v rezervacijo ali deklaracijo ob podpisu ali ratifikaciji Okvirne konvencije. Rusija še dodaja, da

* * *

²⁷ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/FN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

²⁸ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/FN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

so poskusi, da bi iz okvira konvencije izključili osebe, ki stalno živijo na ozemlju države podpisnice Okvirne konvencije in so nekoč imele državljanstvo te države, ki pa jim je bilo kasneje arbitrarno odvzeto, v nasprotju s cilji Okvirne konvencije.²⁹

Nekatere države so v deklaraciji ob ratifikaciji Okvirne konvencije izrecno naštele manjšine, na katere se bo nanašala konvencija na njihovem ozemlju. Danska je zapisala, da bo pravice iz Okvirne konvencije zagotovila nemški manjšini na Južnem Jutlandu. Nemčija je na svojem ozemlju kot narodne manjšine v smislu Okvirne konvencije opredelila Dance z nemškim državljanstvom in Lužiške Srbe z nemškim državljanstvom. Določbe iz Okvirne konvencije pa naj bi v Nemčiji veljale tudi za etnične skupine, ki že tradicionalno živijo v Nemčiji, to so Frizijci ter Sinti in Romi z nemškim državljanstvom. Slovenija je kot narodni manjšini v svoji deklaraciji opredelila avtohtoni italijansko in madžarsko narodno skupnost, določbe iz Okvirne konvencije pa naj bi veljale tudi za romsko skupnost. Makedonija je v deklaraciji ob ratifikaciji Okvirne konvencije kot narodne manjšine, na katere se bo konvencija nanašala, imenovala albansko, turško in srbsko narodno manjšino ter Vlahe in Rome, ki živijo na ozemlju Makedonije.³⁰

Predvidevanje, da podpisi oziroma ratifikacije Okvirne konvencije doslej niso bistveno vplivali na izboljšanje ustavne zaščite manjšin v državah pogodbenicah, se je izkazalo za pravilno. Kot smo videli, kar tretjina držav, ki so ratificirale Okvirno konvencijo, v svojih ustavah narodnim ali etničnim manjšinam ne zagotavlja posebnih pravic,³¹ ostali dve tretjini pa zagotavljata manjšinam le nekatere izmed pravic, ki izhajajo iz konvencije - običajno manj kot polovico. Vse države, ki so ratificirale Okvirno konvencijo, so v času ratifikacije že imele v svojih ustavah zapisane vse določbe, ki se nanašajo na zaščito manjšin. Zato ne moremo reči, da je ratifikacija Okvirne konvencije naknadno kakorkoli vplivala na ustavno zaščito manjšin v državah pogodbenicah. Res pa je, da so nekatere države podpisale (ne pa ratificirale) Okvirno konvencijo še pred sprejetjem ustave in da bi v njih določbe iz Okvirne konvencije utegnile bolj vplivati na ustavne določbe o zaščiti manjšin. Te države so: Albanija, Finska, Latvija, Poljska in Ukrajina.³² Vendar pa je analiza ustavnih določb pokazala, da ta vpliv (če je sploh šlo za kakršenkoli vpliv Okvirne konvencije) v večini izmed teh držav ni bil pretirano velik, saj nobena izmed omenjenih držav v svoji ustavi ne zagotavlja niti tretjine izmed pravic, ki izhajajo iz Okvirne konvencije.

* * *

²⁹ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

³⁰ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

³¹ Tri izmed teh držav (Liechtenstein, Luksemburg in Malta) so v deklaracijah ob podpisu ali ratifikaciji Okvirne konvencije zapisale, da "narodne manjšine" v smislu Okvirne konvencije na njihovem ozemlju ne obstajajo.

³² Švica ni všteta, ker kljub spremembam ustave v letu 2000 ni spreminjala ali dodajala določb o zaščiti manjšin.

B) DOLOČBE IZ EVROPSKE LISTINE O REGIONALNIH ALI MANJŠINSKIH JEZIKIH V USTAVAH DRŽAV ČLANIC SVETA EVROPE

Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih je do 19. 11. 2002 ratificiralo 17 držav.³³ Med njimi je le 9 takih, ki v svojih ustavah manjšinam zagotavljajo posebne pravice: Armenija, Avstrija, Hrvaška, Finska, Madžarska, Norveška, Slovaška, Slovenija in Švedska. Glede na to, da Listina predvideva oziroma zagotavlja le zaščito manjšinskih ali regionalnih jezikov, ne pa tudi posebnih pravic narodnih ali etničnih manjšin, je možno, da določbe iz Listine vsebujejo tudi ustave tistih držav, ki sicer ne zagotavljajo posebnih manjšinskih pravic. Ker Listina predvideva, da vsaka država sama izbere določbe iz Listine in tudi sama določi, katere določbe bodo veljale za posamezne jezike na njenem ozemlju, ki jih je opredelila kot manjšinske ali regionalne, bi bilo preveč zapleteno sestavljati tabelo, iz katere bi bilo razvidno, katere od prevzetih obveznosti iz Listine je država zagotovila v svoji ustavi. Zato si bomo ogledali vsako državo posebej in poskušali ugotoviti, koliko omenjenih obveznosti je določena država prenesla v svojo ustavo po ratifikaciji Listine oziroma koliko teh obveznosti je imela v ustavi zapisanih že pred tem.

Armenija: Armenska ustava je bila sprejeta leta 1995, Listino je država podpisala maja 2001, ratificirala pa januarja 2002. V deklaraciji ob ratifikaciji Listine (vložena 25. 1. 2002)³⁴ je Armenija kot manjšinske jezike na svojem ozemlju določila: asirski jezik, yezidi, grški, ruski in kurdski jezik. Za vse omenjene jezike je prevzela enake obveznosti iz Listine, v ustavi pa ima v zvezi z manjšinskimi jeziki zapisano le to, da imajo državljani, ki pripadajo narodnim manjšinam, pravico do ohranjanja in razvijanja svojega jezika (37. člen).

Avstrija: Avstrija je svojo ustavo (Zvezni ustavni zakon - *Bundesverfassungsgesetz*) sprejela leta 1929, vendar je bil člen o zaščiti manjšin, ki govori tudi o zaščiti manjšinskih jezikov, vanjo vnesen šele leta 2000. Sicer pa med avstrijske ustavne dokumente, ki vsebujejo določbe o manjšinskih jezikih, sodita tudi "Avstrijska državna pogodba" iz leta 1955 in "Senžermenska pogodba - III. del" iz leta 1919. Listino za regionalne ali manjšinske jezike je Avstrija podpisala leta 1992, ratificirala pa 2001. V svoji deklaraciji ob ratifikaciji Listine (vložena 28. 6. 2001)³⁵ je Avstrija kot manjšinske jezike na svojem ozemlju opredelila: gradiščanskohrvaški, slovenski, madžarski, češki, slovaški in romski jezik. Za vsakega od teh manjšinskih jezikov je prevzela različne obveznosti iz Listine v skladu s federalno uredi-

* * *

³³ Armenija, Avstrija, Ciper, Danska, Finska, Hrvaška, Liechtenstein, Madžarska, Nemčija, Nizozemska, Norveška, Slovaška, Slovenija, Španija, Švedska, Švica in Velika Britanija (<http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002)).

³⁴ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

³⁵ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

tvijo države in upoštevajoč različne situacije vsakega od omenjenih jezikov v posameznih zveznih deželah. V ustavnih dokumentih Avstrije pa najdemo naslednje določbe, povezane z manjšinskimi jeziki: v Zveznem ustavnem zakonu je zapisano, da je treba jezike avtohtonih narodnih skupnosti (*Volksgruppen*) ščititi in spodbujati (8. člen). Senžermenska pogodba nalaga Avstriji dolžnost, da v mestih in okrožjih z znatnim deležem ne-nemško govorečega prebivalstva pripadnikom manjšin zagotovi osnovnošolsko izobraževanje v njihovem lastnem jeziku (68. člen). Poleg tega pa pogodba manjšinam v Avstriji zagotavlja tudi pravico do uporabe njihovega jezika v šolah in drugih institucijah, ki jih na svoje stroške ustanovijo in upravljajo manjšine same (67. člen). Uporaba manjšinskih jezikov pred sodiščem je zagotovljena s 66. členom senžermenske pogodbe, ki pravi, da mora Avstrija vsem ne-nemško govorečim državljanom zagotoviti možnost za uporabo njihovega lastnega jezika (v ustni ali pisni obliki) pred sodiščem. Slovencem in Hrvatom je z Avstrijsko državno pogodbo zagotovljena pravica do osnovnošolskega izobraževanja in pravica do tiska v njihovem jeziku, poleg tega pa imata slovenski in hrvaški jezik na Koroškem, Gradiščanskem in Štajerskem tudi status uradnega jezika (poleg nemščine). Na tem območju so obvezni tudi dvojezični topografski napisi in oznake (7. člen).

Ciper: Ciper je podpisal Listino za regionalne ali manjšinske jezike že leta 1992, ratificiral pa šele konec avgusta 2002. V deklaraciji ob ratifikaciji Listine (vložena 26. 8. 2002)³⁶ je zapisano, da se na ozemlju Cipra armenski jezik obravnava kot "jezik brez ozemlja", na katerega se bodo nanašala izbrana določila iz tretjega dela Listine. V ciprski ustavi pa posebnih določil o zaščiti armenskega jezika ni zaslediti.

Hrvaška: Hrvaška ustava je bila sprejeta leta 1990, ustavni zakon o človekovih pravicah in svoboščinah in o pravicah etničnih in nacionalnih skupnosti ali manjšin v Republiki Hrvaški pa leta 1991 (spremenjen in dopolnjen 11. 5. 2000). Evropsko listino za regionalne ali manjšinske jezike je Hrvaška podpisala in ratificirala leta 1997. Hrvaška je v rezervaciji ob ratifikaciji Listine (vložena 5. 11. 1997)³⁷ kot manjšinske ali regionalne jezike na svojem ozemlju, za katere prevzema obveznosti iz Listine, opredelila 7 jezikov: italijanskega, srbskega, madžarskega, češkega, slovaškega, rusinskega in ukrajinskega. Za vse omenjene jezike je prevzela enake obveznosti iz Listine, ki so večinoma zapisane tudi v njeni ustavi oziroma v Ustavnem zakonu o človekovih pravicah in svoboščinah in o pravicah etničnih in nacionalnih skupnosti ali manjšin v Republiki Hrvaški. Hrvaška v ustavi in ustavnem zakonu zagotavlja pravico, da se v posameznih lokalnih enotah poleg hrvaškega jezika in latinice uradno lahko uporabljajo tudi

* * *

³⁶ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

³⁷ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

drugi jeziki in pisave, pogoje za to pa opredeljuje zakon (12. člen ustave, 7. in 8. člen ustavnega zakona). Poleg tega iz 15. člena hrvaške ustave ter iz in 6. in 7. člena ustavnega zakona izhaja pravica do svobodne uporabe manjšinskih jezikov in pisav. 10. člen ustavnega zakona zagotavlja pravico do informacijskih in založniških dejavnosti v manjšinskih jezikih in pisavah. Pravica do izobraževanja v manjšinskih jezikih in pisavah pa je zagotovljena v 14. členu ustavnega zakona.

Danska: Danska je sprejela ustavo leta 1953, Listino za regionalne ali manjšinske jezike je podpisala leta 1992, ratificirala pa leta 2000. V svoji deklaraciji ob ratifikaciji Listine (vložena 8. 9. 2000)³⁸ je zapisala, da se bodo izbrane določbe iz tretjega dela Listine na Danskem nanašale na jezik nemške manjšine v Južnem Jutlandu.

Finska: Finska je sedanjo ustavo sprejela leta 1999. Listino za regionalne ali manjšinske jezike je podpisala leta 1992, ratificirala pa dve leti kasneje. V deklaraciji ob sprejetju Listine (vložena 9. 11. 1994)³⁹ se je obvezala, da se bodo na njenem ozemlju izbrane obveznosti iz Listine nanašale na sledeče jezike: jezik Samov, švedski jezik, romski jezik in druge jezike brez ozemlja. Za vsakega od teh jezikov je v skladu z določili Listine prevzela različne obveznosti. V precej manjši meri pa je te obveznosti zapisala v svojo ustavo. Ustavno je zagotovljena predvsem vsestranska možnost uporabe švedskega jezika, ki je poleg finskega (manj rabljen) uradni jezik na Finskem (17. člen). Tretja točka sedemnajstega člena ustave zagotavlja možnost uporabe romskega jezika, jezika Samov in drugih skupin. Možnost uporabe jezika Samov v stikih z oblastmi pa naj bi v skladu z ustavo določal zakon.

Madžarska: Na Madžarskem je v veljavi ustava iz leta 1949, ki pa je bila leta 1990 bistveno spremenjena in dopolnjena. Listino za regionalne ali manjšinske jezike je Madžarska podpisala leta 1992, ratificirala pa leta 1995. V deklaraciji ob ratifikaciji Listine (vložena 26. 4. 1995 in dopolnjena z *note verbale* (1) 12. 3. 1999)⁴⁰ je Madžarska kot jezike, na katere se bo Listina na njenem ozemlju nanašala, opredelila hrvaški, nemški, romunski, srbski, slovaški in slovenski jezik. Za vse omenjene jezike je Madžarska prevzela enake obveznosti, v ustavi pa je zagotovila le splošno pravico do uporabe manjšinskih jezikov in pravico do uporabe manjšinskih jezikov v izobraževanju. Na Madžarskem te pravice izhajajo iz posebnih pravic narodnih in etničnih manjšin.

ZR Nemčija: Nemška ustava oz. Temeljni zakon je bil sprejet leta 1949. Nemčija je podpisala Listino za regionalne ali manjšinske jezike leta 1992, ratificirala pa

* * *

³⁸ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

³⁹ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

⁴⁰ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

leta 1998. V svoji deklaraciji ob pripravi na ratifikacijo Listine (vložena 23. 1. 1998) je kot manjšinske jezike na svojem ozemlju opredelila: danski jezik, gornjesrbski jezik, dolnjesrbski jezik, frizijski jezik in jezik nemških Sintov in Romov. Kot regionalni jezik pa je opredelila dolnjo nemščino (Platt Deutsch). Tako kot Finska je tudi Nemčija za vsakega od teh jezikov prevzela različne obveznosti, v zvezno ustavo pa ni prenesla nobene od njih.

Liechtenstein: Liechtenstein je sprejel svojo ustavo leta 1921. Listino je podpisal leta 1992, ratificiral pa leta 1997. V deklaraciji ob ratifikaciji Listine (vložena 18. 11. 1997)⁴¹ so v Liechtensteinu zapisali, da manjšinski ali regionalni jeziki v smislu Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih na ozemlju Lichtensteina v času ratifikacije Listine ne obstajajo. Zato seveda tudi v ustavi Liechtensteina ne najdemo nikakršnih določb o zaščiti manjšinskih ali regionalnih jezikov.

Nizozemska: Nizozemska ustava je bila sprejeta leta 1983. Listino za regionalne ali manjšinske jezike je Nizozemska podpisala leta 1992, ratificirala pa leta 1996. V svoji deklaraciji ob sprejetju Listine (vložena 2. 5. 1996)⁴² je kot jezike, na katere se nanaša Listina na njenem ozemlju, opredelila: frizijski, spodnjesaški (Lower-Saxon) in romski jezik ter jidiš. Na frizijski jezik se nanašajo določbe iz tretjega dela Listine, na ostale jezike pa le določbe iz drugega dela Listine. Nobene od omenjenih določb pa ne najdemo v nizozemski ustavi.

Norveška: Norveška ustava je bila sprejeta leta 1814, člen, ki govori o zaščiti manjšinskega jezika ljudstva Samov, pa je bil v ustavo vključen leta 1988.⁴³ Listino za regionalne ali manjšinske jezike je Norveška podpisala leta 1992 in jo (kot prva) ratificirala leta 1993. V deklaraciji ob ratifikaciji Listine (vložena 10. 11. 1993)⁴⁴ je Norveška obveznosti iz Listine prevzela v odnosu do jezika Samov, v ustavi pa se obvezuje, da bo ustvarila pogoje, ki bodo ljudstvu Samov omogočili ohranitev in razvoj njihovega jezika (člen 110a).

Slovaška: Slovaška je svojo ustavo sprejela leta 1992, Listino pa je podpisala in ratificirala leta 2001. V svoji deklaraciji ob podpisu Listine (vložena 20. 2. 2001)⁴⁵ je kot regionalne ali manjšinske jezike opredelila: bolgarski, hrvaški, češki, nemški, madžarski, poljski, romski, rutenski in ukrajinski jezik. Poleg tega je zapisala, da se bo izraz "ozemlje, na katerem se uporabljajo regionalni ali manjšinski jeziki" (1. odstavek, paragraf b Listine) nanašal na občine, v katerih državljani

⁴¹ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

⁴² Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

⁴³ Vir: "Kingdom of Norway". By Inter-University Associates, Inc. Release 99-6. V: Flanz, Gisbert H. (ur.): Constitutions of the countries of the world. Oceana Publications, Inc. Dobbs Ferry, New York, str. 45.

⁴⁴ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

⁴⁵ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

Republike Slovaške, ki pripadajo narodnim manjšinam, predstavljajo vsaj 20 % prebivalstva. V slovaški ustavi je zagotovljena pravica do sprejemanja in razširjanja informacij v manjšinskih jezikih, pravica do izobraževanja v manjšinskih jezikih ter pravica do uporabe manjšinskih jezikov v stikih z oblastmi. Vse te pravice na Slovaškem izhajajo iz posebnih ustavnih pravic narodnih in etničnih manjšin.

Slovenija: Slovenija je svojo ustavo sprejela leta 1991. Listino za regionalne ali manjšinske jezike je podpisala leta 1997, ratificirala pa leta 2000. V deklaraciji ob ratifikaciji Listine (vložena 4. 10. 2000)⁴⁶ je Slovenija zapisala, da sta na njenem ozemlju dva manjšinska ali regionalna jezika, na katera se bodo nanašale določbe iz tretjega dela Listine, to sta madžarski in italijanski jezik. Obveznosti iz drugega dela Listine pa je Slovenija prevzela tudi za romski jezik. V slovenski ustavi imata italijanski in madžarski jezik na ozemlju, kjer živita avtohtoni italijanska in madžarska narodna skupnost, zagotovljen status uradnih jezikov (11. člen), 64. člen ustave pa zagotavlja možnost uporabe omenjenih manjšinskih jezikov v izobraževanju.

Španija: Španija je ustavo sprejela leta 1978. Listino za regionalne ali manjšinske jezike je podpisala leta 1992, ratificirala pa leta 2001. V deklaraciji ob ratifikaciji Listine (vložena 9. 4. 2001)⁴⁷ je Španija zapisala, da kot regionalne ali manjšinske jezike na svojem ozemlju smatra jezike, ki so priznani kot uradni jeziki v Statutih o avtonomiji avtonomnih skupnosti Dežele Baskov, Katalonije, Balearskih otokov, Galicije, Valencije in Navarre. Poleg tega pa kot regionalne jezike opredeljuje tudi tiste jezike, ki so zaščiteni s Statuti o avtonomiji na ozemljih, kjer se tradicionalno govorijo. V preambuli k španski ustavi je izražena volja španske nacije, da zaščiti jezike posameznih ljudstev, ki živijo v Španiji. Tretji člen ustave govori o tem, da so v avtonomnih skupnostih poleg kastilščine uradni jeziki tudi drugi jeziki, v skladu s statuti avtonomnih skupnosti. V ustavi je tudi zapisano, da je jezikovna raznolikost Španije predmet posebnega spoštovanja in zaščite. Učenje jezikov avtonomnih skupnosti je po ustavi v pristojnosti samih avtonomnih skupnosti (148. člen).

Švedska: Švedska ustava je bila sprejeta leta 1975. Listino za regionalne ali manjšinske jezike je Švedska podpisala in ratificirala leta 2000, v svoji deklaraciji ob ratifikaciji Listine (vložena 9. 2. 2000)⁴⁸ pa je kot regionalne ali manjšinske jezike na svojem ozemlju opredelila finski jezik, tornedalski finski jezik in jezik Samov. V njeni ustavi pa ne zasledimo določb, ki bi opredeljevale njene obveznosti, izhajajoče iz Listine.

* * *

⁴⁶ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

⁴⁷ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

⁴⁸ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/EN/cadreprincipal.htm> (19. 11. 2002).

Švica: Nova švicarska ustava je bila sprejeta leta 1998 v Zvezni skupščini in leta 1999 potrjena na referendumu. Listino za regionalne ali manjšinske jezike je Švica podpisala leta 1993 in ratificirala leta 1997. V deklaraciji ob ratifikaciji Listine (vloženi 23. 12. 1997)⁴⁹ je Švica opredelila romanski in italijanski jezik kot manj rabljena uradna jezika, na katera se bodo nanašale prevzete obveznosti iz Listine. V ustavi Švica oba omenjena jezika (poleg nemščine in francoščine) opredeli za nacionalna jezika na njenem ozemlju (4. člen), poleg tega pa obema priznava tudi status uradnega jezika (70. člen). Uporaba romanskega in italijanskega jezika v ustavi ni podrobneje opredeljena.

Izmed 17 držav, ki so do 19. 11. 2002 ratificirale Okvirno konvencijo, jih 10 zagotavlja določeno zaščito manjšinskih ali regionalnih jezikov v svojih ustavah. Mednje sodijo: Armenija, Avstrija, Hrvaška, Finska, Madžarska, Norveška, Slovaška, Slovenija, Španija in Švica. V Liechtensteinu manjšinski ali regionalni jeziki ne obstajajo, ostalih 6 držav (Ciper, Danska, Nemčija, Nizozemska, Švedska in Velika Britanija) pa obveznosti iz Listine zagotavljajo z drugimi pravnimi akti in ne z ustavo.

Izmed držav, ki imajo v ustavi zapisane določene obveznosti, prevzete z ratifikacijo Listine, je zaščita manjšinskih ali regionalnih jezikov na ustavni ravni najbolj urejena v Avstriji in na Hrvaškem, čeprav tudi v teh dveh primerih ne odseva vseh obveznosti, ki sta jih Avstrija in Hrvaška prevzeli ob ratifikaciji Listine. V primerjavi z drugimi državami avstrijski in hrvaški ustavni dokumenti zagotavljajo največ pravic za uporabo manjšinskih jezikov in te pravice tudi najbolj podrobno opredeljujejo. V obeh državah imajo manjšinski jeziki (vsaj nekateri) status uradnih jezikov na območjih, kjer živijo pripadniki manjšin. V obeh državah se lahko manjšinski jeziki uporabljajo v izobraževanju in v tisku. V Avstriji so z Avstrijsko državno pogodbo predpisani tudi dvojezični topografski napisi in oznake na Koroškem, Štajerskem in Gradiščanskem, na Hrvaškem pa je z ustavnim zakonom izrecno zagotovljena tudi pravica do uporabe manjšinskih pisav. Večinoma pa so te pravice opredeljene kot pravice etničnih in narodnih manjšin. Ostale države imajo v svojih ustavah zapisano le eno ali dve obveznosti, ki so jih prevzele z ratifikacijo Listine, pa še te običajno niso podrobneje opredeljene.

Tudi države, ki so Listino samo podpisale, niso pa je še ratificirale (se pravi, da za njih še ni stopila v veljavo), v svojih ustavah v glavnem nimajo zapisanih veliko obveznosti, ki izhajajo iz Listine. Makedonija zagotavlja manjšinskim jezikom (in pisavam) na določenih delih ozemlja države status uradnih jezikov (in pisav) (7. člen), poleg tega pa zagotavlja še pravico do uporabe manjšinskih jezikov v

⁴⁹ Vir: <http://conventions.coe.int/Treaty/FN/cadreprincipes.htm> (19. 11. 2002).

izobraževanju (člen 48/4). V romunski ustavi je pravica do uporabe manjšinskih jezikov v izobraževanju zagotovljena v 32. členu, pravica do tolmača v postopkih pred sodiščem (brez dodatnih stroškov) pa v 127. členu. V azerbajdžanski ustavi je zagotovljena svobodna uporaba in razvoj drugih jezikov (poleg azerbajdžanskega) (21. člen), poleg tega pa ustava vsakomur zagotavlja pravico do uporabe maternega jezika, do vzgoje, izobraževanja in "kreativnih aktivnosti" v tem jeziku (45. člen). V Ukrajini sta z ustavo zaščiteni uporaba in razvoj ruskega jezika in drugih jezikov narodnih manjšin (10. člen). Na Češkem (LTPS, 25. člen) sta z ustavo zagotovljeni pravici do uporabe manjšinskih jezikov v izobraževanju in v stikih z oblastmi. Italija se v 6. členu svoje ustave obvezuje, da bo ščitila jezikovne manjšine. Na Malti sta kot uradna jezika priznana malteški in angleški jezik, ustava pa dopušča uveljavitev uradnega statusa tudi za druge jezike (5. člen). V Belgiji so z ustavo zaščiteni jeziki francoske, flamske in nemško govoreče skupnosti. V Luksemburgu ustava ne govori o zaščiti ali uporabi različnih jezikov, razen v 29. členu, kjer pravi, da zakon ureja uporabo jezikov v upravnih in sodnih zadevah. V Franciji ustava kot edini jezik v republiki omenja francoščino (2. člen). Francija je podpisala Evropsko listino o regionalnih ali manjšinskih jezikih 7. 5. 1999, kmalu po podpisu pa je francoski Ustavni svet (Conseil constitutionnel) razglasil, da je Listina v nasprotju s francosko ustavo.⁵⁰

Iz vseh podatkov, ki so bili predstavljeni, lahko sklepamo, da niti podpisi niti ratifikacije Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih niso bistveno vplivali na to, da bi države pogodbenice v svoje ustave zapisale obveznosti, ki izhajajo iz Listine. Države, ki v svojih ustavah ščitijo določene manjšinske jezike, so to zaščito zagotavljale že pred ratifikacijo ali podpisom Listine. V številnih primerih ta zaščita ni zagotovljena izrecno manjšinskim jezikom, pač pa izhaja iz posebnih pravic narodnih ali etničnih manjšin. Kljub temu pa ne moremo trditi, da je ustavna zaščita manjšin v državah podpisnicah Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih posledica podpisa ali ratifikacije te listine.

ZAKLJUČEK

V skladu s pričakovanji sta analiza in primerjava ustavno zagotovljenih pravic manjšin in pravic, ki izhajajo iz Okvirne konvencije in Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih, pokazali, da države, ki so podpisale ali ratificirale omenjena dokumenta, svojih obveznosti iz teh dokumentov niso ravno pogosto in v velikem obsegu prenesle v svoje ustave. Večina ustav, v katerih najdemo pravice manjšin in obveznosti države iz Okvirne konvencije ali Listine, je določbe o zaščiti manjšin in manjšinskih jezikov vsebovala že pred podpisom ali ratifikacijo

⁵⁰ Décision n° 99-412 DC du 15 juin 1999 - Charte européenne des langues régionales ou minoritaires.

omenjenih dokumentov. Primerjava med ustavnimi določbami in določbami iz Okvirne konvencije in Listine pa je pokazala, da v ustavah zapisane pravice manjšin in določbe o zaščiti manjšinskih jezikov tako po obsegu kot po podrobnosti opredelitve precej zaostajajo za pravicami in obveznostmi iz omenjenih dokumentov. Vse to in pa dejstvo, da velik odstotek držav, ki so podpisale ali ratificirale Okvirno konvencijo in Listino, manjšinam v ustavi ne zagotavlja posebne zaščite, nas vodi do zaključka, da podpisi in ratifikacije Okvirne konvencije in/ali Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih do sedaj niso bistveno vplivali na izboljšanje ustavne zaščite manjšin v državah podpisnicah omenjenih dokumentov.

VIRI IN LITERATURA:

- Binding, Rudolf (Rapporteur) (2001): Report on the rights of national minorities. Doc. 8920. 29 January 2001 (revised). Committee on Legal Affairs and Human Rights. <http://stars.coe.fr/doc/doc01/EDOC8920.htm>
- Gilbert, Geoff (1996): "The Council of Europe and Minority Rights". Human Rights Quarterly, let. 18, št. 1, str. 161 - 189.
- Grin, François (2000): Evaluating policy measures for minority languages in Europe: Towards effective, cost-effective and democratic implementation. European Centre for Minority Issues, Flensburg, Germany, 23-24 June 2000.
- Preece, Jennifer Jackson (1997): "National minority rights vs. State sovereignty in Europe: changing norms in international relations?" Nations and nationalism, let. 3, 3. del, str. 345 - 364.
- De Puig, Lluís Maria (Rapporteur) (2001): Opinion on the report on the rights of national minorities. Doc. 8941. 22 January 2001. Committee on Culture and Education. <http://stars.coe.fr/doc/doc01/EDOC8941.htm>
- Thornberry, Patrick, María Amor Martín Estebanez (1994): *The Council of Europe and Minorities*. Council of Europe, Strasbourg.

PRAVNI DOKUMENTI:

- Décision n° 99-412 DC du 15 juin 1999 - Charte européenne des langues régionales ou minoritaires, http://www.conseil-constitutionnel.fr/wcconsti/WCC_debut.ow
- Explanatory report to the European Charter for Regional or Minority Languages, <http://arts.uwaterloo.ca/MINELRES/coe/crml.htm>
- Explanatory report to the Framework Convention for the Protection of National Minorities, <http://arts.uwaterloo.ca/MINELRES/coe/fcnm.htm>
- Framework Convention for the Protection of National Minorities, Council of Europe, European Treaties, ETS No. 157, <http://arts.uwaterloo.ca/MINELRES/coe/fcnm.htm>
- European Charter for Regional or Minority Languages, Council of Europe, European Treaties, ETS No. 148, <http://arts.uwaterloo.ca/MINELRES/coe/crml.htm>

Protocol No. 12 to the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms. Rome, 4. XI. 2000, <http://conventions.coe.int/treaty/en/Treaties/Html/177.htm>

Recommendation 1201 (1993): http://stars.coe.fr/index_e.htm

Recommendation 1492 (2001): <http://stars.coe.int/ta/ta01/EREC1492.HTM>

Statute of the Council of Europe, ETS. No. 1:

<http://conventions.coe.int/treaty/EN/cadreprincipal.htm>

USTAVE:

Albanija (1998): <http://www.urich.edu/čjpjones/confinder/Alb1998.htm>

Andora (1993): <http://www.andorra.ad/consell/constituk.htm>

Armenija (1995): http://www.uni-wuerzburg.de/law/am00000_.html

Avstrija:

Zvezni ustavni zakon (1929): http://www.uni-wuerzburg.de/law/au00000_.html

Avstrijska državna pogodba (State treaty for the re-establishment of an independent and democratic Austria):

<http://www.austlii.edu.au/au/other/dfat/treaties/1961/14.html>

Temeljni zakon o splošnih pravicah državljanov (1867) (Basic Law on the General Rights of Nationals): http://www.uni-wuerzburg.de/law/au03000_.html

Senžermenska pogodba - III. del (1919)(Treaty of Saint-Germain - Part III): http://www.uni-wuerzburg.de/law/au05000_.html

Azerbajdžan (1995): <http://www.president.az/azerbaijan/const.htm>

Belgija (1970): http://www.uni-wuerzburg.de/law/be__indx.html

Bolgarija (1991): http://www.uni-wuerzburg.de/law/bu00000_.html

Hrvaška (1990): http://www.uni-wuerzburg.de/law/hr00000_.html

Ustavni zakon o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (pročišćeni tekst) (1992): http://www.nn.hr/cjelokupni_sad/92/0896_92.htm

Odluka o proglašenju ustavnog zakona o izmjenama i dopunama ustavnog zakona o ljudskim pravima i slobodama i o pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina u Republici Hrvatskoj (2000):

- <http://www.nn.hr/clanci/sluzbeno/2000/1127.htm?godina=&mjesec=>
- Ciper (1960): <http://www.kypros.org/Constitution/English/>
- Češka (1992): http://www.uni-wuerzburg.de/law/ez00000_.html
- Listina o temeljnih pravicah in svoboščinah (Charter of Fundamental Rights and Freedoms) <http://www.psp.cz/cgi-bin/eng/docs/laws/charter.html>
- Danska (1953): http://www.uni-wuerzburg.de/law/da00000_.html
- Estonija (1992): http://www.uni-wuerzburg.de/law/en00000_.html
- Finska (1999): <http://www.om.fi/constitution/3340.htm>
- Francija (1958): <http://www.assemblee-nationale.fr/english/8ab.asp>
- Gruzija (1995): http://www.parliament.ge/GOVERNANCE/parl/L_A/S_P/CONSTITUTION/consten.html
- Madžarska (1949): http://www.uni-wuerzburg.de/law/hu00000_.html
- Islandija (1944): <http://www.urich.edu/čjpjones/confinder/Iceland2.htm>
- Irška (1937): http://www.uni-wuerzburg.de/law/ei00000_.html
- Italija (1947): http://www.uni-wuerzburg.de/law/it00000_.html
- Latvija (1922): http://www.uni-wuerzburg.de/law/lg00000_.html
- Liechtenstein (1921): <http://www.firstlink.li/regierung/verfassung.htm>
- Litva (1992): http://www.uni-wuerzburg.de/law/lh00000_.html
- Luksemburg (1868): http://www.uni-wuerzburg.de/law/lu00000_.html
- Malta (1964): http://www.uni-wuerzburg.de/law/mt00000_.html
- Moldova (1994): <http://www.urich.edu/čjpjones/confinder/moldova3.htm#T1>
- Nizozemska (1983): http://www.uni-wuerzburg.de/law/nl00000_.html
- Norveška (1814): http://www.uni-wuerzburg.de/law/no00000_.html
- Poljska (1997): http://www.uni-wuerzburg.de/law/pl00000_.html
- Portugalska (1976): http://www.uni-wuerzburg.de/law/po__indx.html
- Romunija (1991): http://www.uni-wuerzburg.de/law/ro00000_.html
- Ruska federacija (1993): <http://www.departments.bucknell.edu/russian/const/constit.html>
- Slovaška (1992): http://www.uni-wuerzburg.de/law/lo00000_.html

Slovenija (1991): http://www.uni-wuerzburg.de/law/si00000_.html;

http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava_rs.html

Španija (1978): http://www.uni-wuerzburg.de/law/sp__indx.html

Švedska (1975): http://www.uni-wuerzburg.de/law/sw00000_.html

Švica (1999/2000): http://www.uni-wuerzburg.de/law/sz00000_.html

Makedonija (1991): http://www.uni-wuerzburg.de/law/mk00000_.html

Turčija (1982): http://www.turkey.org/politics/p_consti.htm

Ukrajina (1996): <http://www.rada.kiev.ua/const/conengl.htm#r00>

DER ORTSTAFELSTURM VOR 30 JAHREN - EINE BEWEGUNG GEGEN GESETZ UND ORDNUNG EINE ANALYSE DER MIKROPOLITIK RUND UM DAS JAHR 1972 IN KÄRNTEN

Im Herbst 1972 erschütterte der "Ortstafelsturm" die politische Landschaft in Kärnten und beschäftigte nachhaltig das österreichische Parlament. Anlaß war ein Gesetz über die topographischen Aufschriften, das die Bundesregierung in Wien mit Stimmenmehrheit der Sozialdemokratischen Partei erlassen hatte. In Kärnten ging ein Teil der radikalisierten deutschnationalen "Heimatschützer" auf die Straße, um die aufgestellten zweisprachigen Ortstafeln abzumontieren und zu entfernen. Ein Großaufgebot von Gendarmerie konnte gerade noch verhindern, dass es zu größeren Ausschreitungen und Gewalttaten kam. Der "Terror der Straße" endete erst, als die Regierung bereit war, auf die Neuaufstellung der Ortstafeln zu verzichten und eine Novellierung des Gesetzes vorzunehmen. Dieser "Sieg in deutscher Nacht" war für die slowenische Volksgruppe in Kärnten ein neuerliches Trauma, das 30 Jahre lang nicht aufgearbeitet wurde. Deshalb wird hier erstmals der Versuch gemacht, durch eine konkrete Analyse zu zeigen, wie durch den organisierten Terror auf der Straße die Regierung unter Druck kam, eine Beschädigung der Demokratie hin zu nehmen und die Minderheitenrechte weiter einzuschränken. Dies erklärt, weshalb in Kärnten minderheitenfeindliche Politik bis heute Konjunktur hat und der Österreichische Staatsvertrag von 1955 immer noch nicht voll erfüllt ist.

Stichwörter: Kärnten, zweisprachige Aufschriften, Minderheitenschutz

NAPAD NA KRAJEVNE TABLE PRED 30 LETI - GIBANJE PROTI ZAKONITOSTI IN REDU. ANALIZA MIKROPOLITIKE NA KOROŠKEM OKOLI LETA 1972

V jeseni 1972 je politično podobo Koroške pretreslo podiranje dvojezičnih krajevnih tabel, s čimer se je posledično ukvarjal tudi avstrijski parlament: povod je bil Zakon o dvojezičnih krajevnih napisih, ki ga je avstrijski parlament sprejel samo z glasovi socialističnih poslancev. Na Koroškem je šel del najbolj radikalnih »varuhov domovine« na ceste, da bi odstranili že postavljene dvojezične krajevne table. Samo posredovanja policije je komaj preprečilo, da ni prišlo do večjih izgrediv in nasilja. »Teror na cestah« se je končal šele, ko se je bila vlada pripravljena odpovedati nadaljnjemu postavljanju dvojezičnih krajevnih tabel in pripraviti novelizacijo zakona. Ta »zmaga v nemški noči« je za slovensko narodno manjšino na Koroškem pomenila travmo, ki po tridesetih letih še vedno traja. V prispevku je prvič narejen poskus s konkretno analizo pokazati, kako se z organiziranim terorjem na ulici lahko pritiska na vlado, škoduje demokraciji in dodatno zožujejo manjšinske pravice. Slednje pojasnjuje tudi, zakaj na Koroškem manjšini sovražna politika uspeva vse do danes in zakaj avstrijska državna pogodba še ni izpolnjena.

Ključne besede: Koroška, dvojezični napisi, manjšinska zaščita

VORREDE: "ORTSTAFELPOGROM"

Vom "Ortstafelproogrom" spricht, hat Assoziationen zur Reichspogromnacht vom 9. November 1938, als SA-Sturmtruppen jüdische Einrichtungen gewaltsam zerstörten und jüdische Menschen mißhandelten, willkürlich verhafteten und in Gestapo-Gefängnisse und Konzentrationslager verschleppten. Der gängige Ausdruck "Kristallnacht", eine Anspielung auf die Glasscherben, die in der Nacht vom 9. auf den 10. November 1938 überall in Deutschland und Österreich auf den Gehsteigen lagen, ist heute, nach einhelliger Meinung der Historiker, eine verharmlosende Irreführung des öffentlichen Bewußtseins. Es war nicht das zerbrochene Glas, das später betrauert werden mußte, es war der Zivilisationsbruch, der Bruch mit den elementarsten Menschenrechten, das NS-Regime endgültig außerhalb der zivilisierten Gesellschaft stellte.

Ähnlich wie Martin Fritzl¹ hatte auch ich beim Studium der Vorgänge rund um den Ortstafelsturm den Eindruck von pogromartigen Zuständen, vor allem durch die nachträgliche Beschwörung der "Spontaneität" des Ortstafelsturmes und des angeblich vorhandenen "Volkszornes". Dann war da das Bestreben, das Problem der topographischen Aufschriften durch den Druck der Straße quasi "von unten" her aufzurollen und damit die Behörden unter Zugzwang zu setzen. Unter dem inszenierten "Aufbäumen der breiten Volksmasse" konnten sich dann die Spitzen von Partei und Politik als scheinbar unbeteiligte und versöhnliche "Friedensvermittler" betätigen. Schon vor den Ausschreitungen gab es dunkle Ankündigungen und "Prognosen", was geschehen würde, wenn ... Es waren auch die spätere Schönfärberei und die mediale Schönrederei, die mir als Reaktionen der Täter-Gesellschaft bekannt vorkamen. Schließlich wurden auch Exekutive und Sicherheitsorgane angewiesen, den Demonstranten nicht in offener Konfrontation entgegen zu treten, sondern sie gewähren zu lassen. Die Anzeigen, so es welche gab, gegen die Täter wurden alle zurückgezogen, Angeklagte freigesprochen, Verfahren eingestellt. Alle diese gesellschaftlichen Reaktionsweisen sind von den Novemberpogromen 1938 her bekannt und gut untersucht. Daß sie sich 1972 auf struktureller Ebene wiederholten, war eine beklemmende Entdeckung. Wer heute den Ortstafelsturm als spontanen Volksaufstand und als "Scherbengericht für die sozialistische Politik der 70er Jahre" verharmlost, tut im Grunde nichts anderes, als ein Legitimationsmuster zu bemühen, mit dem schon die Nazis ihren aggressiven Antisemitismus zu begründen versuchten.

* * *

¹ Martin Fritzl: Der Kärntner Heimatdienst. Ideologie, Ziele und Strategien einer nationalistischen Organisation. Klagenfurt/Celovec 1990.

Die Wortschöpfung "Ortstafelpogrom" kommt also nicht zufällig zustande, mögen auch zeitgeschichtliche Assoziation dieser Art als "historisch unseriös" gelten; dennoch: die Geschichte lehrt uns, das Augenmerk verstärkt auf den "Vorkrieg" zu lenken; im Pogrom hat sich schon oft genug ein späterer Krieg angekündigt. Der alte, bitter-böse Text eines jüdischen Liedes verweist auf die existenziell-vernichtende Dimension aller Pogrome:

*Stürmet, stürmet, böse Winde,
jetzt ist eure Zeit,
lang wird dieser Winter dauern, der Sommer ist noch weit.*

*Reißt die Läden von den Fenstern, Scheiben brecht heraus,
brennt ein Licht noch wo im Dunkeln, löscht mit Zorn es aus.*

*Jagt die Vögel aus den Wäldern, weit vertreibt sie fort,
denn die nicht mehr fliehen können,
bleiben tot am Ort.²*

DER KÄRNTNER ORTSTAFELSTURM IM RÜCKBLICK

Im Jahre 1988 erschien mein Buch "Zwanghaft Deutsch?", das in Kärnten große Erregung hervorrief.³ Der Zeitpunkt des Erscheinens fiel in die Endphase der 4 Jahre dauernden Diskussion um das Minderheitenschul-Trennungsmodell, mit dem die drei Kärntner Parteien die Minderheitenschule "reformieren" wollten. Die Hauptintention dieser "Reform", die auf gemeinsame Aktionen von FPÖ und KHD ("Kärntner Heimatdienst") fußte, war, den gemeinsamen Unterricht von deutsch- und slowenischsprachigen Kindern in der Volksschule aufzulösen. Es sollte ein nach ethnopolitischen und sprachlichen Kriterien getrennter Unterricht stattfinden: "Deutsche Lehrer für deutsche Kinder und slowenische Lehrer für slowenische Kinder", hieß einer der KHD-Slogans. In meinem Buch sind die pädagogischen Argumente und öffentlichen Aktionen (wie Interviews, Flugblatttexte, Reden bei Demonstrationen usw.) versammelt, die ich im Laufe

* * *

² Zitiert nach Valentin Senger: Der 9. November 1938, in: Micha Brunilik und Petra Kunik (Hg.): Reichspogromnacht. Vergangenheitsbewältigung aus jüdische Sicht. Frankfurt/M. 1988, S. 33.

³ Peter Gstettner: Zwanghaft Deutsch? Über falschen Abwehrkampf und verkehrten Heimatdienst. Klagenfurt/Celovec 1988, 1. und 2. Aufl.

von 4 Jahren, also von 1984 bis 1988 gegen das Trennungsmodell vorbrachte - immerhin mit dem Erfolg, daß die Trennung vier Jahre lang aufgehalten wurde und daß sich die Kärntner Regierung mit einer öffentlichen Diskussion konfrontiert sah, die sie in dieser Form noch nie erlebt hatte.⁴

Im Sommer 1988 konnte dann das Gesetz im Parlament verabschiedet werden, weil die drei Parteien den Grün-alternativen Minderheitensprecher, den Kärntner Slowenen und damaligen Nationalrat Karel Smolle, so lange bearbeitet und mit Versprechungen gefügig gemacht hatten, bis er schließlich dem Gesetzesantrag zustimmte. Der "Neue Dialog", auf den die Führung der Kärntner Slowenen jetzt so stolz war, eröffnete die weiche Flanke der Volksgruppe für neue und immer unverblümtere Erpressungsversuche durch FPÖ und KHD. Ab jetzt hatten die Deutschnationalen ein leichtes Spiel. Die Kärntner Slowenen waren nun für FPÖ und KHD keine Ernst zu nehmenden Gegner mehr; aber auch keine echten "Partner"; Landeshauptmann Jörg Haider sagte es ihnen gerade erst kürzlich wieder: Was er jetzt erwarte, sei zunächst einmal "Dankbarkeit"; ja, bevor es weitere "Geschenke" an die slowenische Volksgruppe gäbe, z. B. neue zweisprachige Ortstafeln, sollte es ein "Danke" geben (so Landeshauptmann Jörg Haider bei den 10. Oktober-Feiern des Jahres 2002). Als Begründung für seine Erwartungshaltung meinte Haider: Die Regierung in Kärnten hätte zu jeder Zeit die Verpflichtung, die kulturelle und sprachliche Identität der Kärntner Slowenen zu wahren, eingelöst - und das seit 1920; dafür sei nicht die Zahl der zweisprachigen Ortstafeln relevant, sondern die allgemeine Situation der Volksgruppe, die heute so gut sei wie noch nie.⁵

In meinem Buch wird die Situation der slowenischen Volksgruppe in Kärnten nicht rosig dargestellt. Während sich der dramatische zahlenmäßige Rückgang der Kärntner Slowenen in der 2. Republik von Volkszählung zu Volkszählung durch eine abfallende Verlaufskurve darstellen läßt, gab es immer wieder Ereignisse, die als einschneidende Zäsuren schockartig wirkten. Der Ortstafelsturm von 1972 war zweifelsfrei so ein **traumatisches Ereignis**.

* * *

⁴ Die ethnische bzw. sprachliche Trennung der SchülerInnen im zweisprachigen Gebiet ist eigentlich schon ein "altes" Anliegen von FPÖ und deutschnationalen Organisationen. Gleich nach Abschluß des Staatsvertrages kam der gemeinsame Unterricht ins Visier der Kärntner "Abwehrkämpfer". Mit dem Teilerfolg von 1958/1959, als das Abmelde- bzw. Anmeldeprinzip eingeführt und die obligatorische zweisprachige Schule zerschlagen wurde, wollte man sich nicht zufrieden geben. Solange Restbestände des gemeinsamen Unterrichts als "Provisorien" bestanden und sogar gut gediehen (d. h. die Anmeldungen zum Slovenischunterricht nahmen in den vergangenen Jahren kontinuierlich zu), blieb dieser Stachel im Fleisch der Deutschnationalen.

⁵ Peter Gsetzner: Kärntner Minderheitenpolitik als Mittel zum Zweck. Wie Haider seinen "Freistaat" errichtet und damit die Republik beschädigt. In: Razprave in gradivo. Treatises and Documents, Ljubljana Vol. 38/39, 2001/2002, S. 118-129; gekürzt: Kärntner Minderheitenpolitik. Das Mittel zum Zweck. In: Volksstimme, 10.1.2002, S. 12-13; auch in: Slovenski vestnik, 4.1.2002, S. 3-4.

Während mein Buch insgesamt von den drei Parteien sofort nach dem Erscheinen zum politischen Skandal hoch stilisiert wurde, nutzte der KHD die aufgeheizte Stimmung um gerichtliche Schritte gegen mich einzuleiten. Der Obmann des KHD, Dr. Josef Feldner, brachte im März 1988 einen Strafantrag gegen den Autor und gegen den Verlag wegen des Vergehens der üblen Nachrede ein. Im Kern ging es dem KHD um zwei Aussagen:

Auf Seite 47 steht: Daß in Kärnten der *“schleichende Faschismus wieder hof-fähig geworden ist, ist das zweifelhafte Verdienst jener deutschnationalen und neonazistischen Kräfte, die im KHD organisiert sind”* ...

Und auf Seite 55: *“1972: Der ‘Ortstafelsturm’ wird organisiert (mit maßgeblicher Unterstützung des KHD)...”*⁶

Die erste Passage enthielt also die Einschätzung, daß “neonazistische Kräfte” beim KHD mit im Spiele sind. Die zweite Passage wurde geklagt, weil - offenbar auch nach Ansicht des KHD-Obmannes - beim Ortstafelsturm ein ungesetzliches Handeln vorlag bzw. durch den Ortstafelsturm strafrechtlich relevante Tatbestände gesetzt wurden. Im Verlauf der Recherchen zum Prozeß wurde mir bald folgendes klar:

ERSTENS:

- Es gibt in der Bevölkerung ein breites und zum Teil detailliertes Wissen über den Ortstafelsturm. Es ist ein “Untergrundwissen”. Man redet über dieses Wissen jedoch nicht in der Öffentlichkeit. Es stellte sich auch heraus, daß selbst diejenigen Personen, die bereit waren, mir “Geschichten von damals” zu erzählen, ihr Wissen niemals öffentlich Preis geben würden. Noch viele Jahre nach dem Ortstafelsturm war der soziale Druck, dem die gesprächsbereiten Zeitgenossen ausgesetzt waren (und immer noch sind), ganz deutlich spürbar. Ein Gesprächspartner, der am Ortstafelsturm aktiv teilgenommen hatte, gab nach 20 Jahren (also 1992) der Zeitschrift *“profil”* ein Interview; in diesem Interview hatte er sich als “Bekehrter” geoutet, als “reuer Sünden”, der sich seiner damaligen Schandtaten schämte. Später versicherte er, er werde nie mehr ein Interview geben, weil er nach der Veröffentlichung des *“profil”*-Interviews im Dorf als “Verräter” bezeichnet wurde; es wurde gesagt, seine Interviewaussagen seien die reinste “Frechheit” und zudem ein völliger “Schwachsinn”; er mußte den Vorwurf hören: “Wie kann ma denn seine eignen Freind so verrottn”!⁷

⁶ Vgl. Gstettner, Zwanghaft Deutsch? S. 45 ff.

⁷ Tonbandabschrift, Archiv d. Verf.

ZWEITENS:

- Was in dem Buch "Zwanghaft Deutsch?" über den KHD und den Ortstafelsturm geschrieben steht, deckte sich also weitgehend mit dem Wissen, das in der Bevölkerung kursiert, das jedoch nicht öffentlich wird. Ich bekam viele bestätigende Hinweise, unter vier Augen; Leute gratulierten mir und sagten, "machen Sie bitte bloß weiter so", und ließen gleichzeitig erkennen, daß diese inhaltliche Übereinstimmung eine Geste der persönlichen "moralischen Unterstützung" sei; sie schätzten mein öffentliches Auftreten gegen den KHD, sie selbst hätten aber gerade andere Sorgen oder müßten gewisse Rücksichten nehmen und könnten deshalb ihr Wissen nicht öffentlich machen - und schon gar nicht vor Gericht. Sie müßten ja weiter Tür an Tür mit ehemaligen Ortstafelstürmern leben - und oft genug auch mit "Stürmern" in der eigenen Verwandtschaft.

DRITTENS:

- Seit 1972 ist der KHD schon x-mal wegen der Anschuldigung, den Ortstafelsturm organisiert zu haben, vor Gericht gegangen; das wußte ich allerdings 1988 noch nicht. Alle Verfahren verliefen im Sand oder endeten mit einem Vergleich. In keinem Fall, von dem ich Kenntnis bekam, wurde der **Wahrheitsbeweis** auf der materiellen Ebene geführt. Mit anderen Worten: Noch niemand hatte vor mir die Vorgänge rund um den Ortstafelsturm empirisch erforscht. Ein Beispiel: Thomas Pluch, dem wir das Buch, und dem Regisseur Fritz Lehner, dem wir den Film "Das Dorf an der Grenze" verdanken, haben in einschlägigen Passagen und Szenen (im 3. Teil des Films, Ausstrahlung im Sommer 1983) den KHD eindeutig mit dem Ortstafelsturm in Zusammenhang gebracht. Pluch legte in einem Artikel in dem SPÖ Organ "*Zukunft*" (1983) noch an Deutlichkeit nach, als er schrieb, daß der "rechtsradikale Heimatdienst (...) alleiniger Verantwortlicher für die chauvinistischen Ausschreitungen im Jahre 1972 gegen zweisprachige Ortstafeln und gegen Bundeskanzler Kreisky" sei.⁸ Der KHD klagte bei der Kommission zur Wahrung des Rundfunkgesetzes. Im Verfahren wurden vom Beklagten ORF bzw. Pluch/Lehner keine materiellen Wahrheitsbeweise für diese Behauptung erbracht; es wurde aber folgender "Kompromiß" ausgehandelt: Da das Werk ("Das Dorf an der Grenze") keine historische Dokumentation sei sondern ein "Dokumentarspiel", komme, ähnlich

* * *

⁸ Thomas Pluch: "Unter-vier-Augen"-Sozialismus. Zum Kärntner SP-Sturm auf das "Dorf an der Grenze". In: *Zukunft*, Juli/August 1983; abgedruckt in: Borut Sommeregger: Kärnten: Ein Dorf an der Grenze? Klagenfurt/Celovec 1983, S. 3/4.

wie für die Gattung "Roman", in der Darstellung die "künstlerische Freiheit" zur Geltung, die ihrerseits den Szenen erlaubt, daß sie nicht exakt den historischen Abläufen entsprechen müsse. Der KHD zog darauf hin seine Klage zurück bzw. stimmte dem Angebot zu, daß vom ORF noch im selben Herbst eine Club 2 Diskussion zum Film veranstaltet würde, bei der der "Kärntner Standpunkt zum Slowenenproblem", vertreten durch den KHD-Obmann Feldner, breiten Raum einnehmen sollte.⁹

Bis heute hat sich an dem Zustand der defizitären wissenschaftlichen Beschäftigung mit dem Ortstafelsturm bzw. der Rolle des KHD nicht viel geändert, d. h. auch nach 30 Jahren verfügen wir über keine zeitgeschichtlichen Forschungen, die den Ortstafelsturm zum Thema gemacht hätten. Immerhin gibt es wenigstens eine wissenschaftliche Arbeit zur Geschichte, Struktur und Arbeitsweise des KHD, nämlich das Buch von Martin Fritzl, "Der Kärntner Heimatdienst" (Klagenfurt/Celovec 1990), in dem es auch ein Kapitel über den Ortstafelsturm gibt. Was dort geschrieben steht, einschließlich der Namen und Organisationen, die mit dem Ortstafelsturm in Zusammenhang gebracht werden, deckt sich mit unserem Beweismaterial (bzw. stammt aus diesem); die Aussagen in dem Fritzl-Buch wurden vom KHD **nicht geklagt**.

Das Forschungsdefizit steht in einem krassen Widerspruch zu dem Ereignis, das in seiner Bedeutung für die 2. Republik einmalig war und ist: Ein Bundesgesetz konnte nicht vollzogen werden, weil ein aufgeheizter Pöbel, eine kleine Minderheit militanter und intoleranter Chauvinisten, strafbare Handlungen gegen die Exekutive setzte, und weil schließlich durch den politischen Druck der Straße die Regierung ein Gesetz zurück nehmen mußte und damit genötigt war, die Rechte der Minderheit zu minimieren. Daß dadurch die Autorität der legitimierten Staatsorgane beschädigt und die Minderheit selbst zutiefst gedemütigt wurde, ist bis heute nicht wirklich bearbeitet; es handelt sich - der NS-Zeit ähnlich - um eine "unbewältigte Vergangenheit".¹⁰

Das Trauma "Ortstafelsturm" wurde nie aufgearbeitet. Insofern nimmt es nicht Wunder, wenn diese Vergangenheit Kärnten heute wieder eingeholt hat: Die

* * *

⁹ Vgl. Stellungnahme des ORF zur KHD-Klage; abgedruckt in Sommeregger, Kärnten, S. 155 ff.

¹⁰ Es verwundert nicht, daß der Ortstafelsturm, im Vergleich zu anderen konflikthaften Ereignissen, "wegen seiner symbolischen Bedeutung und der starken emotionalen Komponenten" der Bevölkerung im Gedächtnis geblieben ist (Wilhelm Filla u.a.: Am Rande Österreichs. Ein Beitrag zur Soziologie der österreichischen Volksgruppen. Wien 1982, S. 82). Entsprechend stark sind auch die unbewußten Abwehr- und Deutungsreaktionen. In rechtsextremen Kreisen reichen sie bis zur Aussage, der Ortstafelsturm sei ein "Akt der Notwehr", ein "Aufschrei" der südkärntner Bevölkerung gewesen, so Franz Siourac in seiner vervielfältigten Broschüre: Dr. Gstellner gegen das Elternrecht! Eine Antwort auf Dr. Gstettners Zwanghaft Deutsch? Klagenfurt/Celovec (ohne Jahr).

Demontage der Hinweisschilder "Ljubljana" und "Udine" an der Autobahn bei Villach, die Weigerungen des Kärntner Landeshauptmannes Haider, das VGH-Urteil über die topographischen Aufschriften zu vollziehen (d. h. weitere zweisprachige Ortstafeln aufzustellen), seine Schmähungen des obersten Gerichts und seine Drohungen in Richtung slowenische Volksgruppe, sind nichts anderes als die Wiederkehr eines Habitus, der für absolutistische Machthaber typisch ist, die über "ihr" Volk so regieren, daß sie die willfähigen Untertanen belohnen, die Freunde begünstigen und die Widerspenstigen bestrafen.

Schon an dieser Stelle läßt sich sagen: Der Ortstafelsturm war ein für die 2. Republik einmaliger Vorgang der Demütigung der Volksgruppe und der Mißachtung staatlicher Autorität.

DER MYTHOS VOM ORTSTAFELSTURM ALS SPONTANE VOLKSERHEBUNG

Der beliebteste und eingängigste Mythos ist der von der **spontanen Volkserhebung**; wenn sich der aufgestaute Unmut, der "berechtigte Zorn des Volkes" seine Bahn bricht, dann sind die formalen Regeln der Demokratie ebenso außer Kraft gesetzt wie die bürgerliche Vernunft; das lehrte uns schon die Massenpsychologie vor 100 Jahren.

Als spontane Volkserhebung sollte auch der Ortstafelsturm eingeordnet und der Nachwelt überliefert werden. Die spontane Volkserhebung, so der ehemalige Chefredakteur der Kleinen Zeitung, Heinz Stritzl, soll eine Folge der verfehlten sozialistischen Politik gewesen sein; d. h. bekämpft wurde im Grund eine "sozialistische Politik", die in Wien ein angeblich **schlechtes Gesetz gegen Kärnten** gemacht hat, eine Politik, die auf die warnenden Stimmen von ÖVP und FPÖ im Parlament nicht geachtet hat, eine Politik, die das Kärntner Mehrheitsvolk nicht informiert hat und die ausgerechnet um den 10. Oktober 1972 in Kärnten zweisprachige Ortstafeln aufstellen ließ. Dies soll ein Ausdruck "krasser Fehleinschätzung der Stimmung in Kärnten" durch die führende SPÖ gewesen sein, so die Deutung von Heinz Stritzl 20 Jahre nach dem Ortstafelsturm ("Keine Zeitung", 6. 10. 1992). Es sei deshalb durchaus verständlich, so Stritzl weiter, daß das "latente Unbehagen" der Deutschkärntner zu "emotionsgeladenen Reaktionen" führen mußte und daß die "aufgewühlten Gefühle" schließlich eskalierten und Ortstafeln niedergerissen wurden. Daß der damalige Bundeskanzler Bruno Kreisky im Oktober 1972 in Klagenfurt beschimpft, bedroht und attackiert wurde, sei ebenfalls Schuld der SPÖ (Stritzl: *"Hunderte SP-Funktionäre waren nicht in der Lage oder wollten nicht ihrem Vorsitzenden Schutz gewähren. Die Polizeikräfte waren zu schwach dazu."*). Es sei auch Kreiskys eigene Schuld gewesen, daß er beim Verlassen der Klagenfurter

Arbeiterkammer durch die aufgebrachte Menge attackiert wurde, weil er es abgelehnt hätte, "das Haus durch eine Hintertür zu verlassen, um Demonstranten zu entgehen".¹¹

Die "*Kärntner Nachrichten*" (FPÖ - Organ) empörten sich 20 Jahre nach dem Ortstafelsturm immer noch über "sattsam bekannte linke Journalisten", die vom "deutschnationalen Mob" geschrieben haben, der die Straßen beherrscht hätte; dabei waren es doch, "*die heimattreuen Kärntner, die sich einem verfassungswidrigen Diktat Wiens widersetzt*" hätten.¹²

Der spätere Landeshauptmann Wagner, der eigentlich der Profiteur davon war, daß LH Sima über den Ortstafelsturm gestolpert ist (Sima wurde 1973 als Landesparteibmann durch Wagner abgelöst und 1974 als LH durch Wagner ersetzt), interpretierte 1989, also 17 Jahre später den Ortstafelsturm wie folgt (in einem Interview im "*Falter*")¹³:

WAGNER: "Ich glaube, daß es zum Teil eine spontane Publikumserhebung war. (...) Es ist durchaus das legale Recht der Bevölkerung, gegen irgendetwas, das sie als Zwangsmaßnahme ansieht zu demonstrieren. (...) Es ist dem Volk gestattet, sich gegen etwas aufzulehnen. Und das hat das Volk gemacht."

Der Interviewer (Wolfgang KOCH): *Nein, eine radikalisierte Truppe von Deutschnationalen hat der slowenischen Bevölkerung ihre staatsvertraglich zugesicherten Rechte mit kriminellen Aktionen vorenthalten.*

WAGNER: "Das sagt man so im allgemeinen, aber das ist nicht meine Meinung. Hier ist das Volk aufgestanden."

Auch der KHD-Obmann Josef Feldner will 20 Jahre nach dem Ortstafelsturm seine Organisation als Friedensbewegung eingestuft haben. In einer KHD-Aussendung, die in der Kleinen Zeitung abgedruckt wurde, betont Feldner, daß der KHD (bzw. konkret: die KHD-Großkundgebung am Alten Platz am 15. Oktober 1972 in Klagenfurt/Celovec, an der ca. 15.000 Menschen teilgenommen haben) vor allem eines erreicht habe: Es sei dem KHD gelungen, "den breiten Protest gegen die verfassungswidrige und auf völlig unzulänglichen Grundlagen beruhende Ortstafelregelung in demokratische Bahnen zu lenken" (zit. nach "*Kleine Zeitung*", 9.10.1992). 1992 bekam übrigens der Heimatdienst-Obmann Dr. Josef Feldner das "Große Ehrenzeichen des Landes Kärnten" verliehen (von ÖVP LH Christof Zernatto, der tatsächlich meinte, die Geehrten hätten "den guten Ruf Kärntens mitgeprägt." Und Zernatto weiter: "Ich kann mich nicht erinnern, daß

* * *

¹¹ Zitate aus: Heinz Stritzl: Spuren in Kärnten. 40 Jahre Kleine Zeitung Tag für Tag. Klagenfurt 1994, S. 145 ff.

¹² So die Kärntner FPÖ-Zeitung, "*Kärntner Nachrichten*" Nr. 43a, Oktober 1992.

¹³ "*Falter*" Nr.30/1989, Seite 6.

unter den Geehrten Rechtsradikale oder Deutschnationalen gewesen wären." (Zit. nach "Tango", 11.2.1992) Interessant ist, daß auch die Kleine Zeitung irgend etwas zu diesem "guten Ruf" beitragen wollte: 20 Jahre nach dem Ortstafelsturm veröffentlichte sie die Fotos vom Ortstafelsturm bei St. Kanzian/Škocijan, die damals in allen Medien publiziert wurden, jetzt aber erstmals mit "schwarzen Balken" vor den Augen, um die Anonymität der Täter zu wahren.¹⁴

Der Ortstafelsturm als demokratische Protestbewegung, das ist ein weiterer Mythos, an dem die Kärntner Politik heute wie damals höchst interessiert ist. Ein mit parlamentarischer Mehrheit verabschiedetes Gesetz wird zum "Diktat aus Wien" uninterpretiert; so wurde nämlich vom Kärntner Heimatdienst das Gesetz bezeichnet, das mit voller demokratischer Legitimation im österreichischen Parlament verabschiedet wurde (allerdings eben "nur" mit SPÖ-Stimmenmehrheit).

Die Auflehnung gegen "das Diktat von Wien" erschien dem Volk besonders dann plausibel und legitim, wenn beim Protest die heimischen Politiker mit von der Partie waren und vorzeigten, wie's gemacht wird - das "Erheben des Volkes" bzw. das Ausheben der Ortstafeln.

Ein ehemaliger Ortstafelstürmer (O) im Interview mit einer Studentin (I):

O: Eines stimmt sicher, durch das Mittun des Bürgermeisters war die Aktion bzw. die Aktionen schon nicht mehr so illegal für uns. Es kann auch sein, daß viele aus Solidarität mitgetan haben; aber ich glaube eher, daß alle, die dabei waren, sehr für die Sache waren...

I: Für welche Sache?

O: Na ja, die Tafeln zu stürmen, Kärnten zu retten...

I: ...retten wovor?

O: Sie wissen schon, was ich meine, uns nicht verkaufen zu lassen. Nicht gegen unseren Willen zwangsbeglückt zu werden.¹⁵

Ein anderer ehemaliger Ortstafelstürmer, der inzwischen in der Heimatgemeinde ein politisches Spitzenamt bekleidet, im Rückblick nach 30 Jahren:

"Ich war damals ein begeisterter Anhänger des Kärntner Heimatdienstes. Der KHD hat den Hass geschürt. Uns wurde eingetrichtert, daß Jugoslawien Ansprüche an unser Land stellt, die Grenze nicht anerkennt. Uns Junge haben sie

* * *

¹⁴ Vgl. "Kleine Zeitung" am 6.10.1992 S. 6/7: "Ortstafelsturm: Jubiläum, das nicht zu feiern ist" von Heinz Stritzl.

¹⁵ Tonbandabschrift, Archiv des Verf.

dann vorgeschickt." (Zit. nach "Kärntner Monat", Oktober 2002, S. 33) Ob dieser junge Mann, der damals 15 Jahre alt war, wirklich "vorgeschickt" wurde, darf bezweifelt werden. Er selbst schildert sein Mittun so: *"An einem Herbsttag 1972 war ich mit einem Arbeitskollegen auf dem Heimweg nach St. Primus. Vor dem Gasthaus war eine Menschenmenge. Es hieß: Heute gibt's den Ortstafelsturm. Wir sind gleich mitgefahren. Eine Nacht lang waren wir unterwegs, mit 60 bis 70 Autos, von Tafel zu Tafel. Wir haben sie in den Klopeinersee geworfen. Die Ortstafel von Obersammelsdorf habe ich selbst herausgerissen."* (Zit. nach "Kärntner Monat", Oktober 2002, S. 32)

Zum Mythos von der spontanen, friedlichen Protestbewegung, zu der der Ortstafelsturm umgedeutet wurde (sei es aus schlechtem Gewissen oder aus vordergründigen politischen Motiven), gehört auch das Image der Gewaltlosigkeit. Nochmals Heinz Stritzl von der damaligen Kärntner Chefredaktion der "Kleinen Zeitung", jetzt schon fast beschwörend im Kampf um die "richtige" Erinnerung nach 20 Jahren: *"Es muß aber mit dem gebotenen Nachdruck gesagt werden, daß Opfer der Gewalt ausschließlich Ortstafeln waren."* ("Kleine Zeitung", 6. 10. 1992) Ganz ähnlich 1990 auch Andreas Mölzer, zeitweise Chefredakteur der "Kärntner Nachrichten" und persönlicher Berater von Jörg Haider: *"Es kam dabei nirgends zu Ausschreitungen, geschweige denn zu Tötlichkeiten gegen die slowenische Bevölkerung. Von 'antislownischen Exzessen', wie es in ausländischen Medien danach hieß, kann deshalb keineswegs die Rede sein. Die vielen slowenischen Privataufschriften auf Gebäuden im Grenzland blieben dabei ebenso unbehelligt wie etwa slowenische Grabsteine".*¹⁶

Die Polizeiprotokolle der damaligen Zeit widerlegen die Chefredakteure Stritzl und Mölzer eindeutig. Die Gewalt richtete sich nicht nur gegen Ortstafeln: die Autoreifen des Wagens von Landeshauptmann Sima wurden aufgestochen, Partisanendenkmäler geschändet, Wegweiser und Fahrbahnen wurden mit Parolen wie "Tod dem Sima" beschmiert, dem Gendarmerieposten Kühnsdorf/Sinča vas wurde von einem anonymen Anrufer gedroht, es würde ein Elektromasten gesprengt, "wenn noch einmal ein Abwehrkämpfer wegen Übermalung von Ortstafeln zur Anzeige gebracht werde" ("Kärntner Tageszeitung", 1.10.1972).

Nach Zeitungsmeldungen gab es allein bei der Zusammenrottung von deutschnationalen Demonstranten am 25.9.1972 vor der Klagenfurter

* * *

¹⁶ Andreas Mölzer: Kärntner Freiheit. Ein österreichischer Sonderfall. Wien/München 1990, S. 103. Daß die "vielen slowenischen Privataufschriften" auf Häusern und Grabsteinen unbehelligt blieben, soll offenbar den Ortstafelstürmern als Verdienst angerechnet werden und ihre hehren politischen Absichten legitimieren helfen.

Arbeiterkammer als Bundeskanzler Bruno Kreisky versuchte, vom Ausgang aus sein Auto zu erreichen, sechs verletzte Polizisten. Kreisky erinnert sich zehn Jahre später: *"Die sind mit zerbrochenen Ortstafelschildern auf mich losgegangen. Reine Nazis. Tausende Leute."*¹⁷

Die antisemitischen Attacken gegen Kreisky - er wurde mit Ausdrücken wie "Judensau" und "Saujud, ich schneid dir die Gurgel durch" beschimpft bzw. bedroht¹⁸ - wurden später von der Kärntner Presse schamhaft verschwiegen.¹⁹ Auch Kreiskys Einschätzung dieser Erlebnisse in Klagenfurt als "größte nazistische Demonstration nach dem Krieg", wurde in Kärnten weder geteilt noch mitgeteilt.

In der Erinnerung von ehemaligen Aktivisten des Ortstafelsturmes sind Szenen präsent, wo ein "Blutvergießen" gerade noch vermieden werden konnte. Der oben zitierte vormalige Ortstafelstürmer:

O: *"Sie (die Exekutive) zeigte Verständnis und es kam zu keinen blutigen Auseinandersetzungen. (...) Ich muß hier den Sicherheitsdirektor Y sehr lobend erwähnen, der immer versucht hat, die Menge zu beruhigen; er hat es wirklich geschafft, das Schlimmste zu verhindern - den gewaltvollen Zusammenstoß zwischen Menge und der Exekutive. Natürlich gab es auch Handgreiflichkeiten, auch ich erinnere mich, einen Beamten mit den Fäusten attackiert zu haben, aber das war nicht mehr als eine Rangelei. Das Faß zum Überlaufen gebracht hätte aber beinahe der damalige Gendarmerieoberst Z, der androhte, von der Schußwaffe Gebrauch zu machen, woraufhin sich die Stimmung verschärft hat und sogar Kommentare zu hören waren wie 'das nächste Mal nimm i a Pistoln mit'. Im großen und ganzen verhielt sich aber die Exekutive tolerant. Was meines Erachtens damit zusammenhängt, daß die auswärtigen Beamten sich auf nichts einlassen wollten. Die waren jung und eine blutige Konfrontation hätte sicher ihrer Laufbahn geschadet. Außerdem hatten die überhaupt keine Ahnung, worum es hier ging."*²⁰

¹⁷ Zit. im Bericht von Robert Buchacher im "profil", 13.6.1983.

¹⁸ Vgl. Robert Buchacher im "profil" am 13.6.1983; abgedruckt in Sommeregger, Kärnten, S.133; vgl. auch Vida Obid, Mirko Messner, Andrej Leben. Haiders Exerzierfeld. Wien 2002, S. 137 f.

¹⁹ In der Literatur fand ich nur eine Stelle, an der explizit auf "Antisemitismus" Bezug genommen wird: "Unschwer war den Beschimpfungen und tätlichen Bedrohungen des Bundeskanzlers Bruno Kreisky und des Kärntner Landeshauptmannes Hans Sima zu entnehmen, daß sich Antisemitismus und Antisozialismus in durchwegs eindeutiger und undemokratischer Ausformung einmischten". (Mirko Bogataj: Die Kärntner Slowenen. Klagenfurt/Celovec 1989, S. 138)

²⁰ Tobandabschrift, Archiv d. Verf.

Andere Aktivisten dramatisieren die Situation später in ähnlicher Weise:

*"Diese fremden Gendarmen werden jedoch von ihren Kärntner Kollegen sofort 'zur Ordnung' gerufen. Die Beamten sind in der Bevölkerung bestens integriert und in den betroffenen Ortschaften zu Hause. Sie kennen die Stimmung nur zu gut. Sie wissen, daß es bei eventuellen Zusammenstößen mit Verletzten zu einem Bürgerkrieg kommen könnte."*²¹

Die "fremden Gendarmen", von denen hier die Rede ist, mindestens 150 an der Zahl, wurden von anderen Bundesländern abgezogen und zur Bewachung der Ortstafeln in Kärnten eingesetzt - nicht nur zur Verstärkung der Kollegen von der Kärntner Gendarmerie, sondern um "objektive Amtshandlungen" zu garantieren, weil zu befürchten war, daß die einheimischen Kollegen vielleicht doch eine zu große "Toleranz" gegenüber den Ortstafelstürmern aufbringen würden. Diese Befürchtung war nicht unbegründet, sind doch Szenen überliefert, in denen die Ortstafelstürmer die bewachenden Gendarmen ablenkten und austricksten oder sich ihnen mit der vertraulich-provozierenden Ansprache näherten: "Herr Inspektor, dürf' ma Sie vielleicht ablösen?" (berichtet von Eugen Freund, "Der Standard", 28.9. 1992)

Interessant ist auch, daß zu Beginn der Aktionen die Gendarmen in Zivil waren und sich in der Näher der Ortstafeln versteckt hielten, d. h. den Auftrag hatten, die Ortstafeln zu bewachen ohne sich selbst zu zeigen. Außerdem hatten sie den Auftrag (vom damaligen Innenminister Rösch), um Zusammenstöße zu vermeiden, keine Personaldaten aufzunehmen sondern nur die Nummern der Fahrzeuge der Ortstafelstürmer zu notieren. Das hatte sich in der Szene rasch herumgesprochen. An manchen Fahrzeugen der Ortstafelstürmer waren die Beleuchtungen der Kennzeichen abmontiert oder die Nummernschilder unkenntlich gemacht bzw. mit Tüchern verhängt. Eugen Freund, der damals vor Ort recherchierte und die Ereignisse in seinem Tagebuch festhielt, berichtet 20 Jahre später folgende Szene:

"Nach und nach kommen Autos, werden am Straßenrand abgestellt. 2 Gendarmen in Zivil: 'Was wollen S' da?' - 'Wir holen die Tafeln!' - Die verblüfften zwei Gendarmen, die die Tafeln bewachen, kamen erst gar nicht dazu, irgend etwas zu unternehmen. Aus den Autos stiegen ca. 150 - 200 Leute, denen es in wenigen Minuten gelang, fünf der sechs Hinweisschilder zu demontieren, wobei man sich anfänglich sogar darüber stritt, ob man sie samt den Ständern entfernen und was mit der einen einsprachigen Tafel geschehen sollte. Man einigte sich schließlich darauf, die zweisprachigen abzumontieren ('A hot wer an Zehner-Schlüssel do?') und die deutschsprachige stehen zu lassen." ("Der Standard", 28.9.1992)

²¹ Horst Grimm und Leo Besser-Walzel: Die Corporationen. Handbuch zu Geschichte-Daten-Fakten-Personen. Frankfurt/M. 1986, S. 199.

Der Ortstafelsturm-Mythos beruht demnach weitgehend auf mediale und politische Schönfärberei, denn:

Der Ortstafelsturm war **keine** "spontane Volkserhebung".

Der Ortstafelsturm war **keine** "demokratische Protestbewegung".

Der Ortstafelsturm verlief **nicht** "friedlich". Die Polizeiprotokolle berichten von Tötlichkeiten und Verletzungen, infolge der Attacken der Ortstafelstürmer.²² Am Rande der Aktionen, aber damit im Zusammenhang, kam es zu antisemitischen Ausschreitungen. Im weiteren Umfeld des Ortstafelsturmes gab es auch Schwerverletzte bei Zusammenstößen zwischen Deutschnationalen und Kärntner Slowenen.

In der Kärntner Öffentlichkeit sind alle diese Vorgänge so gut wie unbekannt geblieben. Landesarchiv, Geschichtsverein, Landesmuseum und die HistorikerInnen des Landes zogen es vor, zu schwiegen oder zu verharmlosen. Es durfte auch nicht bekannt werden, daß die Kärntner Landesregierung noch unter Landeshauptmann Sima eine "Ortstafelsturm Dokumentation" (abgekürzt: OT-Doku.) angefertigt hatte, zu deren Veröffentlichung es jedoch nie kam. Seither kursieren kopierte Exemplare dieses "Geheimberichts", der für die Politik von LH Sima zwei Aufgaben erfüllen sollte: Dokumentation und Legitimation. Aus verständlichen Gründen war die Landesregierung unter Landeshauptmann Wagner nicht mehr daran interessiert, daß diese Dokumentation an die Öffentlichkeit gelangte. Die wenigen kopierten Exemplare dieses "Geheimberichts", der dem Ortstafelsturm-Mythos ein Stück weit den Boden hätte entziehen können, konnten ihre aufklärende Wirkung nicht entfalten. Interessant ist dabei, daß die OT-Doku. später auch nicht von den Kärntner Slowenen veröffentlicht wurde. Wie auch immer - diese Dokumentation ist bis heute als eine singuläre Erscheinung zu betrachten; das Studium dieser Dokumentation erhellt einige "vergessene" Details der Geschichte.

DER KAMPF UM DIE ZWEISPRACHIGE TOPOGRAPHIE

Die Frage der zweisprachigen topographischen Aufschriften wurde auf politischer Ebene schon in den 60er Jahren heftig und ausführlich diskutiert. Die FPÖ, angeführt durch den Abgeordneten Dr. Otto Scrinzi (dessen Naheverhältnis zu Alt- und Neonazigruppen kein Geheimnis ist) und der KHD (unter dem damaligen Obmann Heribert Jordan - ebenfalls ein Mann mit NS-Vergangenheit) waren

* * *

²² Die männliche Form "Ortstafelstürmer" wird hier bewußt verwendet. Kein einziges mir bekanntes Foto zeigt, daß sich auch Frauen als "Ortstafelstürmerinnen" betätigt haben; vielleicht kam es dennoch vor und sie wurden nur nicht dabei fotografiert.

von Anfang an für eine "Minderheitenfeststellung". Die ÖVP schwenkte ziemlich genau zu dem Zeitpunkt auf diese Forderung ein, als die ersten Schmieraktionen gegen zweisprachige Aufschriften (damals noch nicht Ortstafeln) stattfanden, nämlich 1968.²³

Die Gegenseite war auch nicht träge: Vor allem ab dem Jahre 1970 gingen junge Leute von der slowenischen Volksgruppe verstärkt daran, einsprachige Ortstafeln mit slowenischen Bezeichnungen zu ergänzen.²⁴ 1970 war überhaupt ein Jahr der verschärften Polarisierung, da die 50-Jahr-Feiern des Abstimmungssereignisses von 1920 ins Haus standen, Feiern, die seit jeher von den Deutschnationalen für ihren Kultur- und Volkstumskampf funktionalisiert wurden. So auch 1970, wo auf Transparenten die "Minderheitenfeststellung" gefordert wurde, die "Gleichberechtigung für die Mehrheit" und "Toleranz ja - weitere Geschenke nein". Der dem deutschnationalen Spektakel wohl gesonnene SPÖ-Landeshauptmann Sima fand es passend, einen ehemaligen SS-Oberscharführer und Kreishauptamtsleiter und Gaureferenten der NSDAP, einen Mann, der in der Nazizeit schon für Eindeutschungsaufgaben im slowenischen Oberkrain/Kranj herangezogen worden war, mit der Organisationsaufgabe der Landesfeiern des Jahres 1970 zu betrauen, nämlich Dr. Franz Koschier.²⁵ Provoziert durch dieses Zurschaustellen und Abfeiern des großdeutschen Sieges (Eichenlaub und NS-Abzeichen wurden bei der 10. Oktober-Feier offen getragen), verschärften die Kärntner Slowenen 1971 ihre Angriffe auf die SPÖ-Landespolitik und auf die Symbole des Heimatdienstes und des Abwehrkampfes. Abwehrkampf- und Kriegerdenkmäler wurden beschmiert. Im Gegenzug dazu wurden Partisanengrabstätten geschändet. Interessant ist in diesem Zusammenhang, daß schon zu diesem frühen Zeitpunkt, also 1 Jahr vor dem Ortstafelsturm, eine Verstärkung für die Exekutive von der Wiener Staatspolizei angefordert wurde (OT-Doku. S.27).

Die Regierung Kreisky war bereits 1971 fest entschlossen, durch das Aufstellen zweisprachiger Ortstafeln etwas zur Erfüllung des Art. 7 des Österreichischen Staatsvertrags von 1955 beizutragen. Landeshauptmann Sima, bei dem sich Kreisky mehrfach rückversicherte, unterstützte den Bundeskanzler bei diesem Vorhaben vorbehaltlos und kündigte seinerseits in der Kärntner Landtagssitzung

* * *

²³ Im Sommer 1968 kam es zu Schmieraktionen an der Spar- und Darlehenskasse Völkermarkt, deren slowenische Aufschrift überstrichen und mit der Beschriftung "Kärnten ist deutsch" versehen wurde. Ein Jahr später wurde die neue zweisprachige Tafel an diesem Geldinstitut abgeschraubt und entfernt (OT-Doku. S.13).

²⁴ Beim Besprühen der Ortstafel von Hermagor wurde am 26.10.1970 Mirjan Sturm, heute Vorsitzender des Volksgruppenbeirates im Bundeskanzleramt, erwischt und angezeigt. Anzeige und Prozeß lösten ein internationales Medienecho aus. Auch andere damalige Aktivisten werden in der OT-Doku. namentlich genannt.

²⁵ Koschier war SPÖ Mitglied und 1970 auch Direktor des Landesmuseums sowie Multifunktionär in mehreren KHD-Mitgliedsorganisationen; vgl. Fritzl, Heimatdienst, S. 24 ff.

Ende November 1971 an, daß das Land jetzt Aktivitäten setzen würde - und zwar **ohne** Minderheitenfeststellung. Die Aufstellung sollte auf der Basis der Volkszählung von 1961 und nach der 20 % Klausel erfolgen. Diese Kriterien erfüllten 205 Ortschaften in 36 Gemeinden. Zweisprachige Ortstafeln in 205 Ortschaften waren 1972 das Plansoll der Regierung; 205 Ortschaften, die dann vom Ortstafelsturm betroffen waren.

Im Frühjahr 1972 eskalierte die Stimmung, es wurden permanent Delegationen zu Verhandlungen ausgeschiedt, es wurde ununterbrochen diskutiert, gestritten, Tafeln beschmiert und Flugblätter gestreut. Von einer "überfallsartigen Nacht- und Nebelaktion" - gemeint ist dabei immer, die politische Entscheidung, mit dem Aufstellen der zweisprachigen Ortstafeln zu beginnen - kann deshalb wirklich nicht gesprochen werden kann. Aber es gehört zum Ortstafelsturm-Mythos, daß dieser Eindruck des überfallsartigen, von Wien aus befohlenen Aufstellens der Ortstafeln bis heute überlebt hat. Die Kärntner Medien schürten damals systematisch diesen Eindruck, in dem sie seit Jänner 1972 von einem "Sima-Geheimplan" bzw. von einer "Geheimdiplomatie der SPÖ" und einem "Geheimvorschlag Simas" sprachen. Dieses Vokabular wurde beibehalten, obwohl eben diese Medien bereits im März 1972 die Meldung verbreiteten, daß 205 Ortschaften zweisprachige Aufschriften bekommen sollten.²⁶ Die Aufstellungsorte blieben allerdings wohlweislich bis zum Schluß "geheim"; jeder Sachkundige konnte sich allerdings aufgrund der Kriterien leicht ausrechnen, wo welche aufzustellen sind.

Die Bevölkerung war also durchaus "vorbereitet", allerdings im negativen Sinn; KHD und Abwehrkämpferbund hatten am fleißigsten mobilisiert und am deutlichsten angekündigt, was geschehen würde, sollten die Ortstafeln - ohne vorherige Minderheitenfeststellung - aufgestellt werden. Bei der Jahresversammlung des Kärntner Abwehrkämpferbundes am 22. April 1972 in Klagenfurt/Celovec rief der Landesobmann, Siegfried Sames, zu einem "neuen Abwehrkampf" auf: *"Wir sind wieder in einen Abwehrkampf, wenn auch mit geistigen Waffen, eingetreten."* (Zit. in *"Kärntner Tageszeitung"*, 23.4.1972) Ein Zwischenrufer aus dem Fußvolk meinte dazu: *"Versuchen wir es noch einmal mit einer Unterschriftensammlung, und wenn auch das nicht hilft, dann: Volk steh' auf - Sturm brich los."* (OT-Doku. S.47) Auch Landeshauptmann Sima wurde von einer Abwehrkämpferbund-Delegation darüber informiert, daß man nicht gewillt sei, "eine Vergewaltigung Südkärntens durch einseitige Maßnahmen zu Gunsten der slowenischen Minderheit" hinzunehmen (OT-Doku. S.47).

* * *

²⁶ Vgl. Franz Dotter: Der Beginn des "Ortstafelstreits" in den Kärntner Tageszeitungen. In: Arbeitsgemeinschaft Volksgruppenfrage (Hrsg.): Kein einzig Volk von Brüdern. Studien zum Mehrheiten-/Minderheitenproblem am Beispiel Kärntens. Wien 1982, S. 182-233.

Die „*Kärntner Nachrichten*“ (FPÖ-Organ) gehen über die Phantasie einer slawischen Vergewaltigung Südkärntens noch hinaus, wenn sie am 10. Juni 1972 schreiben: *„Eine planmäßige Aussiedlung aller Deutschen aus dem gemischt-sprachigen Gebiet wird vorbereitet.“* Woher diese Nonsens-Phantasie stammt, wird wahrscheinlich nie mehr zu erkunden sein. Dafür haben sich die „*Kärntner Nachrichten*“ auf einem anderen Gebiet als wahre Propheten erwiesen. Sie schrieben bereits am 18. März 1972: *„Wenn in Hermagor, Klagenfurt und Völkermarkt slowenische Ortstafeln aufgestellt werden sollten, wird dies von der überwiegenden Mehrheit der Bevölkerung als Herausforderung empfunden werden. (...) Es ist darum zu erwarten, daß diese Tafeln von der empörten Bevölkerung heruntergeschlagen würden (...) und es wird nicht möglich sein, zu jeder slowenischen Ortstafel Tag und Nacht einen Gendarmen dazuzustellen.“*

Am 2. Juli 1972 wußte die „*Volkszeitung*“ (ÖVP-Organ) zu berichten, daß der damalige stellvertretende KHD-Obmann Josef Feldner in Ferlach für seine Organisation unterstrichen habe, *„daß der KHD nicht die Absicht habe, zur geplanten Ortstafelregelung zu schweigen und tatenlos zuzusehen, wie sie auf einer völlig unzulänglichen Grundlage zur Durchführung gelangen soll.“*

Später hatten nur mehr ganz wenige KHD-Organisationen den Mut, hinter diesen Aufrufen und den sich daraus ergebenden Folgen zu stehen. Zu den Organisationen mit Bekennermut gehörten die waffentragenden Studenten der „schlagenden Burschenschaften“, die später sowohl von einer im „geplanten Ortstafeldemontage“ sprachen, als auch offen bekannten, welche Corporationen aktiv am Ortstafelsturm teilnahmen. *„Am Vorabend des 10. Oktober erlebt das Kärntner Unterland ein gespenstisches Schauspiel, das die Regierenden nie wieder vergessen sollten. Im Gemeindegebiet von Ludmannsdorf, Költmannsdorf und St. Jakob im Rosental entsteht am Abend eine Kolonne von mehr als hundert Autos mit demonstrierenden jungen Kärntnern. Der Zug begibt sich durch das Rosental in Richtung Rosegg bei Velden am Wörther See. (...) In den ersten Autos sitzen Burschenschaftler der Alpinaten, Taurischen, Freyonen und Gothen.“*²⁷ Am Anfang sollen es jedoch, so die beiden Autoren, „junge Windische“ gewesen sein, die (am 3. Oktober 1972) zweisprachige Ortstafeln zu demontieren begannen - eine interessante ethnische Zuschreibung, die speziell auf (über)assimilierte Kärntner Slowenen abzielt: *„Es sind junge Windische, die mit der Anbringung der Ortstafeln ohne vorhergegangene Minderheitenfeststellung nicht einverstanden sind.“*²⁸

* * *

²⁷ Grimm/Besser-Walzel, Die Corporationen, S. 203.

²⁸ Grimm/Besser-Walzel, Die Corporationen, S.198. Auch dieser Topos ist aus der Geschichte bestens bekannt: Für die herrschende Schichte ist es immer am günstigsten, wenn die Unterdrückten selbst ihre Unterdrückung in die Hand nehmen. („Die jungen Windischen“ sind die „deutsch fühlenden Slowenen“, die keinesfalls zu den „nationalen Slowenen“ gerechnet werden wollen.)

CHRONOLOGIE DER EREIGNISSE

In der Nacht zwischen dem 20. und 21. September 1972 werden die ersten zweisprachigen Ortstafeln aufgestellt. 24 Stunden später setzen die ersten Schmier- und Demontageaktionen ein. Gleichzeitig gibt es die ersten anonymen Bombendrohungen (gegen das Gebäude der Landesregierung und das der Schulschwester in Völkermarkt/Velikovec). Die ersten Ortstafelschmierer werden festgenommen. Die beschmierten Ortstafeln werden von der Straßenverwaltung innerhalb von 24 Stunden wieder gereinigt, demontierte Ortstafeln neu befestigt.

Am 24. und 25. September gehen die Aktionen weiter. Polizei- und Gendarmerie bekommen Verstärkung aus anderen Bundesländern. Je drei Beamte werden - zunächst noch in Zivil - auf Streife und in Hinterhalte geschickt. Dies erwies sich als nicht sehr effektiv. In jeder Nacht werden Ortstafeln beschmiert oder abmontiert. Bei mehreren Gendarmerieposten (Kühnsdorf/Sinča vas, Eisenkappel/Železna kapla, Völkermarkt/Velikovec) gehen anonyme Drohungen ein, es würden Hochspannungsmasten gesprengt, sollte die Gendarmerie weiterhin die Aktionen der Ortstafelstürmer behindern.

Die Beteiligung am Ortstafelsturm weitet sich rasch aus. Später war zu erfahren, daß manche Ortstafelstürmer jede Nacht bzw. mehrmals pro Woche ausrückten. Am 5. Oktober sind es ca. 100 Leute in St. Kanzian/Škocijan; in St. Primus/Št. Primož ca. 90 Leute in 35 Autos; am 6. und 7. Oktober 120 Leute und 42 Autos.

Man hört, daß bis zum 10. Oktober keine einzige zweisprachige Ortstafel mehr stehen soll. Insgesamt hatten bereits vor diesem 10. Oktober ca. 120 Aktionen gegen Zweisprachige Ortstafeln stattgefunden (wie die *Volkszeitung* zu berichten wußte).

In der Nacht vom 9. auf 10. Oktober brachen die Kolonnen direkt von den Abstimmungsfeiern "52 Jahre Abwehrkampf und Volksabstimmung" zum Ortstafelsturm auf. 200 Autos fuhren von Ferlach/Borovlje ins Rosental. Zwischen Kottmannsdorf/Kotmara vas und Ludmannsdorf/Bilčovs formierte sich ein Zug von ungefähr 100 PKWs. Gegen 22h30 vereinigten sich beide Kolonnen mit lautem Geheule zu einem gewaltigen Demonstrationzug. Ein Teil davon fährt nach Klagenfurt/Celovec, wo vor dem Gebäude der Landesregierung die zweisprachigen Ortstafeln und Hinweisschilder abgeladen werden. Einer der Anführer, Major der Reserve und heute ein lang gedienter KHD-Funktionär, macht dort vor seinen Mannen eine gefechtsmäßige Meldung: "Meine Herrn, unsere Aufgabe ist damit erfüllt; ich danke Ihnen, die daran teilgenommen haben, nochmals." (OT-Doku. S.66) Anschließend fuhren rund hundert sangesfreudige Randalierer zur Wohnung von Landeshauptmann Sima, um dort den

Terror bis 2 Uhr früh fortzusetzen. Anzeige wurde erstattet. In St. Margarthen im Rosental/Šmarjeta v Rožu versammelten sich am gleichen Abend nach den Feiern ca. 120 Menschen mit Fackeln in den Händen und machten sich auf den Weg nach Zell-Freibach/Sele-Frajbah. Auch in Völkermarkt/Velikovec bildete sich eine Kolonne von 100 PKWs und fuhr über Kühnsdorf/Sinča vas und Miklaurzhof/Miklavčevo weiter nach Bleiburg/Pliberk.

Insgesamt waren in dieser Nacht weit über 1.000 Menschen in rund 600 Autos zum Ortstafelstürmen unterwegs, aufgehetzt, gewaltbereit und zur radikalen "Säuberung" entschlossen. Die Folge: Am 10. Oktober 1972 gab es praktisch keine zweisprachige Ortstafel mehr im Kärntner Unterland.

Am 14. Oktober begann die Straßenverwaltung neuerlich mit der Aufstellung von Ortstafeln. Es tauchte die Idee auf, sie mit dem Emblem der österreichischen Fahne zu schmücken, um offenbar den psychologischen Effekt zu erzeugen, daß man sich scheuen würde, sich an einem so "ausgezeichneten" Staatseigentum zu vergreifen. Ortstafelstürmer, so wurde später erzählt, hätten gleich darauf Erkundigungen eingezogen, wie hoch denn jetzt die Verwaltungsstrafe sei, wenn man erwischt würde. Es wurde auch davon gesprochen, daß die "Belohnung" für das Ausreißen von Ortstafeln diesem neuen Strafsatz angeblichen würde. Wer so eine "Belohnung" ausgelobt hatte, wollte niemand sagen. Zur "Beflaggung" von neuen Ortstafeln kam es nicht. Der Ortstafelsturm ging indes weiter und in der Nacht vom 25. zum 26. Oktober kam es in St. Kanzian/Škocijan neuerlich zu gewaltsamen Aktionen. Rund 300 Leute in ca. 150 Autos waren unterwegs, um zweisprachige Ortstafeln zu stürmen. Ein Bürgermeister wurde von der Gendarmerie als Anführer einer Kolonne Ortstafelstürmer identifiziert.

An dieser Stelle soll aus einem aufschlußreichen Dokument eine längere Passage zitiert werden. Es handelt sich dabei um die Strafanzeige eines Gendarmeriepostenkommandos gegen einen der Anführer wegen Verdachts einer strafbaren Handlung (Strafanzeige vom 16. November 1972 an die Staatsanwaltschaft Klagenfurt/Celovec)²⁹:

"Der beschuldigte X fuhr am 25. Oktober 1972 gegen 19.30 Uhr mit seinem PKW K..... als Anführer einer Kolonne von ca. 150 Kraftfahrzeugen auf der Turnersee-Landesstraße zur Abzweigung der Gemeindestraße nach Obersammelsdorf, wo die Kolonne anhielt und den Kraftfahrzeugen mindestens 300 Personen entstieg. Diese Personen versammeln sich schreiend und johlend vor den zweisprachigen Wegweisern nach Obersammelsdorf und Unternarrach, um diese zu entfernen. Die angeführten Wegweiser wurden durch zehn Gendarmeriebeamte unter dem Kommando von XY geschützt, der den unmittel-

* * *

²⁹ Zitat leicht verändert, da Personennamen anonymisiert wurden; Kopie der Anzeige im Archiv d. Verf.;

bar vor ihm stehenden (beschuldigten) X sowie die Menschenmenge "Im Namen des Gesetzes" auf die Strafbarkeit ihres Verhaltens aufmerksam machte und sie aufforderte, von der Beschädigung und Demontage der zweisprachigen Wegweiser Abstand zu nehmen. Diese Aufforderung wurde mit lautem Gelächter und Pfuirufen quittiert und der unmittelbar vor XY stehende (beschuldigte) X forderte die Volksmenge mit den Worten 'Burschen, die Tafeln müssen weg' zur Entfernung der Tafeln auf. Hierauf drängte die Volksmenge die Gendarmeriebeamten ab, befreite in einem Massenangriff gewaltsam einen durch XY "Im Namen des Gesetzes" festgenommenen unbekannten Mann, demonstrierte gewaltsam alle zweisprachigen Hinweistafeln und nahm diese mit. An dem tätlichen Angriff gegen die Gendarmeriebeamte hatten sich in diesem Falle etwa 20 männliche Personen beteiligt."

Der Anzeige ist weiters zu entnehmen, daß die Kolonne ihre Fahrt fortsetzte und eine halbe Stunde später neuerlich Gewaltakte setzte. Bei diesen wurde abermals ein Mann, der zum Einsatzfahrzeug abgeführt werden sollte, von etwa 60 Personen gewaltsam befreit; er konnte, wie das Protokoll vermerkt, "unerkannt in der Menge untertauchen. Bei diesem Vorfall wurden die Beamten herumgerissen und herumgestoßen, ein Beamter wurde auf einen Sandhaufen geworfen und einem anderen ein Tritt gegen den Hoden versetzt."

Die Aktionen gegen das Ortstafelgesetz wurden bis Jahresende 1972 fortgesetzt, bis keine neuen Ortstafeln mehr aufgestellt wurden. Der Ortstafelsturm versandete durch das Bemühen der Politiker, Kommissionen zu installieren und auf Verhandlungsebene den Konflikt zu befrieden.³⁰ Schon zuvor war offensichtlich die Situation den meisten Politikern zu heiß geworden; dem KHD waren die Aktionen schon Anfang Oktober '72 aus dem Ruder gelaufen. Außenpolitische Konsequenzen zeichneten sich ab, da die jugoslawische Regierung, die 1955 auch den Österreichischen Staatsvertrag unterzeichnet hatte, immer deutlichere Depeschen nach Wien schickte und in Ljubljana schon Zehntausende gegen die Kärntner Minderheitenpolitik demonstriert hatten.

* * *

³⁰ Die österreichische Bundesregierung setzte eine "Studienkommission für die Probleme der slowenischen Volksgruppe in Kärnten" (die sog. Ortstafelkommission) sowie ein "Kontaktkomitee" ein, dem auch Vertreter der slowenischen Organisationen angehörten. Von den ursprünglich 205 Ortschaften, die im Jahre 1972 zweisprachige Tafeln bekommen sollten, blieben 1977, als das Verhandlungsergebnis in Form einer Verordnung der Bundesregierung festgeschrieben wurde, nur mehr 91 Ortschaften übrig (aufgrund der 25 % Klausel, angewandt auf die Ergebnisse der "Volkszählung besonderer Art" aus dem Jahre 1976). Tatsächlich wurde aber auch dieses Ergebnis nicht überall umgesetzt.

WIESO KONNTE DAS TERRORISTISCHE KALKÜL DER ORTSTAFELSTÜRMER AUFGEHEN?

Nach diesem Überblick über Umfang und Ausmaß des Ortstafelsturmes stellen sich einige Fragen:

Gab es in Kärnten schon Vorerfahrungen mit antislowenischen Demonstrationen?

1958 wurde von den Deutschnationalen die erste große Kampagne gegen die obligatorische zweisprachige Schule gestartet. Eltern wurden aufgerufen, ihre Kinder nicht mehr zur Schule zu schicken, sofern die Regierung am "Schul-Sprachenzwang" festhielt. Dieser "Schulstreik" war die erste gemeinsame Aktion der "heimattreuen Verbände", die nach 1955 wieder ins Leben gerufen wurden, nicht selten in personaler Tradition zu den entsprechenden NS-Kulturorganisationen. *"Man war nun offensichtlich in der Lage, die angekündigten Streiks auch tatsächlich zu inszenieren. (...) Die führende Rolle des KHD im Kampf gegen den verpflichtenden zweisprachigen Unterricht war schon damals offensichtlich"*, schreibt Martin Fritzl³¹. Organisationen mit Infrastruktur und entsprechende Erfahrungen, unter anderem auch die, wie leicht die Landesregierung in die Knie zu zwingen ist, lagen also vor.³²

Wie wurde der Ortstafelsturm organisiert?

Daß er organisiert war, steht außer Frage. Aber wie? Ein in dieser Angelegenheit neutraler Fachmann, ein Offizier des Österreichischen Bundesheeres, der die oben genannten Kraftfahrzeugströme analysierte, kam zu dem Ergebnis, daß "motorisierte Kolonnenmärsche" dieser Größenordnung, zumal wenn sie in der Nacht in Marsch gesetzt werden, einer logistischen "befehlsmäßigen Steuerung" bedürfen. In seinem nüchternen militärischen Jargon schreibt er zum Thema "motorisierte Kolonnenmärsche":

"Da sind Mindestanforderungen an befehlsartigen Anordnungen notwendig über

- Marschziel - Marschweg - Marschgeschwindigkeit - Marschfolge.

* * *

³¹ Fritzl, Heimatdienst, S. 65

³² Der sozialdemokratische Landeshauptmann Ferdinand Wedenig beugte sich dem Druck der deutschnationalen Organisationen (wie "Kärntner Schulverein Südmark" und "Kärntner Heimatdienst") und gab am 22. 9. 1958 einen Erlaß an die Bezirksschulbehörden heraus, wonach die Eltern Anträge auf Befreiung vom zweisprachigen Unterricht stellen konnten. "Daraufhin wurden von insgesamt 12.774 Schülern 10.375 (81%) durch die Eltern abgemeldet" (S. 181; Geschichte der Kärntner Slowenen von 1918 bis zur Gegenwart unter Berücksichtigung der gesamtslowenischen Geschichte. Hermagoras Verlag, Klagenfurt/Celovec 1988).

*Zudem kommt das Problem des Einfließens in einen Verfügungsraum, das Parkplatzproblem und die Führung der Kolonne aus diesem Verfügungsraum heraus zu einem bestimmten Marschziel.*³³

Die Ergebnisse meiner eigenen Recherchen vor Ort müssen als Hypothesen formuliert werden, weil sich die konkreten Vorgänge mangels Zeugen, die das auch vor Gericht unter Eid aussagen würden, nicht beweisen lassen: Sicher ist, daß es vereinbarte Treffpunkte gab, zumeist waren es Gaststätten, in denen man sich auch sonst oft traf. Die Burschenschafter trafen sich in den Wohnungen der "Alten Herrn". Die Information, wann und wo es los geht, wurde auf verschiedenen Wegen weiter transportiert, z. B. nach dem Schneeballsystem über Telefonketten, an Vereinsabenden bzw. bei Chorproben, nach Sportveranstaltungen. Der "harte Kern" sprach sich vermutlich gleich nach jeder Aktion für die nächste Nacht ab. Manche Autos mögen wie Sammeltaxis funktionierte haben; man hat sich das Codewort von Fenster zu Fenster zugerufen, "morgen obend pock mas wieda"; oder man gab vor dem Fenster Hupsignale. Vermutlich hatte jede Aktion bzw. jede Kolonne einen Anführer; das war auch notwendig, da sich auch Nicht-Ortskundige an den Aktionen beteiligten (PKW-Kennzeichen aus Oberkärnten und aus anderen Bundesländern wurden gesehen). In einem Fall wurde bekannt, daß Lautsprecher und Funkgeräte im Einsatz waren; in zumindest zwei Fällen haben die Anführer am Treffpunkt "Reden" gehalten (ein Fall kam zur Anzeige, weil die Versammlung nicht angemeldet war).

Planungen und Absprachen waren auch über die "Arbeitsteilung" notwendig. Es gab zumindest folgende Funktionen: *Anführer* (mit Ortskenntnis, die wußten, wo welche Tafeln standen, sie konnten auch Sicherungs- und Ablenkungsaufgaben wahrnehmen), *Fahrzeuglenker* (sie werden später zu Protokoll geben, sie seien nur aus Neugierde mitgefahren; die Leute, die ihnen die Ortstafeln in den Wagen geladen haben, hatten sie noch nie vorher gesehen), *Ortstafelträger* (Männer, die die abmontierten Ortstafeln in die bereit stehenden Autos luden oder die sie im Klopeinersee oder in der Drau "entsorgten"; manche von ihnen bewahrten die Tafeln als Trophäen auf; einige Leute wissen, auf welchen Dachböden heute noch diese Trophäen gelagert werden) und schließlich die *Ortstafeldemontierer* (da gab es solche, die in Rambo-Manier die Ortstafeln samt Verankerung ausrissen, und solche, die die richtigen Werkzeuge mit führten, damit die Tafeln, ohne beschädigt zu werden, abmontiert werden konnten). Wahrscheinlich gab es auch *Organisatoren*, die völlig im Hintergrund blieben und die an den Aktionen nicht direkt teilnahmen: sie hatten den Überblick, wo Ortstafeln wieder aufgestellt wurden, welche Strategien und welche

* * *

³³ Walter und Ilse Strauss, Das stürmische 1972er Jahr. Wie war das damals? Seminararbeit, WS 1988/89, Univ. Klagenfurt/Celovec; Kopie im Archiv d. Verf.).

Sicherheitsvorkehrungen die Gendarmerie plante; sie gaben die Instruktionen, worauf zu achten ist bzw. mit welchen Strafen zu rechnen ist, bei Sachbeschädigung, bei boshafter Sachbeschädigung, bei einer einzelnen Ortstafel mit oder ohne Rahmen, bei nächtlicher Ruhestörung und Übertretung der Straßenverkehrsordnung usw.; ich vermute, daß den Ortstafelstürmern auch ein "Rechtsschutz" zugesagt wurde, falls es zu Anklagen käme; und damit war zu rechnen.

Der Ortstafelsturm war **keine Geheimaktion**; jeden Tag stand in der *Kleinen Zeitung*, wo schon wieder Ortstafeln aufgestellt wurden - und in der SPÖ-Zeitung, *Kärntner Tageszeitung*, stand dann am nächsten Tag, wo sie gestürmt worden sind. Man darf auch nicht vergessen, daß zwar die meisten Aktionen in der Nacht stattfanden, daß aber meistens JournalistInnen dabei waren, die Blitzlichtaufnahmen machten, zum Teil auch Filmaufnahmen. Das wurde von den Aktivisten natürlich nicht gerne gesehen, auch nicht von den Gendarmen, die sich dann in der Zeitung abgebildet sahen, wie sie untätig den Ortstafelstürmern zusahen oder wie sie lachten, als Bundeskanzler Kreisky und das Ehepaar Sima mit Eiern und Tomaten bzw. abgebrochenen Ortstafeln attackiert wurden. Nicht alle haben sich so mutig den Ortstafelstürmern entgegengestellt, wie die im Akt zitierten Beamten, die Verhaftungen vornehmen wollten und die gegen Ortstafelstürmer Anzeige erstattet haben.

Die Ortstafelstürmer haben sich vermutlich auch dahingehend abgesprochen, wie sie sich rechtfertigen, falls sie verhört werden; außer, "ich habe nichts gehört und nichts gesehen", und "ich war gar nicht dabei", oder "ich habe nicht gewußt, daß die zweisprachigen Tafeln entfernt oder beschädigt werden sollen", gab es auch Widersprüche in den späteren Zeugenaussagen: Einer sagte aus, beim Zusammenstoß mit den Demonstranten hätte ein Gendarm seine Pistole gezogen; ein andere sagte, er hätte nur die Aufforderung zum Pistolen ziehen gehört; ein dritter hat davon weder was gehört noch gesehen, dafür macht er die Aussage: *"Die Demontage der Wegweise habe ich nur aus der Ferne beobachtet; Unbekannte haben mit Schraubenschlüsseln Tafeln abmontiert."* - Sehr ferne kann er nicht gestanden sein, dieser Augenzeuge. Er wurde auf einem Foto direkt neben den in Aktion befindlichen Ortstafelstürmern identifiziert.

Es soll gegen Ortstafelstürmer angeblich ca. 300 Anzeigen bzw. Zeugeneinvernahmen durch die Gendarmerie gegeben haben. Ich konnte diese Zahl nicht überprüfen und kann sie deshalb nicht bestätigen. Vielleicht waren es 300 Anzeigen gegen "unbekannte Täter". Die Information, daß bei der Staatsanwaltschaft Klagenfurt in dieser Causa 37 Zeugen-Einvernahmeakten liegen sollen, reduzierte sich schließlich auf die Zahl von 24, die ich durch konkrete Akteneinlagezahlen verifizieren konnte.

Alle Verfahren (auch die gegen die "Ortstafelschmierer" aus der slowenischen Volksgruppe) wurden ein Jahr später, also 1973, eingestellt oder niedergeschlagen. Keiner der Ortstafelstürmer hatte irgendwelche Konsequenzen zu tragen.

Welche Organisationen waren direkt oder indirekt am Ortstafelsturm beteiligt?

Diese Frage läßt sich annäherungsweise beantworten, sofern man die angezeigten Personen oder die in den Vernehmungsprotokollen genannten Personen Organisationen als Mitglieder zuordnen kann. Martin Fritz schreibt, "unter den Ortstafelstürmern... befanden sich zahlreiche Sympathisanten des KHD".³⁴ Unter diesen konnten von mir mehrere als Mitglieder von Teilorganisationen des KHD identifiziert werden. Teilorganisationen, wie der Kärntner Turnerbund, der Sängerbund, Freiheitliche Studentencorporationen (also "Schlagende Verbindungen"), der Abwehrkämpferbund, der Turnerbund (Sportvereine), der Kärntner Schulverein Südmark, der Bund der Kärntner Windischen waren durch Mitglieder oder Funktionäre vor Ort, wobei bei den Recherchen zahlreiche Doppelmitgliedschaften von Aktivisten zutage traten. Außerdem waren zu dieser Zeit Organisationen in Kärnten aktiv, die nicht Mitgliedsorganisationen des KHD sind, wobei aber einzelne Personen erwiesenermaßen in einem Naheverhältnis zu ihm stehen; solche Organisationen, deren Aktivitäten im Zusammenhang mit dem Ortstafelsturm standen, waren die Neonazigruppen NPD (Nationaldemokratische Partei Norbert Burgers, 1988 behördlich untersagt) und ANR (Aktion Neue Rechte).

Wie haben sich die Kärntner Slowenen während des ca. 2 Monate dauernden Ortstafelsturmes verhalten?

In den betroffenen Dörfern hatte man Angst, auf die Straße zu gehen; es war bedrohlich und gefährlich; das wird in der Erinnerung an die damalige Zeit heute noch artikuliert.

Marjan Sturm, der zu dieser Zeit in Wien studierte, erzählt: *"Meine Mutter hat mich tränenüberströmt angerufen und gesagt: Es ist eine Kolonne von Ortstafelstürmern im Hof, sie umkreisen uns in der Nacht. Komm ja nicht nach Hause!"* (Zit. nach *Kärntner Monat*, Oktober 2002, S.32)

Es wurde berichtet, man habe auch Schüsse gehört. (Das kann stimmen, denn in einem Protokoll gibt ein Gendarm an, daß Ortstafelstürmer aus einem Auto heraus mit einer Spielzeug-Maschinenpistole Schreckschüsse abgegeben hätten).

* * *

³⁴ Fritzl, Heimatdienst, S. 88.

³⁵ Recherche-Aufzeichnungen, Archiv d. Verf.

Generell war zu hören: *Wir blieben zu Hause, machten die Läden zu, drehten das Licht ab - und hatten einfach schreckliche Angst. Jetzt sind sie wieder da, die Nazis; hoffentlich kommen sie uns nicht holen.*³⁵

Es war für SlowenInnen wirklich nicht ratsam, sich einem hupenden Autokonvoi oder einer jolenden Menschenmasse deutschnationaler Randalierer in den Weg zu stellen. Es gibt jedoch einen Fall, wo ein Ehepaar den Mut hatte, nachzuschauen, was da bei der Ortstafel vor sich ging; Autonummern wurden notiert und Anzeige erstattet; und dann brachte es noch den Mut auf, bei der Behörde nachzufragen, was nun mit der Anzeige geschehen sei. Es schrieb sogar in dieser Sache an den damaligen Bundeskanzler Kreisky und später auch an Landeshauptmann Wagner. Gerade weil dieser Fall des Ehepaares Maria und Miro Miškulnik so singulär ist, muß man ihn erwähnen - auch oder gerade weil die Anzeige im Sande verlaufen ist.

Einen Ausschnitt aus einem Protokoll einer Zeugeneinvernahme (als Folge der Anzeige durch Herrn Miškulnik) möchte ich abschließend zitieren. Man weiß ja wirklich nicht, soll man lachen oder weinen, wenn man diese "Rechtfertigung" eines Mannes hört, der zugibt, dabei gewesen zu sein (aufgenommen am 19.12.1972, zweieinhalb Monate nach dem Ortstafelsturm). Der als Zeuge geladene XYZ gibt zu Protokoll:³⁶

"Ich habe keine zweisprachige Ortstafel abmontiert, wohl aber habe ich mich aus Protest gegen die Anbringung der zweisprachigen Ortstafel am 9.10.1972 mit dem PKW meines Vaters K..... an der Demonstrationssahrt von Feistritz i.R. über St.Jakob i.R., Rosegg nach Klagenfurt beteiligt. Irgendwelche Zwischenfälle bei der Abmontierung der zweisprachigen Ortstafel habe ich nicht wahrgenommen. Die Personen, die die Ortstafel abmontiert haben, sind mir nicht bekannt, und würde ich diese auch nicht mehr wiedererkennen (sic!). Der Verdächtige Z hat auf der Fahrt mit einem Lautsprecher immer wieder zur Besonnenheit die Teilnehmer des Demonstrationzuges ermahnt, insbesondere hat er die Teilnehmer ermahnt, die Tafeln nicht herunterzureissen, sondern sie herunterzuschrauben und sie nicht zu beschädigen."

Der "Dank des Vaterlandes", so möchte man zynisch sagen, wurde Herrn Miškulnik in einem Brief des damaligen Landeshauptmannes Leopold Wagner ausgesprochen.³⁷ Herr Miškulnik wird von Wagner als Kommunist bezeichnet, der ein gestörtes Verhältnis zur Demokratie habe und außerdem noch ein "leidenschaftlicher Slowene" sei und der - wir lesen es mit Erstaunen - angeblich selbst

* * *

³⁶ Zitat leicht verändert, da Personennamen anonymisiert wurden; Kopie der Anzeige im Archiv d. Verf.

³⁷ Wagner Brief vom 23.6.1983; Kopie im Archiv d. Verf.

gar nicht dabei war, beim "Tafelsturm". Nur über ein Psychogramm von Wagner würde sich erschließen, weshalb er den Brief von Herrn Miškulnig als "Drohbrief" auffaßt, in seinem eigenen Schreiben aber gleichzeitig durchblicken läßt, er habe einiges gegen den Herrn Miškulnig in der Hand, das ihn (Wagner) möglicherweise "zu Konsequenzen" greifen lassen werde, sollte einmal mit ihm (Wagner) "das Temperament durchgehen".

ZUSAMMENFASSUNG: TERRORAKTIONEN GEGEN MINDERHEIT UND STAATSORGANE

Will man die analytischen Kategorien von Peter Waldmann anwenden³⁸, so steht der Ortstafelsturm von 1972 für jene historische Schnittstelle, an der ein "illegaler Protest", wie es der Schulstreik von 1958 war, in eine Terroraktion überging.

Folgende Merkmale charakterisierten die **Terroraktionen**, die - etwas überspitzt - auch als "irregulärer Krieg der Deutschnationalen gegen eine sozialdemokratische Regierungsmehrheit" interpretiert werden können:

- 1) Die Aktivisten agierten aus dem Untergrund und rechneten mit Sympathieeffekten bei der Bevölkerungsmehrheit.
- 2) Die Aktivisten verletzten die demokratische Verfassung durch gezielte Regelverstöße bzw. Gesetzesüberschreitungen.
- 3) Die Aktionen waren gewaltförmig; die Aktivisten attackierten die Vertreter der staatlichen Macht.
- 4) Die Aktivisten waren organisiert und nutzten Kader- und Infrastrukturen von Vereinen, die ethnopolitischen und/oder kulturellen Zwecken dienten.
- 5) Die Aktivisten griffen eine Gruppe an, deren nationale Symbole und Einrichtungen "staatlichen Minderheitenschutz" genossen.
- 6) Es wurde ein Feindbild konstruiert; gegen den "Feind" wurden Antipathien gerichtet und Aggressionen mobilisiert.
- 7) Die Ortstafelstürmer schufen ein hoch emotionelles Klima; dumpfe Gefühle (antislawische Urängste) und antisemitische Vorurteile wurden geweckt und offen ausgespielt.

* * *

³⁸ Vgl. Peter Waldmann: Terrorismus. Provokation der Macht. München 1998, sowie Vortragsmitschrift des Verf. von der Veranstaltung mit Peter Waldmann und Basam Tibi in Klagenfurt/Celovec am 25.10.2002

- 8) Die Aktivisten stilisierten sich zu "Opfern" staatlicher Macht; sie meinten, sie müßten sich wehren, weil sie in einer Nacht- und Nebelaktion überfallen und "vergewaltigt" würden.
- 9) Der Ortstafelsturm erzeugte Angst und Unsicherheit bei der slowenischen Minderheit.
- 10) Der Ortstafelsturm zwang den Staat, Untolerierbares, nämlich einen Gesetzesbruch, zu tolerieren.

Der Terrorismusexperte Peter Waldmann schreibt: *"Strukturell sind offenbar jene Gesellschaften besonders anfällig für Terrorismus, in denen Probleme sozialer Integration und kollektiver Identität auftreten und deren Machthaber Mühe haben, ihre Herrschaft zu legitimieren".*³⁹

Die Kärntner Nachkriegsgesellschaft war offensichtlich in den 70er Jahren in einem besonderen Maße damit beschäftigt, Fragen der "Integration" der slowenischen Minderheit und solche der Diffusion der eigenen kulturellen Identität einer Lösung zuzuführen. Die Lösungen mußten destruktiv ausfallen, da die entsprechenden Fragen in diesem Land seit 50 Jahren entweder vernachlässigt, verdrängt, totgeschwiegen oder herrschaftlich von oben herab beantwortet wurden.

Der Ortstafelsturm war so etwas wie eine brutalisierte "Kommunikation", die den Ortstafel-Terror als Signal nach zwei Seiten nutzen wollte: einmal, um der Minderheit zu bedeuten, daß sie im Grunde "minder" und ungeschützt ist, wenn die deutsche Mehrheit es so will, und dann, um der Zentralmacht in Wien zu zeigen, wer in Kärnten der Herr im Hause ist.

Wenn der "Heimatsdienst" in dieser Auseinandersetzung schon relativ früh betonte, daß es ihm nicht um einen Angriff auf die slowenische Minderheit gehe, so kann man dazu abschließend nur sagen: Selbst wenn der Angriff auf die zentrale Symbolik der Kärntner Slowenen nicht in der Intention des KHD lag, so ist dennoch die Gesamtwirkung des Ortstafelerrors von ungleich größerer Nachhaltigkeit gewesen: Es wurden die Grundmauern der demokratischen Verfassung, die Säulen des Staates, Legislative und Exekutive, erschüttert und zum Nachgeben gezwungen; davon war nicht nur die slowenische Minderheit in Kärnten betroffen sondern die demokratische Mehrheit in ganz Österreich; leider haben beide von dieser Beschädigung bis heute kein wirkliches Bewußtsein - sonst wären in der Folge alle Organisationen und Aktionen, die dazu angetan sind, "das Volk" gegen den Staat und seine Organe aufzuwiegeln und zu mobilisieren, zu verbieten gewesen. Daß dies bis heute nicht geschehen ist, zeigt die

* * *

³⁹ Waldmann, Terrorismus, S. 54

Parteien übergreifende Verstrickung der Macht, wenn es um die Umsetzung des Art. 7 des Staatsvertrags geht, und verweist auf die Loyalität der Mächtigen zur "deutschen Volksgemeinschaft", wenn es um die Minderheitenrechte der slowenischen Volksgruppe geht.

EKONOMSKI VIDIK JEZIKA V VEČKULTURNEM OKOLJU - NARODNOSTNO MEŠANO OKOLJE V SLOVENIJI

THE ECONOMIC ASPECT OF LANGUAGE IN MULTICULTURAL SETTING - THE CASE OF AN ETHNICALLY MIXED AREA IN SLOVENIA

In a multicultural society the acceptance and intertwining of different language groups reflects in language as well as economic processes. Exposed are the most important parameters which should be considered in the dealing with language and economy.

In analyzing language processes in areas of contact in Slovenia we exposed certain starting-point parameters from "economic" approaches towards language. On the basis of gathered empirical data of our yearlong research studies we presented, in the context economy-language, the value of linguistic diversity in ethnically mixed territories in Slovenia, the standpoint towards the significance of language in employment, as well as the use of language at one's working post. The results indicated that the knowledge of minority language in employment is not attributed equal significance as the knowledge of Slovene, and that the use of the two languages at work is more frequent amongst minority members. Results also pointed out the connection between the bonus for bilingualism in official use and the strategies of language adaptation in ethnically mixed territories of Slovenia.

Keywords: ethnically mixed territories, Slovenia, bilingualism, economic aspects

V večkulturni družbi se sprejemanje in prepletanje različnih jezikovnih skupin odraža z jezikovnimi in tudi z ekonomskimi procesi. Izpostavljeni so najpomembnejši parametri, ki jih je treba upoštevati ob obravnavanju jezika in ekonomije.

V prispevku smo pri analiziranju jezikovnih procesov na stičnih območjih v Sloveniji izpostavili nekatere izhodiščne postavke "ekonomskega" pristopa do jezika. Na osnovi izbranih empiričnih podatkov naših večletnih raziskovanj smo v kontekstu ekonomija - jezik predstavili vrednost jezikovne različnosti na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji, stališče do pomena jezika za zaposlovanje ter uporabe jezika na delovnem mestu. Rezultati so pokazali, da vprašani znanju manjšinskega jezika pri zaposlovanju ne pripisujejo tako velikega pomena kot znanju slovenskega jezika ter da je raba dveh jezikov na delovnem mestu bolj prisotna med pripadniki manjšine. Rezultati so tudi nakazali, da na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji obstaja povezava med dodatkom za dvojezično poslovanje in strategijami jezikovnega prilagajanja.

Ključne besede: narodnostno mešana področja, Slovenija, dvojezičnost, ekonomski vidiki

UVOD

V večkulturni družbi se sprejemanje in medsebojno prepletanje različnih jezikovnih skupin odraža z jezikovnimi in tudi z ekonomskimi procesi. Ključne vsebine, ki zaznamujejo omenjene procese, se nanašajo hkrati na koristi in na stroške, povezane z različnimi oblikami urejanja medskupinske komunikacije, različnimi pristopi na trgu delovne sile, različno distribucijo jezikovne neenakopravnosti, različno rabo jezika večine in manjšine na delovnem mestu, različno vlogo posameznega jezika v ekonomskem razvoju družbe ter ekonomske prednosti politike poučevanja različnih jezikov. Tako v večkulturni družbi jezikovno planiranje in jezikovna politika služita kot orodje, ki družbo usmerja v družbenem in ekonomskem pomenu. Ekonomski faktorji so povezani tudi z etničnostjo. Nekateri zavračajo pomembnost ekonomskih faktorjev za etnolingvistično raznolikost, toda Edwards (1985) pripisuje veliko težo prav ekonomskim in pragmatičnim zadevam, ki so pomembne v vsakdanjem življenju mnogih ljudi in izpostavlja, da analize številnih jezikovnih gibanj kažejo in potrjujejo prav moč ekonomskega elementa pri izbiri in rabi posameznega jezika.

JEZIK IN EKONOMIJA - IZHODIŠČNI POGLEDI

Številne teorije, ki obravnavajo vlogo jezika ter jezikovne procese v večkulturnih okoljih, ne obravnavajo eksplicitno ekonomskega vidika jezika. Ob obravnavanju ekonomije jezika in politike pluralnosti je po mnenju enega od vodilnih raziskovalcev (Grin, 1996) treba upoštevati naslednje parametre:

1. vrednost jezikovne različnosti (jezik večine, jezik tradicionalne avtohtone manjšine, jezik imigrantske skupine) in obseg finančne in institucionalne podpore,
2. vrednost ustrezne medskupinske komunikacije, ki obsega tudi ustrezno jezikovno poučevanje,
3. vrednost jezikovne vitalnosti, ki vključuje tudi učinek jezika na trgovinske tokove.

Ekonomski vidik jezika v večkulturnem okolju je največkrat omenjen samo kot ena izmed spremenljivk, ki nastopa v povezavi z motivacijami, in sicer v primerih, ko je posameznik ekonomsko motiviran, da se uči drugega jezika ter da ga v specifičnih situacijah tudi uporablja. V številnih primerih ekonomska spremenljivka vpliva na oblikovanje odnosa posameznika do specifičnega jezika. Če povzamemo, to pomeni, da je ekonomski faktor na najrazličnejše načine – posredno in neposredno – povezan z vsemi vidiki, ki vplivajo na jezikovne pro-

cese, od ohranjanja do opuščanja jezika pa vse do strategij jezikovnega prilagajanja - konvergentnih in divergentnih jezikovnih procesov (primika in odmika).

Medsebojno sprejemanje in sožitje različnih jezikovnih skupin v narodnostno mešanem okolju je mogoče tudi ob upoštevanju med seboj prepletenih ekonomskih in jezikovnih procesov tako na mikro- kot na makro ravni¹. Lingvisti, sociolingvisti in sociologi jezika so si enotni, da ekonomski procesi zaznamujejo jezikovne procese, medtem ko se s to problematiko ukvarjajo redki ekonomisti. V kolikor pa ekonomisti v kontekstu večkulturnosti obravnavajo ekonomijo povezano z jezikom, pa veliko manj prepričljivo zagovarjajo tezo o recipročni odvisnosti ter vidijo izključno enostransko povezavo. Pragmatično in racionalno usmerjeni strokovnjaki povezano med jezikom in ekonomijo obravnavajo samo v izpostavljanju analize stroškov in neprofitnih investicij, ki jih narekuje spoštovanje in uresničevanje koncepta večkulturnosti v državi in jih je treba vnesti v jezikovno planiranje države. Skratka, kot odvečno postavko v proračunu države. Tak pogled pa je tudi z ekonomskega vidika kratkoročna investicija.

V literaturi (Grin 1996) zasledimo, da nekateri avtorji obravnavajo jezik izključno kot sredstvo komunikacije in ga primerjajo z denarjem. Jezik in denar imata podobne značilnosti, vedno služita kot sredstvo izmenjave ter omogočata spremembo ekonomskih procesov. Obstajajo še drugi pristopi oziroma povezave ekonomije z jezikom, na primer: zaposlovanje in prednost glede na jezik, spoštovanje jezikovne različnosti na delovnem mestu, dodatek za dvojezično poslovanje, pri katerih pa jezik nastopa le kot ena izmed spremenljivk.

Kljub temu, da obstajajo različni pristopi, ki obravnavajo povezavo jezika in ekonomije, pa bi težko zapisali, da obstaja enoten teoretičen koncept, ki bi zajel omenjeni aspekt kompleksno in sistematično. Marschak² je bil eden prvih, ki je v svojih delih v središče postavil vprašanja, zakaj se raba jezikov spreminja, zakaj se nekateri jeziki bolj ohranjajo kot drugi in kaj pomeni učinkovitost jezika. Jezik je bil zanj objekt izbire, ki je usmerjen v dosego določenega cilja. Izbiro jezika v komunikaciji ali pa izbiro za učenje nekega jezika je apliciral na standarde mikroekonomije in jih povezal na isti način kot so povezane vse ekonomske odločitve posameznika - od nakupa izdelka pa do investicije, ki vedno predstavljajo za posameznika rezultat - z najboljšo izbiro v danem trenutku.

Tudi Grin (1990) je poskušal teoretično pristopiti k ekonomiji jezika in je

¹ Pri tem lahko opozorimo na različno terminološko poimenovanje obravnavanih vsebin. V Sloveniji se uporablja termin mikroekonomija za vsebine, ki posegajo na področje poslovnih znanosti (trženje, kadrovanje) makroekonomija pa se enači s tem, kar v svetu poimenujejo ekonomija, ki se ukvarja z nacionalnim gospodarstvom (Aleš Vahčić, Podjetništvo in gospodarska rast, Finance, 17.12. 2001, str. 229).

² Omenjenega avtorja citiramo iz Grin-a (1991), ki piše, da je Marshak v članku Economics of language, objavljenem v reviji Behavioral Science leta 1965 (št.10, str. 135-140) eden od avtorjev, ki obravnava ekonomijo jezika.

najprej predstavil poenostavljen model ekonomskega pristopa, ki se nanaša na jezik manjšine. Model upošteva *dve funkciji jezika: objektivno (uporabno) funkcijo in prisiljeno funkcijo*. Kasneje je koncept dopolnjeval in poudaril, da je jedro ekonomije jezika (Grin 1996) zasnovano v delovanju in medsebojnem prepletanju in vplivu treh spremenljivk oziroma na trosmerni kategorizaciji različnih spremenljivk:

Prvi sklop tvorijo tradicionalne ekonomske spremenljivke: cena, dobiček, obresti, plača.

Drugi sklop spremenljivk tvorijo tradicionalne lingvistične oz. sociolingvistične spremenljivke: število govorcev posameznih jezikov, razpršenost jezikov, vzorci jezikovne rabe, formalna in neformalna raba jezikov, odnos do jezika.

Tretji sklop pa tvorijo vse ostale spremenljivke, ki jih ni mogoče vključiti niti v prvi niti v drugi sklop.

Posameznika mnogokrat ne zanima jezik sam po sebi (per se), ampak ima rad življenje, katerega sestavni del je jezik. V tem kontekstu je merjena kvaniteta rabe jezika (koliko časa bere v nekem jeziku, se pogovarja ter koliko prebere: število strani, knjig ...) in na ta način vključena v posameznikovo uporabno funkcijo. Brati in govoriti v nekem jeziku pomeni nekaj ustvarjati oziroma pomeni produkcijo v ekonomski terminologiji. Čas je v tem produkcijskem procesu samo eno od produkcijskih sredstev. Pri tem so prisotni še številni drugi faktorji (učinkovitost, ...), ki prav tako soustvarjajo t.i. produkcijski proces.

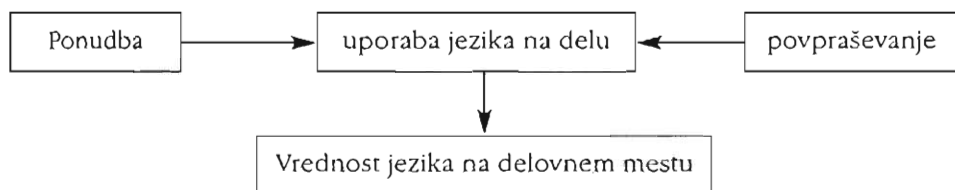
Glede na ekonomski pristop pa se jezik pojavlja tudi na trgu, ki mu določa "ceno in povpraševanje" ter usmerja njegovo distribucijo. Toda največkrat se pri obravnavi omenjenih povezav razlaga odnose med posameznimi spremenljivkami, ne poskuša pa se razložiti posledic vzroka in učinka, preko katerih jezik prispeva k ustvarjanju dohodka.

V večkulturnih družbah se jezik in ekonomija obravnavata tudi v kontekstu medskupinske komunikacije. Pri tem so zasnovali model (Colomer 1996), v katerem so upoštevali jezikovno obnašanje posameznika in različne družbene norme, ki usmerjajo medskupinsko komunikacijo. Z analizo spremenljivk so poskušali ugotoviti, kateri ekonomski elementi vplivajo na diskriminacijo jezika v medskupinskem stiku.

Ekonomski vidik jezika nastopa tudi v povezavi z učenjem drugega jezika. Jezik je lahko obravnavan tudi kot človeški kapital, ki omogoča posamezniku, da si z njim pridobiva finančna sredstva in omogoča življenjsko eksistenco. V tem primeru želja, motivacija po kopičenju znanja (drugega jezika) posamezniku predstavlja čisto jezikovno spodbudo, katere cilj ni učenje drugega jezika zato, da

bi lahko komuniciral z ljudmi, s katerimi živi, spoznal njihovo kulturo in zgodovino, torej ustvarjal sožitje v okolju, ampak pomeni, da se posameznik uči drugega jezika L2 predvsem zato, ker mu učenje le-tega v prvi vrsti pomeni investicijo v lastno znanje. Znanje jezika posamezniku pomeni kopičenje njegovega lastnega intelektualnega kapitala (Grenier, Vaillancourt 1983), ki mu kot investicija prinaša tako kratkoročen profit (boljši dohodek zaradi znanja, v primeru narodnostno mešanega območja v Sloveniji pa še dodatek za dvojezično poslovanje ...) kot tudi dolgoročen profit. Preko jezika ima posameznik namreč lažji dostop do drugih trgov, poznavanje jezika ne pomeni le poznavanja kulture v najširšem pogledu, temveč tudi mentalitete trga, kar omogoča suveren nastop na trgu in posledično lažje poslovanje ... Kopičenje takega tipa človeškega kapitala lahko indirektno opazujemo tudi med prebivalci v našem narodnostno mešanem okolju. To nam konkretno kaže analiza rabe posameznega jezika, posebej pa analiza rabe drugega jezika ter analiza stališča do drugega jezika in do učenja drugega jezika. V tem primeru je drugi jezik lahko jezik večine ali jezik manjšine. Kopičenje človeškega kapitala pa se prepleta z družbeno-ekonomsko motivacijo posameznika za učenje in rabo drugega jezika.

Na osnovi omenjenih izhodišč lahko navezo jezika in ekonomije umestimo v okvir ponudbe in povpraševanja, ki smo jo povzeli po shemi Vaillancourta (1996: 82) in pri kateri ima pomembno središčno vlogo uporaba jezika na delu, o čemer podrobneje razpravljamo v prispevku.

V okoljih, kjer sta prisotna dva jezika – večinski in manjšinski – ekonomski argument lahko promovira manjšinski jezik, toda samo v primeru, ko ima ta tudi neko "instrumentalno" vrednost, v primerih, ko pa manjšinski jezik nima te vrednosti, pa ostaja tudi ekonomski argument osamljen in brez vrednosti.

EKONOMSKI VIDIK JEZIKA NA NARODNOSTNO MEŠANIH OBMOČJIH V SLOVENIJI

Študije, ki bi obravnavale povezavo jezika in ekonomije na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji, nismo zasledili, literatura navaja le parcialna dela, ki omenjeno povezavo obravnavajo z zelo pragmatičnega in enostavnega vidika,

in to v kontekstu finančnih stroškov, ki jih država zagotavlja, da uresničuje narodnostno enakopravnost na slovensko-italijanskem in slovensko-madžarskem narodnostno mešanem območju v Sloveniji. Zagotavljanje uresničevanja dvojezičnosti na institucionalni ravni na narodnostno mešanih območjih je za državo dodaten strošek. Poleg financiranja institucij manjšin izstopajo stroški za dvojezično vzgojo in izobraževanje ter za uresničevanje dvojezičnega poslovanja na narodnostno mešanih območjih.³ Pri izvajanju dvojezičnega poslovanja velja omeniti dodatek za dvojezično poslovanje, kar pomeni, da so vsi, ki so zaposleni na javnih mestih, kjer je zakonsko predpisano znanje dveh jezikov, za to tudi finančno stimulirani in dobijo poseben dodatek.

Pri analiziranju in interpretiranju jezikovnih procesov na stičnih območjih v Sloveniji lahko izpostavimo tudi nekatere izhodiščne postavke iz omenjenih "ekonomskih" pristopov do jezika in jih obravnavamo v povezavi z izbranimi parametri. Na osnovi predstavljenih teoretičnih izhodišč in empiričnih podatkov⁴ smo strukturirali naslednje sklope, ki nakazujejo povezavo jezika z ekonomskim vidikom:

1. Vrednost jezikovne različnosti na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji.
2. Stališče do pomena jezika za zaposlovanje.
3. Uporaba jezika na delovnem mestu.

1. VREDNOST JEZIKOVNE RAZLIČNOSTI:

Vrednost jezikovne različnosti se neposredno nanaša na obseg finančne in institucionalne podpore jeziku večine in manjšine. Posredna vrednost jezikovne različnosti je težko izmerljiva in se dolgoročno odraža v različnih vidikih razvoja družbe in posameznika. V Sloveniji je na narodnostno mešanem območju for-

³ O konkretnih finančnih sredstvih, ki jih zagotavlja proračun R Slovenije za uresničevanje, podrobno opisuje študija »Manjšine v prostoru Alpe-Jadran in čezmejno sodelovanje«, ur. Novak-Lukanović, S. in Jesih, B., 1991, neobjavljeno gradivo.

⁴ Pri analizi posameznih področij se naslanjamo na rezultate raziskav, ki so vključevale večinsko in manjšinsko populacijo in so potekale od leta 1991 do 1997 v okviru projekta »Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru«, katerega nosilec je prof. dr. Albina Nečak - Lük. Zaradi različnega metodološkega pristopa jih lahko obravnavamo v dveh sklopih:

1. Raziskave, ki so potekale v Lendavi leta 1991, 1994, 1996 in v Slovenski Istri leta 1994 in 1996, in pri katerih je bila uporabljena metoda ankete med naključno izbrano populacijo ter
2. Raziskava, ki je potekala leta 1997 v Lendavi in je del mednarodnega projekta »Managing the Mix Thereafter Comparative research into Mixed Communities in the Three Independent Successor States«. Raziskava se v metodološkem pristopu razlikuje od ostalih raziskav (sklop 1) v okviru projekta. Anketiranje smo izvedli med izbrano populacijo (vodilnih delavcev) in uporabili metodo pisnega strukturiranega intervjuja.

malno zagotovljena dvojezičnost na institucionalni ravni, kamor sodi tudi dvojezično poslovanje, kar pomeni, da se jezikovna različnost v okolju spoštuje in da se za njeno uresničevanje zagotavljajo finančna sredstva. Deklarativno zapisana možnost ima tako finančno podporo, ki jo zagotavlja Ustava RS Slovenije. V tem kontekstu je neposredna, direktna vrednost jezikovne različnosti (znanje dveh jezikov) povezana tudi z dodatkom za dvojezično poslovanje.

Rezultati mednarodne raziskave v Lendavi⁵ so nakazali povezavo med ekonomskim faktorjem in institucionalno dvojezičnostjo. Dodatek za dvojezično poslovanje se pojavlja kot pomemben ekonomski faktor tako z vidika makro- kot mikroekonomije. Z vidika makroekonomije dodatek za dvojezično poslovanje predstavlja finančen strošek v proračunu, ki ga država mora zagotavljati, da se lahko formalno na vseh ravneh uresničuje dvojezičnost. Dodatek za dvojezično poslovanje je vezan na posameznika in na delovno mesto ter ima večplasten pomen. Posameznik je motiviran, da se nauči drugega jezika, kajti znanje jezika večine in manjšine mu omogoča zaposlitev in nenazadnje mu znanje in raba dveh jezikov na delovnem mestu prinašata finančno stimulacijo. Edina pomanjkljivost je, da v tem primeru pogoj znanja dveh jezikov ne definira natančno stopnje znanja obeh jezikov. Stopnja znanja drugega jezika je, po rezultatih raziskav,⁶ zelo pomembna spremenljivka, ki vpliva na uresničevanje dvojezičnosti na narodnostno mešanih območjih.

V okviru omenjene raziskave v Lendavi smo preverjali strinjanje oziroma nestrinjanje z dodatkom za dvojezično poslovanje. Pričakovali smo, da bodo vprašani na osnovi lastnih izkušenj lahko podali mnenje o upravičenosti dodatka. Večina med njimi se na svojem delovnem mestu sooča z dvema jezikoma in dvojezični dodatek tudi prejema. Glede stališča do prejemanja finančne stimulacije za uporabo dveh jezikov na delovnem mestu pa rezultati omenjene mednarodne raziskave v Lendavi kažejo, da je manj kot polovica (49 %) vprašanih mnenja, da morajo biti delavci, ki opravljajo službo v dveh jezikih za to dodatno plačani, ker je delo bolj naporno in zahteva več angažiranosti in priprav. Manjšina vprašanih pa zagovarja mnenje, da za prejemanje dodatka niso upravičeni vsi zaposleni v javnih ustanovah in finančni dodatek povezujejo izključno z naravo dela in dodatnimi nalogami (14, 6 %). Zanimivo pa je, da jih kar tretjina misli, da finančni dodatek ni potreben. To so predvsem posamezniki, tako Slovenci kot Madžari, ki menijo, da je dvojezičnost v njihovem okolju nekaj naravnega, normalnega in da za uporabo dveh jezikov na delu ni treba ljudi dodatno plačevati. Z dodatkom za

* * *

⁵ Glej opombo 4. raziskava pod 2.

⁶ O tem dokazujejo rezultati raziskav »Medetnični odnosi in narodna identiteta v Lendavi« v letih 1991, 1994 in 1996 in »Medetnični odnosi in narodna identiteta v Slovenski Istri« v letih 1994 in 1996, nosilka prof.dr. Albina Nečak-Luk.

dvojezično poslovanje se v glavnem strinjajo vprašani, zaposleni v vzgoji in izobraževanju ter družboslovno-humanistična inteligenca,⁷ medtem ko se tehnična inteligenca ne strinja, da bi morali posamezniki prejemati dvojezični dodatek. To nas ne preseneča, kajti raba dveh jezikov v vzgoji in izobraževanju ter med poklici, ki smo jih uvrstili med družboslovno-humanistične, zahteva vsakodnevno aktivno rabo dveh jezikov, pri katerih pa je tudi stopnja znanja drugega jezika zelo pomembna. Za uresničevanje dvojezičnega poslovanja v praksi se pričakuje, da posamezniki, ki pri vsakdanji "delovni" komunikaciji rabijo dva jezika, dobro obvladajo tudi drugi jezik, kar zagotavlja sistem dvojezičnega izobraževanja na narodnostno mešanem območju ter možnost kontinuiranega jezikovnega izpopolnjevanja.

Zanimivo je, da se je relativno velik delež vprašanih (34,4 %) iz iste raziskave v Lendavi zavzemal za denarne sankcije, kadar ustanove in podjetja na narodnostno mešanem območju ne poskrbijo, da se dvojezično poslovanje izvaja (ustrezno zasedena delovna mesta glede na jezikovno znanje, dvojezične oznake ...). Sankcije podpirajo tudi drugi vprašani, povezujejo pa jih z zakonsko ureditvijo in z dejavnostjo ustanove ali podjetja (17,7 %). Nekaterim pa se sankcije ne zdijo ustrezen in pravi pristop, ampak poudarjajo, da bi bilo treba storiti kaj več predvsem pri ozaveščanju ljudi. To mišljenje zagovarjajo predvsem tisti posamezniki, ki menijo, da je dvojezičnost v njihovem okolju nekaj naravnega. Četrtnina vprašanih (26 %) pa je trdno prepričanih, da sankcije niso potrebne.

2. STALIŠČE DO POMENA JEZIKA ZA ZAPOSLOVANJE:

Dodatek za dvojezično poslovanje je povezan z delovnim mestom, ki poleg ustrezne strokovne usposobljenosti (izobrazba, delovne izkušnje) formalno vsebuje tudi pogoj, da mora posameznik, ki želi opravljati delo na narodnostno mešanem območju, pri katerem prihaja v stik z ljudmi, obvezno obvladati tako jezik večine kot jezik manjšine. Pogoj ne definira stopnje znanja posameznega jezika. Kako pogoj o znanju dveh jezikov sprejemajo ljudje, ki živijo in delajo na narodnostno mešanem območju, smo empirično preverjali v okolju samem. Vprašanje: "*Ali mora biti znanje dveh jezikov pogoj za zaposlitev v določenih dejavnostih?*", smo postavili izbrani populaciji v Lendavi v okviru že omenjene mednarodne raziskave.⁸

* * *

⁷ Uporabljamo specifikacijo za področja zaposlitve vprašanih, kot je bila uporabljena v raziskavi. Ker je bila raziskava mednarodna, je tudi uporaba omenjenih terminov prilagojena na vsa tri področja, kjer je raziskava potekala (Estonija, Ukrajina, Slovenija).

⁸ glej opombo 4 (točka 2).

Večina vprašanih (69,8 %) je menila, da bi moralo biti znanje dveh jezikov – slovenskega in madžarskega – pogoj za zaposlitev v javnih službah oziroma na vseh področjih javnega življenja, kjer prihaja do stika s strankami. Tudi ostali vprašani globalno pri zaposlitvi podpirajo znanje dveh jezikov, toda pri odgovorih se omejujejo, tako da je za nekatere (5,2 %) dovolj že pasivno znanje madžarskega jezika, za druge pa je znanje madžarskega jezika zaželeno, ne pa obvezno (13,5 %). Le manjšina vprašanih meni, da je znanje jezika večine in manjšine pogoj samo na področju vzgoje in izobraževanja (2,1 %). Če pri podrobnejši analizi izpostavimo narodnostno pripadnost kot spremenljivko, ki specifično zaznamuje odgovore, ugotavljamo, da pripadniki madžarske narodnosti veliko bolj kot Slovenci podpirajo stališče, da je znanje dveh jezikov pogoj za zaposlitev (Slovenci samo v 51,3 %, medtem ko se skoraj vsi pripadniki madžarske narodnosti s to trditvijo strinjajo (84,8 %). Na njihovo mnenje o obravnavanem pogoju pa poklic in izobrazba nimata izrazitega vpliva. Odgovori o strinjanju so dokaj enakomerno razpršeni med vsemi poklici. Statistično sicer izstopajo zaposleni v vzgoji in izobraževanju, najmanj pa se s pogojem strinja tehnična inteligenca, kar je tudi razumljivo, kajti pri opravljanju svojega dela le delno komunicirajo v obeh jezikih.

Tudi rezultati drugih raziskav, ki so prav tako potekale v okviru longitudinalno zastavljenega projekta "Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru"⁹ v različnih časovnih točkah v Lendavi in v Slovenski Istri (Obali) nam posredno nakazujejo ekonomski vidik jezika, in sicer v povezavi s stališčem do pomena znanja jezika pri zaposlovanju. Stališče do pomena znanja posameznega jezika odseva posameznikovo motivacijo za učenje in rabo jezika ter kaže na vlogo in pomen jezika večine in manjšine v različnih komunikacijah.

Znanje slovenskega in manjšinskega jezika je med vprašanimi, ki živijo na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji, in ki smo jih vključili v raziskavo, visoko cenjeno. Čeprav sta oba jezika v okolju uradna jezika, pa obstaja razlika v vrednotenju in v rabi posameznega jezika. Znanju slovenskega jezika vprašani na vseh področjih pripisujejo večji pomen kot pa znanju manjšinskega jezika. Rezultati raziskave kažejo, da se na Obali najbolj strinjajo s trditvijo, da znanje slovenskega jezika potrebujejo pri zaposlitvi, medtem ko se vprašanim v Lendavi zdi znanje slovenskega jezika najpomembnejše za poklicno usposabljanje oziroma za nadaljnje šolanje, kar prikazuje Tabela 1. Tabela prikazuje, kako pomembno je znanje slovenskega jezika posamezni skupini na posameznih področjih in nakazuje razlike v vrednotenju posameznega jezika.

* * *

⁹ Glej opombo 4.

Tabela 1: Trditve o pomenu znanja slovenskega jezika
(poprečne vrednosti; manjša vrednost pomeni močnejše strinjanje)

		Slovenci	manjšina	drugi
Znanje slovenskega jezika omogoča prijateljstvo ...	Lendava	1.54	1.54	1.65
	Obala	2.02	1.85	2.56
Znanje slovenskega jezika je potrebno pri zaposlitvi	Lendava	1.58	1.51	1.73
	Obala	1.68	1.81	2.15
Znanje slovenskega jezika je znak ustrezne izobrazbe	Lendava	2.13	2.23	2.48
	Obala	2.18	2.60	3.09
Znanje slovenskega jezika omogoča istovetenje s pripadniki slovenskega naroda	Lendava	1.89	1.97	2.07
	Obala	2.46	2.98	3.27
Znanje slovenskega jezika je potrebno za družbeni ugled	Lendava	2.42	2.33	2.73
	Obala	2.69	3.40	3.21
Znanje slovenskega jezika je potrebno za razumevanje slovenske kulture	Lendava	1.69	1.65	1.83
	Obala	2.19	1.83	2.82
Znanje slovenskega jezika je potrebno za poklicno usposabljanje	Lendava	1.35	1.42	1.59
	Obala	2.04	2.28	2.76
Znanje slovenskega jezika je potrebno, da se lahko opredeliš za Slovenca	Lendava	1.83	2.02	2.46
	Obala	2.33	2.55	2.97

Stališče do pomena slovenskega jezika pri zaposlitvi se med pripadniki manjšine in večine na narodnostno mešanem območju statistično ne razlikujejo, saj se vsi relativno močno strinjajo s trditvijo. Statistično opazna razlika je le med Lendavo in Obalo. Skupina "drugi", v katero sodijo pripadniki drugih etničnih skupin, ki živijo na narodnostno mešanem območju in so se v naši raziskavi sami opredelili kot "drugi", se s posameznimi trditvami ne strinjajo tako močno kot se s trditvami strinjajo Slovenci in pripadniki manjšine. Pri "drugih" je opazna razlika med Obalo in Lendavo, kjer v Lendavi "drugi" znanju slovenskega jezika pripisujejo večji pomen kot pa "drugi" na Obali, kar je lahko povezano z izobrazbeno strukturo vprašanih in z družbenim statusom.

Vprašani, ne glede na narodnostno pripadnost, pomenu znanja manjšinskega jezika (tako italijanskega kot madžarskega) pri zaposlovanju ne pripisujejo tako velike pomembnosti kot pripisujejo znanju večinskega, to je slovenskega jezika, o čemer pričajo rezultati prikazani v Tabeli 2. V tem primeru lahko iščemo povezavo z ekonomskim vidikom jezika. Med večino in manjšino statistično obstajajo razlike v stališču do pomena znanja jezika manjšine pri zaposlovanju.

Tabela 2: Trditve o pomenu manjšinskega jezika

(povprečne vrednosti; manjša vrednost pomeni večje strinjanje s trditvijo)

		Slovenci	manjšina	drugi
Znanje manjšinskega jezika omogoča prijateljstvo.	Lendava	1.67	1.50	1.79
	Obala	2.18	1.63	2.63
Znanje manjšinskega jezika je potrebno pri zaposlitvi	Lendava	2.86	2.47	2.98
	Obala	2.76	2.26	3.15
Znanje manjšinskega jezika je znak ustrezne izobrazbe	Lendava	2.74	2.52	2.92
	Obala	2.69	2.33	3.34
Znanje manjšinskega jezika omogoča istovetenje s ...	Lendava	2.10	1.94	2.31
	Obala	2.82	2.42	3.38
Znanje manjšinskega jezika je potrebno za družbeni ugled	Lendava	3.00	2.79	3.23
	Obala	3.30	3.01	3.68
Znanje manjšinskega jezika je potrebno za razumevanje ...	Lendava	1.79	1.61	1.84
	Obala	2.52	1.76	3.15
Znanje manjšinskega jezika je potrebno za poklicno usposabljanje ...	Lendava	3.07	2.58	3.14
	Obala	2.92	2.45	3.26
Znanje manjšinskega jezika je potrebno, da se opredeliš ...	Lendava	2.01	1.97	2.48
	Obala	2.85	2.16	3.44
Znanje manjšinskega jezika je potrebno za družbeno udejstvovanje ...	Lendava	1.74	1.60	1.91
	Obala	2.90	1.72	3.38

Poleg povprečnih vrednosti, ki kažejo stopnjo strinjanja s trditvijo, pa smo trditve povezane s pomenom jezika še dodatno analizirali z uporabo statističnih metod.¹⁰ Rezultati so pokazali, da se v Lendavi večina in manjšina razlikujeta v strinjanju s trditvijo o pomenu slovenskega jezika za zaposlovanje (statistično se skupini ločujeta - $F = .213$). Na Obali pa sta večina in manjšina v stališču do pomena znanja slovenskega jezika za zaposlovanje bolj enotni in stališče ju ne ločuje, ker statistično dokazuje nizka vrednost F ($F = .116$).

V Lendavi obe skupini glede na pomen slovenskega jezika najmočneje ločuje trditev "Znanje slovenskega jezika je potrebno, da se lahko opredeliš za Slovenca" ($F = .424$), na Obali pa "Znanje slovenskega jezika je potrebno za družbeni ugled" ($F = .448$). Najbližje v strinjanju (trditev ne ločuje skupini) pa sta večina in manjšina v Lendavi, in sicer pri trditvah "Znanje slovenskega jezika omogoča prijateljstvo" ($F = .004$) in na Obali trditev, da je znanje slovenskega jezika potrebno pri zaposlitvi ($F = .116$).

* * *

¹⁰ Pri tem smo uporabili diskriminantno analizo, pri kateri v strukturni matriki vrednost uteži (F) nakazuje, kako se v posameznih trditvah skupini večina in manjšina ločujeta. Višja vrednost strukturne uteži (F) pomeni, da se skupini bolj ločujeta, manjša vrednost pa pokaže, da se skupini približujeta v stališču.

S to trditvijo o pomenu znanja manjšinskega jezika – italijanskega in madžarskega – pri zaposlovanju pa se večina in manjšina na obeh narodnostno mešanih območjih različno strinjata, kar dokazuje statistična analiza odgovorov vprašanih.¹¹ S trditvijo se bolj strinjajo pripadniki manjšine. Za primerjavo lahko navedemo, da se v Lendavi skupini Slovenci in Madžari najmanj ločujeta pri trditvi "Znanje manjšinskega jezika je potrebno, da se opredeliš za Madžara" ($F = .082$), na Obali pa se Italijani in Slovenci najbolj strinjajo pri trditvi "Znanje italijanskega jezika je potrebno za družbeni ugled" ($F = .259$).

Statistična analiza nam je nakazala, da se stališče do pomena posameznih jezikov razlikuje med Slovenci in pripadniki madžarske in italijanske narodnosti. Pripadnike večine in manjšine ločuje zlasti stališče do pomena manjšinskega jezika pri zaposlovanju, kar poenostavljeno pomeni, da pripadniki manjšine pri zaposlovanju znanju manjšinskega jezika pripisujejo večjo težo kot Slovenci. Tako Italijani kot Madžari znanju slovenskega in manjšinskega jezika pri zaposlovanju pripisujejo velik pomen in imajo pri tem enotna stališča.¹² Rezultati so tudi pokazali, da je izobrazba vprašanih povezana s trditvijo, da je pri zaposlitvi potrebno znanje manjšinskega jezika. Statistična povezava med obema spremenljivkama ($p < 0,05$) je zaznana predvsem pri Slovencih (na Obali in v Lendavi), in sicer bolj ko so izobraženi, bolj se strinjajo s trditvijo, medtem ko izobrazba pri pripadnikih manjšine statistično ni povezana s trditvijo.¹³

Če predstavljene rezultate o pomenu znanja posameznega jezika povežemo z rezultati o dodatku za dvojezično poslovanje, ugotavljamo, da predvsem pripadniki manjšine vidijo pomen v znanju manjšinskega jezika za zaposlovanje, zato tudi podpirajo pogoj, da je zlasti v javnih službah potrebno znanje dveh jezikov

¹¹ Diskriminantna analiza je pokazala, da je vrednost strukturne uteži F v Lendavi pri obravnavani trditvi .707, na Obali pa .526, kar kaže da se skupini dokaj močno ločujeta.

¹² Pri ugotavljanju razlik v stališču do pomena slovenskega in manjšinskega jezika na Obali in v Lendavi smo uporabili metodo logistične regresije, ki ne zahteva enakomerne porazdelitve spremenljivk. Analiza je pokazala, da trditev o pomenu slovenskega jezika ne razlikuje /ločuje Italijane in Madžare – signifikanca $p = 0,783$, torej ni statistično značilna, prav tako je teža, ki označuje moč razlikovanja zanemarljivo nizka ($F = 0,040$). Trditev o potrebi znanja manjšinskega jezika pri zaposlovanju prav tako statistično ne razlikuje pripadnike obeh narodnosti (signifikanca $p = 0,090$), prisotna pa je šibka moč razlikovanja med skupinama ($F = 0,182$).

¹³ Povezava med trditvijo (TZMJZ) »znanje manjšinskega jezika je potrebno pri zaposlitvi« in izobrazbo (IZOBR) - Spearmanova korelacija :

	TZMJZ	
IZOBR	-0,020	Slovenci Lendava
	-0,041	Slovenci Obala
	-0,119	Madžari Lendava
	-0,196	Italijani Obala
	-0,185	Drugi Lendava
	-0,144	Drugi Obala

Pozitivna korelacija pomeni, da se bolj izobraženi manj strinjajo, negativna korelacija pa, da se bolj izobraženi bolj strinjajo.

ter da morata biti znanje in raba dveh jezikov na delovnem mestu tudi finančno ovrednotena.

UPORABA JEZIKA NA DELOVNEM MESTU:

S trditvijo *"Na delovnem mestu naj vsi govorijo slovenski jezik"* smo v Lendavi in na Obali želeli ugotoviti, kako vprašani zaznavajo jezik na delovnem mestu. S trditvijo smo želeli posredno preveriti posameznikovo zaznavanje dvojezičnega okolja, predvsem pa zaznavanje dvojezičnosti na institucionalni ravni. Predvidevali smo, da se vprašani zaradi splošno znanih dejstev (narodnostno mešano območje, formalno- pravno zagotovljena dvojezičnost, dvojezični dodatek ...) s trditvijo v glavnem ne bodo strinjali, kajti s strinjanjem s trditvijo bi zanikali koncept politike večkulturnosti.

Rezultati statistično obdelanih empiričnih podatkov nam predvidevanj niso popolnoma potrdili. Pokazalo se je, da se je stališče vprašanih v različnih časovnih točkah spreminjalo. Poglobljena statistična analiza¹⁴ je pokazala ($p = 0,000$) spremenjeno stališče Slovencev v Lendavi v dveh časovnih točkah, od leta 1991 do leta 1996, medtem ko so se Madžari s trditvijo v glavnem strinjali in svojega stališča niso spreminjali. Stališče Slovencev nakazuje (stališče so spremenili), da se strinjajo, da naj na delovnem mestu vsi govorijo slovenski jezik, kar pomeni, da ne podpirajo rabe dveh jezikov na delovnem mestu. To se je potrdilo tudi pri analizi rabe jezika na delovnem mestu. Med Slovenci na Obali ter pri pripadnikih italijanske narodnosti je statistično opazna razlika v mnenju leta 1994 ($p = 0,001$) medtem ko leta 1996 stališče statistično ne ločuje skupin ($p = 0,378$, torej ni signifikantno), kar pomeni, da imata večina in manjšina podobno stališče do rabe jezika na delovnem mestu. Razlike med večino in manjšino na obeh narodnostno mešanih območjih kažejo, da posamezniki v posameznih okoljih v različnih časovnih točkah različno sprejemajo institucionalno dvojezičnost, ki je na narodnostno mešanih območjih formalno zagotovljena.

* * *

¹⁴ Pri tem smo uporabili metodo logistične regresije, ki je nakazala spremembe v stališčih do trditve med posameznimi skupinami v različnih časovnih točkah.

¹⁵ Prikaz korelacije - Spearmanova korelacija med trditvijo »Znanje manjšinskega jezika je potrebno pri zaposlitvi« (TZMJZ) in povprečno rabo jezika na delu (AVG - DELO) - povprečne vrednosti prikazane v tabeli 3.

	TZMJZ	
I/OBR	-0,082	Slovenci Lendava
	-0,118	Slovenci Obala
	-0,153	Madžari Lendava
	-0,134	Italijani Obala
	,045	Drugi Lendava
	,002	Drugi Obala

Čeprav je psihološka dimenzija, ki jo zaznamuje stališče do jezika zelo pomembna in vpliva na rabo jezika, pa se v nekaterih primerih, zlasti ob vplivu različnih faktorjev (ekonomske motivacije, statusno približevanje, znak simpatije do sogovorca ...) raba jezika v konkretni situaciji razlikuje od subjektivnega stališča posameznika do določenega jezika. Povezava med trditvijo, da je znanje manjšinskega jezika potrebno pri zaposlitvi (TZMJZ) in rabo jezika na delu (AVG-DELO) ni pokazala statistične povezave ne pri Slovencih ne pri pripadnikih manjšine na Obali ali v Lendavi ($p > 0,05$). Statistična povezava se je pokazala le pri skupini "drugi" ($p < 0,05$),¹⁵ kar si lahko razlagamo, da je pri skupini "drugi" raba manjšinskega jezika povezana izključno z zaposlitvijo in rabo jezika na delovnem mestu. Pri tej skupini izstopa ekonomski vidik jezika.

Slovenci in drugi na delovnem mestu tako na Obali kot v Lendavi uporabljajo pretežno slovenski jezik, medtem ko pripadniki manjšine na delovnem mestu uporabljajo tudi manjšinski jezik. Ponazorjeno s statističnimi podatki so rezultati empiričnih raziskovanj o povprečni rabi jezika na delu prikazani v spodnjih tabelah:

Tabela 3: Prikaz rabe jezika na delovnem mestu (AVG-DELO)

(1 = samo slovensko, 2 = večinoma slovensko, 3 = enako oba jezika, 4 = večinoma manjšinsko, 5 = samo manjšinsko)

	povprečna vrednost	Std. deviacija
Slovenci /Lendava	1,810	0,8581
Manjšina Lendava	2,886	0,7233
Drugi Lendava	1,667	0,7955
Slovenci/Obala	1,446	0,8010
Manjšina Lendava	3,217	1,2581
Drugi Lendava	1,843	0,087

S statistično analizo (ANOVA - analizo variance) smo ugotovili tudi, da starost in narodnost vplivata na uporabo posameznega jezika na delovnem mestu, o čemer kažeta Tabeli 4 in 5. Opazne so statistične razlike med narodnostno mešanina območjema.

Tabela 4: Jezik na delovnem mestu glede na starost in narodnost v Lendavi

(1 = samo slovensko, 2 = večinoma slovensko, 3 = enako obo jezika, 4 = večinoma manjšinsko, 5 = samo manjšinsko)

starost	narodnost respondenta	
	Slovenci	manjšina
Do 30 let	2,00	3,30
31 - 40 let	2,03	3,00
41 - 50 let	1,77	2,84
51 - 60 let	1,77	2,80
nad 60 let	1,81	2,89

Analiza variance (ANOVA)

Starost : $p = 0,033$

Narodnost: $p = 0.000$

Statistična analiza podatkov je pokazala, da v Lendavi mlajši – tako Slovenci kot Madžari – pri stikih na delovnem mestu uporabljajo več madžarskega jezika kot starejši. Predpostavljamo, da zato, ker starejša generacija ni več aktivna v delovnem procesu, na drugi strani pa se niso dvojezično izobraževali in se s tem niso usposobili, da bi lahko na delovnem mestu uporabljali oba jezika.

Tabela 5: Jezik na delovnem mestu glede na starost in narodnost na Obali

(1 = samo slovensko, 2 = večinoma slovensko, 3 = enako obo jezika, 4 = večinoma manjšinsko, 5 = samo manjšinsko)

starost	narodnost respondenta	
	Slovenci	manjšina
Do 30 let	1,58	3,29
31 - 40 let	1,58	2,87
41 - 50 let	1,44	3,34
51 - 60 let	1,14	3,65
nad 60 let	1,26	3,65

Analiza variance (ANOVA)

Starost: $p = 0,071$

Narodnost: $p = 0.000$

Tudi na Obali manjšinski jezik na delovnem mestu uporablja več mlajših kot starejših Slovencev, kar je podobno kot v Lendavi. Večja raba manjšinskega jezika na delovnem mestu je brez dvoma rezultat uspešne dvojezične vzgoje in izo-

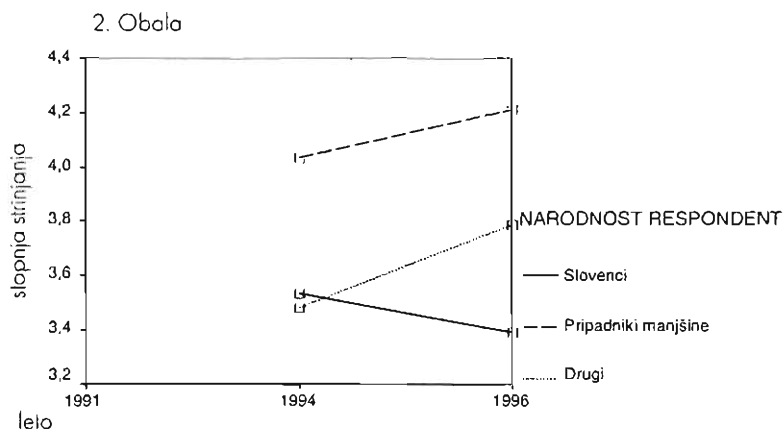
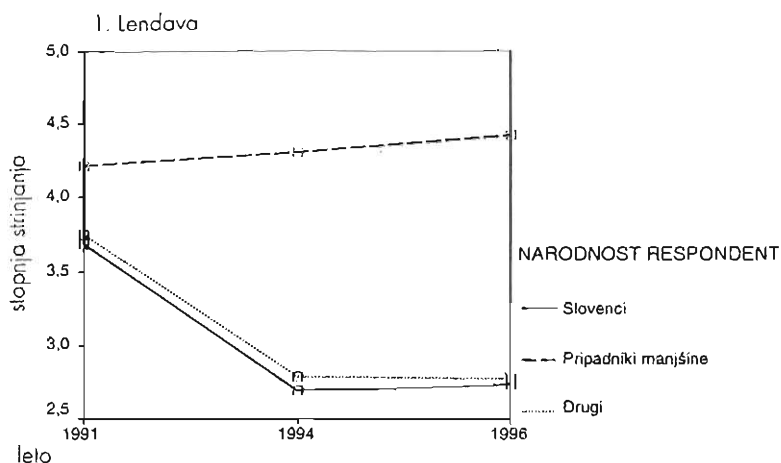
brazovanja ter koncepta večkulturne politike na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji. Pri pripadnikih italijanske manjšine generacijske razlike niso tako premočrtne kot pri Slovencih. Zanimivo je, da pripadniki italijanske narodnosti, stari med 31 in 40 let (rojeni v obdobju 1950 - 60) na delovnem mestu uporabljajo več slovenski jezik, kar je po vsej verjetnosti povezano s stopnjo znanja italijanskega jezika.¹⁶

Ne glede na odstopanja pa so rezultati statističnih analiz pokazali, da je v Lendavi in na Obali na delovnem mestu med pripadniki manjšine bolj prisotna raba obeh jezikov kot med Slovenci. Rezultat lahko nakazuje, da so na delovnih mestih, ki zahtevajo znanje dveh jezikov, zaposleni predvsem pripadniki manjšine. To nas je spodbudilo, da smo analizirali vprašanje: *"Ali imajo pripadniki manjšine na narodnostno mešanem območju boljše možnosti za zaposlitev kot Slovenci?"* S trditvijo se bolj strinjajo Slovenci, medtem ko se pripadniki italijanske in madžarske narodnosti v svojem stališču zelo razlikujejo od Slovencev in se v glavnem ne strinjajo s trditvijo, da so njihove možnosti za zaposlovanje boljše. Poglobljena statistična analiza (ANOVA) je pokazala, da obstajajo razlike v strinjanju z omenjeno trditvijo glede na narodnost, na območje in tudi glede na časovno točko, kar nam prikazujejo spodnji grafi. (Strinjanje oziroma nestrinjanje je ovrednoteno s 5-stopenjsko lestvico, manjša številka označuje močnejše strinjanje.)

* * *

¹⁶ Ena izmed možnih hipotez je, da ti posamezniki, ki so bili vključeni v našo raziskavo, izhajajo iz mešanih zakonov, v katerih je prevladovala raba drugega jezika, ne italijanskega, in ga zato ne obvladajo na taki ravni, da bi ga lahko uporabljali na delovnem mestu. Prav tako pa so po vsej verjetnosti obiskovali šole s slovenskim učnim jezikom. V letih 1950 - 1955 so bili na Obali močni migracijski tokovi (izseljevanje italijanskega prebivalstva in priseljevanje prebivalstva iz notranjosti takratne Jugoslavije), ki so zaznamovali območje, kar je brez dvoma vplivalo, da je prišlo do mešanih zakonov..

Graf: Prikaz trditve "Pripadniki manjšine imajo na narodnostno mešanem območju boljše možnosti za zaposlitev kot Slovenci"

Lestvica strinjanja: 1= popolnomo se strinjam, 2= v glavnem se strinjam, 3= niti se strinjam niti se ne strinjam, 4= v glavnem se ne strinjam, 5= sploh se ne strinjam

Statistični podatki nakazujejo, da med manjšino in večino obstaja različno sprejemanje trditve, povezane z boljšo možnostjo pripadnikov manjšine za zaposlitev. V Lendavi se Slovenci in drugi strinjajo, da imajo pripadniki manjšine predvsem zaradi znanja dveh jezikov boljše možnosti za zaposlovanje kot oni sami, s čimer pa se pripadniki manjšine ne strinjajo. Na Obali je situacija nekoliko drugačna in Slovenci so do stališča precej indiferentni, prav tako tudi drugi, čeprav se bolj nagibajo k nestrinjanju, pripadniki manjšine pa se podobno kot v Lendavi s trditvijo ne strinjajo.

SKLEPNA MISEL

Vrednost jezikovne različnosti v okolju se zaznava skozi številne kazalce, nekatere izmed njih smo v prispevku tudi prikazali. Dodatek za dvojezično poslovanje na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji je le eden izmed ekonomskih vidikov jezika, s katerim država formalno in finančno podpira uresničevanje koncepta dvojezičnosti na institucionalni ravni. Dodatek za dvojezično poslovanje predstavlja za državo strošek, za posameznika pa neposredno finančno stimulacijo.

Ekonomski vidik jezika predstavlja tudi vrednost medskupinske komunikacije, ki se prepletata skozi financiranje sistema dvojezične vzgoje in izobraževanja, financiranje obstoja in delovanja kulturnih institucij, ... Vsi omenjeni parametri se nanašajo na postavko v proračunu, ki jo na ravni makroekonomije država zagotavlja za uresničevanje koncepta večkulturnosti. Vlaganje v koncept večkulturnosti pomeni za državo dolgoročno investicijo, za posameznika pa predstavlja znanje dveh jezikov vrednost/ kapital, ki ga pri zaposlitvi lahko izkoristi.

Rezultati statistične analize empiričnih podatkov naših raziskovanj, ki se nanašajo na jezik v povezavi z ekonomijo, so nam nakazali, da je raba dveh jezikov na delovnem mestu bolj prisotna pri pripadnikih manjšine in da Slovenci največkrat na delovnem mestu uporabljajo samo slovenski jezik. Statistično je jezik manjšine na delovnem mestu med Slovenci bolj prisoten v Lendavi kot pa na Obali. Analiza empiričnih podatkov nam je tudi nakazala, da obstaja povezava med dodatkom za dvojezično poslovanje in strategijami jezikovnega prilagajanja. Z empiričnimi podatki smo tako preverili jezikovno prilagajanje na delovnem mestu in ugotovili, da je jezikovni premik k drugemu jeziku (konvergenca) prisoten med posamezniki, kjer se ekonomski faktor (ekonomska spremenljivka) pojavlja kot ena od spremenljivk. V kolikor ekonomska spremenljivka ni prisotna, jezikovnega prilagajanja – jezikovnega premika v smeri jezik večine k jeziku manjšine – ni zaznati, razen v redkih, predvsem neformalnih primerih, ko prevlada izrazito subjektivna komponenta. Prav tako pa se je pokazala povezava med stališčem do jezika in rabo jezika ter strinjanjem z dodatkom za dvojezično poslovanje. Pri tem lahko potrdimo, da ekonomski profit jezika na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji izrablja predvsem manjšina.

LITERATURA:

- Edwards 1985: *Language, Society, Identity*. Oxford: Basil Blackwell.
- Colomer, J. 1996: To translate or to learn languages? An evaluation of social efficiency. *International Journal of the Sociology of language*, 121.181-197.
- Grenier, G.; Vaillancourt, F. 1983: An economic perspective on learning a second language. *Clevedon: Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 6, str. 471-483.
- Grin, F. 1990: The economic approach to minority languages. *Clevedon: Journal of Multilingual and Multicultural Development*. 11, 1, 2, str.153-173.
- Grin, F. 1996: The economics of language: survey, assessment and prospects. *International Journal of the Sociology of Language*, 121, str.17-45.
- Grin, F. 1999: *Market Forces, Language Spread and Linguistic Diversity*. V: Kontra M., Phillipson, R., Skutnabb - Kangas, T., Varady, T. (ur.) *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights*. Budapest: Central European University Press, 169-186.
- Nečak - Lük, A.; Jesih, B. (ur.) 1998: *Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. Izsledki projekta. I.* Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Nečak - Lük, A.; Jesih, B. (ur.) 2000: *Medetnični odnosi in etnična identiteta v slovenskem etničnem prostoru. Izsledki projekta. II.* Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Nečak - Lük, A.; Muskens, G.; Novak - Lukanovič, S. (ur.) 2000: *Managing the Mix Thereafter: Comparative Research Into Mixed Communities in Three independent Successor States*. Ljubljana: Institute for Ethnic Studies.
- Novak - Lukanovič, S.; Jesih, B. (ur.) 1999: *Manjšine v prostoru Alpe Jadran in čezmejno sodelovanje. Slovenija. DS Alpe Jadran in INV, gradivo v tisku.*
- Vaillancourt, F. 1996: Language and socioeconomic status in Quebec: measurement, findings, determinants, and policy costs. *International Journal of the Sociology of Language*, 121, 69-92.

ENAKE MOŽNOSTI NA DELOVNEM MESTU ALI REŠ VPLIVAJO NA SODELOVANJE ZAPOSLENIH?

EQUAL OPPORTUNITIES AT THE WORKPLACE
THEIR IMPACT ON EMPLOYEE PARTICIPATION.

Equal opportunity practices, including non-discrimination and positive action policies, are examined using WERS 98 data to assess their associations with Joint Consultancy Committees dealing with production issues, working practices and future plans for the workplace. Moreover, the paper examines the impact of ethnicity on employee participation and on the above-mentioned Joint Consultancy Committees. By controlling for various factors, I found that non-discrimination policies are associated with Joint Consultancy Committees dealing with production issues and working practices. On the other hand, I found only partial support for the association between non-discrimination policies and Joint Consultancy Committees dealing with future plans and trends and for the impact of ethnicity on employee participation. No support has been found for the association between ethnicity and Joint Consultancy Committees and between positive action policies and Joint Consultancy Committees.

Keywords: employee participation, equal opportunities, ethnic adherence

To besedilo preučuje zvezo med ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti, ki vključujejo politike nediskriminacije in pozitivne diskriminacije, in odbori za skupno posvetovanje, namenjeni proizvodnim vprašanjem, delovnim praksam in posvetovanju o načrtih za prihodnost. Poleg tega preučuje, kako etnična pripadnost uslužbencev vpliva na sodelovanje zaposlenih in na zgoraj omenjene odbore. Rezultati nakazujejo, da obstaja vzročna zveza med politikami nediskriminacije in odbori, namenjeni proizvodnim vprašanjem in delovnim praksam. Le delno pa sta bili potrjeni hipotezi o zvezi med politikami nediskriminacije in odbori, ki so namenjeni posvetovanju o načrtih za prihodnost ter o zvezi med etnično pripadnostjo in sodelovanjem zaposlenih. Rezultati raziskave pa niso potrdili obstoja zveze med etnično pripadnostjo in odbori ter zveze med pozitivno diskriminacijo in odbori.

Ključne besede: sodelovanje zaposlenih, enake možnosti, etnična pripadnost

UVOD

Kako sodelovanje zaposlenih vpliva na produktivnost organizacij je vprašanje, ki je na prehodu v novo tisočletje pritegnilo pozornost mnogih organizacij. Podjetja se namreč danes spopadajo z vse večjo konkurenco, ki je vsaj deloma posledica nastopa na mnogo večjem in večkrat tudi bolj zahtevnem trgu. Poskušajo ji kljubovati z uvedbo inovativnih delovnih praks (*working practices*). S svežimi strategijami upravljanja, ki stremijo k spremembi vedenjskih vzorcev uslužbencev, k povečanju zagnanosti zaposlenih in utrjevanju njihove lojalnosti do podjetja, poskušajo organizacije izboljšati svoje poslovne rezultate (Gollan 2000).

S podobnim zanimanjem smo v prejšnjem desetletju spremljali tudi razvoj ukrepov za spodbujanje, vzpostavljanje in zagotavljanje enakih možnosti,¹ ki predstavljajo glavni način odpravljanja diskriminacije med pripadniki različnih etničnih skupnosti v posameznih organizacijah. O tem pričajo številne študije in pester razvoj dovršenih pristopov za odpravljanje etnične diskriminacije. V zadnjem desetletju smo tako spremljali razvoj politik za zagotavljanje enakih možnosti (*equal opportunity policies*), poslovne argumente za enakopravnost (*business case for equality*), oblikovanje novih prijemov za upravljanje z različnostjo (*managing diversity*) in uporabljali pristope, ki temeljijo na pozitivni diskriminaciji (*positive action, affirmative action*).

Številne razprave in popularnost omenjenih vprašanj so prav gotovo pripomogle k nejasnosti pri uporabi terminov in pri zameglitvi njihovih semantičnih razsežnostih. Zaradi tega bom v prvem delu razprave poskušala uokviriti dva osnovna koncepta tega članka: enake možnosti in sodelovanje zaposlenih. V drugem delu razprave bom poskušala razložiti, kako lahko organizacijam koristi sodelovanje zaposlenih (*employee participation*) in ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti med pripadniki različnih etničnih skupnosti (*equal opportunity practices*). Poskusila bom tudi pojasniti, kakšen je odnos med tema dvema nizoma ukrepov pri upravljanju s človeškimi viri. Temeljni cilj te razprave pa je ugotoviti, ali obstaja vzročna zveza med ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti na področju rasne oziroma etnične diskriminacije² in sodelovanjem zaposlenih.

* * *

¹ V nadaljevanju ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti.

² Rasno in etnično pripadnost v tem besedilu obravnavam kot sinonima. Ker v raziskavi uporabljam sekundarne podatke, je definicija rasne in etnične pripadnosti povsem odvisna od semantične vrednosti, ki so ju tema pojma dodelili snovalci raziskave WERS 98. Iz vprašalnikov ni mogoče razbrati nobene razlike med etnično in rasno pripadnostjo, ki se opredeljujeta kot pripadnost naslednjim skupinam: belcem, karibskim črncem, afriškim črncem, Indijcem, prebivalcem pakistanskega porekla, prebivalcem bangladeškega porekla, Kitajcem ali pripadnikom drugih etničnih skupin (hic!). V raziskavi sem intervjuvance grupirala po etnični pripadnosti na tak način, da sem ustvarila le dve skupini: belce, ki predstavljajo v Združenem kraljestvu etnično večino, in ne-belce, ki predstavljajo etnično manjšino ali manjšinsko etnično skupnost.

Z drugimi besedami, poskušali bomo ugotoviti, ali udeležanje ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti spodbuja uvajanje celovitejšega in obsežnejšega sodelovanja zaposlenih.

PREDLAGANI TEORETIČNI OKVIR

ENAKE MOŽNOSTI IN SODELOVANJE ZAPOSLENIH: POSKUS OPREDELITVE OSNOVNIH POJMOV

Sklenjen niz ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti lahko zajema vse od enostavnega razglasa o politiki nediskriminacije v poslanstvu podjetja do celovitih shem za preverjanje položaja uslužbencev, ki pripadajo etničnim manjšinam, in za njegovo izboljšanje (Hodges-Aeberhard in Raskin 1997). Ta niz ukrepov, ki ga lahko imenujemo tudi shema, v svoji najpopolnejši obliki vključuje ukrepe za zagotavljanje enakih možnosti pri izbiri kadrov, pri postopkih ocenjevanja zaposlenih, pri ocenjevanju uspešnosti managementa, pri napredovanju in grajenju kariere ter pri postopkih za pritožbe (Hodges-Aeberhard in Raskin 1997). Kljub navidezni enostavnosti uporabljamo besedno zvezo **enake možnosti** (ali bolje, besedno zvezo **ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti**) z zelo široko semantično razsežnostjo, ki vključuje vse od **politik nediskriminacije**, ki jih v tej razpravi imenujemo tudi **politike za zagotavljanje enakih možnosti**, do **upravljanja z različnostjo** in **pozitivne diskriminacije**. V naslednjem delu bom poskušala razložiti, kaj ti pristopi zajemajo, v čem se med seboj razlikujejo ter predvsem, kakšno ravnanje z uslužbenci predpostavljajo in kakšno zaščito jim nudijo.

Precej drugačna je slika pri ukrepih za sodelovanje zaposlenih, ki jih je nedvomno lažje uokviriti. Sheme za sodelovanje zaposlenih so nizi ukrepov, ki dajejo zaposlenim kolektivne pravice do sodelovanja in nadzora organizacije in/ali pravice do udeležbe pri dobičku (Ben-Ner in Jones 1995): spekter možnih ukrepov zajema oblike posrednega sodelovanja ali sodelovanja preko zastopnikov v nadzoru podjetja, kot npr. sheme dvosmerne komunikacije, krožke za izboljšanje kakovosti (*quality circles*), neodvisne time, delavske svete in odbore za skupno posvetovanje (*Joint Consultancy Committees*), vse do shem popolne samouprave delavcev, kakor tudi ukrepe za zagotavljanje udeležbe pri dobičku ali načine dodeljevanja delnic (Perotin in Robinson 2000: 559). Vse te ukrepe uvrščamo med pobude za sodelovanje zaposlenih in jih razlikujemo od oblik udeležbe zaposlenih, pri katerih uslužbenci nimajo kolektivnih pravic do udeležbe pri dobičku, nimajo nobene vloge v procesih odločanja, njihov vložek v delo pa je v celoti odvisen od managementa (Perotin in Robinson, 2000: 559). V oblike udeležbe torej spadajo sistemi nagrajevanja po individualnem učinku, interni časopisi ali nabiralniki za zbiranje predlogov.

Ker imajo podjetja pri udeležanju shem za sodelovanje zaposlenih na razpolago celo paleto možnosti, je treba natančneje opredeliti, na kakšne oblike sode-

lovanja zaposlenih se osredotoča to besedilo. V ospredje bom postavila institucionalizirane odbore za skupno posvetovanje³ (*Joint Consultancy Committees*), kjer se management in uslužbenci⁴ posvetujejo – ne pa trgujejo in pogajajo – o zadevah skupnega interesa. Poleg tega bom na podlagi različnih indikatorjev poskušala oceniti raven splošnega sodelovanja uslužbencev. Cilj razprave je namreč ugotoviti, do katere mere zaposleni izražajo svoje mnenje v procesih odločanja in ali v omenjenih procesih sploh igrajo kakšno vlogo. Ključno vprašanje te razprave pa je, ali lahko ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti vplivajo na vključevanje zaposlenih v procese odločanja.

ZAKAJ JE SODELOVANJE ZAPOSLENIH POMEMBNO?

Zdi se, da sodelovanje zaposlenih vpliva na poslovne rezultate in produktivnost podjetja na več načinov. Fernie in Metcalf (1995) sta npr. analizirala vpliv sodelovanja in udeležbe zaposlenih na poslovne rezultate. Na podlagi rezultatov njune raziskave je mogoče sklepati, da je sodelovanje zaposlenih tesno povezano z najboljšimi poslovnimi rezultati. Podobno je študija Pattersona et al. (1997) potrdila hipotezo, da ima upravljanje s človeškimi viri večji učinek na poslovne rezultate kot ga imajo skupaj strategija, kakovost, tehnologija proizvodnje ter rešitve in razvoj. Ti dve raziskavi torej nakazujeta, da obstaja tesna povezava med sodelovanjem zaposlenih, odnosom zaposlenih do podjetja in poslovnimi rezultati: zdi se, da sodelovanje zaposlenih zahteva in/ali povzroča večje zadovoljstvo zaposlenih, kar potem pozitivno vpliva na poslovne rezultate. Patterson et al. (1997) zato potrjujejo, da čim bolj so zaposleni zadovoljni, tem boljši poslovni rezultati se obetajo podjetju.

K temu moramo še dodati, da sodelovanje zaposlenih pri nadzoru podjetja (npr. v procesih odločanja) spodbuja posameznikovo kreativnost, povečuje njegovo odgovornost in njegovo dostojanstvo. Na tak način, opozarja Lazear (1995), lahko sodelovanje zaposlenih bistveno pripomore k izboljšanju rezultatov posameznikovega dela. Poleg tega sodelovanje uslužbencev preprečuje konflikte, vzpostavlja visoko raven zaupanja v podjetju, izboljšuje koordinacijo in pospešuje dosledno izvajanje sprejetih odločitev, kar znatno vpliva na poslovne rezultate organizacije (Lazear 1995).

* * *

³ V nadaljevanju odbore.

⁴ Razlikovanje med managementom in uslužbenci (ali zaposlenimi) narekuje izbira vira sekundarnih podatkov za izvedbo raziskave. Čeprav je popolnoma jasno, da so managerji tudi uslužbenci podjetja, je treba to razlikovanje razumeti nekoliko drugače: pojma uslužbenci in zaposleni se v tej razpravi uporabljata enakovredno in predstavljata tisti del kadrov podjetja, ki niso vključeni v upravljanje na visoki ali srednji stopnji hierarhične lestvice organizacije. V skladu s tem vključuje naziv management kadre, ki upravljajo podjetje (torej managerji na najvišji ravni), pa tudi managerje v osrednjem delu hierarhične lestvice (tj. t.i. "middle-management").

Kljub temu pa ne moremo mimo dejstva, da obstajajo tudi tehtni ugovori proti tej "rožnati podobi" prednosti sodelovanja zaposlenih. Ben-Ner in Jones (1995) npr. opozarjata, da sodelovanje zaposlenih povečuje možnosti ustvarjanja konfliktov med managementom in zaposlenimi, kar se lahko kaže kot okornost in počasnost v procesih odločanja. Druga pomanjkljivost sodelovanja zaposlenih izhaja iz predpostavke, da različne oblike sodelovanja vodijo do različnih rezultatov in imajo zato različne pomanjkljivosti: neposredne oblike sodelovanja so npr. zelo učinkovite pri povečanju dojemljivosti managementa za vprašanja, ki neposredno obravnavajo delo zaposlenih, vendar se zdi, da so pri spodbujanju pravičnega ravnanja z zaposlenimi manj učinkovite kot sindikati (Millward et al. 2000). Največja pomanjkljivost oblik neposrednega sodelovanja, kot so npr. krožki za izboljšanje kakovosti ali odbori za skupno posvetovanje, pa je že v naravi njihovega nastanka. Predlagajo in udeležujejo jih ponavadi managerji, ki jih lahko kadarkoli ukinejo, najverjetneje zaradi pomanjkanja (takojšnjih) ugodnih poslovnih rezultatov. Treba se je namreč zavedati, da sodelovanje zaposlenih obrodi sadove v obliki ugodnih poslovnih rezultatov na dolgi rok. Učinkovitosti ukrepov za sodelovanje zaposlenih torej ni mogoče oceniti takoj po njihovi uvedbi.

ZAKAJ SO POMEMBNI UKREPI ZA SPODBUJANJE ENAKIH MOŽNOSTI?

V zadnjem desetletju so si politike za zagotavljanje enakih možnosti nadele ogrinjalo poslovnih razlogov. Ta pristop k vprašanju enakih možnosti temelji na predpostavki, da bodo organizacije, ki si prizadevajo za zagotavljanje enakih možnosti, izboljšale svojo konkurenčnost na več načinov.

Prvič, politike za zagotavljanje enakih možnosti lahko pozitivno vplivajo na imidž organizacije in torej na njene marketinške napore. Wright et al. (1995) so npr. raziskali, kako

- obvestila o prejemu priznanj Ministrstva za delo ZDA za vzorne programe pozitivne diskriminacije in kako
 - obvestila o odškodninah pri izvensodnih poravnava, ki izvirajo iz prijav zaradi diskriminacije,
- vplivajo na tečaj delnic organizacije.

Ugotovili so, da se obvestila o prejemu priznanj prelevijo v konkurenčno prednost podjetij, medtem ko obvestila o odškodninah onemogočajo podjetjem, da bi dosegla tovrstno prednost. Avtorji torej napeljujejo na misel, da diskriminacija ne vodi le v izgubo kapitala zaradi visokih odškodnin, temveč se škoda še množi s pridobivanjem neugodnega imidža. Slednji namreč zmanjšuje atraktivnost podjetja, ki ima tako težave pri zbiranju prijav dobrih kandidatov na svoje

razpise za delovna mesta in se hkrati odraža tudi v manj ugodnem tečaju delnic podjetja.

Poleg tega omogoča odsotnost diskriminacije učinkovitejšo alokacijo delovne sile pri selekciji kadrov in promociji le-teh, kar pomeni, da lahko izbiramo med večjim številom kandidatov. To je najpomembnejše na trgih delovne sile z nizko ponudbo in visokim povpraševanjem, kjer ukrepi za enake možnosti podjetjem omogočajo zagotovitev redkih človeških virov (Dickens 1994: 8).

Učinkovitejša alokacija človeškega kapitala omogoča tudi večjo skladnost med zaposlenim in njegovim delovnim mestom. V okoliščinah, kjer se zagotavljajo enake možnosti, je lažje razviti objektivne kriterije za izbiro, napredovanje in nagrajevanje kadrov (Blau et al. 1998), ki posredno vplivajo na poslovne rezultate podjetja. V takšnih okoliščinah se podjetje tudi lažje izogiba škodljivim učinkom pomanjkanja pravičnosti, ki nastopi pri diskriminaciji (Bies in Moag 1986).

Občutek pravičnosti, ki ga omogočijo politike za zagotavljanje enakih možnosti zaradi izgube občutka podcenjenosti, povzročijo, da ljudje delajo več in bolje. (Perotin in Robinson 2000: 561). Če se poleg tega izboljšajo še možnosti za napredovanje pripadnikov diskriminiranih skupin, jih bo to motiviralo, da bodo ostali v organizaciji in izboljšali rezultate svojega dela. Še bolj presenetljivo je, da vpliv politik enakih možnosti prekorači mejo etničnosti in neposredno pozitivno vpliva tudi na pripadnike večinske etnične skupnosti. Shotter in Weigelt (1992) sta npr. ugotovila, da se pri motivaciji pojavlja spil-over učinek iz predhodno diskriminirane skupine v skupine preostalih zaposlenih. Do podobnih zaključkov je prišlo britansko Ministrstvo za delo, ki je ugotovilo, da politike za zagotavljanje enakih možnosti lahko izboljšajo organizacijsko klimo in posredno tudi odnose s strankami (Dickens 1994:10).

Na koncu pa ne smemo pozabiti še na naslednje: če politike enakih možnosti zmanjšujejo rasno nadlegovanje, se rezultati posameznikovega dela in organizacije izboljšajo: v tem primeru namreč politike enakih možnosti pripomorejo k zmanjšanju stresa, k dviganju samozavesti, k odpravljanju odsotnosti in nepotrebnih odpovedi ter k izboljšanju sodelovanja (Decker, citirano v Perotin in Robinson 2000: 561).

Poslovni razlogi za enakopravnost vodijo k misli, da je zagotavljanje enakih možnosti nekaj več kot etično ali socialno poslanstvo: zagotavljanje enakih možnosti je smiselna poslovna strategija. Kljub temu pa ne smemo zanemariti ugovorov, ki slonijo na prepričanju, da politike za zagotavljanje enakih možnosti negativno vplivajo na uspešnost organizacije. Uresničevanje politike za zagotavljanje enakih možnosti nalaga namreč dodatna kratkoročna finančna in druga bremena. Dickensova (1994:11) je tudi opozorila, da se v ozko zastavljenih analizah stroškovne učinkovitosti prednosti ukrepov za zagotavljanje enakih

možnosti utopijo v morju kratkoročnih stroškov. Britanske organizacije imajo namreč relativno kratkoročne finančne načrte in na kratki rok politike za zagotavljanje enakih možnosti požirajo velika finančna sredstva. Če k temu dodamo, da je stroškovno vrednotenje politik za zagotavljanje enakih možnosti težavno, ker mora upoštevati kakovostne, težje merljive prednosti, je ugovor o smiselnosti tovrstne poslovne strategije povsem na mestu.

Poleg tega se je treba zavedati, da obstajajo ovire, ki onemogočajo organizacijam, da bi izkoristile prednosti politik za zagotavljanje enakih možnosti. Prvič, delodajalci iščejo kadre na različnih trgih delovne sile, in na mnogih izmed teh pomanjkanje kadrov ni problem (Dickens 1994:11). Zaradi tega lahko uresničevanje politik za zagotavljanje enakih možnosti pomeni podjetjem le marginalne, skoraj neznatne izboljšave. Drugič, tudi kjer obstajajo pritiski zaradi manjše ponudbe kadrov na trgu delovne sile, organizacije niso nujno sposobne dojeti, da ti pritiski obstajajo, in nanje odgovoriti. Pomanjkanje kakovostnega načrtovanja na področju upravljanja s človeškimi viri in skromno vlaganje v izobraževanje je namreč v britanskih organizacijah bolj pravilo kot izjema (Dickens 1994: 11).

V skladu s povedanim se poslovni razlogi za enakopravnost od etičnih/socialnih razlogov za zagotavljanje enakih možnosti razlikujejo predvsem v tem, da spodbujajo ukrepanje le na področjih, kjer se politike za zagotavljanje enakih možnosti in poslovne potrebe skladajo. Etični/socialni razlogi pa ukrepanju ne postavljajo takšnih omejitev (Dickens 1994). Poslovni razlogi za enakopravnost, ki temeljijo na politikah za zagotavljanje enakih možnosti torej spodbujajo "enako ravnanje", ki je osredotočeno na posameznika. Dickensova (1994) pa ugotavlja, da to ni dovolj. Potreben je pristop "enakih rezultatov", ki se osredotoča na socialne skupine - z drugimi besedami, treba je opraviti preskok od politik za zagotavljanje enakih možnosti do upravljanja z različnostjo.

OD POLITIK ZA ZAGOTAVLJANJE ENAKIH MOŽNOSTI, SKOZI UPRAVLJANJE Z RAZLIČNOSTJO, DO POZITIVNE DISKRIMINACIJE ... DO KAM?

Korak naprej od politik za zagotavljanje enakih možnosti, ki se zavzemajo za to, da bi posameznikova etnična pripadnost ne bila pomembnejša od barve njegovih oči pri sprejemanju odločitev v organizaciji, je ideja o upravljanju z različnostjo, ki spodbuja organizacije k priznavanju razlik med zaposlenimi (Liff 1997:13). Ta pristop omenjene razlike priznava in se nanje odziva. Ne zanemarija jih se ne pretvarja, da ne obstajajo (Liff 1997: 13). Pri etničnih manjšinah takšen pristop temelji na vrednotenju družbeno pogojenih razlik (Liff 1997: 14). Vključuje ukrepe, kot so npr. upoštevanje različnih prehrabnih navad in praznikov ali izobraževanje in urjenje zaposlenih iz manj številnih družbenih skupin z namenom lažjega razumevanja organizacijskih procesov (Copeland 1988a).

Poslovni razlogi za upravljanje z različnostjo se navezujejo predvsem na prepričanje, da si lahko organizacije oblikujejo konkurenčno prednost z vzpostavitvijo kulture, ki spodbuja priznavanje razlik in ki vrednoti raznolikost (Dickens 1994). Kot je rekel ameriški podpredsednik proizvodnje pri podjetju Procter and Gamble, "raznolikost ponuja veliko bogatejše okolje, omogoča pestrost zornih kotov in večjo produktivnost. In ne smemo zanemariti, da omogoča tudi bolj zabavno in zanimivo delo" (citirano v Copeland 1988: 54). Takšno pojmovanje različnosti je po vsebinski plati zelo blizu kampaniji številnih podjetij, ki so kot poslovna vzroka za dosledno zagotavljanje enakih možnosti poudarila povečanje kreativnosti in miselne fleksibilnosti zaposlenih (Opportunity 2000 1993).

Korak naprej so na področju ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti podjetja opravila z zametki novega pristopa – pozitivno diskriminacijo. Slednja se ne osredotoča le na izkoriščanje raznolikosti, temveč spodbuja razvoj politik za posebno ravnanje s pripadniki manjšinskih skupnosti. Cilj tovrstnega ravnanja bolj kot k "enakopravnosti v ravnanju" stremi k "enakopravnosti v rezultatih" (Dickens 1997).

Največja težava pozitivne diskriminacije je, da podira druge temelje učinkovite organizacije. Spodbuja namreč ukrepe, ki se v poslovnih enotah pogosto zaznavajo kot nepravilni (Liff 1997). Teoretični ugovor tovrstnemu pristopu je njegova vgrajena protislovnost: ni namreč enostavno spodbijati sistema, kjer (in ker) se odločitve opravljajo glede na pripadnost družbenim skupinam (npr. na podlagi rasne ali etnične diskriminacije), ter ga nadomestiti s sistemom, ki prav tako izhaja iz razlik med družbenimi skupinami (dodeljevanje privilegijev zaposlenim, ki pripadajo etničnim manjšinam).

Praktičen vidik nepravilnosti, ki jo povzroča pozitivna diskriminacija, ponuja Salaman (1986): slednji je namreč pri londonskih gasilcih preučil odzive na ukrepe za zagotavljanje enakih možnosti, katerih neposreden učinek je bilo povečanje števila žensk in pripadnikov etničnih manjšin med uslužbenci. Tipični gasilci – belopolti moški srednjih let – nikakor niso mogli sprejeti, da je bila izbira kadrov pred uvedbo ukrepov diskriminatorna. Bili so prepričani, da je organizacija znižala standarde zaposlovanja, da so se v njej lahko zaposlili tudi slabše kvalificirani in manj primerni kandidati. Ta primer dokazuje, da uslužbenci, ki ne pripadajo etničnim manjšinam, lahko ukrepe pozitivne diskriminacije čutijo kot diskriminacijo zoper njih (Liff 1997). Ker je percepcija poštenosti v podjetjih ključnega pomena za sodelovanje zaposlenih, njihovo predanost podjetju in delu in s tem za uspešnost organizacije, je vprašanje uporabe ukrepov pozitivne diskriminacije v podjetjih še toliko bolj kočljivo. Ker se poštenost najenostavneje presoja tako, da se posameznika primerja z nekim vnaprej določenim standardom (Liff 1997), bi potrebni po poštenosti v podjetju boljše ustregel individualni pristop k zagotavljanju enakih možnosti.

Pozivi k prehodu od kolektivnih do individualnih razlik kot osnovi za zagotavljanje enakopravnosti postajajo vse bolj odmevni, ker omogočajo opuščanje stereotipov, zaznavanje razlik znotraj družbenih skupin in premagovanje nezadovoljstva, ki nastaja zaradi percepcije uslužbencev, da politike koristijo le drugim (Liff 1997: 20). Poleg tega zagotavljanje enakopravnosti, ki temelji na individualnih razlikah, spodbuja izobraževanje, urjenje, razporeditev dela, ... – skratka spodbuja uvedbo ukrepov, ki so potrebni, da se vsak posameznik v organizaciji počuti dobrodošlega in da lahko dela po svojih najboljših močeh (Liff 1997: 20). Ker so Patterson et al. (1997) ugotovili, da ima pozitiven odnos zaposlenih do dela pomemben učinek na poslovne rezultate organizacije, je individualni pristop za spodbujanje enakopravnosti verjetno naslednji korak na poti k zagotavljanju enakih možnosti. To seveda postavlja nov val zaskrbljujočih vprašanj. Opozorila bi le na eno: če zanemarjanje razlik med skupinami omogoča enostavnejšo prilagoditev pripadnikov manjšinskih etničnih skupnosti obstoječim vedenjskim vzorcem v organizaciji, ali ne bi bilo priznanje razlik med skupinami edino, kar bi tem posameznikom omogočilo, da bodo v organizacijo sprejeti pod lastnimi pogoji (Liff 1997)?

Če povzamemo ta kratek pregled ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti in sodelovanje zaposlenih, ugotovimo, da obstajajo številni tehtni poslovni razlogi za uvedbo obeh nizov ukrepov.

V ČEM STA SI SODELOVANJE ZAPOSLENIH IN ZAGOTAVLJANJE ENAKIH MOŽNOSTI SORODNA?

Sodelovanje zaposlenih in zagotavljanje enakih možnosti sta si v marsičem sorodna. Prvič, sodelovanje zaposlenih spodbuja industrijsko demokracijo, ki je zaradi ostrega upada članstva sindikatov in zmanjšanja njihove prisotnosti v poslovnih enotah v prejšnjem desetletju postala zelo krhka. Podobno zaslugo si lastijo tudi politike za zagotavljanje enakih možnosti, ki znatno prispevajo k demokratizaciji organizacij, saj preprečujejo diskriminacijo in/ali slabijo njen domet med uslužbenci in kandidati za delovna mesta. Oba niza ukrepov povzročata nezanemarljive premike pri pravicah in dolžnostih uslužbencev. Ukrepi za spodbujanje sodelovanja zaposlenih omogočajo udeležbo zaposlenih (ki bi bili sicer izključeni) pri procesih odločanja ter zahtevajo večje vloške zaposlenih v svoje delo. Ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti s preprečevanjem etnične diskriminacije omogočajo doseganje istih ciljev.

V tem primeru lahko na koristi, ki jih prinaša zagotavljanje enakih možnosti, gledamo z družbenega zornega kota: družba kot celota bo sposobna uporabiti svoj človeški kapital učinkoviteje, če bo onemogočala pojav diskriminacije glede na etnično pripadnost, spol in delovni položaj. Tovrstna diskriminacija bi namreč zakrivala človeški potencial. Ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti torej

izboljšujejo učinkovito alokacijo delovne sile v družbi. Zdi se, da bo v naslednjem desetletju ta "korist" postala vse bolj pomembna tudi za podjetja. Kot so opozorili Theil et al. (2002: 38) si "na kontinentu (Evropi), ki se spopada s pomanjkanjem delovne sile, podjetja ne bodo mogla privoščiti, da prezrejo talentirane pripadnike etničnih manjšin."

Drugič, ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti si s shemami sodelovanja zaposlenih delijo tudi cilj, da spodbujajo in priznavajo vloške vseh skupin zaposlenih (Perotin in Robinson 2000: 557). Omenjena niza ukrepov imata lahko podobne učinke in se medsebojno krepi. Sanchez in Brock (1996) sta npr. raziskala, kako zaznavanje diskriminacije vpliva na delovne rezultate zaposlenih. Rezultati njune študije kažejo, da zaposleni različna ravnanja svojih nadrejenih z ljudmi pripisujejo svoji etnični pripadnosti. Zaznavanje diskriminacije namreč povzroča situacije, ki so povezane z nezaželenimi vedenji zaposlenih, kot npr. odpovedi (Hom et al. 2000) ali maščevanje organizaciji. Zato Sanchez in Brock (1996: 714) opozarjata, da morajo biti odločitve managementa in predvsem način sporočanja odločitev zaposlenim skrbno pretehtane. Čeprav sodelovanje zaposlenih pri procesih odločanja in v odborih za skupno posvetovanje ni edini način za izboljšanje tovrstne komunikacije, pa je prav gotovo dober začetek.

Maznevski (1994) nadalje opozarja na etnične razlike kot oviro za učinkovitost. Če to drži, se te ovire lahko zmanjša s sodelovanjem zaposlenih na področju izboljšanja komunikacije in odnosov v podjetju ter z odpravljanjem stereotipov. Poleg tega lahko ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti izboljšajo učinkovitost shem za sodelovanje zaposlenih, saj povečujejo verjetnost, da bodo vsi zaposleni vključeni v prej omenjene sheme (Perotin in Robinson 2000: 562).

V skladu s tem Perotin in Robinson (2000: 558) opozarjata, da politike, ki odpravljajo diskriminacijo, povečujejo produktivnost organizacije in učinkovitost shem za sodelovanje zaposlenih, ker zmanjšujejo verjetnost, da bi pri procesih odločanja polno sodelovala le manjša skupina zaposlenih. Z druge strani pa sheme za sodelovanje lahko pomagajo pri zasnovi ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti, saj omogočajo boljše ujemanje med le-temi in dejanskimi potrebami zaposlenih. Poleg tega sheme za sodelovanje uslužbencev odstranjujejo vsaj nekatere izmed dejavnikov, ki olajšujejo nadlegovanje v poslovnih enotah z avtoritarnim stilom vodenja (Perotin in Robinson 2000: 558). To potrjujeta tudi Chappel in Di Martino (1998), ki opozarjata, da so poslovne enote z visoko ravni-jo sodelovanja zaposlenih uspešnejše pri odpravljanju nasilja v organizacijah in da sheme za sodelovanje zaposlenih krepijo ukrepe proti rasni diskriminaciji. V tej razpravi bomo poskušali stopiti korak dlje in ugotoviti:

H1: Ali je manj verjetno, da imajo poslovne enote, ki so v 12 mesecih pred raziskavo doživele pritožbe zaradi rasnega nadlegovanja, odbore za skupno

posvetovanje, namenjene proizvodnim vprašanjem, načrtovanju prihodnosti ali delovnim praksam, kot poslovne enote, ki pritožb niso doživele.

H2: Ali je manj verjetno, da imajo poslovne enote, ki so v 12 mesecih pred raziskavo doživele pritožbe zaradi diskriminacije, odbore za skupno posvetovanje, namenjene proizvodnim vprašanjem, načrtovanju prihodnosti ali delovnim praksam, kot poslovne enote, ki pritožb niso doživele.

H3: Ali je manj verjetno, da imajo poslovne enote, ki so v 12 mesecih pred raziskavo doživele tožbo zaradi rasne diskriminacije, odbore za skupno posvetovanje, namenjene proizvodnim vprašanjem, načrtovanju prihodnosti ali delovnim praksam, kot poslovne enote, ki tožbe niso doživele.

V skladu z zgoraj omenjenimi dokazi sta Milgrom in Roberts (1992) zaključila, da je treba ukrepe za zagotavljanje enakih možnosti in sheme za sodelovanje obravnavati kot komplementarna niza ukrepov, saj se učinek enega poveča s prisotnostjo drugega. Perotin in Robinson (2000) sta nadalje ugotovila, da pozitivna zveza med ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti in produktivnostjo postaja tem močnejša, čim večji je delež žensk in pripadnikov etničnih manjšin med zaposlenimi. Zato sklepata, da se podjetja, ki imajo večji delež žensk in pripadnikov etničnih manjšin, pogosteje okoristijo z uvajanjem ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti, kot podjetja z manjšim deležem tovrstnih uslužbencev. Zato bom preverila:

H4: Ali je bolj verjetno, da imajo odbore za skupno posvetovanje, namenjene proizvodnim vprašanjem, načrtovanju prihodnosti ali delovnim praksam (tiste) poslovne enote z večjim deležem pripadnikov etničnim manjšinam, kot pa poslovne enote z manjšim deležem tovrstnih uslužbencev.

H5: Ali bodo intervjuvanci, ki pripadajo etničnim manjšinam, poročali o višjih ravneh sodelovanja v spremembah pri delovnih praksah, o pogostejših posvetovanjih glede načrtov za prihodnost, o boljših možnostih za izražanje mnenj o predlaganih spremembah in o večji odzivnosti managerjev na predloge kot intervjuvanci, ki jim ne pripadajo.

Perotin in Robinson (2000) nazadnje ugotavljata, da vodi soobstoj shem za sodelovanje zaposlenih in ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti v višjo produktivnost v primerjavi z ločenima učinkoma vsake izmed njiju. Zaradi lahko podjetja, ki izvajajo ukrepe za zagotavljanje enakih možnosti in ciljajo k čim višji produktivnosti, izboljšajo produktivnost svoje poslovne enote z uvajanjem oblik sodelovanja zaposlenih. S takšno potezo podjetja ne bi imela le koristi, ki izhajajo iz sodelovanja zaposlenih, temveč tudi koristi hkratnega obstoja shem za zagotavljanje enakih možnosti in shem za sodelovanje zaposlenih. Zato bom preverila:

H6: Ali je bolj verjetno, da imajo poslovne enote z odbori za skupno posvetovanje, namenjene zagotavljanju enakih možnosti, tudi odbore za skupno posvetovanje, namenjene proizvodnim uprašanjem, načrtovanju prihodnosti ali delovnim praksam, kot poslovne enote, ki jih nimajo.

H7: Ali je bolj verjetno, da imajo poslovne enote, ki imajo pri zaposlovanju posebne postopke za spodbujanje prijav kandidatov iz etničnih skupin, tudi odbore za skupno posvetovanje, namenjene proizvodnim uprašanjem, načrtovanju prihodnosti ali delovnim praksam, kot poslovne enote, ki jih nimajo.

H8: Ali je bolj verjetno, da imajo poslovne enote s politiko za spodbujanje enakega ravnanja z vsemi zaposlenimi, tudi odbore za skupno posvetovanje, namenjene proizvodnim uprašanjem, načrtovanju prihodnosti ali delovnim praksam, kot poslovne enote, ki jih nimajo.

METODOLOGIJA

VZOREC IN VIR PODATKOV

Podatki, s katerimi sem preverjala zgoraj postavljene hipoteze, so rezultat raziskave Workplace Employee Relations Survey 1998,⁵ ki vključuje 2191 poslovnih enot v Združenem Kraljestvu. WERS 98 vključuje individualni intervju na podlagi strukturiranega vprašalnika (*Management Questionnaire*) z managerjem, ki je bil v času izvajanja raziskave v poslovni enoti najvišje rangiran med odgovornimi za odnose z uslužbenci. Poleg tega vključuje WERS tudi odgovore 25 zaposlenih (ali manj, če je bilo v poslovni enoti manj kot 25 zaposlenih) iz vsake poslovne enote, in sicer na vprašalnik, ki so ga naključno izbrani zaposleni sami izpolnili (The 1998 WERS 2000: 497). Poslovne enote, ki so izpolnjevale vnaprej določene pogoje o velikosti in panožni pripadnosti, so bile iz britanskega Medministrskega Poslovnega Registra za leto 1997 izbrane naključno.

NAČRT ANALIZE:

Čeprav je raziskava temeljila na širokem predhodnem preučevanju podatkov, bom v tem gradivu predstavila le rezultate dveh regresij: prva bo temeljila na podatkih iz Vprašalnika zaposlenih (Regresija VZ),⁶ druga pa na podatkih iz Vprašalnika za management (Regresija VM).⁷ V analizi so med kontrolnimi spremenljivkami spol, prisotnost sindikatov, polni/skrajšani delovni čas,

* * *

⁵ V nadaljevanju WERS 98.

⁶ V nadaljevanju Regresija VZ.

⁷ V nadaljevanju Regresija VM.

panoga, lastništvo organizacije, velikost organizacije in poslovnih enot (za regresijo VM) ter poklic in višina dohodka (v regresiji VZ). V skladu s potrebami sem združila oba zbira podatkov, kot je to pojasnjeno v Forth in Kirby (2000).

REZULTATI

Regresija VZ kaže, da obstaja relativno šibka vzročna zveza med etnično pripadnostjo zaposlenega in spremembami delovnih praks pri 99-odstotnem intervalu zaupanja.⁸ Z istim intervalom zaupanja obstaja tudi šibka vzročna zveza med etnično pripadnostjo zaposlenega in pripravljenostjo/sposobnostjo managementa, da se odziva na predloge uslužbencev. Vendar statistična analiza kaže, da takšna zveza ne obstaja med etnično pripadnostjo odgovarjajočega in spremenljivkama, ki opredeljujeta sodelovanje zaposlenih pri posvetovanju o načrtih za prihodnost in možnost uslužbencev, da o napovedanih spremembah izrazijo svoje mnenje. Zato lahko H5 le delno potrdimo.

Regresija VM kaže, da obstaja pri 99-odstotnem intervalu zaupanja pozitivna vzročna zveza med obstojem odborov za skupno posvetovanje, ki so namenjeni zagotavljanju enakih možnosti in obstojem odborov za skupno posvetovanje, ki so namenjeni proizvodnim vprašanjem, načrtovanju prihodnosti ali delovnim praksam. Zato je bila H6 v celoti potrjena. Manjši koeficient pri 95-odstotnem intervalu zaupanja opisuje pozitiven učinek obstoja politik, ki spodbujajo enako ravnanje z vsemi uslužbenci, na odbore za skupno posvetovanje, ki so namenjeni proizvodnim vprašanjem in delovnim praksam. Temu navkljub nam ni uspelo zavrniti nične hipoteze pri vplivu omenjenih politik na tretjo spremenljivko o sodelovanju zaposlenih (odbori, namenjeni načrtovanju za prihodnost). Iz tega razloga je bila H8 le delno potrjena, v celoti pa lahko ovržemo H7.

Precej presenetljiv je negativni odnos med odbori za načrtovanje prihodnosti in etničnostjo. Čim višji je delež zaposlenih, ki v poslovni enoti pripadajo etničnim manjšinam, tem bolj verjetno je, da poslovne enote nimajo odborov za načrtovanje prihodnosti. Ta rezultat je precej presenetljiv, še zlasti, ker kontrolna spremenljivka prisotnost sindikatov kaže podobno sliko: obstaja negativen odnos z visokim intervalom zaupanja med prisotnostjo sindikatov in odbori za načrtovanje prihodnosti. To napeljuje na domnevo, da so sindikati in odbori dve obliki sodelovanja zaposlenih, ki se raje medsebojno izključujeta kot dopolnjujeta. Zato H4 ni bila potrjena.

Treba je še omeniti, da imajo pritožbe šibek negativni vpliv z visokim intervalom zaupanja na odbore, namenjene proizvodnim vprašanjem: obstaja večja

⁸ glej tabelo 1 v prilogi.

verjetnost, da poslovne enote, ki so bile tarča pritožb, nimajo odborov, namenjenih proizvodnim vprašanjem, v primerjavi s tistimi poslovnimi enotami, ki niso bile tarča pritožb. Podobne rezultate smo našli za zvezo med pritožbami o rasni, spolni ali drugačni obliki diskriminacije in odbori za delovne prakse. Kljub temu se zdi, da obstaja pri 95-odstotnem intervalu zaupanja pozitiven odnos med pritožbami in odbori, namenjenimi proizvodnim vprašanjem. To napeljuje na domnevo, da imajo poslovne enote, ki so bile tarča tovrstnih pritožb v dvanajstih mesecih pred izvedbo raziskave, z večjo verjetnostjo odbore, namenjene proizvodnim vprašanjem. Podobni rezultati so se pojavili za zvezo med odbori, ki so namenjeni proizvodnim vprašanjem in tožbami na sodišču. Zato H1 ni bila potrjena, medtem ko sta bili H2 in H3 le delno potrjeni.

OMEJITVE ŠTUDIJE IN RAZPRAVA

Ključna omejitev predstavljene študije izvira iz dejstva, da WERS raziskava ni bila namenjena izrecnemu obravnavanju vprašanja etnične in rasne diskriminacije, ki so tu osrednji predmet zanimanja. Od tu izvira že pojmovna zmeda, ki je pripeljala do enačenja etnične in rasne pripadnosti. Poleg tega postavlja to dejstvo nezanimljivo omejitev pri izbiri spremenljivk: čeprav je njihova vsebinska primernost nesporna, je njihova metodološka ustreznost lahko predmet dolge in mučne razprave.

Nadalje predstavlja pomembno omejitev te raziskave dejstvo, da se v njej pripadniki etničnih manjšin obravnavajo kot homogena skupina, čeprav sta Riordan in Shore (1997) predstavila zanesljive dokaze, da to ne drži. To je seveda tudi ključna omejitev predstavljenih teoretičnih pristopov, ki temeljijo na zagotavljanju enakih možnosti ali pozitivni diskriminaciji na podlagi pripadnosti družbenim skupinam. To pa vodi k zanemarjanju uslužbencev, ki se ne ujemajo z modelom stereotipnih pripadnikov etničnih manjšin.

Po tem kratkem pregledu ključnih pomanjkljivosti raziskave bi rada opozorila še na nekaj pomislekov, da raziskavo umestimo v primeren kontekst.

Prvič, debata o "poslovnih koristih, ki izvirajo iz raznolikosti", je veliko bolj aktualna v ZDA kot v Združenem kraljestvu (Dickens 1994: 9). Medtem ko v Združenem kraljestvu poudarjajo predvsem programe za zagotavljanje enakopravnosti med spoloma, se v ZDA strokovnjaki bolj osredotočajo na vrednotenje etnične in kulturne različnosti. Vzrok tega je morda etnično bolj pestra struktura prebivalstva v ZDA, prav gotovo pa so na to vplivali tudi kulturni dejavniki in drugačen pristop do narodne identitete, ki ni tako globoko zasidrana v etničnih ali rasnih značilnostih posameznika. Ne glede na pravi vzrok se zdi, da so bile v ZDA poslovne koristi, ki izvirajo iz multikulturalnosti, upoštevajoč ameriški kontekst

kulturne ali etnične raznolikosti, glavni vzvod za uveljavljanje pozitivne diskriminacije (Dickens 1994: 9); po drugi strani pa se ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti v Združenem kraljestvu osredotočajo predvsem na vprašanja razlik med spoloma, kjer je sklicevanje na multikulturnost popolnoma neprimerno. Zaradi tega morda Združeno kraljestvo ni najbolj primeren ali naklonjen kontekst za tovrstne raziskave, ker zavira identifikacijo pomembnih vzročnih zvez med ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti in shemami za sodelovanje zaposlenih. V Združenem kraljestvu namreč predstavljajo etnične ali rasne manjšine le 6 odstotkov prebivalstva in le 4, 1 odstotka delovne sile. Povsem mogoče je, da je prisotnost pripadnikov etničnih manjšin tako majhna, da podjetja ne jemljejo resno koristi politik za zagotavljanje enakih možnosti, upravljanja z različnostjo ali pozitivne diskriminacije.

Drugič, poslovni razlogi za zagotavljanje različnosti so kljub svoji vsebinski tehtnosti odvisni od konteksta, v katerem se sprejemajo odločitve. Nobenega zagotovila torej ni, da se bodo vsi delodajalci v vseh primerih odzvali nanje (Dickens 1994: 5-6). Omejenost ukrepov za enake možnosti v Združenem kraljestvu se nadalje kaže tudi v tem, da vodijo v selektivno ukrepanje, pripravljeno po meri vsake posamezne organizacije na podlagi tega, kako organizacija razume svoje interese (Dickens 1994: 6). Vprašanje pa je, ali so pobude za zagotavljanje enakih možnosti, ki jih organizacija prepoznava kot ukrepe, ki so v njenem interesu, hkrati tudi tisti ukrepi, ki najbolj pozitivno učinkujejo na sodelovanje zaposlenih. In če ni tako, ali je mogoče, da britanske organizacije ne podvzemajo tistih ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti, ki bi imeli precejšen vpliv na sodelovanje zaposlenih? Tudi ob tem razmišljanju naletimo torej na isti sporni kamen: ali so podjetja v Združenem kraljestvu primeren vzorec za reševanje te dileme?

Millward et al. (2000) so pozornost preusmerili na "drugo plat" te razprave: britanske poslovne enote v preteklem desetletju niso bistveno napredovale pri uvajanju sodelovanja zaposlenih in te ugotovitve avtorjev so bile še posebno trdne v primeru poslovnih enot, ki jih zaznamuje odsotnost sindikatov. Rezultat tega je omejen vpliv uslužbencev v procesih odločanja. Če torej ena omejitev pridobljenih rezultatov izvira iz selektivne aplikacije ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti, druga verjetno izvira iz nizke dojemljivosti britanskih poslovnih enot za sodelovanje zaposlenih. Millward et al. (2000) iščejo vzroke za to v kulturi, običajih ali pomembnosti, ki jo v anglosaškem svetu pripisujejo predpravi vodi njih kadrov pri sprejemanju odločitev.

Za konec bi se zaustavila le še pri eni domnevi: če tabelo št. 2 pregledamo navpično in se ne osredotočamo na skupine pobud za zagotavljanje enakih možnosti, temveč pozornost preusmerimo na posamezne odbore, lahko ugotovimo, da v rezultatih regresije med njimi obstaja nezanemarljiva razlika. Postavlja se

nam torej spet novo vprašanje: ali je mogoče, da imajo ukrepi za zagotavljanje enakih možnosti pozitivni učinek le na določene oblike sodelovanja zaposlenih, natančneje na tiste, ki so tesno povezane z vsakdanjim delom uslužbencev?

Rezultati analize nam ne omogočajo, da bi na vprašanje odgovorili pritrdilno. Kljub temu pa lahko zaključimo, da nimajo vse oblike ukrepov za zagotavljanje enakih možnosti isti učinek na sodelovanje zaposlenih. Pričujoča raziskava kljub omejitvam zaradi majhnega vzorca nakazuje, da poskusi uporabe pozitivne diskriminacije niso dosegli nobenega vidnega učinka na sodelovanje zaposlenih in da etnična sestava delovne sile nima posebnega vpliva na sodelovanje zaposlenih.

BIBLIOGRAFIJA

- Ben-Ner, A. and Jones, D. C. (1995) »Employee participation, ownership and productivity«. *Industrial Relations*, 34: 532-54.
- Bies, R.J. and Moag, J.S. (1986) 'Interactional justice: communication criteria of fairness', *Research on Negotiation in Organizations*, Vol 1, pp. 43-45.
- Blau, F.A., Ferber, M.A., Winkler, A.E. (1998) *The Economics of Women, Men and Work*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Chappel D. and Di Martino V. (1998) *Violence at Work*. Geneva: ILO.
- Copeland, L. (1988) Making the Most of Cultural Difference at the Workplace, *Personnel*, vol. 65 (6).
- Copeland, L. (1988a) Valuing diversity, part 2: pioneers and champions of change. *Personnel*, July, pp.44-49.
- Dickens, L. (1994) The Business case for women's equality: Is the carrot better than the stick? *Employee Relations*, vol. 16 (8) pp. 5-18
- Dickens, L. (1997) Gender, race and employment equality in Britain: inadequate strategies and the role of industrial actors. *Industrial Relations Journal* Vol.28(4). Oxford: Blackwell.
- Fernie, S. and Metcalf, D. (1995) Participation, contingent pay, representation and workplace performance. Evidence from Great Britain. *British Journal of Industrial Relations*, 33(3), pp. 379-415.
- Forth J. and Kirby, S. (2000) *Guide to the analysis of the workplace employee relations survey 1998*. In: National Institute of Economic and Social Research, WERS publications (<http://www.niesr.ac.uk/niesr/wers98>, 23. July 2002).
- Gollan, P.J. (2000), Human Resources, Capabilities and Sustainability, In Dunphy, D., Benveniste, J., Griffiths, A., and Sutton, P. (eds), *Sustainability: The corporate challenge of the 21st Century*, Allen and Unwin, Sidney.
- Hodges-Aeberhard, J. and Raskin, C. (eds.) (1997) *Affirmative Action in the Employment of Ethnic Minorities and Persons with Disabilities*. Geneva: ILO.
- Lazear, E. P. (1995) *Personnel economics*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Liff, S. (1997) Two routes to managing diversity: individual differences or social groups characteristics. *Employee Relations*, Vol. 19 No.1, pp. 11-26.
- Maznevski, M.L. (1994) Understanding Our Differences: Performance in Decision-

- Making Groups with Diverse Members. *Human Relations*, Vol. 47 (5), pp.531-549.
- Milgrom, P. and Roberts, J. (1992). *Economics, Organization and Management* Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Millward, N., Bryson, A., and Forth, J., (2000) *All Change at Work?* Routhledge, London.
- Opportunity 2000*, Information Pack, Business in the Community, London 1993.
- Patterson, M., West, M., Lawthorn, R., and Nickell, S. (1997) Impact of People Management Practices on Business Performance. *People Management*, No. 22. Institute of Personnel and Development, London.
- Perotin, V. and Robinson, A. (2000) *British Journal of Industrial Relations*. 38(4) 557-583.
- Riordan, C.M., & Shore, L.M. (1997) Demographic diversity and employee attitudes: An empirical examination of relational demography within work units. *Journal of Applied Psychology*, Vol 82, No 3, 342-358.
- Salaman, G. (1986) *Working*. Tavistock: London.
- Sanchez, J.I. and Brock, P. (1996) Outcomes of perceived discrimination among Hispanic employees: is diversity management a luxury or a necessity? *Academy of Management Journal*, Vol.39, No. 3.
- Shotter, A. And Weigelt, K. (1992) Asymmetric Tournaments, equal opportunity laws and affirmative action: some experimental results.« *Quarterly Journal of Economics*, 107: 511-39.
- The 1998 Workplace Employee Relations Survey (2000). *British Journal of Industrial Relations*, 38:4.
- Theil, S., Marais S., Pepper T., Wiederkind, H., Nadeau B., Daly E. (2002) Race in the Boardroom. *Newsweek – The International Newsmagazine*, February 18, 2002.
- Wright, P., Ferris, S.P., Hiller, J.S. and Kroll, M. (1995) Competitiveness through Management of Diversity: effects on stock price valuation. *Academy of Management Journal*, Vol.38, No.1, pp. 272-284.

PRILOGA 1

Tabela 1: Regresija VZ⁹

	<i>Spremembe pri delovnih praksah</i>	<i>Posvetovanje o načrtih za prihodnost</i>	<i>Možnost dajanja pripomb, nasvetov</i>	<i>Odzivanje na predloge</i>
Belci/ ne-belci	0,17***			0,013*
Zaposlitev	0,150***	0,196***	0,087***	0,097***
Dohodek	-0,133***	-0,178***		
Odstotek žensk v poslovni enoti	-0,105***	-0,047***	-0,131***	-0,141***
Starost poslovne enote			-0,016**	-0,015**
Panoga		-0,025***	-0,033***	
Velikost organizacije	-0,023***		-0,036***	-0,016**
Velikost poslovne enote	0,026 ***	0,049***	0,049***	0,045***
Zasebna/javna organizacija		-0,027***		0,048***
Prisotnost sindikatov/odsotnost sindikatov	0,022***			-0,032***
Skrajšani delovni čas, polni delovni čas		-0,085***	-0,033***	-0,045***

* pri 99 % intervalu zaupanja

** pri 95 % intervalu zaupanja

*** pri 90 % intervalu zaupanja

* * *

⁹ Ta tabela prikazuje rezultate regresije na podlagi podatkov iz vprašalnika za zaposlene. Številke predstavljajo standardiziran Beta koeficient.

Tabela 2: Regresija VM¹⁰

	<i>Odbori za proizvodna vprašanja</i>	<i>Odbori za načrtovanje prihodnosti</i>	<i>Odbori za delovne prakse</i>
Posebni postopki			
Odbori za zagotavljanje enakih možnosti	0,445***	0,547***	0,551***
Politike za enako ravnanje z zaposlenimi	0,014**		0,012**
% ne-belopoltih uslužbencev		-0,011**	
Pritožbe zaradi nadlegovanja	-0,029***		
Pritožbe zaradi diskriminacije	0,012**		-0,014***
Tožbe	0,037***		
% žensk v poslovni enoti	-0,038***		-0,020***
Starost poslovne enote	0,013**	0,025***	-0,013***
Panoga	-0,043***	-0,031***	-0,052***
Velikost organizacije			0,032***
Velikost poslovne enote	0,074***	0,157***	0,145***
Zasebna/javna organizacija	-0,148***	-0,036***	-0,035***
Prisotnost/odsotnost sindikatov		-0,033***	
% uslužbencev na skrajšanem delovnem času	0,060***	0,015**	-0,049***

* pri 99 % intervalu zaupanja

** pri 95 % intervalu zaupanja

*** pri 90 % intervalu zaupanja

* * *

¹⁰ Ta tabela prikazuje rezultate regresije na podlagi podatkov iz vprašalnika za management. Številke predstavljajo standardiziran Beta koeficient.

NEKAJ MISLI O POLITIKI INTEGRACIJE ROMSKE SKUPNOSTI V SLOVENIJI¹

SOME THOUGHTS ON THE POLICY OF INTEGRATION OF THE ROMA COMMUNITY IN SLOVENIA

The article is a short and fragmentary presentation of the Roma living in Slovenia, of the problems concerning their ethnic affiliation, and above all of their life and status. The focus is on the definition - of starting-points and aims - of the policy of integration of Roma and Roma community in Slovenia, which is to assure their integration into an open and democratic multiethnic society, that - arising from the principles of multiculturalism and interculturalism - recognizes diversity and enables all specific communities to find their equal status and space. Apart from wishing to prevent discrimination, social exclusiveness and marginalization of minority community and its members, an active policy of this kind strives to prevent assimilation of these communities and their members. The article also includes a proposal of measures and recommendations.

Keywords: Roma community, Slovenia

Prispevek na kratko in v mnogočem fragmentarno predstavlja Rome in romsko skupnost v Sloveniji, probleme njihovega opredeljevanja, zlasti pa še njihovo življenje in položaj. Osrednja pozornost je namenjena opredelitvi - izhodišč in ciljev - politike integracije Romov in romske skupnosti v Sloveniji, ki naj zagotovi njihovo integracijo v odprto in demokratično multietnično družbo. Ta na izhodiščih multikulturalizma in interkulturalizma priznava obstoj različnosti ter hkrati vsem specifičnim skupnostim omogoča, da najdejo svoj enakopraven položaj in prostor. Poleg tega, da želi preprečiti diskriminacijo, socialno izolacijo in marginalizacijo manjšinskih skupnosti in njihovih pripadnikov, želi takšna aktivna politika preprečiti tudi asimilacijo teh skupnosti in njihovih pripadnikov. Prispevek vključuje tudi predlog ukrepov in priporočil.

Ključne besede: romska skupnost, Slovenija

UVOD

V tem prispevku bomo poskusili osvetliti sedanje stanje, zlasti pa opredeliti širši okvir za oblikovanje koherentne politike integracije romske skupnosti v Sloveniji. Poskusili bomo oceniti dosedanje politiko in ukrepe, česar pa ne bomo mogli storiti brez tega, da bi poskusili opredeliti samo romsko skupnost oz. romske skupnosti v Sloveniji in njen/njihov status. Eno od pomembnih vprašanj pri tem je vprašanje njihove (kolektivne) identitete, saj se tako (po)kaže, da je pri opredeljevanju – tako pri samoopredeljevanju kot pri opredeljevanju s strani "drugih" – specifičnih skupnosti pomemben dejavnik obstoj in razumevanje njihovih kolektivnih identitet. Ker se s splošnimi vprašanji, povezanimi s tematiko kolektivnih identitet ukvarjamo v prvem delu prispevka "Iskanje novih evropskih identitet: Uganka globalnih identitet (1. del: Ali obstaja evropska identiteta?)", ki je bil objavljen v prejšnji številki revije, se z njimi v tem prispevku ne bomo ukvarjali. Vseeno pa kaže poudariti, da so tudi odgovori na ta vprašanja pomembno izhodišče za ocenjevanje politik, programov in ukrepov za družbeno integracijo Romov ter njihovih konkretnih rezultatov. Za celovite odgovore na vprašanja o njihovi kolektivni identiteti, tudi o njenem preobražanju in spreminjanju, ter o celi vrsti drugih tem, povezanih z življenjem in s položajem Romov, pa bomo potrebovali ustrezne podlage. Te podlage lahko zagotavlja le sistematično, dolgoročno in usklajeno terensko interdisciplinarno raziskovanje, ki pa ga v Sloveniji nikakor ne moremo vzpostaviti in zagotoviti.

V tem prispevku se bomo zato zadovoljili z okvirno delovno opredelitvijo romske skupnosti, iz katere sta po našem mnenju izhajala tudi ustavo- in zakonodajalec, ko sta normativno urejala romsko problematiko. To opredelitev bomo poskusili aktualizirati in problematizirati, zlasti pa ob tem nakazati odprta vprašanja. Sama opredelitev romske skupnosti oz. romskih skupnosti v Sloveniji je sicer izjemno pomembna tudi zato, da bo mogoče natančneje določiti krog naslovnikov, z natančnejšo opredelitvijo (konkretno) ciljne populacije pa je mogoče tudi bolj natančno in uspešno načrtovati politiko. S tega izhodišča je treba oceniti tudi sedanjo politiko integracije romske skupnosti v Sloveniji, ki se je izoblikovala v prejšnjem desetletju in jo uokvirja vladni program iz leta 1995,² ter si zastaviti vprašanje, kako to politiko in njene ukrepe razvijati naprej.

* * *

¹ Prispevek je pripravljen na podlagi rezultatov raziskovalne naloge, ki jo je naročilo in financiralo Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve (2001-2002), z naslovom »Politika integracije romske skupnosti v Sloveniji: Preprečevanje socialne izključenosti Romov.«

² Programi ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji, Vlada Republike Slovenije, 30. november 1995.

V tem kontekstu postavljamo tudi svojo **osrednjo hipotezo**, ki je hkrati opredelitev izhodišč in ciljev politike integracije Romov in romske skupnosti v Sloveniji:

Izhodišče in cilj politike integracije Romov in romske skupnosti v Sloveniji, ki izhaja iz koncepta multikulturalizma in/ali interkulturalizma,³ je njihova integracija v odprto in demokratično multietnično družbo, ki ne zanika obstoja različnosti, ampak ga priznava in vsem specifičnim skupnostim omogoča, da najdejo svoj enakopraven položaj in prostor. Namen takšne politike integracije ni le preprečevanje diskriminacije, socialne izolacije in marginalizacije posameznih (manjšinskih) skupnosti in njihovih pripadnikov, ampak želi takšna aktivna politika tudi preprečiti pritiske na asimilacijo takšnih skupnosti in njihovih pripadnikov. V okviru takšne politike je treba – ob upoštevanju najvišjih standardov človekovih pravic in tudi varstva manjšin – zagotavljati tudi potreben prostor in mehanizme za preprečevanje, upravljanje in razreševanje morebitnih konfliktov.

Ob tako zastavljenem konceptu politike pa bo morala uradna politika odgovoriti tudi na naslednje pomembno vprašanje: Kako Rome (pa mogoče tudi še pripadnike kakšnih drugih marginalnih skupnosti) prostovoljno in na podlagi njihovih lastnih interesov vključiti v družbene in ekonomske tokove ter jim tako omogočiti pogoje za enakopravno integracijo – na vseh ravneh (od mikro ravni, do lokalne samouprave, regije in države) in na vseh področjih?

Čeprav tega koncepta integracijske politike – tako celovito postavljenega, artikuliranega in razdelanega – nismo našli neposredno zapisanega v proučevanih dokumentih in gradivih, pa iz celotnega pregleda in iz analize predstavljenih stališč lahko sklepamo, da je v Sloveniji vsaj v ključnih usmeritvah pretežno sprejeto. Zato iz tega izhodišča tudi analiziramo politiko integracije romske skupnosti v Sloveniji.

Pri ocenjevanju integracijske politike in zlasti pri ocenjevanju učinkovitosti in uspešnosti posameznih ukrepov se je treba zavedati, da posamezni predlagani integracijski ukrepi lahko v nekaterih primerih učinkujejo predvsem drugače, kot je bilo sprva pričakovano, in lahko se zgodi, da celo povzročajo diskriminacijo marginalnih skupnosti in njihovih pripadnikov. Tako bi bile – kljub drugačni intenci zakonodajalca in oblasti – njihov rezultat lahko celo nove oblike socialne in ekonomske izključenosti Romov, prav tako pa bi se lahko zgodilo, da bi taki ukrepi prispevali k eskalaciji konfliktov med Romi samimi ali med Romi in lokalnim "neromskim" prebivalstvom. Tenzije zaradi posameznih ukrepov poli-

* * *

³ Glej npr. Amy Gutmann (ur.), *Multiculturalism: Examining the Politics of Recognition*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1994.

tike integracije ali načina njihovega izvajanja namreč lahko nastanejo bodisi na lokalni ravni (med romskimi in "večinskimi" skupnostmi), med posameznimi romskimi skupnostmi, pa tudi znotraj posameznih romskih skupnosti. Pri tem je ponovno treba poudariti, da bi bilo za celovito osvetlitev teh vprašanj nujno vzpostaviti že omenjen dolgoročni raziskovalni projekt, saj se brez tega lahko nanašamo le na posamezne ocene. Dejstvo, da tovrstnih strokovnih in raziskovalnih podlag (še) nimamo, je treba upoštevati tako pri naših ocenah posameznih politik in ukrepov kot tudi pri obravnavanju in sprejemanju priporočil, ki jih ponujamo v tem prispevku.

Ob pripravljanju tega prispevka smo analizirali predvsem obstoječo domačo in tujo strokovno in znanstveno literaturo, predpise, dokumente in gradiva, pomembna osnova za naše delo pa so tudi podatki, ki jih je zbral študentski raziskovalni, izobraževalni in akcijski projekt "Problemi družbene integracije Romov."⁴ Sodelavke pri projektu so opravile tudi vrsto intervjujev z zaposlenimi v lokalnih institucijah (kot so šole, zdravstveni domovi, centri za socialno delo - CSD, zavodi za zaposlovanje, občine, policija, itd.), ki se pri svojem delu srečujejo z Romi in romsko problematiko. Obiskale so tudi posamezna romska naselja (na Dolenjskem in v Prekmurju) ter navezale stike s posameznimi Romi, ki so nam pomagali pri zbiranju informacij in pri razvoju neposrednih komunikacij, ki bodo ključne zlasti za prihodnje terensko delo. Sodelavke na projektu so opravile tudi več razgovorov z raziskovalci iz Slovenije in Avstrije, ki so proučevali romsko problematiko in posamezne dimenzije življenja Romov. Zanimlivi so zlasti intervjuji z zaposlenimi v državnih in javnih institucijah, ki se ukvarjajo z romsko problematiko in/ali se pri svojem delu srečujejo z Romi. Sodelavke pri projektu so tako obiskale CSD, šole, občine, zavode za zaposlovanje, zdravstvene domove in policijske postaje v občinah Murska Sobota, Novo mesto, Krško, Brežice in Grosuplje.

ROMI V SLOVENIJI: NEKAJ IZHODIŠČ ZA OPREDELITEV

Pri obravnavanju politike integracije Romov in romske skupnosti se nikakor ne moremo izogniti vprašanju opredeljevanja te skupnosti. Dr. Alenka Janko Spreizer v svojem doktoratu dobro opredeljuje zagate in probleme pri opredelje-

* * *

⁴ Glej npr.: Nuška Kostevc, Alenka Košak, Nataša Rupnik in Mitja Žagar (1999), »Romi na Slovenskem: Družbena integracija marginalnih skupnosti (Predstavitev študentskega raziskovalnega in akcijskega projekta)« - v Vera Klopčič in Miroslav Polzer, ur., *Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1999, str. 80-94 oz. Nuška Kostevc, Alenka Košak, Nataša Rupnik in Mitja Žagar (1999), »Das studentische Forschungs- und Aktionsprojekt 'Roma in Slowenien - die gesellschaftliche Integration von Randgruppen'« - v Vera Klopčič in Miroslav Polzer, ur., *Wege zur Verbesserung der Lage der Roma in Mittel- und Osteuropa*, (Ethnos: 54), Wien: Braumüller, 1999, str. 52-66; Nataša Rupnik (1999), *Reševanje romske problematike v Sloveniji po letu 1990*, Diplomaska naloga, Mentor: mag. Pavla Rapoša Tanjšek, Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Visoka šola za socialno delo v Ljubljani, 1999.

vanju romskih skupnosti, pa tudi pri opredeljevanju romskih oz. ciganskih študij.⁵ V Sloveniji in v večjem delu Evrope se je za poimenovanje te specifične skupnosti ob koncu dvajsetega stoletja uveljavilo poimenovanje "romska skupnost" – tudi zaradi "politične korektnosti", zlasti pa zato, da bi se izognili stereotipsko negativnemu vrednotenju poimenovanja "Cigani", ki so ga za pripadnike te skupnosti praviloma uporabljali ljudje iz njihovega okolja. Čeprav je to poimenovanje večinoma sprejeto tudi med pripadniki te skupnosti, pa predstavlja generalizacijo in je zato do določene mere tudi sporno. Ne smemo namreč prezreti dejstva, da se vsi, ki jih v to skupnost običajno uvrščamo, sami ne štejejo in priznavajo nujno za Rome – ali pa takšno oznako sprejemajo le pogojno. To je v mnogočem povezano z vprašanji kolektivne identitete, o katerih smo razpravljali tudi v že omenjenem prispevku.

Dr. Alenka Janko Spreizer v svojem doktoratu predstavlja razlike (in tudi določen konflikt) med dvema pristopoma pri opredeljevanju etničnih identitet oz. mej med njimi.⁶ Tako opisuje razlike med emskim in etskim pristopom, ki bi jih poenostavljeno lahko označili kot razlike med subjektivističnimi in objektivističnimi pristopi. Pri prvem tipu pristopov se osredotočimo predvsem na samoopredeljevanje (samopripise) pri pripadnikih določene skupnosti, pa tudi na to, kako subjektivno opredeljujejo pripadnike teh skupnosti in te specifične skupnosti same "drugi" ("nepripadniki") v njihovem okolju, pri drugem pristopu pa poskušamo določiti objektivne (ali vsaj objektivizirane) kriterije – specifične značilnosti, na podlagi katerih lahko opredelimo določeno skupnost kot specifično skupnost in hkrati tudi posameznike (ki imajo te specifične lastnosti in značilnosti) kot pripadnike te specifične skupnosti. Če je v prvem primeru izbira popolnoma subjektivna, naj v drugem primeru izbire skorajda ne bi bilo, če upoštevamo opredeljene objektivne kriterije. Seveda pa življenje takšnih poenostavljenih in shematičnih delitev ne sprejema, zato moramo upoštevati tudi celo vrsto vmesnih možnosti, zlasti pa ne smemo pozabiti na človekovo izbiro. Ne nazadnje ima vsak posameznik pravico, da se opredeli sam, prav tako pa je njegova pravica tudi, da se sploh ne opredeli. Še več, sodobna pravna doktrina in tudi slovenska ustava posameznika ščitita tako, da to pravico svobodnega opredeljevanja izrecno opredeljujeta in varujeta.⁷

* * *

⁵ Alenka Janko Spreizer (2001), *Romologija in romski študiji: Socialnoantropološki pogled na romološke diskurze v Sloveniji*, Doktorska disertacija, Mentor: izr. prof. dr. Bojan Baskar, Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis – Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana, 2001.

⁶ Prav tam, str. 38-42.

⁷ Glej npr. Ustavo Republike Slovenije (Uradni list RS, št. 33/1991, 42/1997, 66/2000) in konkretno drugi odstavek 41. člena (svoboda vesti): »Nihče se ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugega prepričanja.« ali 61. člen (izražanje narodne pripadnosti): »Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo.«

Zato se se je treba zavedati, da v Sloveniji ni ene same, enovite in homogene romske skupnosti. Pri čemer ne gre le za problem – pogosto problematiziranega – razlikovanja med "avtohtonimi" in "neavtohtonimi" Romi; številne razlike obstajajo tudi znotraj – tako "avtohtonih" kot "neavtohtonih" – romskih skupnosti oz. skupin. V tem prispevku se ne bomo ukvarjali s problemom avtohtonosti⁸ – čeprav se v nadaljevanju tej problematiki ne bo mogoče popolnoma izogniti – ampak nas predvsem zanima, kako se tako "avtohtoni" kot "neavtohtoni" Romi oz. tisti, ki jih običajno štejemo za Rome oz. pripadnike romske skupnosti, sami opredeljujejo. Moje izkušnje – pa tudi izkušnje nekaterih kolegic in kolegov s terena⁹ – kažejo, da se sami označujejo za "Rome" ali "Sinte", pogosto pa še vedno pravijo, da so "Cigani" – in v tem primeru običajno dostavijo, da jih tako tradicionalno imenujejo v njihovem okolju. Zanimiva so tudi nekatera opažanja, da tisti, ki se opredeljujejo za Rome, kot Rome praviloma sprejemajo tudi Sinte, medtem ko se vsi, ki se opredeljujejo kot Sinti, sami ne štejejo za Rome oz. se za Rome priznavajo samo pogojno. Prav tako kaže omeniti moja opažanja, da so se praviloma vsi t.i. "neavtohtoni" Romi v Sloveniji, s katerimi sem se pogovarjal o tem vprašanju, jasno in nedvoumno opredelili kot Romi (ne glede na kraj njihovega izvora in kraj njihovega sedanjega bivališča).

Kljub navedenim problemom in pomanjkljivostim pa po našem mnenju – vsaj v pravnih dokumentih in političnih diskurzih – lahko ohranimo uveljavljeno terminologijo: "romska skupnost" oz. "Rom/Romkinja" za njenega pripadnika/pripadnico. Ta terminologija res pomeni določeno posploševanje in redukcijo, vendar pa se je po drugi strani uveljavila in je v največji meri sprejeta – večinsko tudi med pripadniki skupnosti, za označevanje katere se ta terminologija uporablja.

Pristopi k proučevanju in opredeljevanju kolektivnih identitet, ki jih predstavljamo v prispevku "Iskanje novih evropskih identitet: Uganka globalnih identitet (1. del: Ali obstaja evropska identiteta?)", so koristni tudi pri proučevanju in opredeljevanju romske kolektivne identitete, ki jo praviloma obravnavamo kot specifično etnično identiteto. Prav prehajanje med identitetami in spreminjanje identitet, ki se odražajo v tem, da se posameznik različno opredeljuje v času, pa sta pomembni dejstvi, ki vplivata na pogosto precejšnja nihanja v romski populaciji v Sloveniji, kot so jo zaznali popisi prebivalstva. Izkušnje namreč kažejo, da je prav pri pripadnikih manjšinskih in marginalnih skupnosti, ki so tudi socialno v depriviligiranem položaju takšen pojav dokaj pogost. Po drugi strani pa je treba

⁸ Več o tem glej npr., Mitja Žagar (2001), »Etnična raznolikost, medetnični odnosi ter situacija, položaj in (posebne) pravice narodnih manjšin v Republiki Sloveniji«. Referat na mednarodnem znanstvenem posvetu »Nacionalne manjine in jugoistočnoj Evropi« (Vrbovsko, Gorski kotar, 23.-25. 03. 2001).

⁹ To so poročale npr. članice študentskega raziskovalnega projekta, o podobnih izkušnjah pa so govorili tudi dr. Alenka Janko Spreizer, dr. Pavla Štrukelj in dr. Vanek Šiftar.

upoštevati tudi dejstvo, da se v zadnjih dveh desetletjih romska identiteta v Sloveniji – z vse bolj razvejanim društvenim in etničnim organiziranjem in delovanjem Romov – razvija in krepi vsaj pri delu romske populacije. Pozitivno na to vplivajo tudi različni predpisi, programi in ukrepi za izboljšanje položaja in integracijo Romov in romske skupnosti, ki jih izvajajo razne državne in javne institucije, pomembna pa je tudi vloga nevladnih organizacij. Vseeno ne kaže spregledati dejstva, da so v vsakdanjem življenju – kljub določenemu napredku – Romi in romska skupnost v Sloveniji še vedno marginalizirani v socialnem, ekonomskem, političnem in tudi kulturnem smislu ter da so (delno posledično) pogosto žrtve neposredne ali posredne diskriminacije.

ETNIČNA STRUKTURA PREBIVALSTVA SLOVENIJE

Slovenija je etnično pluralna družba, etnična struktura prebivalstva na današnjem ozemlju Republike Slovenije (in tudi na ozemlju zgodovinske poselitve Slovencev) pa se je v zgodovini stalno spreminjala, kar je v posameznih obdobjih vplivalo tudi na (med)etnične odnose in razmere v tem okolju. Etnična pluralnost prebivalstva ni značilna le za obdobje novejše zgodovine po drugi svetovni vojni, ampak so različne kulturne in etnične skupine in skupnosti sočasno živele na tem ozemlju v različnih zgodovinskih obdobjih že vse od predantične poselitve – še posebej v mestnih okoljih. Kulturna in etnična pluralnost sta pomembni tradicionalni (zgodovinski) značilnosti tega okolja, v katerem se je neprestano spreminjala tudi etnična struktura prebivalstva. Te spremembe so bile včasih skozi daljša zgodovinska obdobja majhne in skorajda neopazne, v nekaterih prelomnih obdobjih (npr. selitev zgodovinskih ljudstev, naravne nesreče in epidemije, vojne in med njimi tudi obe svetovni vojni, večje poselitve posameznih območij in intenzivne migracije – zlasti še znotraj meja skupnih držav, itd.) pa se je struktura prebivalstva lahko bistveno spremenila tudi v zelo kratkem času. V habsburški monarhiji sta bila germanizacija slovenskega prebivalstva in močno izseljevanje poglavita razloga, da sta število in delež Slovencev na slovenskem etničnem ozemlju naraščala zelo zmerno. V 20. stoletju pa pomembna mejnika v spreminjanju etnične strukture prebivalstva na ozemlju Slovenije predstavljata zlasti obe svetovni vojni, k spremembam pa so prispevali tudi migracijski tokovi – zlasti znotraj takratne jugoslovanske države – po drugi svetovni vojni.

Čeprav sama etnična struktura prebivalstva še ne pove nič o kakovosti (med)etničnih odnosov v posameznem okolju, nam podatki, ki jih dobimo iz popisov prebivalstva pomagajo razumeti širši kontekst. Ker še nimamo rezultatov popisa prebivalstva iz leta 2002, za potrebe tega prispevka informativno navajamo le podatke o celotnem prebivalstvu in o številu Romov na ozemlju Republike Slovenije iz predhodnih popisov po drugi svetovni vojni:

Tabela 1: Gibanja celotnega prebivalstva in števila Romov na ozemlju Republike Slovenije po popisih prebivalstva po drugi svetovni vojni (Podatki: Statistični zavod SFR Jugoslavije in Statistični zavod Republike Slovenije)¹⁰

Leto / Prebivalstvo	1953	1961	1971	1981	1991
Romi	1663	158	977	1435	2293 (0,12%)
S K U P A J	1466425	1591523	1727137	1891864	1965986 (100,00%)

Rezultati popisov prebivalstva po drugi svetovni vojni na ozemlju Slovenije kažejo povečano etnično pluralnost prebivalstva, hkrati pa je iz njih mogoče zaznati upadanje deleža "etničnih" Slovencev in pripadnikov drugih avtohtonih etničnih skupnosti na tem ozemlju, medtem ko se delež pripadnikov "novih" etničnih skupnosti povečuje. Če je v času osamosvojitve Republike Slovenije ta ugotovitev veljala zlasti za pripadnike drugih nekdanjih "jugoslovanskih narodov in narodnosti," pa se v zadnjem času v Sloveniji postopoma veča tudi število in delež pripadnikov drugih etničnih skupnosti iz različnih regij in delov sveta. Tako se tudi v Sloveniji pojavlja "tipična populacija" novih priseljencev, ki po svojem pravnem položaju in statusu (kot tujci s stalnim ali vsaj začasnim bivališčem v Republiki Sloveniji) ustrezajo tradicionalni kategoriji priseljencev (imigrantov).¹¹

Kar zadeva število Romov, lahko v navedenih popisih zaznamo precejšnja nihanja, ki jih do določene mere sicer lahko pojasnimo z migracijskimi tokovi (priseljivanje t.i. "neavtohtonih Romov v Slovenijo), v veliki meri pa so razlog za ta nihanja različni samoopredelitvi (navajanje različnih etničnih identitet) pripadnikov romske skupnosti ob posameznih popisih. Razlogi za takšno spreminjanje etnične identitete pri posameznikih so spet lahko zelo različni in so pogojeni z različnimi političnimi, ekonomskimi, socialnimi in kulturnimi dejavniki in položaji, do določene mere pa na takšne spremembe lahko vplivajo tudi popisni formularji in konkretni popisovalci s svojim načinom spraševanja in s svojim (verjetno vsaj včasih negativnim) odnosom do romske etnične identitete. Domnevamo lahko, da je bil vsaj v nekaterih primerih "izstop" iz romske identitete razumljen tudi kot poskus družbene promocije. Glede gibanja števila Romov v Sloveniji po letu 1991 pa lahko pričakujemo, da se bo njihovo število v popisu leta 2002 povečalo, kar bo spet na eni strani posledica novega priseljivanja, na drugi strani pa se je ob popisu 2002 verjetno za Rome – zlasti zaradi bolj razvite etnične zavesti in njihove organiziranosti, aktualizacije problematike Romov in pomena,

¹⁰ Podatki iz popisa leta 2002, ki bodo verjetno zelo zanimivi in bodo pokazali nekatere trende v spremembi etnične strukture prebivalstva Republike Slovenije v času po njeni osamosvojitvi in neodvisnosti, bodo na voljo šele sredi leta 2003.

¹¹ Gradiva Ministrstva za notranje zadeve in tudi drugih institucij potrjujejo, da se v Sloveniji postopoma povečuje število tujcev – državljanov različnih držav in pripadnikov najrazličnejših etničnih skupnosti – s stalnim ali začasnim bivališčem.

ki jo ta problematika dobiva zlasti na mednarodni ravni, pa tudi zaradi ukrepov za izboljšanje položaja Romov – opredelil del tistih pripadnikov te skupnosti, ki se ob prejšnjih popisih niso opredelili kot Romi. Vsekakor pa je zelo težko predvideti rezultate popisa leta 2002. Zato naj navedemo svojo oceno, da skupno število Romov v Sloveniji, če upoštevamo tako "avtohtone" kot "neavtohtone" Rome, verjetno dosega ali celo presega številk 10000. Na podlagi ocen centrov za socialno delo, šol z območij, kjer živijo "avtohtoni" in "neavtohtoni" Romi, in mojih ocen o migracijskih tokovih Romov, namreč lahko predvidimo, da trenutno živi v Sloveniji med 7000 in 12000 Romov;¹² od tega naj bi bilo med 3000 in 6500 "avtohtonih" Romov.¹³ Točnejše ocene je težko postaviti tudi zato, ker državni upravni organi zaradi predpisov o varstvu osebnih podatkov ne vodijo posebnih evidenc glede na etnično pripadnost svojih strank oz. uporabnikov.

Ker iz našega dosedanjega proučevanja vemo, da so problemi v (med)etničnih odnosih, zaostrovanja (med)etničnih odnosov in (med)etnični konflikti v etnično pluralnih okoljih normalen pojav, mora biti nanje pripravljena sleherni etnično pluralna skupnost. Čeprav v Sloveniji, ki smo jo že uvodoma opredelili kot etnično pluralno družbo, do zdaj ni bilo poročil in podatkov o večjem zaostrovanju (med)etničnih odnosov ali o večjih in hujših (med)etničnih konfliktih, pa takšnih problemov v prihodnje nikakor ni mogoče izključiti. Zato mora tudi Slovenija – tako kot vse etnično pluralne družbe – za uspešno dolgoročno upravljanje medetničnih odnosov razviti tudi mehanizme in postopke za preprečevanje, upravljanje in razreševanje etničnih konfliktov.¹⁴

KLASIFIKACIJA IN PRAVNI STATUS ETNIČNIH SKUPNOSTI

V skladu s slovensko ustavo ima vsakdo "pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu ali narodni skupnosti, da goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo".¹⁵ S to določbo slovenska ustava slehernemu posamezniku – in ne le svojim državljanom – priznava temeljne etnične in kulturne pravice, ki jih sicer v skladu z mednarodnimi normami države praviloma

* * *

¹² Zakaj so ocene negotove in pogosto navajajo velik razpon, do določene mere pojasni tudi (sicer že nekaj desetletij stara) znana izjava enega od Romov, ki je na vprašanje Petra Winklerja, koliko Romov živi v njegovem kraju, nekoliko v šali odgovoril: »Odvisno, kdo vpraša. Če vpraša policija, nas je malo. Ko pa gre za socialno pomoč in programe, nas je mnogo.«

¹³ Primerjaj tudi npr.: »Demografski podatki« (Tatjana Perić, Darja Zaviršek) - v *Spremljanje pridruženja EU: Zaščita manjšin*, Ljubljana: Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, 2001, str. 101; Peter Winkler (1999), »Romi v Sloveniji,« v Miran Komac, *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja 1999, str. 66.

¹⁴ Glej npr.: Mitja Žagar (1995), »Constitutions in Multi-Ethnic Reality,« *Razprave in gradivo / Treatises and Documents*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995, št. 29-30, str. 143-164.

¹⁵ 61. člen (izražanje narodne pripadnosti) Ustave Republike Slovenije (1991, 1997, 2000).

priznavajo zgolj svojim državljanom, ki so pripadniki (tradicionalnih, avtohtonih) narodnih manjšin. Tako so te individualne (etnične in kulturne) pravice ustavno zagotovljene tudi posameznikom, ki niso slovenski državljani, kar je še zlasti pomembno tudi za populacijo t.i. "neavtohtonih" Romov v Sloveniji.

Za interpretacijo rezultatov popisov prebivalstva je pomembno predvsem to, da vsakdo lahko svobodno izraža (ali pa tudi ne, če tako želi sam) svojo pripadnost k narodu ali določeni narodni (etnični) skupnosti. Zgolj dejstvo, da se nekdo (posameznik) oziroma (iz praktičnih razlogov) statistično zaznavno število posameznikov opredeli za pripadnike posamezne etnične skupnosti, pa je za potrebe te študije že tudi izhodišče za (naše) stališče, da takšna etnična skupnost obstaja.¹⁶

Ker bomo v nadaljevanju govorili o specifičnih etničnih skupnostih v Republiki Sloveniji z gledišča njihovega ustavnega in zakonskega statusa, kaže najprej pojasniti, kako posamezne etnične skupine oz. kategorije prebivalstva, ki jih zaznavajo in prikazujejo rezultati popisov prebivalstva, lahko klasificiramo na podlagi veljavne slovenske pravne ureditve. Kot nam kaže naše proučevanje, je bila tovrstna (shematična) klasifikacija, ki sledi uveljavljeni mednarodni (pravni) praksi in standardom, namreč uporabljena pri oblikovanju ustavne in zakonske ureditve ter pri opredeljevanju etnične politike v Republiki Sloveniji. Zato lahko na podlagi veljavne ustavne ureditve in (shematične) klasifikacije etničnih skupnosti posamezne etnične kategorije iz popisa prebivalstva za potrebe tega prispevka opredeljujemo takole:

- slovenski narod ("etnični" Slovenci), kot avtohtona etnična skupnost,
- avtohtoni narodni manjšini (italijanska in madžarska narodna manjšina), ki uživata posebno ustavno varstvo,
- (avtohtona) romska skupnost v Sloveniji, ki prav tako uživa posebno ustavno manjšinsko varstvo,
- manjšinske etnične skupnosti v Sloveniji, katerih pripadniki so državljani Republike Slovenije, vendar pa njihove etnične skupnosti v ustavi in zakonski ureditvi niso opredeljene kot narodne skupnosti (avtohtone narodne manjšine), ki uživajo posebno zaščito. To kategorijo pa lahko razdelimo v dve podskupini:
 - (zelo) majhne avtohtone etnične skupnosti (oziroma majhni ostanke avtohtonih manjšinskih etničnih skupnosti) in njihovi pripadniki;

* * *

¹⁶ Pri tem torej ne preverjamo, če se takšna skupnost tudi dejansko konstitutira in obstaja kot skupnost ter če takšna skupnost vse tiste posameznike, ki se opredelijo za pripadnike te skupnosti, tudi sprejema kot svoje člane, kar bi lahko bila zanimiva tematika prihodnjih antropoloških in socioloških raziskav.

- neavtohtone ("priseljenske," imigrantske) manjšinske etnične skupnosti in njihovi pripadniki, ki imajo slovensko državljanstvo, vendar so se v Slovenijo priselili šele (relativno) nedavno – praviloma po drugi svetovni vojni, večinoma pa od šestdesetih let dalje. Te etnične skupnosti in njihove pripadnike, ki bi jih lahko opredelili kot specifično (pod)kategorijo imigrantov, včasih označujemo tudi kot "nove" oziroma "novodobne etnične manjšine;" v to kategorijo v skladu s sedanjo ureditvijo in prakso uvrščamo tudi tiste "neavtohtone" Rome, ki imajo slovensko državljanstvo;
- priseljenci (imigranti), ki niso državljani Republike Slovenije, imajo pa na njenem ozemlju stalno ali začasno bivališče. V to skupino uvrščamo tiste "neavtohtone" Rome v Sloveniji, ki nimajo slovenskega državljanstva, imajo pa urejen tujski status.

Med "neavtohtonimi" Romi v Sloveniji poseben primer – in z različnih zornih kotov tudi problem – predstavljajo tisti Romi, ki nimajo slovenskega državljanstva in v Sloveniji tudi nimajo urejenega tujskega statusa in to ne glede na to ali so v Slovenijo prišli legalno (pa potem niso uredili svojega statusa) ali pa so tudi v državo prišli ilegalno. Ti Romi seveda v Sloveniji nimajo nikakršnega legalnega pravnega statusa in jim v primeru, da jih odkrijejo, v skladu z veljavnimi predpisi grozi tudi izgon iz države. Ne glede na to pa vsaj v postopkih pred uradnimi organi – in torej tudi ob postopku izгона iz države – uživajo pravice in jamstva, ki jih zagotavlja 61. člen slovenske ustave.

Navedene etnične skupnosti se med seboj razlikujejo po mnogih kriterijih in značilnostih, zato jih tudi ustavno in zakonsko urejanje medetničnih odnosov in zaščite manjšin – v skladu z uveljavljeno mednarodno prakso in upoštevanje razvoj v Sloveniji – obravnava na različen način. Ob sprejemanju ustave v začetku devetdesetih let se je Slovenija odločila, da bo uveljavila (minimalne) mednarodne standarde manjšinske zaščite za pripadnike sleherne manjšinske etnične skupnosti, iz zgodovinskih razlogov in skladno s temeljno ustavno listino¹⁷ pa se je odločila, da bo za italijansko in madžarsko manjšino – torej dve ustavno opredeljeni avtohtoni narodni skupnosti – ter za (avtohtono) romsko skupnost uveljavila še posebno dodatno zaščito¹⁸. Ko gre za "druge" manjšinske etnične skupnosti,

* * *

¹⁷ Drugi odstavek točke III Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (Uradni list Republike Slovenije, Leto 1, št. 1/1991 z dne 5. 6. 1991) določa: »Italijanski in madžarski narodni skupnosti v Republiki Sloveniji in njunim pripadnikom so zagotovljene vse pravice iz ustave Republike Slovenije (gre za dopolnjeno ustavo iz leta 1974 – dodal M. Ž.) in veljavnih mednarodnih pogodb.«

¹⁸ Čeprav ni nekih splošno priznanih in uveljavljenih objektivnih kriterijev, na podlagi katerih bi bilo mogoče opredeliti avtohtonost (naselitve) posameznih etničnih skupnosti v določenem okolju, se je poleg strnjnosti tradicionalne naselitve (ki jo kot kriterij postavljajo nekateri avtorji) uveljavil zlasti časovni kriterij. Pri tem je časovni kriterij za ugotavljanje avtohtonosti dokaj neopredeljen, velja pa, naj bi od naselitve na nekem ozemlju

poskuša Slovenija v svoji etnični politiki za sleherno od njih oblikovati najprimernejši koncept zaščite.

Da bi se izognili terminološkim in vsebinskim nesporazumom, kaže pojasniti še, v kakšnem pomenu uporabljamo nekatere ključne termine. Pojem "etnična skupnost" (etniija, etnična skupina) uporabljamo kot zbirni pojem, kot najširšo in najbolj splošno oznako za etnično opredeljene družbene skupnosti (skupine), ki vključuje vse različne "tipe" etnij od nacije (narodov z lastnimi nacionalnimi državami), narodov, tipičnih (avtohtonih) narodnih manjšin, pa vse do etnično opredeljenih priseljenjskih skupnosti, plemenskih in domorodskih skupnosti. S pojmom "etnične manjšine" zajemamo vse etnično opredeljene manjšinske skupnosti v etnično in kulturno pluralnih družbah (od tradicionalnih avtohtonih narodnih manjšin pa vse do zelo majhnih skupinic etnično in kulturno (ne)povezanih novih imigrantov). V strokovni literaturi in v mednarodnem (javnem) pravu se ni oblikovala splošno sprejeta definicija "narodne manjšine", ki jo Slovar slovenskega knjižnega jezika opredeljuje kot pripadnike "naroda, katerega večina živi v drugi državi".¹⁹ Podrobnejša analiza pokaže, da je slovenski ustavodajalec pri opredeljevanju narodne manjšine, poleg tradicionalnih opredelitev, da gre za manjšinsko skupino, katere pripadniki so državljani države, v kateri živijo, in imajo (skupne) specifične etnične, kulturne, jezikovne in verske značilnosti, ki jih razlikujejo od večinskega prebivalstva, med sabo izražajo solidarnost in želijo ohraniti svojo specifično kulturo, vero in jezik,²⁰ kot ključni opredeljujoči element tradicionalne narodne manjšine, ki uživa posebno ustavno zaščito, predvidel tudi njeno avtohtonost oz. avtohtono naselitev.²¹ Pri tem je upošteval tudi načelo pridobljenih pravic, kar je razvidno iz navedene določbe temeljne ustavne listine. Dve avtohtoni narodni manjšini, ki uživata posebno ustavno zaščito, Ustava Republike Slovenije opredeljuje kot "avtohtono italijansko in madžarsko narodno skupnost v Sloveniji".²² Terminologija, ki jo uveljavlja slovenska ustava, ni naključna in so jo predlagali pripadniki teh dveh skupnosti. Pojmu "narodna manjšina", ki je sicer uveljavljen v svetu in strokovni literaturi, se je ustava odrekla predvsem zato, da bi se izognila njegovi morebitni negativni

* * *

minile najmanj dve ali tri generacije, da bi neko skupnost sploh lahko začeli opredeljevati kot avtohtono v tem okolju. (Glej npr.: *World Directory of Minorities* (1990), Longman international reference, Edited by: Minority Rights Group. London, UK: Longman, 1990, str. xiv.)

¹⁹ *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. (1995) Elektronska izdaja, Verzija 1.0. Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU in avtorji, DZS, d.d., Založništvo literature; računalniška priprava Amebis, d.o.o.

²⁰ Gre za bistvene elemente najbolj znane in uveljavljene definicije profesorja Francesca Capotortija, posebnega poročevalca podkomisije Združenih narodov za preprečitev diskriminacije in zaščito manjšin. (Francesco Capotorti (1991). *Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities*. New York: United Nations, 1991, str. 25.)

²¹ Podrobneje o opredelitvi »tipične narodne manjšine« glej npr.: Ernest Petrič (1977), *Mednarodnopravno narstvo narodnih manjšin*. Maribor: Založba Obzorja, 1977, str. 89-104.

²² Glej: prvi odstavek 5. člena in 64. člen Ustave Republike Slovenije (1991, 1997, 2000).

vsebinski konotaciji in razumevanju. Hkrati je nova terminologija pogojena tudi z uporabo "pozitivnega koncepta" zaščite teh skupnosti in njihovih pripadnikov, ki ga pojasnjujemo v nadaljevanju. Oba navedena pojma – "narodna manjšina" in "avtohtona narodna skupnost" – v nadaljevanju uporabljamo kot sinonima; tudi pojem "narodna manjšina" namreč uporabljamo tako, kot se je uveljavil v stroki, brez morebitne negativne konotacije.²³

MANJŠINSKA POLITIKA IN USTAVNO VARSTVO AVTOHTONIH NARODNIH MANJŠIN IN ROMOV

Zlasti od šestdesetih let dalje se je v Sloveniji postopoma oblikovala zavest o obstoju etničnega pluralizma in o pomembnem – pozitivnem – vplivu "avtohtonih" etničnih skupnosti na zgodovinski in kulturni razvoj Slovenije in zlasti njenih posameznih regij. V času po drugi svetovni vojni so uradna slovenska politika, ustava in zakonodaja priznali obstoj etnične pluralnosti ter začeli oblikovati specifičen sistem zaščite (avtohtonih) narodnih manjšin. Te formalne podlage so tudi podlaga za oblikovanje slovenske etnične in zlasti kulturne politike, ki je ves čas poudarjala obstoj etnične in kulturne pluralnosti, v devetdesetih letih pa se je (skladno s sočasnimi trendi v svetu) tudi formalno opredelila za multikulturalizem oz. interkulturalizem.

Ker je dostopno precej aktualnih strokovnih prispevkov in literature, ki podrobno obravnava varstvo narodnih manjšin v Sloveniji,²⁴ kaže na tem mestu nekaj besed spregovoriti le o "pozitivnem konceptu zaščite (avtohtonih) manjšin", ki se je razvil v Sloveniji. Ta koncept manjšinske zaščite (narodne) manjšine obravnava kot subjekt in izrecno določa obveznosti države za uresničevanje posebnih pravic manjšin. Značilnost tega koncepta je, da predvideva aktivno vlogo in zagotovljen vpliv etničnih manjšin v političnem procesu. Pri tem manjšine vzpostavi kot aktivne subjekte v demokratični pluralni družbi in poudarja dvojno naravo njihovih posebnih pravic. Aktiven subjekt in nosilec posebnih pravic sta namreč manjšinska skupnost kot kolektivni subjekt in sleherni pripadnik te manjšine kot posameznik (individualni subjekt). Poleg tega pozitivni

²³ Podrobnejšo definicijo posameznih pojmov in kategorij glej: Mitja Žagar (1995), »Ali so Slovenci na Hrvaškem narodna manjšina: Splošna terminološka vprašanja in pravna zaščita.« - v Kržišnik-Bukić, Vera, ur., *Slovenci v Hrvaški*. Projekt: Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije. Prva knjiga. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1995, str. 323-353.

²⁴ Glej zlasti: Miran Komac (1999), *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*. Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1999; *Varstvo manjšin: Uvodna pojasnila in dokumenti*, Ljubljana: Amnesty International, Inštitut za narodnostna vprašanja, 2002; *Slovenija in evropski standardi varstva narodnih manjšin / Slovenia and European Standards for the Protection of National Minorities*, Ljubljana: Avstrijski inštitut za vzhodno in jugovzhodno Evropo, Inštitut za narodnostna vprašanja, Informacijsko Dokumentacijski Center Sveta Evrope, Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani, 2002.

koncept zaščite manjšin predvideva tudi aktivno vlogo države pri uresničevanju posebnih manjšinskih pravic in zlasti pri zagotavljanju potrebnih pogojev za njihovo uresničevanje. V tem okviru obstaja obveznost države, da vodi aktivno politiko zaščite manjšin ter da s svojim delovanjem na podlagi ustavnih in zakonskih obveznosti zagotavlja uresničevanje zagotovljenih pravic.²⁵ Ta koncept je sprejela tudi Ustava Republike Slovenije iz leta 1991, ko ureja posebne pravice obeh avtohtonih narodnih manjšin in njunih pripadnikov v svojem 64. členu.

Slovenija je ena redkih držav, ki Rome kot avtohtono etnično skupnost obravnava v svoji ustavi. Tako 65. člen Ustave Republike Slovenije določa, da bo položaj in posebne pravice "romske skupnosti, ki živi v Sloveniji", uredil zakon. Zaradi specifičnih značilnosti in položaja romske skupnosti v Sloveniji za to skupnost namreč ni bilo mogoče uveljaviti enakega koncepta zaščite kot za avtohtono italijansko in madžarsko narodno manjšino. Sprejeta je bila rešitev, da bodo posebne pravice in položaj romske skupnosti urejali posamezni področni zakoni, ki zadevajo tudi uresničevanje položaja in pravic romske skupnosti. Ob koncu leta 2002 lahko ugotovimo, da zakonodaja, ki bi celovito uredila in zaščitila položaj in pravice romskih skupnosti v Sloveniji, še vedno ni uveljavljena. Ta ugotovitev velja tako za posamezne področne zakone, ki ne urejajo zadovoljivo položaja in pravic romske skupnosti in njihovih pripadnikov, kot tudi za dejstvo, da ni bil sprejet poseben zakon za urejanje položaja in posebnih pravic romske skupnosti. V devetdesetih letih prejšnjega stoletja je namreč prevladovalo mnenje, da bodo to problematiko urejali posamezni področni zakoni, poleg tega pa tudi ni bilo jasne predstave o tem, kako naj bi tak globalni posebni zakon za ureditev položaja in posebnih pravic romske skupnosti oblikovali in kakšna naj bi bila njegova vsebina. Hkrati se je v slovenski politiki in praksi uveljavilo spoznanje, da mora zakonska ureditev zaščite in pravic romskih skupnosti v Sloveniji upoštevati njihovo specifično situacijo v posameznih okoljih, značilnosti, razlike in podobnosti ter njihove specifične potrebe in interese. To se med drugim odraža tudi v Programu ukrepov za pomoč Romom v Republiki Slovenije Vlade Republike Slovenije iz leta 1995 in iz programov, ki so jih pripravila posamezna

²⁵ Glej npr.: Mitja Žagar (1992), "Position and Protection of Ethnic Minorities in The Constitution of the Republic of Slovenia: Basic information", *Razprave in gradivo / Treatises and Documents*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1992, št. 26-27, str. 9-11.

Ko "pozitivni koncept zaščite" (avtohtonih) narodnih manjšin primerjamo z "negativnim konceptom" manjšinske zaščite, lahko ugotovimo bistveno razliko v tem, da negativni koncept namreč predvideva, da država intervenira na podlagi zahtevka upravičenca le takrat, ko pride do konkretne kršitve posamezne z ustavo in/ali zakonodajo zagotovljene pravice. Pri opredeljevanju pozitivnega in negativnega koncepta zaščite manjšin so slovenski avtorji izhajali iz delitve pravic po statusu na pozitivne in negativne pravice, ki jo je uveljavil Jellinek. (Georg Jellinek (1919), *System der subjektiven öffentlichen Rechte*. Zweite durchgesehene und vermehrte Auflage. Anastatischer Neudruck der Ausgabe von 1905. Tübingen: Verlag von J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1919, str. 87, 94-135.)

resorna ministrstva in vladni urad za narodnosti, pa tudi v delu vladne koordinacije za Rome. Kljub posameznim uspehom in pozitivnim izkušnjam pri urejanju in razreševanju romske problematike obstaja na tem področju še vedno vrsta problemov.

Romske skupnosti, ki so po številu svojih pripadnikov praviloma relativno majhne, pogosto ne živijo tradicionalno in strnjeno na določenem ozemlju, del romskih družin pa še vedno nima stalnih bivališč. Problemi zagotavljanja zemljišč in lokacij za trajno naselitev romskih skupnosti in družin (pravica do bivališča) ter problematika ustreznega bivalnega okolja, nastanitve in bivalnih pogojev še vedno predstavljajo ključne probleme za romsko populacijo. Koncentracija naselitve "avtohtonih" Romov je v Sloveniji največja na Dolenjskem in v Prekmurju, kjer lahko opazimo tudi posamezne uspehe pri razreševanju njihovih problemov. Med problemi Romov v Sloveniji kaže omeniti še visoko brezposelnost, težave pri njihovem zaposlovanju pogojene s slabo izobrazbeno strukturo, pogosto slabimi delovnimi navadami in tudi z odnosom okolja do njih, izginjanje tradicionalnih poklicev in gospodarskih dejavnosti (kovaštvo, trgovina s konji, lončarstvo itd.), socialne probleme in revščino itd. Romska etnična identiteta se šele postopoma razvija, počasi pa se krepi tudi njihova medsebojna povezanost in samoorganiziranje – zlasti še na kulturnem področju. Upamo lahko, da bo to zaustavilo trend izginjanja in siromašenja romskega jezika in tradicionalne kulture v Sloveniji, ki ga zaznavamo pri proučevanju avtohtonih romskih skupnosti. Pri ohranjanju in razvoju romske kulture se namreč pojavlja vrsta težav (pomanjkanje finančnih sredstev, problem zagotovitve potrebnih prostorov, pomanjkanje ustrezno usposobljenih in za delo pripravljenih kadrov, organizacijske in druge težave, itd.), med katerimi kaže omeniti tudi odklonilni odnos okolja do Romov in zlasti do njihovega tradicionalnega (načina) življenja.

Pri obravnavanju problematike in zaščite (avtohtonih) Romov v Sloveniji moramo upoštevati tudi dejstvo, da so se v osemdesetih in devetdesetih letih v okolico nekaterih večjih mest, kot so npr. Ljubljana, Maribor in Velenje (praviloma zunaj tradicionalnih poselitvenih območij avtohtonih Romov), "priselili" Romi, ki so prišli predvsem iz različnih območij nekdanje jugoslovanske federacije (npr. Kosovo, Makedonija). Teh "priseljenih" Romov po uveljavljenih kriterijih in pravni ureditvi ni mogoče šteti za "avtohtone" Rome v Sloveniji, ampak jih moramo glede na njihov pravni status obravnavati kot eno od obeh (pod)kategorij (i)migrantov, ki jih opredeljujemo v nadaljevanju. Bi pa bilo verjetno treba razmišljati o tem, da bi v sistem manjšinskega varstva Romov vključili tudi te populacije, pri čemer pa bo seveda zelo težko uveljaviti teritorialni princip, ki je sicer uveljavljen za urejanje položaja in varstvo (avtohtone) italijanske in madžarske narodne manjšine.

IMIGRANTI IN IMIGRANTSKE SKUPNOSTI – NOVODOBNE MANJŠINE

Specifična in aktualna je v Sloveniji tudi problematika "novodobnih etničnih manjšin" oz. "imigrantske populacije", ki po popisu prebivalstva iz leta 1991 v celoti predstavlja približno 11 % prebivalstva Slovenije. V kategorijo imigrantov lahko glede na uveljavljene strokovne in zlasti pravne in politične standarde uvrstimo vse tiste posameznike, ki so se v Slovenijo priselili relativno nedavno – praviloma po drugi svetovni vojni, nekakšnem logičnem zgodovinskem mejniku. Pri tem moramo v okviru imigrantske populacije razlikovati vsaj dve različni (pod)kategoriji, pri čemer kot kriterij uporabljamo državljanstvo Republike Slovenije.

Tako večina imigrantov v Sloveniji sodi v prvo (pod)kategorijo, ki ne ustreza tradicionalnemu pojmovanju priseljencev (imigrantov in imigrantskih skupnosti) v zahodni Evropi, saj gre za državljane Republike Slovenije. V tej skupini večino predstavljajo pripadniki (drugih) nekdanjih "jugoslovanskih narodov" in "narodnosti" (narodnih manjšin), ki so se v Slovenijo priselili iz drugih delov jugoslovanske federacije predvsem po drugi svetovni vojni in ki so po osamosvojitvi Slovenije pridobili slovensko državljanstvo po 40. členu zakona o državljanstvu.²⁶ Zato imajo vse individualne pravice, vključno z državljanskimi pravicami. Med zagotovljenimi pravicami so tudi tiste, ki omogočajo ohranjanje in razvoj njihove kulture in identitete (zlasti 14., 16., 41. in 61. člen ustave Republike Slovenije).²⁷ Prav zato, ker so pridobili slovensko državljanstvo, je položaj teh imigrantov in njihovih skupnosti precej boljši, kot to velja za imigrante v drugih državah, ki praviloma niso državljani držav, v katerih živijo in zato tudi ne morejo pridobiti državljanskih (političnih) pravic.

V Sloveniji pa obstajajo tudi "tipični" imigranti – priseljenci, ki nimajo slovenskega državljanstva, imajo pa v Sloveniji stalno ali začasno bivališče. Po podatkih Ministrstva za notranje zadeve se število teh priseljencev postopoma veča. Med njimi so poleg pripadnikov nekdanjih jugoslovanskih narodov in narodnosti vse bolj številni imigranti iz drugih okolij, tudi iz zunajevropskih držav. Značilno je, da so "tipični" priseljenci v Sloveniji še vedno precej maloštevilni in da je njihova poselitev zelo razpršena, tako da v večini primerov komajda lahko

* * *

²⁶ 40. člen zakona o državljanstvu Republike Slovenije (sprejetega 25. 06. 1991; Uradni list RS, št. 1 (leto 1)/1991) je določil poseben (močno poenostavljen) postopek za pridobitev slovenskega državljanstva z naturalizacijo za vse tiste jugoslovanske državljane, ki so v času plebiscita imeli stalno bivališče v Sloveniji, pa niso imeli slovenskega republiškega državljanstva. Vlogo za pridobitev državljanstva po tem členu je vložilo skoraj 170.000 ljudi in skoraj vsi prosilci, katerih pravočasne vloge so bile popolne, so slovensko državljanstvo tudi dobili. Sprememba tega člena je kasneje omogočila, da je Slovenija lahko odrekla državljanstvo tistim, ki so aktivno sodelovali v agresiji jugoslovanske armade na Slovenijo v juniju 1991.

²⁷ Iz razlogov, ki smo jih navedli, je namreč dodatna posebna zaščita predvidena le za aviohtoni italijansko in madžarsko narodno skupnost v Sloveniji in za njune pripadnike.

govorimo tudi o priseljenjskih skupnostih. Poleg tega je etnična struktura priseljencev izrazito pluralna, s časom pa se ta različnost še povečuje.

V svetu se le zelo počasi in postopoma začenjajo uveljavljati minimalni standardi zaščite imigrantov kot posameznikov, zlasti ko gre za uveljavljanje temeljnih človekovih pravic tistih "tipičnih" priseljencev, ki nimajo državljanstva države, v kateri živijo. Razen v primeru kanadske politike multikulturalizma, ki poudarja raso, nacionalno, etnično in versko raznolikost kanadske družbe,²⁸ gre v večini primerov predvsem za (splošne) antidiskriminacijske ukrepe in zakonodajo, ki pa vseeno pomembno izboljšujejo položaj priseljencev.²⁹ Kadar obravnavajo problematiko - zlasti "tipičnih" - priseljencev, navadno na zahodu med bistvenimi problemi navajajo problem njihove integracije v imigrantske družbe in v tem kontekstu pridobitev državljanstva države, v kateri so se naselili. Med državami v svetu pa ne obstaja pripravljenost, da bi uveljavili in ustrezno pravno uredili posebno zaščito "novih (novodobnih) etničnih manjšin" kot skupnosti in njihovih pripadnikov kot posameznikov ter s tem posebej omogočali in spodbujali ohranjanje in (avtonomni) razvoj kulture imigrantov in njihovih skupnosti v imigrantskih družbah.³⁰ Kljub temu lahko upamo, da se bodo postopoma in počasi tudi za "nove manjšine" uveljavili vsaj nekateri (mednarodni) standardi zaščite, ki danes veljajo za tipične avtohtone narodne manjšine. Takšen razvoj bi lahko postal bolj verjeten, če se bodo vsaj posamezne države opredelile za multikulturalizem oz. interkulturalizem ter uveljavile koncepte večkulturnega razvoja, katerih bistvena značilnost je prepletanje tradicionalnih in novih kultur v posameznih etnično in kulturno pluralnih družbah.

Čeprav slovenska ustava iz leta 1991 ne vsebuje določb o posebnih pravicah imigrantskih skupnosti in njihovih pripadnikov, pa jim primerjalno gledano zagotavlja najvišje mednarodne standarde varstva manjšin s tem, ko določa prepoved diskriminacije in načelo enakosti pred zakonom (14. člen), pravico do svobodnega izražanja pripadnosti k svojemu narodu ali narodni skupnosti, do gojitve in izražanja svoje kulture ter uporabe svojega jezika (61. člen), pravico do uporabe svojega jezika in pisave v uradnih postopkih (62. člen) ter prepoved spodbujanja k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti ter razpihovanja narodnega,

²⁸ Glej npr.: Bill C-93, An Act for the preservation and enhancement of multiculturalism in Canada - The Canadian Multiculturalism Act. The House of Commons of Canada (2nd Session, 33rd Parliament, 35-36-37 Elizabeth II, 1986-87-88) - v *The Canadian Multiculturalism Act: A Guide for Canadians*. Ottawa, Ontario: Communications Branch - Multiculturalism and Citizenship Canada, 1990.

²⁹ Glej npr.: Jacqueline Costa-Lascoux (1990), "Anti-Discrimination Legislation: Belgium, France, Netherlands, Committee of Experts on Community Relations." (Report prepared by Jacqueline COSTA-LASCOUX) Strasbourg: Council of Europe / Conseil de l'Europe (MG-CR (90) 2), 9 January 1990.

³⁰ Glej npr.: "Community and Ethnic Relations in Europe: Final Report of the Community Relations Project of the Council of Europe." (1991) Strasbourg: Council of Europe / Conseil de l'Europe, MG-CR(91) 1 final E, 1991.

rasnega, verskega ali druge sovraštva in nestrpnosti (63. člen). Te ustavne določbe so tudi normativno izhodišče za urejanje problematike imigrantov in imigrantskih skupnosti, pri čemer celo obstoječi (minimalni) ukrepi presegajo prakso uveljavljeno v večini držav. Večina drugih držav namreč ne pozna nobenih posebnih ukrepov za ohranjanje in razvoj kulture in kulturnih dejavnosti tistih pripadnikov različnih neavtohtonih manjšinskih skupnosti, ki pridobijo državljanstvo države, v kateri živijo. Tudi v tistih državah, kjer se pojavljajo posamezna razmišljanja v tej smeri, gre le za individualni pristop (torej za problematiko posameznika, ki po svojem etničnem izvoru ne pripada večinski skupnosti), ne razmišljajo pa o uveljavljanju kolektivne zaščite neavtohtonih manjšinskih etničnih skupnosti kot "novodobnih manjšin". Ukrepi slovenske države – konkretno Ministrstva za kulturo – na področju kulturnih dejavnosti "tipičnih" priseljencev sledijo trendom razvoja v Evropi, čeprav je delež "tipičnih" priseljencev v strukturi prebivalstva v Sloveniji še vedno izjemno majhen. Sredstva, ki so tej dejavnosti namenjena, pa so precej manjša od potrebnih, čeprav kaže ugotoviti, da praviloma ni bilo mnogo prijav kulturnih društev "tipičnih" priseljencev na razpise Ministrstva za kulturo. Programi kulture oziroma (so)financiranja kulturnih dejavnosti in programov v Sloveniji namreč po letu 1992 vključujejo tudi sofinanciranje ljubiteljske kulturne dejavnosti priseljencev in imigrantskih skupnosti v Sloveniji, zlasti še financiranje klubov in društev priseljencev pripadnikov "drugih narodov in narodnosti" nekdanje jugoslovanske federacije.³¹

Kot smo že omenili, v vse navedene (pod)skupine imigrantskih skupnosti ("novih oz. novodobnih manjšin") sodijo tudi "neavtohtoni" Romi v Sloveniji, njihov status pa se razlikuje predvsem po tem, ali imajo slovensko državljanstvo ali ne. Tisti Romi, ki so se v Slovenijo priselili pred letom 1991 in so imeli takrat jugoslovansko državljanstvo, so namreč lahko pridobili slovensko državljanstvo po posebnem (naturalizacijskem) postopku, ki smo ga že omenili. Za preostale "neavtohtone" Rome in zlasti še za tiste, ki so se v Slovenijo priselili po letu 1991, pa velja, da si slovensko državljanstvo lahko pridobijo le, če za to seveda izpolnjujejo vse zakonske pogoje, po rednem naturalizacijskem postopku. Prav izpolnjevanje teh pogojev pa je za Rome pogosto velik problem. Vsi tisti "neavtohtoni" Romi v Sloveniji, ki nimajo slovenskega državljanstva, pa bi si seveda morali ustrezno urediti svoj tujski status.

* * *

³¹ Glej npr.: *Republiški program kulture za leto 1992*. Ljubljana: Republika Slovenija - Ministrstvo za kulturo, april 1992, str. 64, 67; *Program financiranja kulturnih dejavnosti in projektov v letu 1993*. Ljubljana: Republika Slovenija - Ministrstvo za kulturo, 1993, str. 52, 54-55; itd. Večina sredstev za kulturno dejavnost priseljencev oz. imigrantskih skupnosti (t.i. "novih" oz. "novodobnih" manjšin) v Sloveniji se nameni za kulturno dejavnost pripadnikov nekdanjih jugoslovanskih narodov in narodnosti, ki živijo v Sloveniji, vključno s tistimi, ki so si v skladu z zakonom o državljanstvu pridobili slovensko državljanstvo. (Glej npr.: *Pregled (so)financiranja kulturnih programov in projektov v letu 1998*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, 1998, str. 144-146.)

ŽIVLJENJE IN POLOŽAJ ROMOV: OCENA STANJA³²

Strinjamo se lahko s splošno oceno, da – kljub sprejetim politikam, programom in ukrepom države in različnim dejavnostim civilne družbe (zlasti nevladnih organizacij) – položaj in zlasti življenjska situacija Romov in romske skupnosti v Sloveniji nista dobra, kar ugotavljajo tudi nekateri zunanji opazovalci in poročevalci.³³ Romi so še vedno **marginalizirana družbena skupina**, njihova **(družbena) obrobnost in odrinjenost** pa se odražata na vseh področjih življenja.

Ta obrobnost se večinoma odraža že v lokaciji njihovih bivališč, saj so v večini primerov romska bivališča in naselja na obrobju oz. izven naselij, ločena od preostalega – večinskega (neromskega) – prebivalstva oz. v žargonu Romov "Civilov oz. Gadžov". Pogosto so romska naselja in bivališča na zemljišču, ki ni komunalno urejeno, brez elektrike, vode in rednega odvoza smeti, **bivalni pogoji** v njih pa so slabi, čeprav zidane zgradbe, bivalni kontejnerji in počitniške prikolice nadomeščajo nekdanja zasilna bivališča in barake. Pogosto sta poseben problem tudi lastništvo zemljišč, na katerih so postavljena romska bivališča in naselja, ki so večinoma postavljena brez gradbenih dovoljenj ter njihova legalizacija oz. vključitev v prostorske in urbanistične plane in dokumente. Tako je že več let velik problem legalizacija naselja Kerinov grm pri Krškem, čeprav obstaja volja in celo soglasje lokalnih oblasti, nekaterih javnih inštitucij in nevladnih organizacij, da je ta problem treba rešiti. Kadar se poskuša razreševati pereče bivanjske probleme, pogosto prihaja še dodatnih problemov in tudi do konfliktov z okoliškim prebivalstvom, posebej še z lastniki zemljišč, na katerih so postavljena romska bivališča ali naselja, pa tudi s prebivalci naselij, ki – zaradi vkoreninjenih stereotipov in nestrpnosti do Romov – ne želijo, da bi v njihovi bližini živeli ali se naselili Romi. V nekaterih primerih so sokrajani celo preprečili naselitev Romov v njihovem naselju oz. v njegovi okolici. (Tako je znan primer, ko sovaščani niso

³² Pri opredeljevanju situacije Romov in romske skupnosti v Sloveniji uporabljamo zbrane podatke in rezultate študentskega raziskovalnega projekta, poleg tega pa izhajajo zlasti iz naslednjih virov: Alenka Janko Spreizer (2001), *Romologija in romski študiji: Socialnoantropološki pogled na romološke diskurze v Sloveniji*, Doktorska disertacija, Mentor: izr. prof. dr. Bojan Baskar, Ljubljana: Institutum Studiorum Humanitatis – Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Ljubljana, 2001; Vera Klopčič in Miroslav Polzer, ur., *Izboljšanje položaja Romov v Srednji in Vzhodni Evropi*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja, 1999; *Spremljanje pridruženja EU: Zaščita manjšin*, Ljubljana: Open Society Institute, EU Accession Monitoring Program, 2001, str. 69–117 (sodelavki in avtorici poročila za Slovenijo: Tatjana Perić, Darja Zaviršek); Peter Winkler (1999), »Romi v Sloveniji,« v Miran Komac, *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja 1999, str. 66–70.

³³ Glej npr. Redna poročila Evropske komisije o napredku Slovenije pri vključevanju v EU v letih 1999, 2000 in 2001, poročila (zlasti poročilo o Sloveniji iz leta 1997) in dokumente ECRI (European Commission Against Racism and Intolerance), občasna poročila in omembe v *Roma Rights: Newsletter of the European Roma Rights Center*, v zadnjem času pa še zlasti: Tatjana Perić (2001), »Insufficient: Governmental programmes for Roma in Slovenia – Field report,« *Roma Rights: Newsletter of the European Roma Rights Center*, Numbers 1 and 2, 2001, str. 34–49.

pustili romski družini, da bi se vselila v hišo v vasi, ki jo je kupila.) Prav tako je treba upoštevati, da Romi niso vedno pripravljeni sprejeti predlaganih rešitev (npr. naselje Smrekec pri Grosuplju) in lokacij; vzroki za to so lahko različni, med njimi pa lahko omenimo strah, kako bo selitev vplivala na njihovo življenje, negotovost, skrb, da bivanjske razmere v novem naselju ne bodo nič boljše, pa tudi nesoglasja in spori med sami romskimi družinami in skupinami, ki naj bi jih v takšna naselja naselili. Prav bivalne razmere v Smrekcu, ki se tudi po selitvi niso bistveno izboljšale, do določene mere te strahove in skrbi potrjujejo.

Vsekakor pa je treba poudariti, da je v Sloveniji večina Romov bolj ali manj stalno naseljenih in da med Romi nomadskega načina življenja, ki na tem ozemlju tudi zgodovinsko ni bil tako razširjen kot v nekaterih drugih okoljih, skorajda ni več.

Z različnimi programi in aktivnostmi, pa tudi z večjim angažiranjem Romov se bivanjske in življenjske razmere sicer postopoma izboljšujejo (npr. gradnja hiš v naselju Žabjek pri Novem Mestu, razvoj Pušče pri Murski Soboti; vloga vrtcev v obeh navedenih naseljih), kar je tudi posledica določenih sredstev, ki se iz različnih virov (državni proračun, lokalne skupnosti, pomoč) vlagajo v ta namen. Vseeno ocenjujemo, da verjetno še vedno več kot 60 % Romov v Sloveniji živi v neustreznih oz. podstandardnih bivanjskih razmerah. Le manjši del Romov živi v naseljih - v hišah ali stanovanjih v stanovanjskih zgradbah in blokih - skupaj s preostalim prebivalstvom, čeprav ocenjujemo, da se njihov delež (tako med "avtohtonimi" kot "neavtohtonimi" Romi) počasi veča. Njihovo število oz. delež je zelo težko ugotoviti, saj o tem uradnih podatkov ni, po naših ocenah pa se verjetno že približuje ali nekoliko presega 20 %. V tem primeru gre za Rome, ki so se uspeli integrirati v večinsko prebivalstvo - vsaj v določene strukture večinskega prebivalstva in tudi delijo njihovo usodo in probleme (še vedno je tudi med tem delom romske populacije precej socialnih problemov, zlasti še problemov brezposelnosti). Kot sem razbral iz pogovorov s posamezniki, se del te populacije tudi odreka svoji romski identiteti, ker menijo, da jim bo to olajšalo njihovo integracijo v večinsko družbo.

Bivanjske razmere Romov v mnogočem pogojujejo tudi njihovo **socialno situacijo**. Zato ni presenetljivo, da so v skoraj vseh opravljenih intervjujih v inštitucijah, ki se pri svojem delu srečujejo z Romi in romsko problematiko, v odgovorih na naša vprašanja poudarili zlasti problem slabega socialnega stanja. Pri tem ugotavljajo, da so hudi socialni problemi, slabo zdravstveno stanje, pogosta obolenja (pljučne bolezni, prehladi, črevesne bolezni - vzrok so predvsem voda, ki jo pijejo, slaba in neredna prehrana ter pomanjkljiva higiena) in mnogi drugi problemi povezani predvsem s slabimi bivanjskimi razmerami ter pogosto izjemno nizkimi dohodki družin, katerih osnovni problem je brezposelnost. Nekaj respondentov je omenilo, da probleme še poslabša odnos nekaterih Romov do

denarja in premoženja, saj tudi takrat, ko s priložnostnim delom zaslužijo nekaj denarja, ta denar hitro porabijo in to pogosto za stvari, ki po mnenju respondentov ne prispevajo k razreševanju njihovih najhujših problemov. Na centrih za socialno delo so posebej opozorili na materialno nepreskrbljenost romskih družin in zlasti na problem mater samohranilk.

Pri tem je treba poudariti tudi specifično starostno strukturo romske populacije, ki je veliko mlajša od preostalega prebivalstva. Tako je po ocenah dobra polovica Romov v Sloveniji mlajša kot 18 let, delež romskega prebivalstva starejšega od 65 let pa je precej nižji od slovenskega povprečja. Ob upoštevanju takšne strukture prebivalstva je seveda še posebej pomembno **vprašanje izobraževanja in usposabljanja**. Čeprav načelno slovenska zakonodaja in predpisi zagotavljajo enakopravnost in enake pogoje pri izobraževanju, pa je situacija pri Romih zelo specifična. Osnovne šole v Sloveniji sicer vsako leto obiskuje okoli 1200 romskih otrok, ki pa imajo zaradi slabih bivanjskih in socialnih razmer, svoje specifične socializacije, tradicije in kulture, dejstva, da ob prihodu v vrtec ali šolo pogosto ne znajo slovenskega jezika itd., v šoli veliko težav. V mnogih okoljih je tako še vedno običajna praksa, da večina romskih otrok nikoli ne dokonča niti osnovne šole. Boljša je situacija v okoljih, kjer obstajajo romski vrtci, ki otroke pripravljajo na šolo; čeprav lahko domnevamo, da bi takšna praksa lahko izboljšala situacijo, pa so zelo redki primeri, da bi romski otroci obiskovali "običajne" otroške vrtce. Pri tem ne gre izključno za odklonilni odnos "večinskega" prebivalstva, ampak gre pogosto tudi za strah Romov samih, še bolj pogosto pa za dejstvo, da si zaradi težkih materialnih razmer vrtca sploh ne bi mogli privoščiti. Glede pouka romskih otrok obstajata dva modela. Na eni strani je to integracijski model, ki je uveljavljen zlasti v Prekmurju, po katerem se romski otroci vključujejo v redne razrede, ki ga večinoma ocenjujejo kot bolj primernega in boljšega, na drugi strani pa je model posebnih romskih razredov (nekateri govorijo o "ločenem ali vzporednem modelu", kot je uveden na osnovni šoli Leskovec v Krškem), prilagojenih specifičnim pogojem in potrebam romskih učencev, ki pa ga večinoma kritizirajo kot neprimernega in diskriminacijskega – zlasti še zato, ker sta kakovost pouka in znanja v teh posebnih romskih razredih pogosto (precej) slabša od tistih v rednih razredih. Obstaja sicer tudi kombinirani model, ko se po začetnih posebnih romskih oddelkih romski otroci vključijo v redne oddelke na višji stopnji šolanja. Posamezne šole poskušajo razviti lastne programe in modele, ki bi v kar največji meri ustrezali njihovim specifičnim razmeram in potrebam. Kakorkoli že, vsi ti modeli se srečujejo z vrsto težav in še vedno le relativno manjši del romske populacije (zlasti to velja za Dolenjsko in Posavje) dokonča osnovno šolo – čeprav je situacija v različnih okoljih precej različna. Pomembna ovira za uspešnejše delovanje kateregakoli od navedenih modelov je pomanjkanje romskih učiteljev oz. učiteljev, ki bi dobro obvladali romski jezik in bi lahko romskim

otrokom pomagali pri uspešnejšem in boljšem vključevanju v šolo in šolske programe, posledično pa tudi k uspešnejši integraciji v družbo. Dejstvo je namreč, da se morajo romski otroci, ki ob prihodu v šolo praviloma govorijo samo romski jezik oz. lokalni dialekt, najprej naučiti slovenščine vsaj do te mere, da se lahko vključijo v program, kar upošteva njihove splošne življenjske in socialne okoliščine pomeni še dodaten problem. Kljub vsem prizadevanjem in nekaterim pozitivnim rezultatom, saj se večata število in delež romskih otrok, ki dokončajo osnovno in kasneje tudi poklicno ali srednjo šolo, nekaj pa jih je doseglo že tudi univerzitetno izobrazbo, pa je splošna situacija še vedno zelo slaba in zaskrbljujoča.

Dodatno skrb pa vzbuja tudi dejstvo, da se precej večji del romskih otrok (cca. 150 ali 14 %) od siceršnjega slovenskega povprečja (1,3 %) vključuje v programe osnovne šole s prilagojenim programom, ki naj bi bili namenjeni otrokom s posebnimi potrebami. V primeru nekaterih romskih otrok lahko domnevamo, da so bili v te programe vključeni predvsem zato, ker niso znali jezika in se zato niso mogli vključevati v redne osnovnošolske oddelke in programe, mogoče pa tudi zato, ker so zaradi svoje specifične socializacije v rednih oddelkih včasih moteči. Čeprav tudi večina romskih otrok v teh šolah potrebuje posebno pomoč pri učenju, pa bi manjši del teh otrok (ki pa lahko pomeni do 20 % navedene populacije) rabil predvsem pomoč pri prilagajevanju in vključevanju v šolsko okolje in programe. Čeprav večina romskih otrok v teh programih dokonča osnovno šolo, pa imajo potem precej slabše možnosti za vpis na "redne" srednje šole in zato tudi omejene možnosti nadaljnega izobraževanja in izbire poklicev.

Poseben, a popolnoma neraziskan problem je tudi izobraževanje romskih otrok tistih "neavtrohtonih" Romov, ki v Sloveniji nimajo urejenega nikarkšnega legalnega statusa (npr. s svojimi starši, družinami oz. skrbniki v Sloveniji stalno ali začasno bivajo brez dovoljenja in urejenega statusa tujca), katerih število ni znano. Domnevamo lahko, da del teh otrok ne obiskuje osnovnih šol, saj se njihovi starši bojijo, da bi jih to izdalo in bi jih zato z družinami izgnali iz države, poznamo pa tudi primere, ko lokalne osnovne šole (npr. v Mariboru) – s svojo dobro voljo in včasih nekoliko mimo uveljavljenih predpisov in standardov – omogočijo njihov vpis in izobraževanje v rednih šolskih programih.

Tudi **nezaposlenost** Romov, ki se pogosto omenja kot eden od največjih problemov v Sloveniji, je v mnogočem posledica njihovih omenjenih bivanjskih problemov in problemov na področju izobraževanja. Izobrazbena in kvalifikacijska struktura romskega prebivalstva je namreč bistveno slabša (od že itak ne najboljšega) slovenskega povprečja. Poleg tega je treba omeniti še različne negativne stereotipe in – posledično – diskriminacijske prakse, ki to situacijo še poslabšujejo. Zaradi omenjenih razlogov Romi dobijo delo in službo precej težje od ostalih, prav tako pa so pogosto, če že ne praviloma, med prvimi, ki delo izgubijo. S povečanjem brezposelnosti v devetdesetih letih so se v mnogočem izničili

tudi rezultati programov zaposlovanja Romov, ki so potekali zlasti v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja. Število in delež redno zaposlenih Romov sta se tako v zadnjem desetletju bistveno zmanjšala, nezaposlenost pa se je skokovito povečala, kar je še povečalo socialne probleme. Tako ne preseneča, da je po nekaterih ocenah do 75 %, po drugih pa med 50-80 % Romov v Sloveniji odvisno od socialne in državen pomoči, da njihove družine sploh lahko preživijo. Podatki in ocene o številu brezposelnih in o deležu brezposelnosti Romov se sicer v posameznih okoljih razlikujejo (70-90 %); na Dolenjskem tako nekateri ocenjujejo, da se mogoče v posameznih okoljih že celo približuje 100 %. Kljub različnim programom in projektom, ki naj bi prispevali k usposabljanju Romov za delo in njihovem zaposlovanju, vključno s posameznimi – kratkoročno sicer dokaj uspešnimi programi javnih del – pa so rezultati na tem področju še vedno zelo skromni in se problem brezposelnosti med Romi celo povečuje. Tako so najpogostejši vir preživljanja Romov različna priložnostna ali sezonska dela (s čimer naj bi si preživljanje zagotavljalo kakšnih 25 %) ter različne oblike neorganiziranih zaposlitev, kot so nabiranje surovin, zelišč, gozdnih sadežev ipd., ki naj bi zagotavljale preživljanje več kot 40 % Romov. Čeprav je opredeljeno kot eden od ciljev integracijske politike Romov v Sloveniji, da je treba ustvariti pogoje, da bi si Romi z lastnim delom zagotavljali pogoje in sredstva za preživljanje, se zdi, da je ta cilj še zelo oddaljen in ga bo v sedanjih družbenih pogojih le težko uresničiti.

Kot smo že omenili, je večina Romov v Sloveniji – tako "avtohtonih" kot "neavtohtonih", ki imajo državljanstvo ali kakšen drug legalen status – za svoje preživljanje in preživljanje svojih družin **odvisna od različnih socialnih pomoči**. Dejstvo je, da velik del Romov živi v revščini, mnogim med njimi pa socialne pomoči predstavljajo sploh edini vir za preživljanje. Še vedno so sicer prisotna mnenja, da sedanji sistem socialne pomoči za Rome ni stimulativen, saj je ta pomoč pogosto višja od zaslužka za morebitno stalno ali občasno delo, vendar pa upošteva situacijo na področju zaposlovanja ni realno pričakovati, da se bo delež Romov, ki prejemajo socialne pomoči, lahko kmalu zmanjšal. Vseeno pa bi bilo nujno oblikovati take programe pomoči, ki bi Rome stimulirali za iskanje različnih možnosti za preživljanje – mogoče s tem, da bi finančno ali s kakšnimi drugimi oblikami nagradili njihova prizadevanja. Sicer pa je v Sloveniji uveljavljena praksa, da so Romi vključeni v reden sistem socialnih pomoči in dajatev, čeprav se jim sistem v določeni meri prilagaja. Čeprav Romi pogosto pohvalijo posamezna prizadevanja centrov za socialno delo in drugih javnih in državnih institucij, ki jim poskušajo pomagati, pa v nekaterih primerih tudi potarnajo, da za resnično in večjo pomoč v teh institucijah ni pravega navdušenja. Na drugi strani zaposleni v teh institucijah navajajo vrsto problemov, s katerimi se srečujejo pri svojem delu, vključno z izjemno omejenimi sredstvi in možnostmi, pogosto pa potarnajo tudi nad aktivnim sodelovanjem Romov samih.

Socialni in drugi problemi se odražajo tudi na **zdravstvenem stanju Romov**. Zaradi slabih socialnih in bivanjskih ter pomanjkljivih higienskih pogojev so med Romi pogoste razne kronične bolezni, prehladi, pljučne bolezni, astma, črevesne bolezni (pogosto pogojene z neustrezno in neredno prehrano in oporečno vodo) itd. Čeprav je pravno in sistemsko zagotovljen enak dostop do zdravstvene ga varstva, pa je situacija Romov še zlasti na Dolenjskem izrazito težka in zaskrbljujoča. Z naraščajočo brezposelnostjo Romov se je njihov položaj poslabšal, saj si ne morejo privoščiti zdravstvene oskrbe in storitev v zasebnem sektorju. Romi se tudi pritožujejo, da jih zdravstveni delavci včasih obravnavajo drugače kot ostale bolnike, da jih pogosto pošljejo domov oz. naročijo za naslednji dan, da se zdravniki ne odzivajo na njihove klice, da jih tudi na urgenci včasih pustijo čakati, itd. "Neavtohtoni" Romi, ki nimajo slovenskega državljanstva in niso zaposleni in/ali dodatno zavarovani, pa imajo sploh dostop samo do osnovne zdravstvene oskrbe.

V Sloveniji – podobno kot v drugih evropskih državah – ljudje Rome, romsko skupnost in njihovo kulturo slabo poznamo, še vedno pa so med ljudmi zakoreninjene različne **negativne predstave in stereotipi** o Ciganih, ki pogosto ali celo pretežno ne odgovarjajo dejanskemu življenju in vsakdanu Romov. Ti stereotipi se pogosto prenašajo iz generacije na generacijo, čeprav pogosto ljudje z Romi nimajo nobenega stika. **Vedenje o Romih** je slabo tudi zato, ker v šolskih programih praktično ni vsebin, ki bi predstavile romsko kulturo in zgodovino; redke obstoječe vsebine so pogosto obrobne in tudi negativne (npr. povezane s stereotipi o Ciganih). K temu pa prispeva še dejstvo, da ni pravega gradiva, ki bi celovito in na ljudem dostopen (poljuden) način predstavilo Rome, njihovo vsakdanje življenje, njihovo kulturo in zgodovino, ali pa je to gradivo le težko dostopno.

K slabemu vedenju o Romih, zlasti pa k negativnim predstavam in stereotipom precej prispevajo tudi **mediji** v Sloveniji s svojim pretežno negativnim poročanjem o Romih, pri čemer so "njihove vrednote in kultura" pogosto predstavljene kot nezdružljive z "našimi".³⁴ O Romih poročajo kot o nekakšni "družbeni nevarnosti", pogosto povezani s kriminalom. Naj navedemo primer: če o Romih poročajo v črnih kronikah, pri tem praviloma ne pozabijo navesti njihove etnične pripadnosti, čeprav tega pri ostalih povzročiteljih kaznivih dejanj praviloma ne počnejo (razen takrat, ko gre za tujce, kar je tudi svojevrsten pojav diskriminacije). Pozitivno poročanje in prispevki o Romih so redki in so v glavnem povezani s kulturnimi dogodki; očitno se medijem večinoma ne zdi zanimivo poročati o boljšem organiziranju in delovanju romskih organizacij in društev, o številnih dejavnostih za izboljšanje življenja in življenjskih pogojev Romov, o posameznih

* * *

³⁴ Glej npr.: Karmen Erjavec, Sandra Bašić - Hrvatín, Barbara Kelbl (2000), *Mi o Romih: Diskriminatorški diskurz v medijih v Sloveniji*, Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia, 2000.

pozitivnih primerih (npr. o romskih podjetnikih, učencih, dijakih ali študentih, ki se uspešno izobražujejo in dokončajo izobraževanje), itd. Na drugi strani pa precej redno poročajo o raznih včasih napihnjenih problemih, nepravilnostih in deviantnih pojavih (ne le o kriminalu), pri čemer pogosto reproducirajo že omenjene vkoreninjene negativne stereotipe o Romih.

Prav tako obstaja vrsta problemov tudi v zvezi z **razvojem romskih medijev**. Čeprav že več let (bolj ali manj redno) izhaja romski časopis (Romano Them – Romski svet) in obstajajo redne ali občasne radijske oddaje v romskem jeziku na murskosoboškem in novomeškem radiu, pa so potrebe po večji pristotnosti romskega jezika v medijih bistveno večje. Oddaje elektronskih medijev v romskem jeziku, pa tudi bolj obsežna časopisna dejavnost bi lahko na eni strani prispevale k boljši obveščenosti samih Romov o dogajanjih v romski skupnosti v različnih okoljih, k ohranjanju in razvoju romskega jezika, k boljšemu poznavanju slovenske družbe, na drugi strani pa bi takšne oddaje in mediji lahko prispevali k boljšemu vedenju o Romih in romski skupnosti v slovenski javnosti, posledično pa verjetno tudi k zmanjševanju in odpravljanju negativnih predstav in stereotipov.

Da bi izboljšali **toleranco do Romov** in s tem omogočili **integracijo Romov in romske skupnosti** na način, kot jo opredeljujemo v tej raziskovalni nalogi, je nujno potrebno vedenje o Romih ter poznavanje njihove skupnosti, tradicije in kulture. V ta namen je treba v medijih predstavljati specifiko romske skupnosti, razlike in podobnosti, ki to skupnost opredeljujejo v odnosu do ostalih. Oblikovati je treba možnosti, pa tudi institucionalne okvire za pretok informacij in za srečevanje ljudi in njihovih specifičnih kultur. Potreben bo velik napor in pomoč širše družbe za oblikovanje in razvoj romskih kulturnih in drugih društev, organizacij in inštitucij; če je le mogoče, bi kazalo v njihovo organiziranje in delo vključiti tudi zainteresirane posameznike iz širšega okolja, v katerem Romi živijo, pri čemer pa bi bilo treba zagotoviti, da njihovi specifični interesi ne bi prevladali nad romskimi. Vzpostavitev možnosti za stalno srečevanje in sodelovanje med Romi in ljudmi iz njihove širše okolice ter uresničevanje teh možnosti bi lahko pomembno prispevali k večji tolerantnosti slovenske družbe do Romov in k njihovi boljši integraciji v slovensko družbo.

Kar zadeva **romsko kulturo** je med večinskim prebivalstvom nekoliko bolj znana le romska glasba, ki ima svoj tradicionalni krog poslušalcev. Romska kultura v Sloveniji sicer temelji večinoma le na dejavnosti posameznih ljubiteljskih skupin in društev, ki pa se tradicionalno srečujejo s kadrovskimi in finančnimi problemi, saj sredstva Ministrstva za kulturo in iz drugih virov praviloma ne zadoščajo niti za kritje najbolj nujnih potreb. Prav tako tudi ni dobro zaživel projekt romskih kulturnih animatorjev, ki naj bi prispevali k hitrejšemu in boljšemu

razvoju romske kulture. Čeprav se je situacija ob koncu devetdesetih let in na začetku novega tisočletja bistveno izboljšala, še vedno velja ugotovitev, da sta tudi romska kulturna dejavnost in sploh romska kultura, ki sta zgolj ljubiteljski, večinoma bolj slabo razviti in organizirani, čeprav se situacija od okolja do okolja, kjer Romi živijo, precej razlikuje. V zadnjem desetletju se sicer pojavljajo tudi nove publikacije in knjižne izdaje (npr. pesniške zbirke) v romskem jeziku, vendar pa bi bile potrebe precej večje. Že dalj časa Romi in strokovnjaki, ki se ukvarjajo s proučevanjem Romov v Sloveniji, opozarjamo tudi, da bi bilo treba zagotoviti zbiranje romskega kulturnega bogastva in izročila, prav tako pa bi bilo treba vzpostaviti ustrezen raziskovalni in dolgoročni projekt ali program, ki bi se ukvarjal z zapisovanjem, ohranjanjem in razvojem romskega jezika.

Če se strinjamo s splošno uveljavljenim stališčem, da je specifična in razvita etnična kultura bistveni element etnične identitete sleherne skupnosti, so omenjeni problemi za romsko skupnost še toliko bolj usodni. Prav težave pri razvijanju romske kulture ter nepoznavanje te kulture celo med Romi samimi in ne le med ostalim prebivalstvom so – po našem mnenju – pomemben razlog za negativen in nestrpen odnos ljudi do Romov in romske skupnosti v Sloveniji. Hkrati je uspešen razvoj romske kulture tudi pomemben pogoj za razvoj romske etnične identitete.

Problem, ki ga je mogoče zaznati in ki je v mnogočem povezan s slabim vedenjem in vkoreninjenimi negativnimi predstavami o Romih, sta tudi precejšnja **socialna in etnična distanca med Romi in okoliškim prebivalstvom**. Obstajajo sicer posamezni primeri dobrih medsosedskih in tudi prijateljskih odnosov, ki pa so v večini okolij bolj izjema kot pravilo. Večinoma se ljudje iz okolice izogibajo stikom in celo srečevanju z Romi, prav tako pa se na drugi strani tudi Romi pogosto izogibajo stikom z "neromi" – "Civili, Gadži". To svojo prakso "neromi" največkrat utemeljujejo s "slabimi izkušnjami," ki pa pogosto ali celo praviloma niso njihove lastne izkušnje, ampak so o njih izvedeli iz zanesljivih virov – od svojih sorodnikov, prijateljev, znancev. Na drugi strani sicer tudi Romi omenjajo negativne izkušnje drugih, vendar pa so nam pogosto lahko navedli tudi primere, ko so bili sami žrtve neposredne ali posredne diskriminacije. Odsotnost socialnih stikov praviloma omenjeno socialno in etnično distanco še povečuje, prav tako pa ne prispeva k odpravi ali vsaj zmanjševanju intenzivnosti negativnih predstav in stereotipov. Omenjeno socialno in etnično distanco, ki je ali bi vsaj lahko bila tudi podlaga različnih diskriminacijskih praks, zaznavajo različne raziskave javnega mnenja, ki npr. Rome uvrščajo med najbolj nezaželjene sosede.³⁵ Pomembni dejavniki, ki prispevajo k ohranjanju in celo večanju socialne in etnične distance

* * *

³⁵ Matjaž Hanžek, Marta Gregorčič, ur. (2001), *Poročilo o človekovem razvoju: Slovenija 2000-2001*, Ljubljana: Urad za makroekonomske analize in razvoj, [New York]: United Nations Development Programme, 2001.

ter k "prostorski, ekonomski, kulturni in socialni getoizaciji" Romov in romske skupnosti, so tudi mediji s svojim izključevanjem Romov in negativnim poročanjem o njih.³⁶

Naj na koncu te fragmentarne predstavitve stanja na kratko povzamemo še bistvene poudarke iz intervjujev, ki so jih opravile sodelavke pri omenjenem študentskem raziskovalnem projektu z zaposleninimi v javnih in državnih institucijah in organih, ki se pri svojem delu srečujejo z Romi in ukvarjajo z romsko problematiko. Velik problem je tudi izobraževanje. V večini občin se romski otroci vključujejo v šole. Težave se pojavljajo pri komuniciranju (predvsem na nižji stopnji), pri pogostem izostajanju iz šole, pri njihovem rednem šolskem delu zaradi pomanjkanja delovnih navad, itd. Iz tega sledi nizka stopnja izobrazbe, slaba zaposlenost. Dodaten problem je tudi funkcionalna nepismenost.

V zadnjem času (predvsem od druge polovice devedesetih let dalje) narašča število kaznivih dejanj, v katere so vpleteni Romi. Tu gre predvsem za kraje poljščin, vlome, telesne poškodbe z orožjem, trgovanje z orožjem, kršitve javnega reda in miru ter gojenje marihuane. Pojavljajo se tudi druga kazniva dejanja, kot so vožnja z neregistriranimi vozili in vožnja brez voznškega dovoljenja.

Pojavlja se odklonilen odnos okolja do Romov, predvsem zaradi predsodkov in nepoznavanja njihove kulture ter nedovoljenega naseljevanja Romov na privatnih zemljiščih. Zaradi tega prihaja do sporov med Romi in krajani. Ravno tako pa pogosto prihaja do konfliktov med romskimi družinami in naselji.

Kljub vsem problemom, ki se pojavljajo, imajo v nekaterih institucijah delavci dobre odnose z Romi. Pridobili so si njihovo zaupanje, ki je pogoj za uspešno delo in izboljšanje stanja. Med Romi imajo tudi precej dobrih znancev, kar jim tudi olajša delo. Poudarili so, da je prav tako potrebno boljše sodelovanje med vsemi navedenimi institucijami, prebivalstvom in romsko skupnostjo. Zlasti na tem področju bodo morale vse strani še veliko narediti. Zanimivo pa je, da noben od zaposlenih v teh institucijah ni izjavil, da ima med Romi prijatelje.

POLITIKA INTEGRACIJE ROMSKE SKUPNOSTI IN UKREPI

Ko je vlada leta 1995 na podlagi Informacije o položaju romov v Republiki Sloveniji,³⁷ katere pripravo je vodil Urad za narodnosti Vlade Republike Slovenije

* * *

³⁶ Karmen Erjavec, Sandra Bašić - Hrvatin, Barbara Kelbl (2000), *MI o Romih: Diskriminatorški diskurz v medijih v Sloveniji*, Ljubljana: Open Society Institute-Slovenia, 2000, str. 8.

³⁷ Informacija o položaju Romov v Republiki Sloveniji. EPA 1102, Ljubljana: Poročevalec, št. 18, 1995, str. 55-62.

in jo je obravnaval tudi Državni zbor, pripravljala svoj Program ukrepov za pomoč Romom v Republiki Sloveniji, je izhajala iz naslednjih izhodišč:

- "Romi v Sloveniji predstavljajo ogroženo skupino prebivalstva, ki brez organizirane pomoči nima možnosti za prilagoditev življenju v sodobni družbi. Glavna ovira za njihovo vključitev so socialna ogroženost, skromne aspiracije, ki so povezane predvsem s tradicionalnim načinom življenja in nizka izobrazbena raven, ki jim zapira pot do vseh zahtevnejših poklicev.
- Romsko vprašanje je v tem trenutku predvsem socialno vprašanje, ki ga je mogoče rešiti le ob usklajenem delovanju državnih in lokalnih organov, ki morajo zagotoviti možnosti za človeka vredne življenjske razmere in z izobrazevanjem in drugimi ukrepi ustvariti možnosti, da si bodo tudi Romi sposobni zagotoviti sredstva za preživljanje. Šele s tem bodo ustvarjene podlage za kvalitetnejše premike na področju informiranja, kulturnega življenja, ohranjanja identitete in enakovrednega vključevanja v družbo.
- Vsega tega ni mogoče storiti brez osveščanja in aktivnega sodelovanja Romov, zato je treba podpreti vse tiste posameznike in organizirane skupine Romov in organizacij civilne družbe, ki si prizadevajo za te cilje."³⁸

Omenjena izhodišča, čeprav bi jim kritično lahko očitali določeno mero pokroviteljstva do Romov in redukcionizma (zlasti v točki, ko romsko vprašanje opredeljujejo predvsem kot socialno vprašanje), dobro izražajo intenco sprejete-ga programa ter v največji meri sledijo sočasnim trendom razmišljanja v Evropi. Predstavljajo osnovo za takrat enega od prvih celovitih programov za izboljšanje položaja in družbeno integracijo Romov, ki so – kot globalni ali specifični programi – v zadnjih letih zelo popularni v različnih evropskih državah in so zdaj pogosto bolj znani od slovenskega.³⁹

Za uresničitev teh usmeritev je bila pri vladi ustanovljena medresorska komisija za vprašanja Romov. V tej medresorski komisiji poleg predstavnikov vseh resorjev in vladnih služb sodelujejo tudi predstavniki občin, v katerih Romi živijo, in predstavniki Romov. Ta medresorska komisija naj bi usklajevala tudi uresničevanje vladnega programa, ki je zasnovan tako, da njegovo uresničevanje terja angažiranje in koordinirano sodelovanje vseh vladnih resorjev in služb ter lokalnih skupnosti, za njegovo uspešno uresničevanje pa je pomembno tudi

* * *

³⁸ Peter Winkler (1999), »Romi v Sloveniji,« v Miran Komac, *Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji*, Ljubljana: Inštitut za narodnostna vprašanja 1999, str. 69.

³⁹ Glej npr.: *Practical Examples in Combating Racism and Intolerance against Roma/Gypsies*, CRI (2001) 28, Strasbourg: ECRI – European Commission against Racism and Intolerance, October 2001.

sodelovanje različnih javnih institucij in nevladnih organizacij. V zadnjih letih je bilo glede medresorske komisije slišati očitke, da sta njeno delo in prizadevanje nekoliko zastala.

Sicer pa z vladnim programom ukrepov Vlada Republike Slovenije naroča pristojnim ministrstvom in strokovnim službam, da v okviru svojih pooblastil in pristojnosti organizirajo pomoč Romom, ki bo omogočila razreševanje njihovih najbolj perečih problemov, razvoj romske skupnosti in njeno uspešnejšo integracijo v slovensko družbo. Program, ki obsega tri ravni ukrepov – oblikovanje predlogov za spremembe zakonov in drugih predpisov, konkretne naloge ter podporo projektom, različnim akcijam in strokovnemu in raziskovalnemu delu na tem področju – predvideva kot nosilce in koordinatorje nalog na posameznih področjih pristojna ministrstva oz. vladne službe, celoten program ukrepov pa naj bi koordinirala vladna komisija za pomoč Romom ter Urad za narodnosti Vlade Republike Slovenije.

Program ukrepov poskuša zajeti vsa vitalna področja in točke, ki zadevajo Rome v Sloveniji, posebej pomembna pa so v njem naslednja področja:

Zagotavljanje pogojev za bivanje: Aktivnosti predvidene v tem delu programa so stekle, vendar do zdaj še vedno niso bili razrešeni številni problemi, ki se pojavljajo pri urejanju bivalne problematike Romov v Sloveniji. Pripravljeni so bili sicer nekateri prostorski dokumenti, postavljeno je bilo tudi precej bivališč za Rome (npr. programi izgradnje hiš oz. bivalnih enot v nekaterih romskih naseljih), vendar pa še vedno precejšnje število romskih naselij in objektov ni bilo legaliziranih, prav tako pa še ni bila ustrezno urejena potrebna komunalna infrastruktura zanje. V nekaterih primerih, kot to npr. velja za naselje Kerinov grm, predstavlja ključni problem koordinacija z Ministrstvom za kmetijstvo, ki je pristojno za spreminjanje namembnosti kmetijskih zemljišč, med katera so formalno uvrščena tudi zemljišča, na katerih to naselje stoji. Velik problem pri uresničevanju tega programa predstavljajo tudi potrebna sredstva, saj so možnosti države in lokalnih skupnosti pri tem dokaj omejene. Pozabiti pa ne kaže tudi na že omenjene probleme glede sprejemanja ureditve bivalnih vprašanj Romov pri okoliškem prebivalstvu, ki pogosto nasprotuje naselitvi Romov

Vzgoja in izobraževanje romskih otrok: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport je že pripravilo večino potrebnih pravnih podlag, vključno z merili za zagotavljanje potrebnih dodatnih sredstev za izvedbo posebnih dveletnih predšolskih programov in osnovnošolskih pedagoških programov in ur za romske otroke, pa tudi številne programe in projekte. Ministrstvo finančno podpira tudi dodatno delo z romskimi učenci v osnovnih šolah, ki naj bi izboljšalo njihov šolski uspeh in socializacijo. Prav tako zagotavlja tudi sredstva za šolske malice, za nakup potrebnih učnih pripomočkov, zagotovilo pa naj bi tudi štipendije romskim

učencem na pedagoških šolah ter sredstva za financiranje potrebnih raziskovalnih projektov. Z Uradom za šolstvo naj bi zagotovilo tudi ustrezno strokovno pomoč in mrežo za uspešno izvajanje izobraževanja romskih otrok. Vendar se tudi na tem področju pojavlja vrsta problemov. Tudi na tem področju se vedno znova pojavlja pomanjkanje sredstev, še bolj pereč pa je problem, da še vedno nimamo romskih učiteljev oz. učiteljev, ki bi dobro obvladali romski jezik in bi skrbeli za izvajanje posebnih programov. Prav tako se je izkazalo, da noben od uveljavljenih modelov na osnovnih šolah ne daje v celoti pričakovanih rezultatov.

Zaposlovanje Romov je ena od osrednjih nalog Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve (MDDSZ), ki mora finančno stimulirati redne, sezonske in druge oblike zaposlovanja in samozaposlovanja Romov, zaposlovanje Romov preko javnih del za izboljšanje pogojev njihovega življenja, posebne programe usposabljanja in priprave za zaposlitev mladih Romov, dodatno usposabljanje nezaposlenih Romov ter tudi delavcev za delo z Romi. Prav tako mora proučiti in pripraviti ukrepe in programe za stimulacijo delodajalcev za zaposlovanje Romov. Kljub posameznim pozitivnim premikom, naloge na tem področju niso bile uresničene, ampak se je prav nasprotno – tudi zaradi tranzicijskega obdobja – situacija glede zaposlovanja Romov v primerjavi z osemdesetimi leti prejšnjega stoletja bistveno poslabšala.

Skrb za varstvo družine je naslednje pomembno področje dela MDDSZ, ki mora financirati programe pripravljanja mladih Romov na starševstvo, spodbujati in sofinancirati poletne tabori za mlade romske družine, zagotoviti prilagoditev paketov za novorojence, da bodo ustrezali specifičnim potrebam romskih družin in otrok, prav tako pa mora s centri za socialno delo tudi zagotavljati, da bi – ob pomoči vrtcev in šol – dejansko zagotovili, da bi Romi socialne in družinske prejemke, namenjene otrokom, tudi porabili v ta namen. Na tem področju je bil dosežen precejšen napredek, posebej ob angažiranju centrov za socialno delo pa tudi ob angažiranju zdravstvenih ustanov, lokalnih skupnosti in posameznih nevladnih organizacij, še vedno pa je situacija romskih družin pogosto precej slaba.

Socialno varstvo Romov je prav tako pomembno področje dela MDDSZ, ki mora spodbujati in sofinancirati skupnostne akcije ter razvojne in preventivne programe za Rome, pa tudi programe in dejavnosti nevladnih organizacij, prostovoljcev in romskih društev, ki lahko prispevajo k izboljšanju stanja in razreševanju problemov na tem področju. Na centrih za socialno delo v občinah, kjer Romi živijo, bi morale zagotoviti sredstva in pogoje za zaposlitev delavcev, ki se ukvarjajo s težavami romskih naselij. Čeprav so bili tudi na tem področju doseženi določeni premiki in čeprav je preživljanje velikega dela romske populacije v Sloveniji odvisno prav od socialnih prejemkov, pa še vedno ni bil razvit takšen sistem določanja in trošenja sredstev, ki bi na eni strani zagotavljal kar

najbolj namensko in racionalno trošenje teh sredstev, hkrati pa bi deloval tudi stimulatивно, da bi Rome spodbujal, da bi sami bolj aktivno in zainteresirano poskušali reševati svoje socialne in druge probleme.

Zdravstveno varstvo sodi v okvir pristojnosti Ministrstva za zdravje, vsebuje pa ukrepe, ki bi lahko prispevali k izboljšanju zdravstvenega stanja Romov, pa tudi programe, ki bi romske otroke spodbujali za zdravstvene poklice. Glede na probleme, ki smo jih v tej raziskovalni nalogi že navedli, lahko ugotovimo, da so bili ukrepi tudi na tem področju le delno uspešni.

Preprečevanje kaznivih dejanj sodi v pristojnost Ministrstva za notranje zadeve, v posamezne aktivnosti pa bi se poleg šol in drugih javnih institucij morali vključiti s svojimi programi in delom tudi centri za socialno delo v občinah, kjer Romi živijo. To vprašanje je namreč precej pereče v posameznih okoljih, kjer tudi zaradi vedno slabšega ekonomskega in socialnega položaja Romov zaznavajo povečanje kriminalitete.

Kulturni razvoj romske skupnosti sodi v pristojnost Ministrstva za kulturo, ki prek posebne delovne skupine za narodne skupnosti, Rome in priseljence ter Zveze kulturnih organizacij oz. Sklada za ljubiteljsko kulturo financira posamezne programe in dejavnosti na področju romske kulture. Čeprav so se sredstva za ta namen v devetdesetih letih povečevala bistveno hitreje od drugih proračunskih postavk ministrstva, pa še vedno ne zadoščajo za poln razvoj romske kulturne dejavnosti, ki je v celoti ljubiteljska.

Informiranje: Na tem področju država prek Urada za narodnosti sofinancira radijske oddaje, ki jih pripravljata radijski postaji v Murski Soboti in Novem mestu, pa tudi izdajanje romskih glasil. Tudi na tem področju velja, da razpoložljiva sredstva bistveno zaostajajo za vedno večjimi potrebami, ki se hitro večajo tudi zaradi vedno boljše organiziranosti Romov, pa tudi zaradi vloge, ki naj bi jo postopoma z romskimi predstavniki v občinskih svetih romska skupnost odigrala v lokalnih skupnostih.

Pomoč pri samoorganiziranju Romov in njihovem vključevanju v organe lokalne samouprave postaja še posebej aktualna po odločbi ustavnega sodišča;⁴⁰ država pa naj bi v skladu z odločbo ustavnega sodišča na tem področju zagotovila neposredno predstavljanje romske skupnosti preko posebnega člana občinskega ali mestnega sveta v tistih občinah, kjer Romi (avtohtono?) živijo. Poleg tega naj bi v občinah z večjim številom Romov ustanovili tudi posebne komisije in odbore, ki bi se ukvarjali z romsko problematiko. Vsi ti ukrepi so do

* * *

⁴⁰ Odločba o ugotovitvi delne neskladnosti zakona o postopku za ustanovitev občin ter določitev njihovih območij z ustavo (U-I-416/98-38, 22. marec 2001), Uradni list RS, št. 28, 19.4.2001.

zdaj dobro in bolj ali manj uspešno funkcionirali le v mestni občini Murska Sobota. Da bi lahko uresničili naloge na tem področju in odločbo ustavnega sodišča, bo potrebna ustrezna sprememba zakonodaje o lokalni samoupravi, ki se pospešeno pripravlja. Na to področje pa sicer sodijo tudi ukrepi za pomoč pri samoorganiziranju Romov. Kot pomemben rezultat na tem področju pa lahko omenimo ustanovitev Zveze Romov Slovenije, vse bolj organizirano in raznoliko društveno organiziranje Romov, ki se s kulturnega področja širi tudi na ostala, njihovo angažiranje – pa čeprav so to še vedno le posamezni primeri – v lokalnih skupnostih, in podobno.

Za celoten vladni program bi lahko rekli, da je sicer prinesel določen napredek in rezultate, vendar pa so rezultati še vedno bistveno manjši od pričakovanih. Cilji programa večinoma še niso uresničeni, zlasti še kar zadeva integracijo Romov na način, kot smo ga opredelili.

BISTVENE UGOTOVITVE IN PREDLOG UKREPOV: KAKO NAPREJ?

Na podlagi te raziskovalne naloge lahko potrdimo osrednjo hipotezo ter ugotovimo, da bi izhodišča in cilje politike integracije Romov in romske skupnosti v Sloveniji najustreznejše lahko opredelili takole:

Izhodišče in ključni cilj politike integracije Romov in romske skupnosti v Sloveniji sta njihova integracija v odprto in demokratično multietnično družbo, ki ne zanika obstoja različnosti, ampak ga priznava in vsem specifičnim skupnostim omogoča, da najdejo svoj enakopraven položaj in prostor. Namen takšne politike integracije ni le preprečevanje diskriminacije, socialne izolacije in marginalizacije posameznih (manjšinskih) skupnosti in njihovih pripadnikov, ampak je namen takšne aktivne politike tudi preprečiti pritiske na asimilacijo takšnih skupnosti in njihovih pripadnikov. Utemeljena na multikulturalizmu in/ali interkulturalizmu ter na najvišjih standardov človekovih pravic in varstva manjšin takšna integracijska politika terja aktivno vlogo države, ki mora – v skladu z obstoječimi možnostmi – zagotavljati tudi pogoje za njeno celovito in dosledno uresničevanje. Poleg tega mora država zagotavljati tudi potreben prostor in mehanizme za preprečevanje, upravljanje in razreševanje morebitnih konfliktov.

Država si mora pri tem prizadevati, da se bodo Romi prostovoljno in na podlagi njihovih lastnih interesov vključili v družbene in ekonomske tokove, kar jim bo omogočilo pogoje za enakopravno integracijo – na vseh ravneh (od mikro ravni, prek lokalne samouprave in regij, vse do državne ravni, v primeru vključitve v Evropsko unijo pa tudi na širših ravneh) in na vseh področjih. Seveda

pa bo država morala prispevati k zagotavljanju pogojev – tudi z uresničevanjem in dopolnjevanjem programa ukrepov vlade.

Naše najpomembnejše ugotovitve, ki smo jih predstavili v prispevku, bi lahko strnili v nekaj delovnih izhodišč:

1. Čeprav se pogosto zdi opredelitev romske skupnosti oz. romskih skupnosti v Sloveniji enostavna in jasna, pa podrobnejši pogled pokaže, da to ni tako. Zlasti se je treba zavedati, da v Sloveniji ni ene same in enovite romske skupnosti, pri čemer ne gre le za problem razlikovanja med "avtohtonimi" in "neavtohtonimi" Romi, ampak obstajajo številne razlike tudi znotraj – tako "avtohtonih" kot "neavtohtonih" – posameznih romskih skupnosti oz. skupin.
2. Za kar najbolj ustrezno opredeljevanje romskih skupnosti – tako v strokovni literaturi kot tudi v pravnih in političnih dokumentih, pa tudi za to raziskovalno nalogo – je pomembno vprašanje kolektivnih identitet. Pri tem so pomembni procesi oblikovanja, spreminjanja in preobražanja teh identitet, zlasti pa še samopripisovanje teh identitet in pripisovanje teh identitet s strani "drugih".
3. Če je cilj romske politike integracija, kakršno smo opredelili, potem sedanje stanje glede integracije Romov v njihovo širše okolje in v slovensko družbo – kljub temu, da ne kaže zanemariti nekaterih pozitivnih prizadevanj in rezultatov – lahko ocenimo kot nezadovoljivo, kar nam kažejo zlasti pokazatelji, kot so npr.: nizka stopnja izobrazbe, brezposelnost, revščina in socialni problemi, kriminal in celo še bolj v javnosti zasidrani stereotipi o kriminalu med Romi (npr. atributi, ki jih pripisujemo Ciganom), dokaj omejeni stiki Romov z njihovim širšim okoljem, oziroma s posamezniki iz širšega okolja – vključno s prijateljskimi stiki zunaj romske skupnosti, slabo poznavanje (različni stereotipi) in sprejemanje specifičnih značilnosti tradicionalne romske kulture v širšem okolju, itd.
4. Med ključnimi problemi življenja in integracije Romov v Sloveniji moramo navesti njihovo slabo socialno stanje (npr. brezposelnost, revščina, problem mater samohranilk, itd.), razna vprašanja povezana s stanovanjsko problematiko (neurejena lokacijska dovoljenja, slabi stanovanjski in higienski pogoji ter pogosto – v nekaterih skupnostih celo praviloma – neustrezni stanovanjski objekti, neobstoječi vodovodi, kanalizacija, problem zbiranja in odvoza odpadkov, gospodinjstva brez elektrike, itd.), zdravjem, izobraževanjem in usposabljanjem romske populacije itd., pa tudi probleme s kriminalom. Gre za področja, ki sodijo v pristojnost različnih resorjev, zato je pomembno, da na vladni ravni obstaja koordinacija, ki skrbi za celovito in usklajeno strategijo in politiko integracije ter za uskla-

jenost in sinergijo posameznih programov in ukrepov. Pri tem so prav celovito obravnavanje in izboljševanje socialnega stanja ter prizadevanja za razreševanje socialnih problemov ključni elementi strategije, politike in ukrepov.

5. Kljub ustavnim obveznostim, zakon o urejanju pravic in položaja romskih skupnosti v Sloveniji še ni bil sprejet. Menimo, da slovenska zakonodaja nasploh problematiko Romov nezadostno in pogosto neustrezno ureja. Tudi v primerih, ko zakonodaja zagotavlja različne pravice v področnih zakonih in drugih predpisih, se precej pogosto dogaja, da Romi svojih pravic ne poznajo in jih zato ne uveljavljajo. Kadar pa se zgodi, da posamezni Romi zlorabijo svoje pravice, meče to v očeh javnosti slabo luč na celotno romsko skupnost. Zato kaže ponovno razmisliti o pripravi in sprejemu posebnega zakona o urejanju pravic in položaja romskih skupnosti v Sloveniji. Izhajajoč iz ustavnih načel in opredelitev bo pri pripravi njegovega koncepta, še posebej pa pri oblikovanju posameznih rešitev treba upoštevati zlasti specifično situacijo, potrebe in interese romskih skupnosti.
6. Pomemben pogoj za toleranco do Romov in za integracijo romske skupnosti v slovensko družbo je boljše vedenje o Romih, njihovi skupnosti, tradiciji in kulturi. V ta namen je treba v medijih predstavljati specifiko romske skupnosti, razlike in podobnosti, ki to skupnost opredeljujejo v odnosu do ostalih. Ugotavljamo namreč, da v Sloveniji – podobno kot v drugih evropskih državah – ljudje romsko skupnost in kulturo slabo poznajo. Za povečanje tolerantnosti, izboljšanje položaja romskih skupnosti in razvoj romske kulture je poleg ljubiteljskih in družbenih dejavnosti izjemnega pomena tudi vloga države in njenih inštitucij ter javnih služb. Med njimi kaže navesti zlasti šole, vzgojnovarstvene zavode (vrtce), pa tudi druge izobraževalne institucije, kulturne institucije, centre za socialno delo, lokalno samoupravo, različne upravne resorje, itd.

Navedena delovna izhodišča, ki povzemajo bistvene ugotovitve tega prispevka, so hkrati tudi podlaga za predlog ukrepov in priporočil za Vlado Republike Slovenije ter njena resorna ministristva in službe, ki jih navajamo na koncu:

1. Menimo, da je čim prej treba začeti s pripravami strokovnih podlag in zatem tudi čim prej (najkasneje pa do leta 2005) sprožiti postopek za sprejem posebnega (globalnega zaščitnega) zakona, ki bo v skladu z ustavo urejal položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji. Pri tem je treba zlasti presoditi, kako romski skupnosti zagotoviti ustrezno participacijo na lokalni ravni v občinah, kjer Romi živijo, ter njihov

neposreden vpliv na sprejemanje tistih odločitev na drugih ravneh – vključno z državno. Njihov vpliv na odločanje na državni ravni bi bilo mogoče doseči tudi s posebnim posevetovalnim telesom pri vladi, ki bi dajalo mnenja v teh zadevah in v katerem bi moralo biti zagotovljeno ustrezno predstavljanje Romov. Hkrati s sprejemom zaščitnega zakona bi kazalo sprejeti tudi opredelitev politike integracije Romov v slovensko družbo na podlagi izhodišč, ki smo jih opredelili v tej raziskovalni nalogi.

2. Pomagati romski skupnosti v Sloveniji, da bo razvila ustrezno obliko samoorganizacije, ki bo omogočala uresničevanje pravic, ki jih zagotavlja ta ustava in predlagani zaščitni zakon. Romski skupnosti je treba omogočiti tudi, da bo sodelovala pri pripravi, dograjevanju, uresničevanju in ocenjevanju ukrepov in programov, ki so namenjeni za izboljšanje položaja Romov in romske skupnosti ter za njihovo integracijo.
3. Pripraviti celovit pregled področne zakonodaje, ki ureja posamezne pravice Romov in romske skupnosti, pri čemer bo treba upoštevati zlasti koncept predlaganega zaščitnega zakona.
4. Za uresničevanje zaščitnega zakona in specifičnih določb v področni zakonodaji je treba zagotoviti tudi potrebna proračunska sredstva in ostale pogoje, vključno s sredstvi in pogoji za uresničevanje vladnega programa ukrepov.
5. Na vladni ravni je treba izboljšati koordinacijo in sodelovanje pri uresničevanju vladnega programa ukrepov ter ta program stalno dopolnjevati in prilagajati aktualni situaciji in potrebam.
6. Pri posameznih ukrepih in programih, kot so npr. ukrepi in programi za pospeševanje zaposlovanja Romov je treba terminsko opredeliti posamezne faze in cilje ter sproti spremljati in preverjati njihovo uresničevanje. V primeru, da bi se spremenile okoliščine ali da bi prišlo do zamikov v uresničevanju ukrepov in programov, bi bilo treba te sproti prilagajati in spreminjati. Za izvajanje ukrepov in programov, še zlasti pa za preprečitev primerov neposredne in/ali posredne diskriminacije, je treba uveljaviti tudi odgovornost – tako pravno, strokovno in upravno, kot tudi politično.
7. Za uspešno uresničevanje politike integracije in programa ukrepov je treba zagotoviti vključevanje in sodelovanje vseh relevantnih državnih, javnih in zasebnih institucij, nevladnih organizacij in romskih organizacij, kar terja tudi zagotavljanje potrebnih pogojev in sredstev tudi s stimuliranjem prispevkov in donacij z ustrezno davčno politiko.
8. Da bi opredeljeno politiko integracije, zaščitni zakon ter program ukrepov lahko uresničili, za kar je nujno treba zmanjšati nestrpnost in predsodke do

Romov ter preprečiti pojave neposredne in posredne diskriminacije Romov, je treba začeti s kampanijo za izboljšanje vedenja o Romih in romski skupnosti v Sloveniji.

8. Pomembno je zagotoviti celovito, usklajeno in kontinuirano raziskovanje romske tematike, ki naj zagotavlja potrebne strokovne podlage za že sprejete in predlagane ukrepe.

MINDERHEITENPOLITIK AM BEISPIEL DER ROMA IN AUSGEWÄHLTEN STAATEN SÜDOSTEUROPAS

Die wachsende Sensibilisierung von Politikern und Wissenschaftlern gegenüber der Lage von Roma und Sinti gibt Anlass zur Hoffnung, dass die komplexen Fragen, die im Zusammenhang mit Roma und Sinti auftreten, zur Zufriedenheit von Roma und Nichtroma gelöst werden können. Dennoch sind oft politische und rechtliche Maßnahmen zum Schutz der Roma und Sinti von einer engstirnigen und stereotypen Betrachtungsweise beeinflusst. Die Konzentration auf soziale Probleme lässt den Einfluss von permanenten Vorurteilen, Diskriminierung, Rassismus und Gewalt gegenüber Roma und Sinti außer Acht. Andererseits greifen jedoch die besten legislatischen Maßnahmen nicht, wenn nicht das soziale Umfeld der Roma und Sinti berücksichtigt wird. Auf nationaler und internationaler Ebene greifen daher vermehrt Maßnahmen, die sowohl sozio-ökonomische, sicherheitspolitische als auch politische und rechtliche Aspekte berücksichtigen. Menschen- und Minderheitenrechte, Maßnahmen zum Schutz vor Diskriminierung und Gewalt und die Einbeziehung von Roma und Sinti in die Erarbeitung von langfristigen Konzepten sind Grundpfeiler einer effektiven "Romapolitik".

Stichwörter: Roma, Siniti, manjšinska zaščita

ALI SE DISKRIMINACIJA DO ROMOV IN SINTOV KONČUJE? AKTUALNI POLITIČNI IN PRAVNI UKREPI NA NACIONALNI IN MEDNARODNI RAVNI

V zadnjih letih je zanimanje politikov in znanstvenikov vseh strok za Romsko vprašanje naraslo. Problemi Romov so kompleksni in njihova obravnava iz različnih perspektiv olajša tudi razumevanje za to vprašanje. Povečana senzibilnost za položaj Romov tako navdaja k upanju, da se bodo problemi rešili v zadovoljstvo Romov in Ne-Romov. Kljub temu tudi določene najnovejše ukrepe za izboljšanje položaja Romov na narodni in mednarodni ravni determinirajo stereotipi in ozkosrčno mišljenje. Osredotočenje samo na socialna vprašanja izključuje permanentne predsodke, diskriminacijo, rasizem in nasilje do romske populacije. Prav tako najboljša zakonodaja ne učinkuje, če ne upošteva socialnega položaja Romov. Na državni in tudi mednarodni ravni so uspešni predvsem ukrepi, ki upoštevajo tako socio-ekonomske, varnostnopolitične kot tudi politične in pravne aspekte. Človekove in manjšinske pravice, ukrepi proti diskriminaciji in nasiljem in integracija Romov pri izdelavi dolgoročnih konceptov zaščite so torej temeljni kamni za efektivno zaščito Romov.

Ključne besede: Romi, Siniti, manjšinska zaščita

“Die Gewohnheit kann Menschen mit der Verletzung ihrer natürlichen Rechte so vertraut machen, dass keiner von jenen, die sie verloren haben, auch nur daran denkt, diese Rechte zu fordern, oder glaubt, dass ihm eine Ungerechtigkeit widerfährt..... Entweder hat kein Individuum der menschlichen Gattung wahre Rechte, oder aber alle haben die gleichen! Und jeder, der gegen das Recht des anderen stimmt, welcher Religion, welcher Hautfarbe oder welches Geschlecht dieser auch haben mag, hat von da an auch seinen eigenen Rechten abgeschworen.”

Antoine Condorcet

1. EINLEITUNG: ZIGEUNER ODER ROMA?

Wer kennt sie nicht, die romantische Vorstellung des geigespielenden Zigeuners, der dem Instrument sowohl sensible, berührende als auch temperamentvolle dynamische Harmonien gekonnt entlockt und daneben die schöne dunkelhäutige, beschmückte, tanzende Frau, deren tragische Figur wohl in Georges Bizets Oper Carmen, die zu den meistaufgeführten Werken des internationalen Opernrepertoires gehört, eindrucksvoll verewigt wurde. Zu dieser weit verbreiteten Vorstellung über Roma gehört auch ihre Bezeichnung als "Zigeuner" und Beschreibung als ein durchs Land ziehendes, ungebundenes und teilweise kriminell lebendes Volk. Diese und ähnliche Stereotype sind wenig rationale aber dafür umso verbreitetere beschränkte Informationen der Mehrheitsbevölkerung über eine besondere pan-europäische Minderheit – die Roma.

Stereotype Vorstellungen haben selten mit der tatsächlichen Lebenswelt von Roma zu tun und beruhen oft auf mangelnder Kenntnis von Tatsachen und auf Vorurteilen. Um diese stereotypen Konnotationen mit dem Begriff Zigeuner zu vermeiden, setzt sich der Begriff Roma als Oberbegriff für alle "Zigeunergruppen" durch. Obwohl die Herkunft der Roma klar zu sein scheint, bestehen aber verschiedene Deutungen, welchen Ursprung die Bezeichnung "Zigeuner" hat. Der Begriff geht einerseits vermutlich auf das Griechische "thingáinein" (berühren) zurück; als "atsinganoi" bzw. "athínganoi" (Unberührbare) wurden im byzantinischen Reich die Mitglieder einer Sekte in Phrygien und Lykaonien bezeichnet. Crowe¹ geht andererseits davon aus, dass die Bezeichnung "fahrende

* * *

¹ Crowe M. David, Roma in Ost -und Mitteleuropa. Migration, Staatsbürgerschaft und Asyl, in: Osteuropa, 52/Juni 2002, 774-789

Weissager" oder "Zauberer" bedeutet. Die Bezeichnungen "Zigeuner", "Tsigane" und "Cigany" haben ihren Ursprung in "Atsinganoi". Mittelalterliche und frühneuzeitliche Chronisten nannten die Roma wegen ihrer dunklen Hautfarbe und der unbekannten Herkunft aber auch "Ägypter". Aber auch die Bezeichnungen "Ägypter" sowie die Ableitung "Gypsy" haben die gleiche negative Konnotation wie die Bezeichnung "Zigeuner". Roma selbst bezeichnen sich als "Rom". Rom bedeutet Mensch bzw. Mann während Nichtroma als "Gadje" bezeichnet werden.

Wie stellt sich die Situation der Roma nun im europäischen Raum dar? Bis zum Fall des Eisernen Vorhangs bestanden in West- und Osteuropa unterschiedliche Romapolitiken. Nach den grausamen Erfahrungen des 2. Weltkriegs,² in dem Roma ebenso wie Juden und andere Minderheiten Opfer der nationalsozialistischen Vernichtungsmaschinerie waren, blieben im Westen Roma auch nach Kriegsende weiterhin aus der Gesellschaft ausgeschlossen. In den kommunistischen Staaten wurden Roma sozioökonomisch zwar integriert, doch wenn es sein musste auch durch Zwang. Beide Politiken erwiesen sich aber nicht als besonders hilfreich zur tatsächlichen Verbesserung der Lage der Roma. Somit stellt sich die Situation der Roma in den meisten Staaten Europas nach der Wende 1989 ähnlich dar und kann generalisierend mit denselben Schlagworten beschrieben werden:

- Ghettoisierung,
- Diskriminierung,
- Segregation,

Rassismus und zwar in allen gesellschaftlichen Bereichen, wie in der Wirtschaft, Politik, Kultur, Bildung und Information.

2. DIE LAGE DER ROMA IM SÜDOSTEUROPÄISCHEN RAUM

Mit dem Zerfall Jugoslawiens und anderer kommunistischer Staatensysteme begann im südosteuropäischen Raum eine neue Ära der Romapolitik. Internationale Organisationen, Menschenrechtsaktivisten, neu entstehende Romavereine und Verbände sowie die akademische Welt begannen sich der Probleme der Roma vermehrt anzunehmen. Der Europarat, die EU, die OSZE, und UNO, sowie internationale und nationale NGO's begannen sich intensiv mit der Frage der Roma auseinander zu setzen. Trotz zahlreicher Bemühungen auf internationaler und nationaler Ebene im politischen und rechtlichen Bereich

* * *

² Siehe dazu den Beitrag von Zoltan Barany, Memory and Experience: Anti-Roma prejudice in Eastern Europe, in: East European Studies Occasional Paper, nr 50/1998

blieb die tatsächliche Lage der Roma in Südosteuropa aber größtenteils unverändert. Auf jeden Fall können wir von einer weitgehenden Sensibilisierung der Öffentlichkeit sowie der politischen Entscheidungsträger sprechen, obwohl die Durchsetzung von Empfehlungen und Maßnahmenprogrammen häufig am fehlenden politischen Willen auf nationaler, regionaler und lokaler Ebene scheitern.

2.1. GLEICHBEHANDLUNG UND DISKRIMINIERUNGSVERBOT

Im ehemaligen Jugoslawien wurden Roma schon 1974 in den Republiksverfassungen von Serbien und Montenegro als ethnische Gruppe anerkannt und Makedonien garantierte den Angehörigen der ethnischen Gemeinschaften Gleichberechtigung mit dem makedonischen Volk und u.a. auch die gleichberechtigte Vertretung im Parlament. Bosnien und Herzegowina anerkannte Roma sogar als Nationalität.³ Trotz der rechtlichen Anerkennung in den genannten Republiken waren Roma aber noch 1990 ökonomisch, sozial, kulturpolitisch und politisch desintegriert.⁴ Die wachsende wissenschaftliche⁵ und politische⁶ Auseinandersetzung mit Romafragen seit Ende der 1980-er Jahre sowohl auf nationaler als auch auf internationaler Ebene führte zu einem zunehmend detaillierteren Verständnis der komplexen Situation der Roma. Die Romafrage kann demnach einerseits als soziales Problem betrachtet werden und andererseits im Kontext der Diskriminierung und der Verletzung von Menschen- und Minderheitenrechten. Dabei darf der Einfluss von permanenten Vorurteilen, Diskriminierung und Gewalt auf die Lage der Roma nicht vergessen werden.

Einige positive Trends sind nun in der Politik betreffend Roma zu erkennen. Das Background Paper 4 der OSZE "Public Policies Concerning Roma and Sinti in the OSCE Region" deutet auf einen neuen Abschnitt der Romapolitik auf nationaler sowie internationaler Ebene hin. Es werden vermehrt Sicherheitsfragen und sozioökonomische Aspekte gemeinsam mit Maßnahmen zur Bekämpfung von Diskriminierung und Rassismus behandelt.

* * *

³ Liht Sonja, Die jugoslawischen Roma zwischen autoritärer und demokratischer Emanzipation, in: Bauböck/Baumgartner et al (Hg.), ...und raus bist Du!, Wien 1988, 100ff

⁴ Barany Zoltan, Minderheiten, Ethnopolitik und die osteuropäischen Roma, in: Ethnos Nation, 1994/2, 5

⁵ Siehe beispielsweise auch Bauböck/Baumgartner (Hg.), ...und raus bist Du! Ethnische Minderheiten in der Politik, Wien 1998; Rose/Weiss, Sinti und Roma im "Dritten Reich" - Das Programm der Vernichtung durch Arbeit, Göttingen 1991; Thurner Erika, Zigeuner: Diskriminierung ohne Ende?, in: Henke (Hg.), Leben lassen ist nicht genug, Wien 1988; Štrukelj Pavla, Etnološke raziskave romske populacije v Sloveniji, in: Razprave in Gradivo 25, Ljubljana 1991; Tancer Mladen, Vzgoja in izobraževanje Romov na Slovenskem, Maribor, 1994; Klopčič/Polzer (iz.), Poti za izboljšanje položaja Romov v srednji in vzhodni Evropi, Ljubljana 1999

⁶ Siehe insbesondere die Aktivitäten der OSZE im Rahmen des Kontaktpunktes für Roma und Sintifragen (OSCE Contact Point for Roma and Sinti Issues) <http://www.osce.org/odihr/cprsi/index.php3?s=3>; auch der Europarat setzt weitreichende Akzente mit der "Specialist Group on Roma/Gypsies in der internationalen Romapolitik, <http://www.social.coe.int/en/cohesion/action/roma.htm>

Wie sooft bei Minderheiten beeinflussen mehrere Faktoren deren Status. Besonders augenscheinlich ist dies bei der Minderheit der Roma, wo Verletzungen von Menschen- und Minderheitenrechten sowie Diskriminierungen aufeinander treffen. Das wirkt sich unweigerlich auf den sozioökonomischen Status der Roma aus. Dieser Teufelskreis kann daher nur durchbrochen werden, wenn sowohl rechtliche, politische als auch soziale Faktoren gleichzeitig bei der Erarbeitung von Maßnahmenprogrammen berücksichtigt werden.

Der effektive Schutz von Personen, die Minderheiten angehören ist aber auch von wesentlicher Bedeutung für die Durchsetzung von Menschen- und Grundrechten und somit wesentliche Garantie für einen stabilen demokratischen Staat und dauerhaften Frieden in Europa. Voraussetzung hierfür ist vorerst auf formaler Ebene die **Anerkennung von Differenz**, denn nur auf dieser Grundlage können Maßnahmen gesetzt werden, die eine angemessene Anwendung des in allen Verfassungen verankerten Gleichheitssatzes garantieren.

Der **Gleichheitssatz** als zentrale Grundrechtsnorm demokratischer Staaten ist für den Minderheitenschutz von besonderer Bedeutung, denn gerade im Zusammenhang mit Minderheiten stellt sich die Frage, wie die Besonderheit von Menschen/Individuen und/oder Gruppen geschützt werden soll, vor allem dann, wenn man als Vergleichsmaßstab die Gleichheit von Gruppen heranzieht. Denn Ungleichbehandlungen von einzelnen Menschen lassen sich oft erst dann feststellen, wenn man die Auswirkung von gesetzlichen Regelungen auf eine gesamte Gruppe untersucht. Minderheitenangehörige sind häufig trotz oder gerade wegen der formalen Gleichbehandlung faktisch Ungleichheiten ausgeliefert. An den gewaltsamen Auseinandersetzungen im ehemaligen Jugoslawien sieht man, dass nicht irgendwelche Bürger, sondern insbesondere Angehörige von Minderheiten Zielscheiben von Angriffen waren bzw. sind. Kollektive Rechte der Mehrheit bedeuten also nicht automatisch die Gleichheit aller Bürger!

Vom Verständnis des Gleichheitssatzes entweder als individualistische, formal am Prozess orientierte oder aber als gruppenbezogene und materiell an den Ergebnissen der politischen Prozesse orientierte Gleichheit hängen die konkreten rechtlichen und politischen Lösungsmöglichkeiten ab, die letztlich vom Differenzierungsverbot bis hin zum Differenzierungsgebot reichen können.

In diesem Zusammenhang soll auf die Antidiskriminierungsrichtlinien der EU⁷ (2000/43/EC und 2000/78/EG) als Bestandteil des *Acquis communautaire* hingewiesen werden. Diese Richtlinien verpflichten nicht nur die EU-Mitgliedsstaaten, sondern im Rahmen des EU-Integrationsprozesses auch Staaten, die der

⁷ Siehe dazu Tretter Hannes, Veronika Leila Szente Goldston, European Parliament holds hearing on Roma rights, in: Roma Rights 4/2001

EU beitreten wollen.⁸ Die bedeutendsten Merkmale der Richtlinien sind u.a.

- das Verbot unmittelbarer oder mittelbarer Diskriminierung auf Grund rassistischer oder ethnischer Abstammung. Gemeint ist hierbei die formale Gleichbehandlung. Mittelbare Diskriminierung liegt vor, wenn durch eine formale neutrale Maßnahme erheblich mehr Träger eines bestimmten persönlichen Merkmals tatsächlich nachteilig betroffen werden. Die vom EuGH erarbeiteten Kriterien zur Diskriminierung aufgrund des Geschlechts werden auch im Falle der Diskriminierung auf Grund der Abstammung herangezogen. Für den Beweis des Vorliegens einer mittelbaren Diskriminierung wird die Vorlage statistischer Materialien zugelassen. Damit kann eine mittelbare Diskriminierung bewiesen werden, wenn aufscheint, dass eine scheinbar neutrale Bestimmung Angehörigen einer Minderheit schlechtere Chancen bietet als Angehörigen einer anderen Gruppe.
- der Diskriminierungsschutz gilt sowohl im privaten als auch im öffentlichen Bereich. Spezifische Regelungen müssen vor allem im Bereich der Arbeitswelt, des Wohnungsmarktes, beim Zugang zu Waren und Dienstleistungen und zur Bildung und kulturellen Aktivitäten erlassen werden.

Positive Maßnahmen: Besondere Maßnahmen zur Erreichung der vollen Gleichberechtigung in der Praxis können erlassen werden

Beweisverschiebung: Bei Glaubhaftmachung der Diskriminierung durch die klagende Partei muss die beklagte Partei beweisen, dass das Gleichbehandlungsgebot nicht verletzt wurde.

Auch der Europäische Gerichtshof für Menschenrechte hat sich in seinen Entscheidungen immer wieder mit dem Gleichheitssatz auseinander zu setzen gehabt. Wegweisend für künftige Entscheidungen in Minderheitenfragen ist hierbei in Romafragen die Entscheidung Thlimmenos v Greece (6.4. 2000) in der bestätigt wird, dass unrechtmäßige Diskriminierung entstehen kann, wenn Staaten gleiche Maßnahmen in verschiedenen Situationen anwenden.

Die Entscheidung Chapman v UK (18.1.2002) des Europäischen Gerichtshofes für Menschenrechte⁹ erlangte für alle Staaten in denen Roma siedeln, Bedeutung. In diesem konkreten Fall wurde die Verletzung des Artikel 8 EMRK (Achtung des

* * *

⁸ Siehe die Staatenberichte über die Umsetzung der europäischen Anti-Diskriminierungsgesetzgebung der Migration Policy Group <http://www.migpolgroup.com/publications/default.asp?action=pubtypelist&PubTypeID=4>, 12.11.2002 (Abfragedatum)

⁹ Die Entscheidung ist auch über die Homepage des Europarates abrufbar: <http://hudoc.echr.coe.int/hudoc/default.asp>

Privat- und Familienlebens) mit einer Entscheidung von 10:7 Richtern verneint. Bei der Entscheidung ging es maßgeblich um die Frage, inwieweit allgemein akzeptierte europäische Standards hinsichtlich der Behandlung von Minderheiten bereits bindenden Charakter aufweisen. 10 von insgesamt 17 Richtern verneinten das Bestehen eines diesbezüglichen generell akzeptierten Standards in Europa. Zwar kann man davon ausgehen, dass eine wachsende Übereinstimmung zwischen den Vertragsparteien des Europarates hinsichtlich der Anerkennung der besonderen Bedürfnisse von Minderheiten und eine Pflicht zum Schutz der Sicherheit, Identität und der Lebensart besteht doch die Übereinstimmung ("Consensus") ist nicht genug konkret, um daraus Richtlinien abzuleiten. Besonders hervorhebenswert ist in dieser Frage die Analyse des Abstimmungsverhaltens der einzelnen Richter. Von den 7 aus Mittel- und Osteuropa stammenden Richtern stimmten 6 gegen den Tatbestand einer Verletzung der EMRK!

Anerkennung von Differenz hat auch noch einen anderen Aspekt und zwar die **Integration** der Differenz. Integration setzt also die Anerkennung der Verschiedenheit der ethnischen Gemeinschaften voraus.¹⁰ Je nachdem, wie die anerkannte Differenz der Minderheit bei der Konstitution von Einheit behandelt wird, sind aber zwei idealtypische Modelle denkbar:

- Die "**Konstitution von Identität durch die Exklusion von Differenz**" und
- "**die Aufrechterhaltung der Autonomie durch Inklusion von Differenz.**"¹¹

Während die Fiktion der Identität von Individuen und Nation die politische und rechtliche Anerkennung von Differenz ausschließt und die Assimilation oder/und die Segregation zur Folge hat, ermöglicht die rechtliche Anerkennung von Differenz die Aufrechterhaltung von Autonomie und Integration.¹²

¹⁰ Näheres zur Bedeutung der Integration ethnischer Minderheiten in den Staatsverband in Brems Michael, Die politische Integration ethnischer Minderheiten aus staats- und völkerrechtlicher Sicht, Frankfurt am Main 1995, 5, der sich auch näher mit der Integrationslehre von Smend in: Smend Rudolf, Staatsrechtliche Abhandlungen, 2. Aufl., Berlin 1968 und Verfassung und Verfassungsrecht, München und Leipzig, 1928 auseinandersetzt. Vgl. dazu auch Kelsens kritische Auseinandersetzung mit der Integrationslehre von Smend in: Kelsen Hans, Der Staat als Integration, Wien 1930

¹¹ Marko Joseph, Autonomie und Integration: Rechtsinstitute des Nationalitätenrechts im funktionellen Vergleich, Wien, Köln, Graz, 1995, 163

¹² Siehe Marko, Autonomie und Integration, 108ff

3. NATIONALE UND INTERNATIONALE ROMAPOLITIK

3.1. INTEGRATION VON ROMA AUF REGIERUNGSEBENE IN BULGARIEN

Als Beispiel zur Veranschaulichung der theoretischen Überlegungen zur Gleichbehandlung, Chancengleichheit und positiven Diskriminierung soll hier das bulgarische "Rahmenprogramm zur Integration von Roma in die bulgarische Gesellschaft" angeführt werden. Diese Vereinbarung wurde von Romavertretern und der bulgarischen Regierung (dem nationalen Regierungsrat für ethnische und demographische Angelegenheiten) am 7. April 1999 abgeschlossen und trat am 22. April mit dem Erlass des Rahmenprogramms durch den bulgarischen Ministerrat in Kraft. Die Brisanz vieler rechtlicher und dogmatischer Fragen lässt sich am Zustandekommen des bulgarischen Rahmenprogramms erkennen. Die langjährige Tradition, Romafragen ausschließlich als soziale Fragen zu behandeln und die strikte Verweigerung, permanente Diskriminierungen von Roma anzuerkennen, konnte im bulgarischen Rahmenprogramm gebrochen werden.

Von immenser Wichtigkeit für das Entstehen des bulgarischen Rahmenprogramms ist die geeinte Stellungnahme von Romavereinen zum Rahmenprogramm. Eine Integration dieser Anliegen in das Regierungsprogramm konnte aber nur mit Hilfe von internationalen Organisationen und durch mediale Aufarbeitung durchgesetzt werden. Der zaghafte politische Wille zur Durchsetzung des Rahmenprogramms könnte das Rahmenprogramm auf eine politische Willenserklärung ohne Garantie auf Umsetzung reduzieren. Es fehlen im bulgarischen Rahmenprogramm detaillierte Aktionspläne. Noch folgenschwerer ist jedoch das fehlende Finanzierungsprogramm für die vorgesehenen Maßnahmen. Es bleibt daher abzuwarten, wie der erste hoffnungsvolle Schritt, d.h. die Erarbeitung des Rahmenprogramms mit Hilfe der Romavertreter auch tatsächlich umgesetzt wird. Nichtsdestotrotz ist aber dieser Schritt ein Beweis dafür, dass eine Sensibilisierung im Bereich der Romapolitik bereits eingetreten ist. Wesentlich ist dabei, dass die Erkenntnisse der Wissenschaft bezüglich Gleichheit und Anerkennung von Differenz und in diesem Zusammenhang die Integration unter Aufrechterhaltung einer bestimmten Autonomie von ethnischen Gruppen bei politischen Aktivitäten berücksichtigt werden.

3.2. INTEGRATION DER ROMA DURCH PARTIZIPATION IM STAATLICHEN WILLENSBILDUNGS- UND ENTSCHEIDUNGSPROZESS IN MAZEDONIEN

Wird der moderne Staat im Sinne Renans¹³ Aussage als ein tägliches Plebiszit verstanden, so setzt dies notwendigerweise die Integration aller Staatsbürger mit

* * *

¹³ Renan Ernest, Was ist eine Nation?, in: Gall/Koch (Hg.), Der europäische Liberalismus im 19. Jahrhundert, Bd.3, Frankfurt/Main; Berlin; Wien 1981, 132ff

ein, dh auch Minderheiten, da ansonsten der Staat selbst an einem Legitimationsdefizit leidet. Die Legitimationsgrundlage des Staates wird dadurch getragen, dass die Staatsgewalt das gesamte Volk zu repräsentieren hat und keine ethnische Gruppe über eine andere eine institutionelle Herrschaft darstellen darf. Oeter meint die Staatsgewalt leidet im Falle rechtlich diskriminierter Minderheiten, bzw. bereits im Falle auf krasse Weise faktisch diskriminierter Minderheiten an einem ganz fundamentalen Legitimationsmangel.¹⁴

Das Minderheitenangehörigen nicht das allgemeine und gleiche Wahlrecht abgesprochen werden kann, ist angesichts der geltenden internationalen und nationalen Rechtslagen kaum zu bestreiten. Dass aber eine Gruppe auf verschiedenste Art und Weise von der effektiven Teilnahme am politischen Prozeß, formal gerechtfertigt abgehalten werden kann, zeigt der Einfallsreichtum der amerikanischen "Gleichbehandlung" der schwarzen Bevölkerung.¹⁵ Zwar ermöglicht eine formale Gleichbehandlung von Minderheiten im Wahlrecht die Teilnahme am staatlichen Willensbildungs- und Entscheidungsprozess, aber sie wird nicht garantiert.

Da der Staat meistens von der größten Nation dominiert wird und zumeist diese Nation ihre Interessen durchsetzt, ist für einen umfassenden Minderheitenschutz die **Repräsentation** und **Partizipation** zur Wahrung der eigenen Interessen der Minderheit, sowohl in der Gesetzgebung als auch in der Regierung unabdingbar. Der politischen Integration in den staatlichen Willensbildungs- und Entscheidungsprozess kommt größte Bedeutung zu, denn die Mitbestimmung und die Übernahme von Mitverantwortung im Staat garantiert der Minderheit, über das eigene Schicksal selbst bestimmen zu können. Die Minderheit ist nicht mehr als Objekt einer Mehrheit ausgeliefert. Effektive Partizipation setzt aber auch die Einräumung von kollektiven Rechten ein, denn Rechte auf Partizipation, wie das Recht auf parlamentarische Repräsentation und auf Regierungsbeteiligung sind nur als Gruppenrechte denkbar. Der Schutz durch individuelle politische Teilhaberechte, insbesondere deren kollektive Ausübung, kann zwar eine politische Vertretung ermöglichen aber nicht garantieren. Der Einzug in gesetzgebende Körperschaften ist für Minderheiten oft aussichtslos, wenn im entsprechenden Wahlrecht keine Rücksicht auf Minderheiten genommen wird. So kann z.B. das Wahlvorschlagsrecht und die Wahlkreiseinteilung besonders zerstreut siedelnde Minderheiten im politischen Kampf um Repräsentation einschränken.¹⁶

* * *

¹⁴ Siehe Oeter Stefan, Selbstbestimmungsrecht im Wandel: Überlegungen zur Debatte um Selbstbestimmung, Sezession und "vorzeitige" Anerkennung, in ZAÖRV 52/1992, 759

¹⁵ Siehe Marko, Autonomie und Integration, 436ff

¹⁶ Siehe dazu Polzer-Srienz Mirjam, Reprezentacija in participacija etničnih skupin v zakonodajinih organih, in: Razprave in Gradivo 36/37, Ljubljana 2000, 227-255 und dieselb., Die Repräsentation ethnischer Gruppen

In diesem Zusammenhang muss der Unterschied zwischen politischen und ethnischen Minderheiten beachtet werden. Politische Minderheiten müssen nicht immer in der Minderheit bleiben; gelingt es ihnen, eine gute Oppositionspolitik zu betreiben, kann sich das Mehrheits-Minderheitsverhältnis bei den nächsten Wahlen ändern. Ethnische Minderheiten sind hingegen in der permanenten Situation der Minderheit und laufen so Gefahr ihre Interessen nicht wahren zu können, denn "Minderheit ist vorrangig kein Zahlen -, sondern ein Macht bzw. eine Herrschaftsverhältnis". Die Minderheit ist eine Gruppe minderer Macht und oft auch geringeren Rechts, eine Gruppe, gegenüber der die "Mehrheit" - der herrschende Teil einer Gesellschaft - immer einen Dominanzanspruch erhebt.¹⁷

Mazedonien bietet im Hinblick auf die Vertretung von Roma in gesetzgebenden Körperschaften sowohl auf staatlicher als auch auf lokaler Ebene einige interessante Merkmale. Nach den letzten Parlamentswahlen 1998 waren 2 Roma im Parlament vertreten.¹⁸

Am 13. August 2001 wurde im mazedonischen Ort Ohrid ein politisches Rahmenabkommen zwischen Vertretern der **albanischen Bevölkerungsgruppe** in Mazedonien und führenden mazedonischen Parteien durch den mazedonischen Präsidenten und die vier Parteiführer unterzeichnet. Das Rahmen- oder Friedensabkommen von Ohrid hat die Integration und ein friedliches Zusammenleben der unterschiedlichen Bevölkerungsteile in Mazedonien als Ziel.¹⁹ Gemäß dem Friedensplan von Ohrid wurde auch die Verfassung geändert und Mazedonien als Staat aller Bürger definiert. In der Präambel der neuen Verfassung werden nun die Albaner und andere in Mazedonien lebenden Minderheiten, so auch Roma, als "Völker" bezeichnet. Zur Erfüllung von Sprachenrechten in Verwaltungseinheiten ist mindestens ein 20%iger Bevölkerungsanteil erforderlich. Dieser Prozentsatz stellt für die zerstreut siedelnde Romabevölkerung ein Problem dar, denn nur in der Gemeinde Šuto Orizari liegt der Bevölkerungsanteil der Roma über 20%.²⁰ Nach Schätzungen liegt der Bevölkerungsanteil der Roma in der 1996 gegründeten Gemeinde Šuto Orizari sogar bei 80%. Seit 1996 ist ein Rom Bürgermeister, der auch in den Wahlen von 2000 wiedergewählt wurde.

* * *

im staatlichen Willensbildungs- und Entscheidungsprozeß. Ein Rechtsvergleich Österreich-Slowenien, Diss. Graz 1999

¹⁷ Reiterer Albert, Kärntner Slowenen: Minderheit oder Elite?, Klagenfurt 1966, 18

¹⁸ <http://www.sinf.gov.mk/Macedonia/EN/Political.htm> 20.11.2002

¹⁹ Siehe http://www.bundesregierung.de/emagazine_entw-64844/Politische-Entwicklung-in-Maze.htm 20.11.2002

²⁰ http://errts.org/rr_nrl_2002/snarp18.shtml 23.10.2002

Am 15. September 2002 wurden aufgrund des Ohrid-Abkommens auch neue Parlamentswahlen durchgeführt. In diesem Zusammenhang wurden auch drei neue Gesetze erlassen:

- das Parlamentswahlgesetz
- das Wahllistengesetz und
- die Wahlkreisordnung.

Das Wahlgebiet der Republik Mazedonien besteht aus sechs Wahlkreisen. Die Mandatschürde wurde beseitigt, u.a. auch mit dem Ziel kleineren Minderheiten und Parteien eine Repräsentation zu ermöglichen. Auch Romaparteien beteiligten sich an der Wahl 2002 in der Koalition "Gemeinsam für Mazedonien", deren größte Koalitionsparteien die "Sozialdemokratische Union Mazedoniens" und die "Liberalen Demokratische Partei" waren.²¹

4. ROMA-POLITIK VON UND FÜR ROMA

4.1. VEREINS- UND VERSAMMLUNGSFREIHEIT

Die Integration der Roma hängt nicht nur von der Durchsetzung rechtlicher und politischer Maßnahmen ab, sondern auch vom Willen der Romabevölkerung, am Prozess der Integration mitzuarbeiten. In dieser Hinsicht ist deshalb zuerst die Zusammenarbeit von Roma untereinander von Bedeutung. **Vereins- und Versammlungsfreiheit** bieten dazu im allgemeinen den rechtlichen Rahmen und ermöglichen den Roma in der Gruppe Meinungen zu formulieren, Interessen zu artikulieren und zu bündeln. Wesentlicher Zweck von Vereinen ist jedoch die Förderung, Stärkung und Weiterentwicklung der eigenen Identität, welche eine unabdingbare Grundlage für ein selbstbewusstes politisches Auftreten von Roma ist.

Um effektiv am politischen Leben teilnehmen zu können, ist es notwendig, dass Roma gegenüber staatlichen Institutionen geeint auftreten. Dies setzt jedoch eine funktionsfähige Organisationsstruktur von Romavereinen voraus. Der Zusammenschluss von Romavereinen mit dem Ziel, im politischen Prozess effektiv aufzutreten, setzt ein hohes Maß an Kooperation und Koordination voraus. Die Organisation auf vereinsrechtlicher Basis stößt aber insofern auch an

* * *

²¹ Wie viele Roma tatsächlich Mandate erhalten haben, lässt sich aus den bisher bestehenden Berichten nicht genau eruieren. Der OSZE/ODIHR Bericht spricht lediglich von 30 Parlamentariern von insgesamt 120, die Minderheitenangehörige sind. Siehe dazu http://www.osce.org/odihr/documents/reports/election_reports/mk/mk_par_sep2002_efr.php3#10 22.11.2002 Seite 14

Grenzen, wenn konkurrierende Vereine bestehen, da keine rechtliche Möglichkeit besteht, diese Vereine zu koordinieren. Indem die Vereinigungsfreiheit nicht der Minderheit als solcher kollektive Rechte zuspricht, sondern nur der Gesamtheit der einzelnen Angehörigen der Minderheit Rechte verleiht, ein Kollektiv zu bilden, unterscheidet sich die private Minderheitenvereinigung von der alternativ denkbaren **öffentlich-rechtlichen Körperschaft** der Minderheit.²² Öffentlich-rechtliche Minderheitenorganisationen haben den Vorteil, dass in ihrem Rahmen ein auf dem demokratischen Prinzip beruhender Willensbildungs- und Entscheidungsprozess stattfinden kann, der auch die innere Vielfalt der Roma berücksichtigt, aber dennoch nach außen gegenüber staatlichen Organen ein einheitliches Vorgehen ermöglicht. Diesen Organisationen kann der Staat auch verschiedene Aufgaben übertragen, sodass die Minderheit dann autonom in gewissen Belangen ihre eigenen Angelegenheiten erfüllen kann.

Die **autonome Verwaltung (Selbstverwaltung)** von eigenen Angelegenheiten ermöglicht es den Roma in ihrer Gruppe auf demokratische Art und Weise Entscheidungen zu finden und durchzusetzen, während im Gegensatz dazu die Partizipation und Repräsentation ethnischer Gruppen die Integration von ethnischen Gruppen im staatlichen Willensbildungs- und Entscheidungsprozess ermöglicht. Autonomie und Integration garantieren daher beides: einerseits den Erhalt, die Förderung und Weiterentwicklung der eigenen Identität und Kultur und andererseits die Mitbestimmung an allgemeinen Angelegenheiten, die sowohl die Mehrheits- als auch die Minderheitsbevölkerung betreffen. Autonomie und Integration bedeutet daher nichts anderes als die Übernahme von Verantwortung, sowohl im Bereich der Minderheitenselbstverwaltung als auch im Bereich der staatlichen Entscheidungsprozesse.

4.2. SELBSTVERWALTUNG UND INTEGRATION DURCH PARTIZIPATION AM BEISPIEL SLOWENIEN

Wie eine Kombination von Selbstverwaltung in gewissen Bereichen (z.B. Schule und Kultur) und Integration durch garantierte Mitbestimmungsrechte konkret aussehen kann, soll hier am Beispiel der Regelung in Slowenien demonstriert werden. Das Konzept ist zwar vorwiegend für die autochthonen Minderheiten der Italiener und Ungarn konzipiert worden, es findet aber teilweise (bisher nur auf der Gemeindeebene) auch für Roma Anwendung.

* * *

²² Richter Dagmar, Vereinigungsfreiheit und Parteienrecht, in: Frowein/Hofman/Oeter (Hg), Das Minderheitenrecht europäischer Staaten, Teil 2, Berlin, Heidelberg, New York 1994, 452

Romavertretern werden in Slowenien reservierte Plätze in den Gesetzgebungskörperschaften auf lokaler Ebene garantiert.²³ Die sogenannten "Virilmandate" garantieren die Integration von Minderheiten in den staatlichen Willensbildungs- und Entscheidungsprozess, während die Errichtung von Selbstverwaltungsgemeinschaften dazu dienen sollte in eigenen Belangen selbständig und alleinverantwortlich auch staatliche Aufgaben zu erfüllen. Nicht zuletzt hat eine garantierte Repräsentation folgende positive Nebeneffekte: Das Beispiel Slowenien zeigt, dass in jenen Gemeinden in denen auch Roma in den Gemeindeorganen vertreten sind, Roma eher als Teil der Gesellschaft akzeptiert werden. Die Konfrontation mit Romavertretern im Rahmen der politischen Prozesse auf Gemeindeebene führt zur Sensibilisierung der Mehrheitsbevölkerung in Romafragen und führt auch zur politischen Emanzipation der Roma selbst. Derartige Regelungen wie kurz am Beispiel Sloweniens angedeutet, ermöglichen eine friedliche und auf demokratischem Wege legitimierte Konfliktlösung.

4.3. POLITISCHE PARTEIEN

Um positive Veränderungen zu erreichen, müssen daher auch Roma selbst verstärkt an einer Integration Interesse zeigen und mitarbeiten. Zum Teil geschieht dies bereits durch die Gründung von eigenen Minderheitenparteien zum anderen Teil erfolgt der Versuch durch Integration in bestehende politische Parteien am politischen Leben zu partizipieren. Die zunehmenden Bemühungen in der Politik zu partizipieren, haben bisher aber nur wenige positive Ergebnisse gebracht. Einerseits ist die Integration in bestehende Parteien schwierig, da Roma häufig eher auf hinteren, nicht wählbaren Listenplätzen gereiht werden, zum anderen haben Parteien häufig noch immer Anti-Romaaessentiments und fürchten, durch die Aufnahme von Roma auf sichtbaren Plätzen in den Wahllisten, Wählerstimmen zu verlieren.

Für Romaparteien stellt sich vor allem das Problem, dass ein Parteiprogramm alle Ideologien und Strömungen zusammenfassen sollte und so die Interessen und Forderungen der Romaminderheit als Ganzes repräsentieren sollte. Ein solcherart gestaltetes Parteiprogramm ist aber angesichts der Vielfalt der Romabevölkerung beinahe undenkbar.

Angesichts der großen Bevölkerungszahl der Roma ist ihre Partizipation am politischen Willensbildungsprozess schon aus demokratiepolitischen Gründen

²³ Siehe Polzer-Srien, "Protection of Roma in Slovenia - a Legal Analysis with Comparative References to the Situation of Roma in Austria, in: Information and Documentation Centre on the Council of Europe/Institute for Ethnic Studies / Austrian Institute of East and Southeast European Studies (Co-Publisher), "Slovenia and European Standards for the Protection of National Minorities", Ljubljana 2002, 67-77

notwendig. Die Teilnahme von Roma an Initiativen, welche die Lage der Roma betreffen, ist unabdingbar. Niemand kann in Romabelangen ein kompetenterer Ansprechpartner sein als Roma selbst. Zudem ist das Recht auf Selbstbestimmung ein wesentliches Recht, das nicht nur für die staatskonstituierenden Völker, sondern auch für andere in einem Staat lebenden ethnischen Gruppen gelten muss.

4.4. DIE ROLLE DER NGO'S

Eine Mobilisierung in Roma-Belangen ist aber auch außerhalb des Rahmens der Regierung und Gesetzgebung notwendig. Protestbewegungen, das Eintreten für die Rechte der Roma durch NGO's, die Bereitstellung von Rechtsbeistand, das Ergreifen außerparlamentarischer Maßnahmen um Politiker, Parteien, sonstige öffentliche Entscheidungsträger und Medien zu informieren sind nur einige Möglichkeiten um eine Sensibilisierung der allgemeinen Öffentlichkeit in Romafragen zu erreichen. Roma haben traditionell wenig Erfahrung mit Öffentlichkeitsarbeit. Um rasche Ergebnisse zu erzielen, ist es daher unabdingbar, dass nicht nur im Erziehungs- und Bildungsbereich für Kinder und Jugendliche besondere Förderprogramme initiiert werden, sondern auch im Bereich der Erwachsenenbildung.

Politischen Einfluss können Roma insbesondere über NGO's ausüben. NGO's spielen eine zunehmend wichtige Rolle für die Formierung von politischen Strategien und insbesondere auch für die Überwachung der staatlichen Regierungspolitik. Tatsächlich bestehen sowohl auf internationaler als auch auf nationalstaatlicher Ebene zahlreiche NGO's, die im Menschenrechts- und Minderheitenbereich und insbesondere in Romafragen tätig sind.

Das wachsende Interesse von internationalen NGO's wie zum Beispiel Human Rights Watch, Soros Foundation, European Roma Rights Center und das Project on Ethnic Relations (PER), half den verschiedenen Romavertretern, ihre Interessen und Forderungen im Jargon der Menschenrechte zu formulieren. Internationale NGO's und private Fonds haben in den vergangenen Jahren auch beachtliche finanzielle und technische Ressourcen für Roma in den neuen Demokratien Mittel-, Ost- und Südosteuropas zur Verfügung gestellt. Nichtsdestotrotz kann jedoch die wachsende Aufmerksamkeit von NGO's und internationalen Organisationen nicht die Integration von Roma in den staatlichen Willensbildungs- und Entscheidungsprozess ersetzen. Die Integration ist von essentieller Bedeutung für eine Verbesserung der Lage. NGO's und internationale Organisationen, wie z.B. die OSZE können zwar den Prozeß der Einbindung unterstützen, die Romabevölkerung muss jedoch durch eigene Romavertreter unmittelbar am politischen Prozeß beteiligt sein, denn nur so können originäre Romainteressen auch berücksichtigt und verwirklicht werden.

5. ZUSAMMENFASSUNG

UNO, EU, Europarat, OSZE und zahlreiche Staaten in Südosteuropa haben vielfältige Initiativen zur Verbesserung der Lage der Roma gesetzt. Einzelne Aktivitäten können jedoch nicht systematische, langfristige Konzepte ersetzen. Diverse rechtliche und politische Maßnahmen wurden mittlerweile in den meisten südosteuropäischen Staaten getroffen, leider fehlt aber bis dato der Wille zur Umsetzung dieser Regelungen. Besondere Aufmerksamkeit verdient in diesem Zusammenhang die Mitwirkung von Roma. Partizipation darf daher nicht eine leere Phrase bleiben, sondern muss tatsächlich die Integration, Mitwirkung und Selbstbestimmung garantieren. Integration fordert daher vor allem den demokratischen Machthaber, denn dieser hat die Macht und die Pflicht gegen negative Vorurteile, Diskriminierungen, Rassismus und Fremdenfeindlichkeit vorzugehen. Der Staat hat die faktische Macht Menschen- und Minderheitenrechte umfassend zu verwirklichen!

IZKLJUČITEV PREKMURSKIH MADŽAROV IZ AGRARNE REFORME NA OSNOVI PODATKOV POPISA O MATERNEM JEZIKU IZ LETA 1921

A LENDVAVIDÉKI MAGYARSÁG KIZÁRÁSÁRA A FÖLDREFORMBÓL AZ 1921-ES NÉPSZÁMLÁLÁS ANYANYELVRE VONATKOZÓ ADATAI ALAPJÁN

A két világháború között végrehajtott jugoszláv agrárreform során az ország nemzetiségeit kizárták a földhöz jutásból annak ellenére, hogy magát a földreformot szabályozó rendeletek és törvények kisebbségellenes kitétele nem tartalmaztak. E tényt majdnem minden, az 1918-1941 között végrehajtott agrárreformot tárgyaló munka is feltűnteti. Arra a kérdésre azonban még a mai napig nem kaptunk választ, milyen paraméterek alapján határozták meg egyes személyek nemzeti hovatartozását. Az alábbiakban bemutatjuk, hogy a földreformot a Muravidéken végrehajtó szerv, a Maribori Területi Agrárhivatal hogyan használta fel az 1921-es jugoszláv népszámlálás anyanyelvre vonatkozó adatait arra, hogy a muravidéki magyar földigénylőket kizárja az agrárreformból

Kulcsszavak: Jugoszlávia, földreform, kisebbségek, Muravidék 1918-41

Pripadniki manjšin v Jugoslaviji so bili v času med obema vojnama izključeni iz pridobitve agrarne reforme, kljub temu, da uredbe in zakoni, ki so urejali pravno podlago reforme, take klavzule niso vsebovali. Dejstvo o izključitvi pripadnikov manjšin omenja skoraj vsaka študija, ki obravnava agrarno reformo na področju Jugoslavije v času med letoma 1918-1941. Na vprašanje, na osnovi česa so določili narodno pripadnost ljudem, ostaja neznano še dandanes. V študiji bomo predstavili, kako je Okrožni agrarni urad iz Maribora - ki je upravljal agrarno reformo v Prekmurju - uporabil rezultate popisa iz leta 1921 z namenom, da bi na osnovi podatkov, ki se nanašajo na materni jezik, pripadnike prekmurskih Madžarov izključili iz agrarne reforme

Ključne besede: Jugoslavija, agrarne reforme, manjšine, Prekmurje 1918-41

UVOD

Agrarna reforma v Jugoslaviji, ki je bila izvedena med obema vojnama, je podobno kakor vse druge agrarne reforme v tem času v srednji in jugovzhodni Evropi, imela tri cilje: izoblikovanje družbeno pravičnejše strukture lastnine posesti, nacionalno odpravo krivic, povzročenih s strani predhodnih dominantnih narodov in njim pripadajočim veleposestnikom ter kolonizacijo območij države, kjer so živeli pripadniki manjšin. Jugoslovanska agrarna reforma med obema vojnoma je izključila pripadnike manjšin, čeprav uredbe in zakoni o agrarni reformi niso vsebovali protimanjšinskih določil. To dejstvo najdemo zapisano skoraj v vseh študijah in knjigah, ki obravnavajo agrarno reformo v letih 1918-1941. Vendar pa vse do danes nismo dobili odgovora na vprašanje, katere parametre so upoštevali pri določitvi narodne pripadnosti posameznika. V nadaljevanju bomo predstavili, kako je organ - Okrožni agrarni urad Maribor - ki je izvajal agrarno reformo v Prekmurju, uporabil podatke o maternem jeziku iz popisa prebivalstva leta 1921, da bi prekmurske Madžare, še posebej tiste, ki so računali na zemljo veleposestva Esterházy, izključil iz agrarne reforme.

VELEPOSESTVO ESTERHÁZY V DOLNJI LENDAVI

Veleposestvo Esterházyjev, ki je bilo priključeno Kraljevini SHS oziroma Prekmurju, je kot celota zajemalo katastrsko območje 24 naselij.¹ Površina posesti v Dolnji Lendavi² je pred začetkom agrarne reforme znašala okoli 16000 katastrskih oralov. Zaradi različnih podatkovnih virov ne moremo natančno določiti površine posesti. Albin Prepeluh navaja v svoji knjigi (Naš veliki socialni problem - agrarna reforma), ki je izšla leta 1933, podatke za del posesti Eszterházy, ki je pripadla Sloveniji, in sicer *9098,5261 hektarjev (15962,326 kat. oralov)*. Od tega je bilo obdelovalne zemlje *4978,1648 ha (8733,6224 kat. oralov)*, gozdov *3776,1278 ha (6624,7856 kat. oralov)*, medtem ko je površina za obdelavo

¹ Gre za 24 naselij od severozahoda proti jugovzhodu: Bogojina, Filovci, Strehovci, Bukovnica, Kobilje, Dohrovnik, Žitkovci, Kamovci, Genterovci, Rudmožanci, Mostje, Banura, Dolga vas, Dolnja Lendava, Dolnji Lakoš, Gornji Lakoš, Gaberje, Kapca, Kot, Hotiza, Petišovci, Pince, Dolina in Čentiba.

² Dolnjelendavsko veleposestvo je bilo do leta 1644 v lasti družine Bánffy iz Dolnje Lendave. Ko je družina izumrla, je velik del posestva prešel v last družine Nádasdy. Po zaroti, poimenovani po Wesselényiju, je podobno kot druge posesti družine Nádasdy tudi lendavska prešla v last kraljevske zakladnice. Ženske potomke družine Bánffy so sprožile spor za ponovno pridobitev posesti. Med udeleženci spora je bil tudi Pál Esterházy, ki je že imel v lasti osmino gosposke v Dolnji Lendavi in v Lentiju. Glede na to, da rezultatov ni bilo pričakovati, je Pál Esterházy sklenil pogodbo z zbornico in za 102500 forintov pridobil obe posesti. Zadnji Esterházy, ki je imel v lasti veleposestvo v Dolnji Lendavi, je bil knez Pál Esterházy.

neprimernih površin 344,2335 ha (603,9182 kat. oralov).³ Nekoliko drugačne podatke navajajo arhivski viri, ki govorijo o 15794 oziroma 16080 katastrskih oralih.

Če strnemo podatke o površini veleposestev, dobimo dve mejni vrednosti:

15794 kat. oralov 800 kvadratnih sežnjev,

16080 kat. oralov 1430 kvadratnih sežnjev.

Dejanska površina je bila verjetno med tema mejnima vrednostma. Pri navedbi večjih vrednosti so bili verjetno odločilni politični, diplomatski manevri.⁴

POSESTNA STRUKTURA OBMOČJA PRED AGRARNO REFORMO

Za posestno strukturo Prekmurja, podobno kakor za celotno slovensko posestno strukturo pred agrarno reformo, je bila značilna dvojnost. Na eni strani je bilo nekaj veleposestev ogromnih površin, na drugi strani pa veliko majhnih posesti površine do 10 katastrskih oralov. Ta dvojnost je značilna tudi za obravnavano območje.⁵ Kot smo že zapisali, je del posesti Esterházy, ki je bila priključena k Prekmurju, obsegala katastrsko območje 24 naselij. Po podatkih kmetijskega statističnega popisa iz leta 1895 je teh 24 naselij obsegalo površino 32015 katastrskih oralov (17764 ha), od tega je bilo obdelovalnih oziroma kmetijskih površin 22154 katastrskih oralov – znotraj tega 10315 katastrskih oralov poljedelskih površin – ter 8045 katastrskih oralov gozdov.⁶ Preostalih 1816 katastrskih oralov je bilo trstičja oziroma nerodovitnih površin. Od skupaj 32015 katastrskih oralov celotne površine je po podatkih Albina Prepeluha veleposestvo Esterházy zajemalo 15962 katastrskih oralov, torej okoli polovico površin. Več kot tretjina vseh 22154 katastrskih oralov kmetijskih površin je pripadala posesti Esterházy – skupaj 8733,6 katastrskih oralov obdelovalnih površin. Podatki o gozdnih površinah dajejo obratno sliko: od leta 1895 popisanih 8045 katastrskih oralov gozdnih površin je po podatkih Albina Prepeluha 6624 katastrskih oralov pripadalo gospodski posesti.⁷

Drugo skupino posestne strukture so tvorili mali posestniki. Po podatkih popisa prebivalstva iz leta 1910 je 93,7 % posestnikov omenjenih 24 naselij razpolagalo s posestjo, katerih površina ni dosegala 10 katastrskih oralov. Gre za 2104 posestnikov in najemnikov. Leta 1910 so v omenjenih 24 naseljih popisali 2245

* * *

³ Prepeluh, Albin: Naš veliki socialni problem - agrarna reforma. Ljubljana, 1933. 69. p.

⁴ Za ugotovitev dejanskega stanja so potrebne nadaljnje podrobne raziskave.

⁵ Ta dvojnost ni prenehala z agrarno reformo, v prvi vrsti se je zaradi kolonizacije celo povečala.

⁶ A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. Első kötet. Budapest 1897. 242-254. p.

⁷ Kovács Attila: Földreform és kolonizáció a Lendvavidéken a két világháború között. Doktorska (Ph. D.) disertacija. Pécs, 2002. 97-100. p.

samostojnih posestnikov in najemnikov. Najmanj malih posestnikov je bilo v Hotizi in Dobrovniku – njihov delež je bil vsega 84,5 % oziroma 87,6 %, medtem ko je bil v drugih naseljih njihov delež nad 90 %. Največ malih posestnikov je bilo v naseljih Banuta in Kot. Vsi posestniki in najemniki teh dveh naselij so spadali v skupino z manj kot 10 katastrskih oralov površin. V naselju Kapca, ki je v soseščini Kota, je bil 101 posestnik in najemnik, od tega je samo eden spadal v skupino, ki je razpolagala s površino 10 - 100 katastrskih oralov, medtem ko so ostali imeli precej manjše površine. Podobno stanje je bilo tudi v Filovcih, naselju s slovenskim prebivalstvom. Od 144 posestnikov in najemnikov jih je 143 gospodarilo na posesti manjši kot 10 katastrskih oralov. V županiji Zala⁸ je bil leta 1910 delež malih posestnikov 81,4 %.⁹

PODATKI O MATERDEM JEZIKU ZA 24 NASELIJ, KI SO SE NAHAJALA NA OBMOČJU VELEPOSESTVA ESTERHÁZY OB JUGOSLOVANSKEM POPISU PREBIVALSTVA LETA 1921

Popis prebivalstva so v Prekmurju izvedli 31. januarja 1921. Popisovalci so v 24 naseljih popisali 17156 oseb (glej tabelo 1.). Od tega je madžarščino kot materin jezik navedlo 10680 oseb, torej 62,3 % vseh prebivalcev 24 naselij. Večina oseb z madžarskim maternim jezikom, skupaj 10587 oseb, je živelo strnjeno v 18 naseljih z večinskim madžarskim prebivalstvom.¹⁰ V enajstih od osemnajstih naselij je delež madžarskega prebivalstva presegal 90 %, v petih pa je bil med 70 in 90 %. V dveh osrednjih naseljih območja, v Dolnji Lendavi in v Dolgi vasi, je bil leta 1921 delež Madžarov 60 - 70 %. Analiza po naseljih kaže, da je edino Banuta imela le madžarsko prebivalstvo oziroma da je v Mostju že desetletja živela ena oseba z nemškim maternim jezikom. V primeru Dolnje Lendave ugotavljamo, da se je v primerjavi s popisom prebivalstva iz leta 1910 število prebivalcev zmanjšalo za 200 oseb,¹¹ 60,6 % prebivalcev mesta (1533 oseb) se je izreklo za Madžare. V primerjavi s predhodnimi podatki se je število Madžarov znižalo za 842 oseb, kar se točno ujema s številom tistih, ki so zapustili mesto oziroma tistih, ki so se odločili za spremembo maternega jezika. Podrobnejša analiza kaže, da se je v desetih letih število Slovencev povečalo za 557, Nemcev za 48 in Hrvatov za 38 oseb. Dejansko se je zgodilo le-to, da so se po spremembi imperija tisti, ki so obvladali oba jezika, popisovalcu izrekli za Slovence. K tej spremembi je seveda

* * *

⁸ Vseh 24 naselij je v času Avstro-ogrske monarhije spadalo k županiji Zala oziroma Okraju Dolnja Lendava.

⁹ A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. Budapest 1912. 154-167. p.

¹⁰ Gre za naslednja naselja: Dobrovnik, Žitkovci, Kamovci, Genterovci, Radmožanci, Mostje, Banuta, Dolga vas, Dolnja Lendava, Dolnji Lakoš, Gornji Lakoš, Gaberje, Kapca, Kot, Petišovci, Pince, Dolina in Čenúba.

¹¹ Pri popisu prebivalstva leta 1910 so v Lendavi popisali 2729 oseb, od tega 2375 (87 %) z madžarskim maternim jezikom, 283 oseb (10,4 %) s slovenskim in 51 oseb (1,8 %) s hrvaškim maternim jezikom, medtem ko je 19 oseb kot svoj materni jezik navedlo nemški jezik (0,7 %), ena oseba pa je spadala v skupino ostalo.

prispevalo tudi dejstvo, da so ob spremembi imperija dotakratni madžarski uradniški sloj v Dolnji Lendavi zamenjali slovenski uradniki, železničarji, orožniki. Porast števila nemškega prebivalstva (48 oseb) verjetno lahko razlagamo s tem, da je židovska skupnost želela na ta način izraziti gesto do novih oblasti, morda so se bali uničenja ali odvzema trgovin ali pa so želeli odvrniti pozornost od svoje udeležbe v dogodkih leta 1919 v Dolnji Lendavi na način, da se niso izrekli za Madžare.¹² Če skupini 642 oseb v Dolnji Lendavi, ki so spremenili materni jezik, dodamo še znižanje števila prebivalstva za 200 oseb, dobimo številko, za kolikor se je znižalo število Madžarov v mestu.

V obravnavanih 24 naseljih je 6183 oseb (36 %) izjavilo, da je njihov materni jezik slovenščina, od tega jih je bilo 4127 popisanih v naseljih z večinskim slovenskim življenjem - v Bogojini, Filovcih, Strehovcih, na Bukovnici, v Kobilju in na Hotizi. Delež slovenskega prebivalstva teh naselij, ki se nahajajo na slovenski strani slovensko-madžarske jezikovne meje, je presegel 95 %.¹³ Posebej velja omeniti primer Kobilja, kjer so podatki popisa prebivalstva leta 1921 pravo nasprotje popisu iz leta 1910. Ob zadnjem popisu v monarhiji so namreč v Kobilju popisali skupaj 1109 oseb, od tega jih je 41 za materni jezik označilo slovenščino, 1057 pa madžarščino. Enajst let pozneje se je ob jugoslovanskem popisu od 1079 prebivalcev Kobilja 1029 izreklo za Slovence, le 41 jih je izjavilo, da je njihov materni jezik madžarski, 9 pa jih je spadalo v skupino ostali. Prebivalstvo naselja Kobilje, ki leži ob madžarsko-slovenski jezikovni meji in je obkroženo z madžarskimi naselji, je bilo ob vseh popisih izvedenih v 19. stoletju večinoma slovensko, po podatkih popisa prebivalstva iz let 1900 in 1910 pa je večina za materni jezik navedla madžarščino. Vzroke za to gre verjetno iskati v tem, da so imeli največ kontaktov z Madžari, k bogoslužju so hodili v sosedni Dobrovnik in tudi v šoli je bil učni jezik madžarski. O dvojni identiteti in dvojezičnosti prebivalcev Kobilja govori tudi Ivan Jerič v knjigi "Moji spomini".¹⁴ Po spremembi imperija pa je večina prebivalcev Kobilja za materni jezik spet sprejela slovenščino. Ostalih 2056 oseb s slovenskim maternim jezikom je živelo v "manjšini" v 18 naseljih z večinskim madžarskim prebivalstvom. Največ oseb s slovenskim maternim jezikom so ob popisu prebivalstva 1921 našli v že omenjeni Dolnji Lendavi (840 oseb), Dolgi vasi (499 oseb), Čentibi (230 oseb) in na Kapci (107 oseb).

¹² Leta 1919 so ob spremembah na Madžarskem tudi v Dolnji Lendavi potekale lokalne akcije. Podrobneje o tem glej Góncz László: *A muravidéki magyarság 1918-1941*. Lendava, 2001.

¹³ O madžarsko-slovenski jezikovni - etnični - meji podrobneje glej Kovács Attila: *Madžarsko-slovenska jezikovna meja ter trianonska meja*. V: *A Mura-mente és a trianoni békeszerződés - Pokrajina ob Muri in trianonska mirovna pogodba*. Lendavski zvezki - Lendvai füzetek. 100-113. p.

¹⁴ Jerič, Ivan: *Moji spomini*. Murska Sobota, 2000. 163-164. p.

IZVEDBA AGRARNE REFORME NA VELEPOSESTVU ESTERHÁZY

Agrarna reforma v Prekmurju in s tem tudi na veleposestvu Esterházy se je "de facto" začela 2. oktobra 1919. Takrat se je drugič sestal narodni sosvet, oz. tako imenovani prekmurški parlament in med devetimi točkami dnevnega reda kot zadnjo obravnaval tudi vprašanje agrarne reforme.¹⁵ Z ustanovitvijo Okrožnega agrarnega urada Murska Sobota 16. julija 1920 je prekmurska agrarna reforma prešla v pristojnost Ministrstva za agrarno reformo. Tako so usmerjali izvajanje agrarne reforme v Prekmurju in na veleposestvu Esterházy. Kot veleposestva so v Sloveniji obravnavali posestva, katerih obdelovalna površina je presegala 131,5 katastrskih oralov (75 ha), oziroma katerih skupna površina je presegala 350 katastrskih oralov (200 ha).¹⁶ Predmet agrarne reforme so bila posestva, ki so presegla zemljiški maksimum 75 oziroma 200 ha. Ta posestva so kot predmet agrarne reforme pristojni organi¹⁷ najprej dali v najem, nato pa so jih, na podlagi leta 1931 sprejetega Zakona o likvidaciji agrarne reforme na veleposestvih, dodelili v last.

Podobno kot po vsej Jugoslaviji, se tudi v primeru veleposestva Esterházy, upravičenci v postopku agrarne reforme in kolonizacije delijo v štiri skupine:

- mestni agrarni interesi,
- kolonisti s splošnimi pogoji,
- kolonisti-optanti,
- dobrovoljci.

Najmanj zemlje so dobili mestni agrarni interesi, ki so jih z agrarno reformo oskrbeli z zemljo v bližini njihovega prebivališča. Kmečke družine so dobile 1 katastrski oral zemlje po članu gospodinjstva, člani gospodinjstev obrtniških družin pa 0,5 hektarja s tem, da so upoštevali tudi količino posesti, ki so jo že imeli v lasti. Mestne agrarne interese, ki so večinoma izhajali iz družin brez zemlje oziroma z malo obdelovalnih površin, je agrarna reforma sicer dvignila iz vrst revežev, ni pa jim dodelila dovolj zemlje za samooskrbo družine oziroma za vzpostavitev gospodarstva, ki bi proizvajal tudi za trg. Večina mestnih agrarnih

* * *

¹⁵ Kokolj, Miroslav: Prekmurški Slovenci 1919-1941. Murska Sobota 1984, 27-30. p.

¹⁶ Zemljiški maksimum oziroma gornja meja površine veleposestev je bila znotraj Kraljevine SHS različna. V Bački in v Banatu je to bilo 525 katastrskih oralov (300 ha) oziroma 877 katastrskih oralov (500 ha) skupne površine veleposestva.

¹⁷ Med leti 1920 in 1941 so bile za agrarno vprašanje in kolonizacijo zadolžene tri izvršilne ravni. Na najvišji ravni je to bilo Ministrstvo za agrarno reformo, po uvedbi diktature pa Ministrstvo za poljedelstvo. Za izvršilne organe Ministrstva za agrarno reformo je bilo po terenu ustanovljenih sedem agrarnih direktij. Na območju Slovenije je bila za agrarno reformo in kolonizacijo pristojna Agrarna direkcija v Ljubljani. Tretja raven izvršilne mreže so bili okrožni agrarni uradi, ki so bili podrejeni agrarnim direktijam. K Agrarni direkciji v Ljubljani so spadali trije okrožni uradi: ljubljanski, mariborski in soboški. Okrožni agrarni urad v Murski Soboti so 16. maja 1923 ukinili, njegove naloge je prevzel Okrožni agrarni urad v Mariboru.

interesentov, ki jim je bila dodeljena zemlja iz veleposestva Esterházy, je spadala k lokalnemu slovenskemu prebivalstvu.¹⁸

Nekaj več zemlje so dobili kolonisti s splošnimi pogoji in kolonisti-optanti. Vsaki družini je bilo dodeljeno 8 katastrskih oralov zemlje. Od različnih skupin kolonistov so največ pridobili dobrovoljci, ki so jim običajno dodelili 10 katastrskih oralov zemlje, za katero je odškodnino plačala država, medtem ko so ostale skupine odškodnino za agrarno zemljo morale odplačevati same. S kolonizacijo so po arhivskih podatkih v 7 naselij v okolici Lendave – v Petišovce, Benico, Pince-marof, Mostje, Gaberje, Kamovce in Dolgo vas – naselili skupaj 253 družin kolonistov s 1553 družinskimi člani in med njih razdelili 2000 katastrskih oralov veleposestniške zemlje. Del kolonistov je bilo primorskih Slovencev, nekaj je bilo Hrvatov iz Istre, druga polovica pa so bili prekmurski Slovenci.¹⁹

Površine veleposestva Esterházy, ki so jih določili za razdelitev, so najprej dali v najem, nato pa 1. oktobra 1921 z Uredbo, kako zemljišče veleposestev dajati v štiriletni zakup, najem podaljšali do 30. septembra 1924. Najem agrarnih zemljišč je povzročil veliko težav naseljem v okolici Lendave, ki so bili prav tako zainteresirani za zemljo posestva Esterházy. Osnovni problem je bil ta, da so poljedelske zadruge²⁰ zaradi pomanjkanja lastne zemlje leta 1912 in nato 1918 sklenile najemne pogodbe z upravo veleposestva Esterházy za šestletno obdobje. Te poljedelske zadruge so sklepale pogodbe za najem obdelovalnih površin, glede najema pašnikov in travnikov pa so se odločali na podlagi letnih potreb. Ker je jugoslovanska agrarna reforma razdrla to metodo, je prišlo do velikega nezadovoljstva. Velikokrat so zemljo dobili ljudje, ki niso imeli ne znanja, ne moči za obdelavo, hkrati pa so veliko dotedanjim najemnikom zemljo odvzeli oziroma jim dodelili druge površine. Ker se razmere niso uredile, so poljedelske zadruge iz okolice Lendave poslale delegacijo k Agrarni direkciji v Ljubljano. Delegacija na čelu s poslancem Jožefom Kleklom je dosegla, da je direkcija poslala posebno komisijo na veleposestvo Esterházy. Komisija je med 20. in 24. marcem 1921 pregledala in uredila najemne pogodbe.

Namestnik ljubljanskega agrarnega direktorja ter član delegacije Mirko Vratović je za Agrarno direkcijo v Ljubljani pripravil zaupno poročilo o političnih razmerah v "dolnjelendavskem kotu". V svojem poročilu Vratović poroča o prek-

* * *

¹⁸ Kovács Attila: Földreform és kolonizáció a Lendavidéken a két világháború között. Doktorska (Ph. D.) disertacija. Pécs, 2002. 215-233. p.

¹⁹ O kolonizaciji na območju Lendave glej še: Kovács Attila: Földreform és kolonizáció a Lendavidéken a két világháború között. Doktorska (Ph. D.) disertacija. Pécs, 2002.

²⁰ Najemno pogodbo z veleposestvom Esterházy je imelo 16 naselij: Petišovci, Čentiba, Dolina, Pince, Dolnji Lakoš, Gornji Lakoš, Gaberje, Kot, Kapca, Dolga vas, Mostje, Banuta, Genterovci, Radmožanci, Jóscec (leta 1922 pripadel Madžarski) in Kamovci.

murskih veleposestnikov, o njihovih madžarizacijskih prizadevanjih, o predhodnem najemniškem sistemu, o madžarskih čustvih prekmurske duhovščine. V posebni točki je poročal o nacionalni zavesti prekmurskega slovenskega prebivalstva, ki je po njegovem mnenju šibka in pod vplivom veleposestnikov in duhovščine. Ne preveč pohvalno poglavje je v svojem poročilu Vratović namenil samemu Kleklu. Na koncu zaupnega poročila je Vratović povzel "načrt politične akcije":

1. *Pregnati je treba veleposestnike ter njihove uradnike z madžarskimi čustvi, ostale pa je treba onesposobiti.*
2. *Duhovnike, ki ne podpirajo jugoslovanske ideje, je treba premestiti z območja in jih nadomestiti s izkušenimi in narodno zavednimi duhovniki. Župnije je treba odtrgati od škofije v Szombathely-u.*
3. *Na območje je treba naseliti zavedne jugoslovanske elemente ter z njimi naseliti dele naselij ali vzpostaviti samostojna naselja.*
4. *Potrebujemo dobro šolo in dobre učitelje, ki bodo postopoma udomačili slovenski jezik in s tem ukinili vpliv madžarskega plemstva.*
5. *Izvajati je treba strog nadzor nad prekmurskimi madžarskimi trgovci, liste ki so prišli od drugod, pa je treba pregnati.*
6. *Podpirati je treba zavedne jugoslovanske narodne elemente.*²¹

Vratovićeve ideje v zvezi z agrarno reformo so še istega leta, torej leta 1921, začeli uresničevati na veleposestvu Esterházy. Uradnike veleposestva, ki so bili večinoma madžarskega ali nemškega rodu, so zamenjali in jih nadomestili z osebami z drugih območij Slovenije. Klekl je večkrat protestiral pri Okrožnem agrarnem uradu v Murski Soboti, ker so zamenjali uprave veleposestev in nameščali ljudi samo iz notranjosti Slovenije oziroma z drugega konca dežele. Prav tako je še istega leta, 1. junija 1921, prišlo do prve kolonizacije na območju Dolnje Lendave. V naselje Petišovci s pretežno madžarskim življem so naselili slovenske begunce s Primorske.

IZKLJUČITEV PREKMURSKIH MADŽAROV IZ AGRARNE REFORME

Medtem ko so Madžare in druge narodnosti na drugih območjih Kraljevine SHS s sklicevanjem na pravico do optacije že v prvi fazi izključili iz agrarne reforme, v Prekmurju tega formalno niso storili. Do leta 1924, torej do sprejetja

* * *

²¹ Arhiv Republike Slovenije (dalje AS) 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodlaja in kolonizacija.

“Uredbe, kako je zemljišče veleposestev dajati v štiriletni zakup”, so lahko zakupili agrarno zemljo tudi Madžari. Kljub temu pa se je že v prvi fazi agrarne reforme večkrat zgodilo, da so interesente madžarske oziroma druge neslovanske narodnosti izključili iz agrarne reforme. Te osebe lahko uvrstimo v tri skupine. V prvi skupini so bili tisti, ki so za veleposestniško zemljo pri agrarnem uradu zaprosili po odločitvi komisije, ki je delovala na veleposestvu od 20. do 24. marca leta 1921. V drugo skupino spadajo vse tiste osebe oziroma njihove družine, ki so pred vojaško obveznostjo pobegnili na Madžarsko. V tretjo skupino lahko štejemo trgovce in gostilničarje neslovanskega rodu, mednje so v Prekmurju v prvi vrsti spadali Židi. Okrožni agrarni urad v Murski Soboti ter Agrarna direkcija v Ljubljani sta prošnje zavrnila in se sklicevali na uredbe ministra za agrarno reformo št. 25155 od 5. septembra 1921 in št. 49258 od 31. decembra 1931, ki določata, da tisti, ki ne spadajo k srbskemu, hrvaškemu oziroma slovenskemu narodu, niso upravičeni do agrarne zemlje. Izvršni organi Ministrstva za agrarno reformo so se sklicevali na predpis, notranje navodilo, uredbo, katerega besedilo ne najdemo ne v Uradnem listu, ne v arhivskih virih in ne v študijah raziskovalcev, ki so se ukvarjali z jugoslovansko oziroma slovensko agrarno reformo. Hkrati pa lahko v vseh zapisih o agrarni reformi²² preberemo, da je jugoslovanska agrarna reforma neslovanskim narodnostim odrekla pravico pridobiti agrarno zemljo.²³

Obrazložitev za tako zaupno ravnanje z ministrsko uredbo ali navodilo najdemo v sporazumu o zaščiti manjšin, ki ga je Kraljevina SHS podpisala 5. decembra 1919 in v kateri se je zavezala, da bo svojim državljanom ne glede na rasno, versko in jezikovno pripadnost zagotovila enake pravice.²⁴ Kraljevina SHS oziroma po letu 1929 Kraljevina Jugoslavija je prav zaradi obveznosti zapisanih v pogodbah o varstvu manjšin skrivala diskriminacijske uredbe oziroma navodila, s katerimi je manjšine izključila iz zemljiške reforme, hkrati pa je vsebino teh uredb izvajala pri praktičnem urejanju zadev. Na podlagi delovanja okrožnih agrarnih uradov in agrarnih direkcij lahko nedvomno ugotovimo, da je odločitev o izključitvi oseb neslovanskega rodu iz agrarne reforme veljala na območju vse države. Kot dokaz naj navedem dva primera iz Banata. Ministrstvo za agrarno reformo je oktobra 1921 sporočilo, da so do zemlje upravičeni samo Jugoslovani. K pristojnemu ministru se je namenila delegacija sestavljena iz Madžarov, da bi se pozanimala o zadevah okoli delitve agrarne zemlje. Minister je odgovoril, da pri-

* * *

²² Erić, Milivoj: Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1918-1941. Sarajevo 1958., Gačeša, Nikola: Agrarna reforma i kolonizacija u Bački 1918-1941. Novi Sad 1968., Gačeša, Nikola: Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1918-1941. Novi Sad 1972. Gačeša, Nikola: Agrarna reforma i kolonizacija u Srenju 1918-1941. Novi Sad 1975. Kokolj, Miroslav: Prekmurski Slovenci 1919-1941. Murska Sobota 1984. A. Sajti Enikő: Kényszerpályán. Magyarok Jugoszláviában 1918-1941. Szeged 1997. Göncz László: Muravidéki magyarok. Lendva, 2001.

²³ Agrarne zemlje poleg Madžarov niso dobili še Nemci, Romuni..., medtem ko so Slovaki sicer dobili nekaj zemlje, vendar veliko manj kot državotvorni narodi.

²⁴ Galántai József: Trianon és a kisebbségvédelem. Maecenas, 1989. 94-98. p.

pada zemlja tudi Madžarom in povedal, da je v dopisu Okrožnemu agrarnemu uradu iz Velikog Bečkerega pomotoma zapisano, da lahko zemljo dobijo le Jugoslovani. Kmalu po tem se je na ministra obrnila druga delegacija iz gornjega Banata, prav tako večinoma sestavljena iz Madžarov. Namesto ministra je sam ministrski svet zagotovil delegaciji, da po 26. januarju 1922, oziroma po izjavi namere o optaciji, ne bo več nobene ovire, da bi tudi Madžari in Nemci bili deležni blagoslova agrarne reforme.²⁵

Prekmurske Madžare so iz zemljiške reforme izključili s 1. oktobrom 1924, torej po preteku roka, ki ga je za najem določila Uredba, kako je zemljišče veleposesestev dajati v štiriletni zakup. Prvi sklep o tem je 4. oktobra 1923 sprejel Okrožni agrarni urad v Mariboru. S sklepom niso razdrli zakupov za zemljišča, katerih najemniki so bili slovanskega rodu. Zemljišča, ki so jih imeli v najemu Madžari in druge osebe neslovanskega rodu so odvzeli in jih ali predali slovenskim interesentom ali pa jih uporabili za kolonizacijo.²⁶ Madžare v okolici Dolnje Lendave je odvzem pravice do zakupa zemljišča izjemno prizadel, vzeli so jim najpomembnejši vir za preživetje. Proti sklepu je protestiralo 17 poljedelskih zadrug naselij z madžarskim prebivalstvom. Sklicevali so se na ustavo, ki daje enake pravice in dolžnosti vsem državljanom. Poleg tega so v pritožbi naštel tudi gospodarske, socialne in politične argumente. Pritožbo madžarskih naselij iz okolice Lendave so zavrnil tako pri Agrarni direkciji v Ljubljani kot pri Ministrstvu za agrarno reformo.²⁷

Pripadnost madžarski oziroma drugim neslovanskim narodnostim in na podlagi tega izključitev iz agrarne reforme je Okrožni agrarni urad Murska Sobota ugotavljal na podlagi podatkov o maternem jeziku iz jugoslovanskega popisa prebivalstva leta 1921.

IZKLJUČITEV MADŽAROV IZ OKOLICE LENDAVE IZ AGRARNE REFORME NA PODLAGI PODATKOV O MATERNEM JEZIKU IZ POPISA PREBIVALSTVA LETA 1921

V novi državi je bilo za popis prebivalstva leta 1921 pristojno Ministrstvo za socialno politiko. Podatke v Sloveniji je zbiral strokovni oddelek ministrstva v Ljubljani, o samem zbiranju podatkov imamo malo podatkov. Objavili so le končne podatke ter poseben seznam o maternem jeziku popisanih. Te podatke so oblasti uporabile pri oblikovanju agrarne strukture. Presenetljivo je, da

* * *

²⁵ Gačeša, Nikola: Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1918-1941. Novi Sad 1972. 279-280. p.

²⁶ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

²⁷ Kovács Attila: Földreform és kolonizáció a Lendvavidéken a két világháború között. Doktorska (Ph. D.) disertacija. Pécs, 2002. 151-154. p.

podarkov o priznanem maternem jeziku niso uporabili v kulturnem življenju ali pri reorganizaciji šolstva, temveč v prvi vrsti v gospodarskem preoblikovanju. Zanimiva je predstavitev korespondence, ki je od decembra 1923 do maja 1924 potekala v tej zadevi. Osrednja tema dopisovanja med Okrožnim agrarnim uradom iz Maribora, Agrarno direkcijo v Ljubljani ter ljubljanskim oddelkom Ministrstva za socialne zadeve in Ministrstvom za agrarno reformo je bila uporaba podatkov o maternem jeziku iz popisa prebivalstva 1921. Tako je materni jezik postal pomembno, v primeru Madžarov iz okolice Lendave pa odločilno vprašanje pri izvedbi agrarne reforme v Prekmurju.

Okrožni agrarni urad iz Maribora je 14. decembra 1923 poslal dva dopisa z enako vsebino na dva različna naslova. En naslovnik je bil Okrajno glavarstvo v Murski Soboti, drugi pa ljubljanski oddelek Ministrstva za socialne zadeve. V pismu med drugim piše: *"Po naročilu Ministrstva za agrarno reformo ima Okrožni agrarni urad v Mariboru določiti vse zakupnike po agrarni reformi na veleposestniški zemlji v Prekmurju, ki so madjarske narodnosti. Glasom ustmenih informacij organov tega ministrstva naj služijo za podlago tega dela izpovedi posameznih prebivalcev glede pripadanja narodnosti iz ljudskega štetja 1921."*

V pošteu pridejo občine: Petišovci, Pinica (Pince), Dolnja Lendava, Gaberje, Dolnji Lakoš, Dolina pri Dolnji Lendavi, Banuta, Gornji Lakoš, Čentiba, Mostje (Hydveg), Radmožanci, Kamovci, Žitkovci, Dobrovnik, Kapca, Kot, Genterovci, Dolga vas, Kobilje in Hotiza."

V nadaljevanju je agrarni urad prosil naslovnika, naj mu pošljeta popisne liste oziroma naj javita, kje se popisni listi nahajajo.²⁸

Čez nekaj dni je prišel odgovor na oba dopisa (21. in 22. decembra 1923). Soboško okrajno glavarstvo je na kratko sporočilo, da so dokumentacijo popisa prebivalstva poslali statističnemu uradu v Ljubljano. Statistični urad je v svojem odgovoru zapisal, da v nobenem primeru ne morejo prepustiti na razpolago dokumentacije zadnjega popisa prebivalstva, ker je le-ta v obdelavi. In tudi sicer – piše v dopisu statističnega urada – štejejo na podlagi pravil o popisu prebivalstva vsi dokumenti povezani s popisom prebivalstva za uradno tajnost, in se lahko uporabijo le v statistične namene.²⁹

Okrožnemu agrarnemu uradu v Mariboru je bila zadeva očitno zelo pomembna, saj so še istega leta (29. decembra 1923) v dopisu zaprosili pristojne višje organe, naj posredujejo pri ljubljanskem oddelku za socialno politiko, da bi lahko dosledno izvršili odredbo št. 25155 Ministrstva za agrarno reformo z datumom 5.

* * *

²⁸ PIŠK Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva, Fasc. 17, Agrarne zadeve., AS 71, Fond Eszterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu.

²⁹ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

september 1921. Iz pisma ljubljanske agrarne direkcije s 24. januarjem 1924 je razvidno, da je dokumentacija popisa prebivalstva povsem neurejena v neki kleti, do nje se lahko pride le z dovoljenjem Ministrstva za socialne zadeve. Ljubljanski agrarni direktor Anton Šapla je v dopisu predlagal okrožnemu agrarnemu uradu, naj za podatke o popisu prebivalstva zaprosi pri policijski upravi v Murski Soboti. V kolikor pri tem ne bi bili uspešni – je nadaljeval direktor – se bo po uradni dolžnosti obrnil na Ministrstvo za agrarno reformo, da bi le-to pridobilo dostop do dokumentacije popisa prebivalstva pri Ministrstvu za socialno politiko.³⁰

Soboška policijska uprava seveda ni razpolagala s podrobnimi podatki popisa prebivalstva, zato je Agrarna direkcija v Ljubljani zaprosila pomoč višjih organov pri pridobitvi seznamov. Ministrstvo za agrarno reformo je z dopisom z dne 19. aprila 1924 sporočilo ljubljanski agrarni direkciji, da bo na podlagi sklepa Državnega urada za statistiko, sprejetega 7. aprila 1924, ljubljanski oddelek za socialno politiko dal na razpolago Agrarnemu uradu v Mariboru dokumentacijo popisa prebivalstva za celotno Prekmurje.³¹

O sklepu ministrstva je Agrarna direkcija v Ljubljana 8. maja 1924 informirala tudi Okrožni agrarni urad v Mariboru in zaprosila za seznam naselij, za katera potrebujejo podatke o narodnostni pripadnosti. Iz Maribora je bil čez šest dni poslan dopis 45 prekmurskih naselij, med njimi vseh iz okolice Lendave.³² Ljubljanski agrarni urad je v poldrugem mesecu opravil analizo podatkov iz popisa prebivalstva in ugotovil narodnostno pripadnost popisanih. Imenske seznane za posamezna naselja so 3. julija 1924 poslali pobudniku akcije, mariborskemu agrarnemu uradu s pripombo, da podatkov popisa prebivalstva za naselje Gaberje v Ljubljani niso našli.³³

Okrožni agrarni urad Maribor je sedaj že razpolagal s podatki popisa prebivalstva in je med 5. in 11. avgustom 1924 opravil nadzor najemnikov agrarne zemlje v naseljih v okolici Lendave. V dopisu, s katerim so o nadzoru obvestili občine, so pozvali k sodelovanju agrarne skupnosti in občinske odbornike. Hkrati so k sodelovanju pri nadzoru poklicali vse slovenske oziroma srbske in hrvaške prebivalce prizadetih naselij.³⁴

* * *

³⁰ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu.

³¹ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

³² AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu

³³ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu

³⁴ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu

Po nadzoru, opravljenem v prvem tednu avgusta, so vsem osebam madžarske narodnosti s 1. oktobrom 1924 odpovedali najemne pogodbe. Odpovedi najemnih pogodb na podlagi podatkov o narodnosti so seveda naletele na ogorčenje v krogih prebivalstva madžarske narodnosti. O tem priča tudi članek, objavljen 29. oktobra 1924 v dnevniku "Jutro": *"Po naredbi ministrstva za agrarno reformo bi se morala vsem Madžarom odvzeti dosedaj dodeljena zemlja ter razdeliti med interesente jugoslovanske narodnosti. Med Madžari je nastalo radi tega veliko razburjenje, poseben Radičev odposlanec pa jih je še hujskal, naj ne izroče zemlje, temveč jo obdelujejo dalje. Novi najemniki so v resnici naleteli na odpor in Madžari so kljub odpovedi okrožnega agrarnega urada iz Maribora še vedno gospodarji. Tožbe radi motenja posesti so na dnevnem redu. Dolžnost oblasti je, da napravi konec prerekanju na ta ali na oni način, kajti s sedanjim postopanjem gotovo ne bomo vzgojili dobrih državljanov. Pogreška je pač samo ta, da se je v začetku podeljevala zemlja tudi Madžarom, ki si jo sedaj lastijo."*³⁵

Odpoved najemnih pogodb je v temeljih ogrozila preživetje mnogih družin, saj so se zaradi pomanjkanja obdelovalnih površin v okolici Lendave preživljali z najemom zemlje. Zato je razumljivo, da je po odpovedi najemnih pogodb konec leta 1924, v začetku leta 1925 Okrožni agrarni urad v Mariboru prejel ogromno pritožb. Večinoma so protestirale osebe oziroma družine, ki so bile na nek način povezane s slovenskim narodom.

Rozália Göncz iz Mostja je s podpisom odborništva iz Kota dokazovala svojo slovensko pripadnost in na podlagi tega prosila Okrožni agrarni urad v Mariboru, da bi možu odvzeto zemljo vrnili družini. Njeno prošnjo so v Mariboru zavrnil z obrazložitvijo, da je odločujoča narodnostna pripadnost glave družine, on pa se je izrekel za Madžara. S podobno obrazložitvijo so zavrnil pritožbo Anne Jakab (roj. Horváth, v Kotu), ki je prav tako predložila potrdilo o slovenski pripadnosti izdano s strani odborništva v Kotu. Jakab Anna in Göncz Rozália sta se nato pritožili na Agrarno direkcijo v Ljubljani, vendar so njuno prošnjo 17. septembra 1924 tudi tam zavrnil. V drugostopenjski obrazložitvi so navedli, da sta se pri popisu prebivalstva leta 1921 Jakab Anna in Göncz Rozália izrekli za Madžarki, zato jim najemne zemlje ne morejo vrniti.³⁶

V nekaterih primerih pa so pristojni organi sprejeli pozitivne odločitve ob pritožbah. Matija Benkovič iz Dobrovnika se je naprej pritožil na Okrožni agrarni urad v Maribor, češ da so ga pri izvedbi nadzora 7. avgusta 1924 izključili iz seznama slovenskih agrarnih upravičencev, ker je eden njegovih sinov renegat (odpadnik). Pritožbo, ki so jo na prvi stopnji zavrnil, so posredovali na dru-

* * *

³⁵ Jutro, 29. X. 1924. 255/3.

³⁶ AS 71. Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

gostopenjsko obravnavo k Agrarni direkciji v Ljubljano. V obrazložitvi je navedel, da sta oba z ženo slovenskega rodu, da ne razpolagata s premoženjem, družina pa šteje osem članov. Res je sicer, da se je eden njegovih sinov poročil na Madžarsko in je tudi optiral, tako da ne more biti renegat. K prošnji Matije Benkoviča so pristojni v Mariboru priložili dopis, v katerem so navedli, da se je sicer ob popisu prebivalstva leta 1921 vsa družina izrekla za Slovence, vendar da govorijo otroci samo madžarsko. Na prvi stopnji so prav s sklicevanjem na to dejstvo pritožbo zavrnil in so enako predlagali tudi za drugostopenjsko obravnavo. V Ljubljani so se odločili drugače in ugodili pritožbi Matije Benkoviča, ki se je ob popisu prebivalstva leta 1921 izrekel za Slovenca in na ta način "manifestiral" svojo nacionalno pripadnost. Na podlagi njegovega izpovedanega maternega jezika je uprava naročila Mariboru, naj zemljo dodelijo Matiji Benkoviču.³⁷

Po opravljenem nadzoru 7. avgusta 1924 v Radmožancih so najem podaljšali le štirim osebam. Proti sklepu se je pritožil Franjo Podlessek, ki mu je odborništvo vasi Šalamenci pisno potrdilo slovensko pripadnost. Pri popisu prebivalstva leta 1921 so ga namreč napačno popisali. Pritožbo Franja Podleska so v Mariboru prav tako zavrnil, v Ljubljani pa so mu odobrili 2 katastrska orala najemne zemlje.³⁸

SKLEP

Predstavljeni dokumenti dokazujejo obstoj in dejansko vsebino zloglasne ministrske odredbe št. 25155. Sicer je ta način uporabe podatkov iz popisa prebivalstva na tem prostoru dotlej bil neznan. Okrožni agrarni urad iz Maribora je na ta način izvedel etnično čiščenje med gospodarji-najemniki. Čeprav zaenkrat ne razpolagamo z izvirnim tekstom zloglasne ministrske odredbe, je očitno, da je bila usmerjena proti Madžarom (in drugim nedržavotvornim manjšinam). Po reorganizaciji okrožnih agrarnih uradov leta 1923 so prekmurske zadeve urejali v Mariboru. Verjetno ni naključje, da je pobuda za upoštevanje maternega jezika kot kriterija upravičenosti do agrarne zemlje prišla s strani mariborskih uradnikov, ki so bili daleč od prekmurskih, madžarskih in slovenskih vplivov, brez osebnih poznanstev in tako tudi brez poznavanja pravih lokalnih razmer.

Za ugotovitev tega, kako so določili narodnostno pripadnost agrarnih interesentov po drugih predelih Kraljevine SHS, so potrebne nadaljnje raziskave. Na podlagi podatkov iz Prekmurja pa lahko z veliko gotovostjo trdimo, da so po vsej državi uporabili podatke o maternem jeziku iz popisa prebivalstva leta 1921.

³⁷ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

³⁸ AS 71, Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

Tabela 1: Podatki o maternem jeziku prebivalcev 24 naselij na območju veleposestva Esterházy na podlagi podatkov ljudskega štetja iz leta 1921.

Naselje	1921				
	Madžari	Slovenci	Nemci	Ostali	Skupaj
Bogojna	7	859	1	-	867
Pilovci	9	819	6	-	834
Strehovci	1	427	-	-	428
Bukovnica	6	226	-	-	232
Kobilje	41	1029	1	8	1079
Dobrovnik	1362	112	4	14	1492
Žitkovci	242	39	-	15	296
Kamovci	151	9	-	-	160
Genterovci	414	3	1	1	419
Radmožanci	593	11	-	1	605
Mostje	247	-	1	-	248
Banuta	132	-	-	-	132
Dolga vas	970	499	4	-	1473
Dolnja Lendava	1533	840	67	89	2529
Čentiba	715	230	-	-	945
Dolina	603	12	-	5	620
Pince	446	1	-	8	455
Petišovci	858	50	1	24	933
Dolnji Lakoš	336	33	-	7	376
Gornji Lakoš	614	30	-	9	653
Gaberje	568	26	9	-	603
Kapca	620	107	8	9	744
Kot	183	54	-	-	237
Hotiza	29	767	-	-	796
Skupaj	10680	6183	103	190	17156
%	62,3%	36,%	0,6%	1,1%	100%

Vir: Prekmurje. Seznam občin. Mursko Sobota 1921. (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota)

LITERATURA

- A. Sajti Enikő 1997: Kényszerpályán. Magyarok Jugoszláviában 1918-1941. Szeged.
- Čepič, Zdenko 1995: Agrarna reforma in kolonizacija v Sloveniji (1945-1948). Maribor.
- Erić, Milivoj 1958: Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji 1918-1941. Sarajevo.
- Gaćeša, Nikola 1968: Agrarna reforma i kolonizacija u Bački 1918-1941. Novi Sad.
- Gaćeša, Nikola 1972: Agrarna reforma i kolonizacija u Banatu 1918-1941. Novi Sad.
- Gaćeša, Nikola 1975: Agrarna reforma i kolonizacija u Sremu 1918-1941. Novi Sad.
- Galántai József 1989: Trianon és a kisebbségvédelem. Maecenas.
- Göncz, László 2001: A muravidéki magyarság 1918-1941. Lendva.
- Janša, Olga 1964: Agrarna reforma v Sloveniji med obema vojnama. V: Zgodovinski časopis, XVIII.
- Jerič, Ivan 2000: Moji spomini. Murska Sobota.
- Kokolj, Miroslav 1984: Prekmurski Slovenci 1919-1941. Murska Sobota.
- Kovács, Attila 2002: Földreform és kolonizáció a Lendvavidéken a két világháború között. Doktorska (Ph. D.) disertacija. Pécs.
- Kovács, Attila: Madžarsko-slovenska jezikovna meja ter trianonska meja. V: A Mura-mente és a trianoni békeszerződés – Pokrajina ob Muri in trianonska mirovna pogodba. Lendavski zvezki – Lendvai füzetek, str.100-113.
- Prepeluh, Albin 1933: Naš veliki socialni problem - agrarna reforma. Ljubljana.

ARHIVSKI VIRI:

Arhiv Republike Slovenije (AS) 71 "Kraljevska Banska uprava dravske banovine, kmetijski oddelek - odsek za agrarno-pravne posle, 1919-1944". Fond Esterházy, Fasc. 44. Zakupodaja in kolonizacija.

Arhiv Republike Slovenije (AS) 71 "Kraljevska Banska uprava dravske banovine, kmetijski oddelek - odsek za agrarno-pravne posle, 1919-1944". Fond Esterházy, Fasc. 59. 1.) Splošno 2.) Načrti 3.) Spisek določnikov agrarnih interesentov pri Savezu agrarnih skupnosti v Zagrebu.

PIŠK (Pokrajinska in študijska knjižnica) Murska Sobota, Arhiv sreskega načelstva, Fasc. 17, Agrarne zadeve.

STATISTIČNI PODATKI:

A Magyar Korona Országainak mezőgazdasági statisztikája. Első kötet. Budapest 1897.

A Magyar Szent Korona Országainak 1910. évi népszámlálása. Első rész. Budapest 1912.

Prekmurje. Seznam občin. Murska Sobota 1921. (Pokrajinska in študijska knjižnica Murska Sobota)

ČASOPIS

Jutro, 29. X. 1924. 255/3.

Slovenska in madžarska imena 24 naselij, katere je zajemalo veleposestvo Esterházy:

Bogojina - Bagonya

Filovci - Filóc

Strehovci - Órszentvid

Bukovnica - Bakónak

Kobilje - Kebeleszentmárton

Dobrovnik - Lendvavásárhely

Žitkovci - Zsitkóc

Kamovci - Kámaháza

Genterovci - Göntérháza

Radmožanci - Radamos

Mostje - Hidvég

Banuta - Bánuta

Dolga vas - Hosszúfalu

Dolnja Lendava - Alsólendva

Čentiba - Csentevölgy

Dolina - Völgyifalu

Pince - Pince

Petišovci - Petesháza

Dolnji Lakoš - Alsólakos

Gornji Lakoš - Felsőlakos

Gaberje - Gyertyános

Kapca - Kapca

Kot - Kót

Hotiza - Murarév

BIBLIOGRAFIJA SODELAVCEV INŠTITUTA ZA NARODNOSTNA VPRAŠANJA ZA LETO 2001

SONJA KURINČIČ MIKUŽ
MARINKA LAZIĆ

ROMANA BEŠTER

1.02 Pregledni znanstveni članek

Državlanski in etnični nacionalizem v odnosu do etničnih manjšin / Romana Bešter.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 172-193.

2.09 Magistrsko delo

Primerjava nekaterih vidikov ustavne zaščite manjšin v državah članicah Sveta Evrope : manjšinsko varstvo v Svetu Evrope in ustavna ureditev manjšinskega varstva v državah članicah Sveta Evrope : magistrsko delo / Romana Bešter. - Ljubljana : [R. Bešter], 2001. - 166 f.

MARJETA GOSTINČAR-CERAR

4.03 Prevajalec

Kaj si po horoskopu? / Reina in James Reinstein ; [prevod in priredba Marjeta Gostinčar-Cerar ; ilustracije Boris Benko]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - 219 str. - (Knjižnica Sinjega galeba ; 304)

Pilotova žena / Anita Shreve ; [prevedla Marjeta Gostinčar-Cerar]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - 244 str. - (Zbirka Oddih)

4.59 Prevajalec povzetka

Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 2001, št. 38/39- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

BORIS JESIH

1.02 Pregledni znanstveni članek

Nekaj razmišljanj o sodobnem položaju manjšin v Republiki Sloveniji / Boris Jesih.

V: Koroški vestnik. - Letn. 35, št. 1 (2001), str. 33-59.

1.04 Strokovni članek

Kärntner Heimatdienst / Boris Jesih.

V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - Str. 411.

Koroška enotna lista / Boris Jesih.

V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - Str. 412.

Slovenci na avstrijskem Štajerskem / Boris Jesih.

V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - Str. 417.

Manjšine - take in drugačne / Boris Jesih.

V: Večer. - Letn. 57, št. 69 (24. mar. 2001), str. 41.

1.18 Sestavek v enciklopediji

Wieser, Lojze / B. Je.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 1.

Zveza domovini zvestih južnih Korošcev / B. Je.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 244.

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Slovensko izseljenstvo - zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice : (Milica Trebše-Štolfa, Matjaž Klemenčič, ur.), Ljubljana: Slovenska izseljenska matrica, 2001) / Boris Jesih.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 385-387.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Enična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001 / odgovorna nosilka Albina Nečak Lük ; [sodelavci Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Sonja Novak Lukanovič]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - 7 str. + bibliografija. - (Raziskovalne naloge ; 139)

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nečak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nečak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2001. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 135)

3.11 Radijski in TV prispevki

Pogovor o Vindišarjih : oddaja Odmevi, TV Slovenija / Boris Jesih ; [pogovor je vodila] Tanja Starič.

3.20 Druga dela

Predstavitev raziskave Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela - Interethnische Beziehungen und ethnische Identität in der Gemeinde Bad Eisenkappel - Vellach : Volksschule Eisenkappel/Ljudska šola Železna Kapla, 30. 5. 2001 / Vodji projekta: Albina Nečak Lük in Vladimir

Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Železna Kapla, 2001

4.01 Urednik

JESIHI, Boris (glavni in odgovorni urednik 1992-)

Koroški vestnik : glasilo Osrednjega odbora Skupnosti koroških partizanov v Ljubljani, Zveze koroških partizanov v Celovcu in klubov koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru. - Let. 26, št. 1/2 (1992)- . - Ljubljana : [Osrednji odbor Skupnosti koroških partizanov v Ljubljani : Zveza koroških partizanov v Celovcu : Klubi koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru], 1992-

JESIHI, Boris (odgovorni urednik 1992-)

Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

MARIJA JURIČ-PAHOR

1.04 Strokovni članek

Slovenci v Italiji in v Avstriji : od zaščitnega zakona k politizaciji šolstva? / Marija Jurič-Pahor.

V: Slovenski vestnik. - Letn. 56, št. 12 (22. mar. 2001), str. 3.

Berlus-konjeva zmaga : po volitvah v Italiji / Marija Jurič-Pahor.

V: Slovenski vestnik. - Letn. 56, št. 21 (25. maj 2001), str. 3.

Konec "tržaške pomladi"? : premik v desno / Marija Jurič-Pahor.

V: Slovenski vestnik. - Letn. 56, št. 26 (28. jun. 2001), str. 2.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Mythos und Realität des nationalen Homogenitätsprinzips : das Beispiel Triest / Marija Jurič-Pahor.

V: Der alltägliche Umgang mit Differenz / Elka Tschernokoshewa, Dieter Kramer (Hg.). - Münster [etc.] : Waxmann, 2001. - (Hybride Welten ; 2). - str. 61-82.

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Zanimiva razlaga sprememb identitete v zadnjih desetletjih / Marija Jurić Pahor. - Ilustr.

V: Primorski dnevnik. - Letn. 57, št. 252 (21. okt. 2001), str. 16.

Mirjana Nastran Ule: Sodobne identitete v vrtincu diskurzov : Znanstveno in publicistično središče (Zbirka Sophia 6), Ljubljana 2000, 339 strani / Marija Jurić Pahor.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 378-384.

Martin Walde: Gestaltung Sorbischer katholischer Lebenswelt. Eine Diskursanalyse der religiösen Zeitschrift "Katolski posol" zwischen 1863 und 1939 : (Oblikovanje srbskega katoliškega življenjskega sveta. Analiza diskurza religioznega časnika "Katolski posol" med 1863 in 1939). Lusatia Verlag, Bautzen 2000, 247 strani / Marija Jurić Pahor.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 393-398.

1.21 Polemika, diskusijski prispevek

Ko je na delu moškocentrična "politika pozabe" : pomembnost in ženski spol / [pogovor pripravila] Alenka Puhar ; Marija Jurić Pahor...[et. al.].

V: Delo. - Let. 43 (24. okt. 2001), str. 8.

Kaj pravzaprav je slovenstvo? / Marija Jurić Pahor.

V: Primorski dnevnik. - Letn. 57, št. 129 (31. maj 2001), str. 4.

Cui prodest? / Marija Jurić Pahor.

V: Primorski dnevnik. - Letn. 57, št. 143 (16. jun. 2001), str. 18.

1.22 Objavljeni intervju

"La tolleranza in una scuola aperta" : Marija Jurić Pahor indica come valore il fatto che gli istituti sloveni riescano ad attrarre bambini non della minoranza / Marija Jurić Pahor ; Nada Čok.

V: Il Piccolo. - (28. mar. 2001), str. 16.

Narod, identiteta, spol v študiji Marije Jurić Pahor : ženski pogled / Marija Jurić Pahor ; Nada Čok.

V: Primorski dnevnik. - Letn. 57, št. 18 (jan. 2001), str. 17.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Ob 50. obletnici znanstvenega inštituta Lužiških Srbov / Marija Jurić Pahor.
V: Primorski dnevnik. - Letn. 57, št. 120 (20. maj 2001), str. 13.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Vpliv fašizma in nacionalsocializma na prvo, drugi in tretjo generacijo. (Primer: koroški in tržaški Slovenci) : letno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 1999 / odgovorna nosilka Marija Jurić Pahor. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - 21 str. + [5 f. pril.]. - (Raziskovalne naloge ; 138)

3.11 Radijski in TV prispevki

Pogovor o knjigi Narod, identiteta, spol : oddaja Zajtrk s profilom, Radio Korotan, 4. marec 2001 / Marija Jurić Pahor ; [oddajo je vodil] Franc Merkač.

Predstavitev knjige Narod, identiteta, spol : oddaja Brez meja, TV Koper, 18. marec 2001 / Marija Jurić Pahor ; [pogovor vodila] Nada Čok.

Predstavitev knjige Narod, identiteta, spol : oddaja Dnevnik 3 (TV-RAI 3 - slovenski program), 30. januar 2001 / Marija Jurić Pahor ; [pogovor vodil] Marko Čubelj.

Predstavitev knjige Narod, identiteta, spol : oddaja Zgodbe o knjigah, TV Slovenija, 10. junij 2001 / Marija Jurić Pahor ; [oddajo je vodil] Jadran Sterle.

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Zwischen "Wir" und "Ihr": über die Unzulänglichkeit feststehender Identitätskonstruktionen : (Gedanken zum "postkolonialen" Diskurs) : referat na znanstveni konferenci Im Wettstreit der Werte (Sorbische Sprache, Kultur und Identität auf dem Weg in 21. Jahrhundert, Bautzen, 3. - 5. maj 2001 / Marija Jurić-Pahor.

3.20 Druga dela

Predstavitev petih novih publikacij INV : tiskovna konferenca - Zemljepisni muzej, Ljubljana, 10. aprila 2001 / Marija Jurić-Pahor, Albina Nečak-Lük, Sonja Novak-Lukanovič, Vera Klopčič. - 2001. - Ljubljana

Predstavitev knjige Marije Jurić Pahor: Narod, identiteta, spol : k & k center v Šen-

tjanžu v Rožu, 21. feb. 2001 / prireditelji: Zveza slovenskih žena, SZI, Založba Drava ; Marija Jurić Pahor, Vida Obid.

Predstavitev knjige Marije Jurić Pahor: Narod, identiteta, spol : Slovenski klub v Trstu, 30. jan. 2001 / prireditelji: Slovenski klub, ZTT, ZSKD ; Marija Jurić Pahor, Pavel Fonda, Irena Destovnik.

4.01 Urednik

JURIĆ-Pahor, Marija (član uredniškega odbora 1994-)

PRETOKI. - št.[1], (1993)- . - Gorica : Kulturna zadruga Maja, 1993-

4.56 Diskutant

KAJ je slovenstvo : okrogla miza v Kulturnem domu v Trstu, 26. maj 2001 / prireditelj Krožek Premik ; Marija Jurić Pahor ...[et al.].

MATJAŽ KLEMENČIČ

1.01 Izvirni znanstveni članek

Odmevi na nastanek in delovanje Demosa v ZDA s posebnim ozirom na slovensko izseljenstvo / Matjaž Klemenčič.

V: Časopis za zgodovino in narodopisje. - Letn. 72, št. 3/4 (2001), str. 695-727.

Slovenske naselbine v Združenih državah Amerike / Matjaž Klemenčič.

V: Drevesa. - Letn. 8, št. 3 (nov. 2001), str. 18-23.

Razvoj slovenske izseljenske skupnosti v Rock Springsu, Wyoming, od naselitve do začetka 30-let 20. stoletja / Matjaž Klemenčič. - Tabela.

V: Dve domovini. - Št. 13 (2001), str. 73-99.

Slovenska tvorna kulturna dediščina v ZDA / Matjaž Klemenčič.

V: Dve domovini. - Št. 14 (2001), str. 169-180.

Die Emigration der Slowenen aus der Habsburgermonarchie in die USA und das slowenische Organisationsnetz in den USA : 1870-1914 / Matjaž Klemenčič ; [Übersetzung aus dem Slowenischen Niko Hudelja]. - Tabele, zvd.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 212-258.

1.02 Pregledni znanstveni članek

Narodne manjšine v državah naslednicah nekdanje Jugoslavije in vpliv madžarske ter italijanske manjšine na izvajanje manjšinske zaščitne zakonodaje v Republiki Sloveniji / Vladimir Klemenčič, Matjaž Klemenčič.

V: *Annales. Series historia et sociologia*. - Letn. 11, št. 2=26 (2001), str. 275-282.

1.12 Objavljeni povzetek predavanja na znanstveni konferenci

Nasilje na mediteranskem prostoru v luči poročil slovenskega etničnega časopisa v ZDA v dvajsetem stoletju - Violence in the Mediterranean in the light of reports by the Slovene ethnic newspapers in the USA during the 20th century / Matjaž Klemenčič.

V: Program in povzetki / Mednarodna znanstvena konferenca Govorica nasilja, Koper, 11. - 13. oktober 2001 = Convegno internazionale Il linguaggio della violenza, Capodistria, 11-13 ottobre 2001 = International scientific meeting the language of Violence, Koper, 11-13 October 2001. - Koper : Zgodovinsko društvo za južno Primorsko : Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 2001. - Str. 33-34.

From a "communist system with a human face" to ethnic wars and ethnic cleansing and new states : from Tito's Yugoslavia of "self-management socialism" to five former Yugoslav states and one territory under international surveillance : (from 1970s to the 2000s) / Matjaž Klemenčič.

V: Recueil des resumes de communications / Colloque international L'héritage soviétique dans les PECO et en CEI, frein ou moteur des évolutions et mutations actuelles?, Paris, La Sorbonne, 25-27 septembre 2001 / International Conference The Soviet legacy in the ECEC and in the CIS, brake or driving force of the present changes and evolutions?, Paris, The Sorbonne, September 25th - 27th, 2001. - [Paris : s. n., 2001]. - Str. 28.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Prispevek k raziskovanju politične participacije med slovenskimi Američani v dvajsetem stoletju - primer Slovencev v Clevelandu, Leadvillu in Rock Springsu / Matjaž Klemenčič.

V: Melikov zbornik / Vincenc Rajšp ... [et al.] (uredniki). - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001. - Str. 993-1006.

1.17 Poglavje ali samostojni sestavek v strokovni knjigi

Odnos slovenskih izseljencev do stare domovine / Matjaž Klemenčič. - Ilustr.

V: Slovensko izseljenstvo / glavna urednica Milica Trebše-Štolfa. - Ljubljana : Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001. - Str. 53-63.

Slovenske naselbine v Združenih državah Amerike / Matjaž Klemenčič. - Ilustr.

V: Slovensko izseljenstvo / glavna urednica Milica Trebše-Štolfa. - Ljubljana : Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001. - Str. 179-186.

1.18 Sestavek v enciklopediji

Združeni odbor južnoslovanskih Američanov / M. Kič.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15, Wi-Ž (2001), str. 142-143.

Adamc, Louis (1898-1951) : journalist, writer, and community activist - Slovene / Matjaž Klemenčič.

V: Making it in America / Elliott Robert Barkan, editor. - Santa Barbara, Calif. : ABC-CLIO, cop. 2001. - Str. 3.

Badovinac, John (1907-1981) : president, Croatian fraternal union - Croatian-American / Matjaž Klemenčič.

V: Making it in America / Elliott Robert Barkan, editor. - Santa Barbara, Calif. : ABC-CLIO, cop. 2001. - Str. 25.

Baraga, Frederic Irenej (1797-1868) : catholic bishop, missionary, and scholar - Slovene / Matjaž Klemenčič.

V: Making it in America / Elliott Robert Barkan, editor. - Santa Barbara, Calif. : ABC-CLIO, cop. 2001. - Str. 28.

Christowe, Stoyan (1898-1995) : writer and state legislator - Macedonian / Matjaž Klemenčič.

V: Making it in America / Elliott Robert Barkan, editor. - Santa Barbara, Calif. : ABC-CLIO, cop. 2001. - Str. 72.

Lausche, Frank J. (1895-1990) : mayor, governor, and U.S. senator - Slovene-American / Matjaž Klemenčič.

V: Making it in America / Elliott Robert Barkan, editor. - Santa Barbara, Calif. : ABC-CLIO, cop. 2001. - Str. 192.

Marohnič, Josip (1866-1921) : president of the National Croatian society and publisher - Croatian / Matjaž Klemenčič.

V: Making it in America / Elliott Robert Barkan, editor. - Santa Barbara, Calif. : ABC-CLIO, cop. 2001. - Str. 260.

Perpich, Rudolph "Rudi" George (1928-1995) : governor and foreign policy adviser - Croatian-American / Matjaž Klemenčič.

V: Making it in America / Elliott Robert Barkan, editor. - Santa Barbara, Calif. : ABC-CLIO, cop. 2001. - Str. 281-282.

Prisland, Marie (1891-1980) : writer and community activist - Slovene / Matjaž Klemenčič.

V: Making it in America / Elliott Robert Barkan, editor. - Santa Barbara, Calif. : ABC-CLIO, cop. 2001. - Str. 291-292.

Pupin, Michael (Mihajlo) Idvorski (1854-1935) : professor, inventor, author, and Pulitzer prize winner - Serbian / Matjaž Klemenčič.

V: Making it in America / Elliott Robert Barkan, editor. - Santa Barbara, Calif. : ABC-CLIO, cop. 2001. - Str. 295-296.

Tesla, Nikola (1856-1943) : scientist and inventor Serbian / Matjaž Klemenčič.

V: Making it in America / Elliott Robert Barkan, editor. - Santa Barbara, Calif. : ABC-CLIO, cop. 2001. - Str. 371-372.

Trunk, Rev. George (Jurij) (1870-1973) : catholic priest and author Slovene / Matjaž Klemenčič.

V: Making it in America / Elliott Robert Barkan, editor. - Santa Barbara, Calif. : ABC-CLIO, cop. 2001. - Str. 380-381.

1.20 Predgovor, spremna beseda

Knjigi na pot / [Mirko Jurak, Matjaž Klemenčič].

V: Slovenski izseljenci iz Prekmurja v Bethlehemu v ZDA / Mihael Kuzmič. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001. - (Migracije ; 2). - Str. 9-10.

3.14 Predavanje na tuji univerzi ali inštitutu

Slovenes in Rock Springs, Wyoming : predavanje na University of Minnesota, Immigration history research center, June 28, 2001 / Matjaž Klemenčič.

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Croatian and Slovene missionaries as inventors and explorers of the American West and Midwest : paper presented at the Fifth Middleburg Conference of European Historians of the United States "Notion on the move - Mobility in the U.S. history", Roosevelt Study Center, Middleburg, 18 - 20 April 2001 / Matjaž Klemenčič & Ivan Čižmič. - Middleburg, 2001

The epilogue: their exile in the USA and the fate of their papers : paper presented at the 33rd National Convention of the American Association for the

Advancement of Slavic Studies, Hyatt Regency Crystal City, Arlington, Virginia, 15 - 18 November 2001 / Matjaž Klemenčič. - Arlington, 2001

Slovene settlements in the United States of America - Slovenske naselbine v Združenih državah Amerike : referat na znanstveni konferenci Slovenian genealogy conference "Bridging our worlds", Ljubljana, 10. - 12. september 2001 / Matjaž Klemenčič.

Tvarna slovenska kulturna dediščina v ZDA in odmevi njenega nastajanja v Sloveniji - Slovene cultural heritage in the United States and the echoes of its coming into existence in Slovenia : referat na mednarodni konferenci Kulturnoumetniška dejavnost izseljencev in njeno mesto v sodobni kulturi - s posebnim poudarkom na slovenskem izseljenstvu, Hotel Špik, Gozd Martuljek, 18. - 21. september 2001 / Matjaž Klemenčič.

Slovenske naselbine v ZDA : predavanje v organizaciji Slovenskega rodoslovnega društva, v prostorih Svetovnega slovenskega kongresa, Ljubljana, 18. 12. 2001 / Matjaž Klemenčič.

4.01 Urednik

Slovensko izseljenstvo : zbornik ob 50-letnici Slovenske izseljenske matice / glavna urednica Milica Trebše-Štolfa ; [prevodi povzetkov Marina Štefanec ... et al. ; odgovorni urednik Matjaž Klemenčič]. - Ljubljana : Združenje Slovenska izseljenska matica, 2001. - 375 str.

4.02 Mentor

Prvih deset let delovanja SNPJ : magistrsko delo / Metoda Blagotinšek Turk ; mentor Matjaž Klemenčič. - Ljubljana : [M. Blagotinšek Turk], 2001. - 144 f.

VERA KLOPČIČ

1.01 Izvirni znanstveni članek

The legal status of the Roma in Eastern and Central Europe / Vera Klopčič. V: Der Donauraum. - Letn. 40, št. 1-2 (2001), str. 71-83.

1.02 Pregledni znanstveni članek

Nekatere značilnosti sodobnega položaja Romov : izkušnje na področju izobraževanja, poklicnega usposabljanja in zaposlovanja Romov v Sloveniji / primeri dobre prakse / Vera Klopčič.

V: Razprave in gradivo, - Št. 38/39 (2001), str. 302-313.

1.04 Strokovni članek

Regionalni projekt za jugovzhodno Evropo za povečanje možnosti za zaposlovanje Romov : Delavnica I - Slovenija : Delavnica za usposabljanje delavcev lokalnih zavodov za zaposlovanje. Zaposlitvene možnosti pripadnikov romske skupnosti / Vera Klopčič. - Fotografije.

V: Romano them. - Letn. 7, št. 13 (2001), str. 3-5.

1.07 Objavljeno vabljeno predavanje na strokovni konferenci

Mednarodni dokumenti o varstvu narodnih manjšin in obveznosti države Slovenije do slovenske manjšine / Vera Klopčič.

V: Romski zbornik III / [urednik Geza Bačič]. - Murska Sobota : Romsko društvo = Romani union, 2001. - Str. 11-13.

1.11 Objavljeni razširjeni povzetek predavanja na strokovni konferenci

Pravni položaj Romov v mednarodnih dokumentih : povzetek / Vera Klopčič.

V: Romski zbornik III / [urednik Geza Bačič]. - Murska Sobota : Romsko društvo = Romani union, 2001. - Str. 14-15.

1.13 Objavljeni povzetek predavanja na strokovni konferenci

Integration and educational models for Roma in the countries of Central and Southeastern Europe / Vera Klopčič.

V: Kulturni identitet i obrazovanje Roma u Jugoistočnoj Evropi. - Vlasina : Centar za istraživanje etniciteta : Društvo za unapređivanje romskih naselja, 2001. - Str. 36, 56.

1.22 Objavljeni intervju

Brezpravni Romi / Jožek Horvat, Darja Zaviršek, Vera Klopčič ; Teja Oblak. - Fotografije.

V: Mag. - Letn. 7, št. 44 (30. okt. 2001), str. 60-62.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001 / odgovorna nosilka Albina Nečak Lük ; [sodelavci Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Sonja Novak Lukanovič]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - 7 str. + bibliografija. - (Raziskovalne naloge ; 139)

Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2000 / odgovorna nosilka Vera Kržišnik Bukić ; [sodelavci Simona Zavratnik Zimic, Irena Šumi, Vera Klopčič, Janez Stergar]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - [13] str. loč. pag. - (Raziskovalne naloge ; 142)

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nečak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nečak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2001. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 135)

2.20 Druge monografije in druga zaključena dela

South East Europe regional project to promote employment opportunities for Roma : A Stability Pact Initiative supported by the Austrian government : training workshop for the staff of local employment services working with Roma job seekers : Workshop I - Slovenia (Novo mesto, 3-5 October 2001) / Report prepared by Alina Maric, Virgil Bitu and Vera Klopčič ; compiled by Simon Tonelli. - Strasbourg : Council of Europe, 2001. - 19 str.

3.11 Radijski in TV prispevki

Pogovor o Delavnici Sveta Evrope o zaposlovanju Romov : Radio Slovenija, 4. oktober 2001 / Vera Klopčič.

Pogovor o Delavnici Sveta Evrope o zaposlovanju Romov : Studio D radia Novo mesto, 5. oktober 2001 / Vera Klopčič.

Pogovor o Delavnici Sveta Evrope o zaposlovanju Romov : Vaš kanal, TV Novo mesto, 3. oktober 2001 / Vera Klopčič.

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

Delavnica za usposabljanje delavcev lokalnih zavodov za zaposlovanje. Zaposlitvene možnosti pripadnikov romske skupnosti : Svet Evrope. Regionalni projekt za Jugovzhodno Evropo za povečanje možnosti za zaposlovanje Romov : Delavnica 1 - Slovenija, Novo mesto, 3. - 5. oktober 2001 / [organizirali] Vera Klopčič, Simon Tonelli, Frane Smerdu, Nada Vilhar.

Slovenski kulturni prostor danes : organizacija znanstvenega posveta, Nova Gorica, 19. oktober 2001 / [organizacijski odbor]: Jože Pirjevec, Slavica Plahuta, Janez Stergar, Vera Klopčič, Nada Vilhar.

Znanstveni posvet o pomenu preučevanja narodnih manjšin : organizacija znanstvenega posveta, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 4. aprila 2001 / [organizirali] Anton Vratuša, Ciril Zlobec, Vera Klopčič, Nada Vilhar. - Ljubljana, 2001

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Certlgo de lingvaj rajtoj : referat na Europa simpozio "Europa lingvo - utopio au neceso?", Zagreb, 27-an julio, 2001 / Vera Klopčič.

Disaggregated statistics - the Slovenian experience of information gathering/data analysis for the Convention on the elimination of racial discrimination : predavanje na Workshop on capacity building for human rights treaty reporting, Tirana, 14 - 17 March 2001 / Vera Klopčič.

Monitoring human rights: the Convention on the elimination of racial discrimination - the Slovenian experience : predavanje na Workshop on capacity building for human rights treaty reporting, Tirana, 14 - 17 March 2001 / Vera Klopčič.

Primerjalni prikaz položaja Romov v Evropi : vabljeno predavanje na 7. mednarodnem romskem taboru v Murski Soboti, 23. 8. 2001 / Vera Klopčič.

Romi v procesih evropske integracije : Teden romske kulture II., Maribor, 15. 10. 2001 / Vera Klopčič.

3.20 Druga dela

Predstavitev petih novih publikacij INV : tiskovna konferenca - Zemljepisni muzej, Ljubljana, 10. aprila 2001 / Marija Jurić-Pahor, Albina Nečak-Lük, Sonja Novak-Lukanovič, Vera Klopčič.

4.01 Urednik

KLOPČIČ, Vera (član uredniškega odbora 1991-)

Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.) - . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

4.56 Diskutant

Common problems/lessons learned - towards a standing human rights monitoring mechanism in Albania : diskusija na Workshop on capacity building for human rights treaty reporting, Tirana, 14 - 17 March 2001 / Vera Klopčič.

Delavnica za usposabljanje delavcev lokalnih zavodov za zaposlovanje. Zaposlitvene možnosti pripadnikov romske skupnosti : Svet Evrope. Regionalni projekt za Jugovzhodno Evropo za povečanje možnosti za zaposlovanje Romov : Delavnica I - Slovenija, Novo mesto, 3. - 5. oktober 2001 / Vera Klopčič.

MIRAN KOMAC

1.04 Strokovni članek

Slovenska demokratska zveza / Miran Komac.

V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - Str. 401.

La protecció de les comunitats ètniques a la República d'Eslovenia - Protection of ethnic communities in the Republic of Slovenia / Miran Komac.

V: Mercator. - Št. 46 (2001), loč. pag.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

V razpravah o regijah EU ne razmišljamo o zamejcih : politika in narodne manjšine / Miran Komac

V: Svobodna misel. - Letn. 39, št. 21 (9. nov. 2001), str. 12-13.

1.10 Objavljeni razširjeni povzetek predavanja na znanstveni konferenci

New (ethnic) communities in Slovenia - the gap between legal and societal citizenship - Nove skupnosti v Sloveniji - razkorak med pravnim in družbenim državljanstvom / Miran Komac.

V: The third international conference "Democracy, human rights and the protection of persons belonging to ethnic and religious minorities in South - Eastern Europe". - [s.l.] : ISCOMET, 2001. - Str. 43-44.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Mniejszości etniczne w Słowenii (1918-1955). : między destrukcją a koegzystencją / Miran Komac. - Zvd.

V: Konteksty konfliktów / pod redakcją Ilony Czamańskiej i Witolda Szulca. - Poznań : Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 2001. - (Balcanica Posnaniensia, XI/XII, 2001). - Str. 137-160.

Lesser-used language groups in Slovenia / Miran Komac.

V: Lesser-used languages in states applying for EU membership / Miguel Strubell ed. - Brussel : European parliament, 2001. - (Education and culture series, EDCU ; 106). - Str. 113-129.

2.02 Strokovna monografija

La protecció de les comunitats etniques a la República d'Eslovenia : el cas de la comunitat italiana = Protection of ethnic communities in the Republic of Slovenia : the case of the Italian community / Miran Komac. - [Barcelona] : CIEMEN, 2001. - [70] str. - (Mercator ; 07)

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Narodnostno manjšinska (politična) identiteta (primer slovenske manjšine v Italiji) : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2000 / odgovorni nosilec Miran Komac. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - 9 str. + bibliografije [loč. pag.]. - (Raziskovalne naloge ; 132)

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nečak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nečak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2001. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 135)

4.01 Urednik

KOMAC, Miran (član uredniškega odbora 1991-)

Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

4.02 Mentor

Analiza italijansko - slovenskih mednarodnih odnosov z uporabo teorije Iger : diplomsko delo / Saša Zabukovec. - Ljubljana : [S. Zabukovec], 2001. - 102 f. - (Diplomske naloge ; 82)

Arabci v državi Izrael : diplomsko delo / Gašper Jež. - Ljubljana : [G. Jež], 2001. - 72 f.

Dojemanje slovenske etične istovetnosti (identitete) v obmejnem pasu dežele Furlanije Juliske krajine : diplomsko delo / Sergij Lipivec. - Ljubljana : [S. Lipovec], 2002. - 96 f. - (Diplomske naloge ; 80)

Problem dvojnega državljanstva in kriminal (imigranti-tujci, imigranti-dvojni državljani) : diplomsko naloga / Urška Murn. - Ljubljana : [U. Murn], 2001. - 65 f.

ATTILA KOVÁCS

1.05 Poljudni članek

Szent István király / Kovács Attila. - Bibliografija: str. 81.

V: Naptár - (2001), str. 78-81.

A legújabb ásatási eredmények több korábbi állítást megdöntöttek : Branko Kermannal, a muraszombati Területi Múzeum régészével beszélgettünk / Kovács Attila.

V: Népűjság. - Letn. 45, št. 1 (11. jan. 2001), str. 11.

Átítmennék a Murán... / Kovács Attila.

V: Népűjság. - Letn. 45, št. 3 (25. jan. 2001), str. 10.

Szentlászlói gátértörténet / Kovács Attila.

V: Népűjság. - Let. 45, št. 31 (9.VIII.2001), str. 9.

Képzőművészeti kiállítás kilenc alkotó műveiből / Kovács Attila.

V: Népűjság. - Let. 45, št. 45 (22.XI.2001), str. 11.

1.06 Objavljeni znanstveni prispevek na konferenci (vabljeno predavanje)

A muravidéki magyarok és a népszámlálások 1910 és 1991 között / Kovács Attila.

V: A Kárpát-medence vonzásában. - Pécs : University Press, 2001. - Str. 257-272.

1.16 Samostojni znanstveni sestavek v monografiji

A Lendva vidéki kolonizáció 1919 és 1924 között / Kovács Attila. - Bibliografija: str. 187-188. - 52 opomb.

V: Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek / felelős szerkesztő Sándor László. - Pécs : MTA Pécsi Akadémiai Bizottság, 2001. - Str. 169-188.

1.19 Recenzija, prikaz knjige, kritika

Göntér János: Dobronak múlt és jelen a határ mentén (Göntér János: Dobrovnik - preteklost in sedanost ob meji) / Attila Kovács.

V: Zbornik soboškega muzeja. - [Št.] 6 (2001), str. 129-130.

2.12 Končno poročilo o rezultatih raziskav

Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001 / odgovorna nosilka Albina Nečak Lük ; [sodelavci Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Sonja Novak Lukanovič]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - 7 str. + bibliografija. - (Raziskovalne naloge ; 139)

3.20 Druga dela

Predstavitev raziskave Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela - Interethnische Beziehungen und ethnische Identität in der Gemeinde Bad Eisenkappel - Vellach : Volkshochschule Eisenkappel/Ljudska šola Železna Kapla, 30. 5. 2001 / Vodji projekta: Albina Nečak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Železna Kapla, 2001

JANA KRANJEC MENAŠE

4.03 Prevajalec

France Slana : akvareli : [razstava, Atrij Zavoda za zdravstveno zavarovanje Slovenije, Ljubljana, 22. november - 22. december 2001] = aquarelles : [exhibition, Atrium of the Health Insurance Institute of Slovenia, Ljubljana, 22 November - 22 December 2001] / [besedilo in komentar, text and commentary Lev Menaše ; biografija, biography Milena Ilič ; prevodi, translations Jana Kranjec Menaše, Jure Aleksič ; fotografije, photographs Domen Slana]. - Ljubljana : Zavod za zdravstveno zavarovanje Slovenije, 2001. - [51] str.

4.59 Prevajalec povzetka

KRANJEC-Menaše, Jana (prevajalec povzetka 1991-)

Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 2001, št. 38/39- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 2001-

SAMO KRISTEN

1.01 Izvirni znanstveni članek

Trieste ali Trst? Britanska ozemeljska jamstva Kraljevini Jugoslaviji in njihov zapoznani in kontroverzni odmev v historiografiji in memoaristiki / Samo Kristen.
V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 260-300.

1.22 Objavljeni intervju

Avstrijske državne pogodbe ni vljudno omenjati : sporazum, ki vsebuje nespo-
razum : za mnoge Avstrijce je ADP danes kot okostnjak v omari / Janez Stergar,
Samo Kristen ; [pogovarjala se je] Alenka Auersperger.
V: Svobodna misel. - Letn. 39, št. 10 (25. maj 2001), str. 7/14.

VERA KRŽIŠNIK-BUKIČ

1.02 Pregledni znanstveni članek

Slovinci v Bosni in Hercegovini, Bosna v Ljubljani / Vera Kržišnik-Bukič.
V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 202-211.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Družina Adamič v Slatini pri Banjaluki / Vera Kržišnik-Bukič. - Ilustr.
V: Izseljenec / [avtorji prispevkov Monika Kokalj Kočeverar ... [et al.]. - Ljubljana :
Muzej novejšje zgodovine Slovenije, 2001. - Str. 137-141.

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

O genezi ideje bosanske, bošnjačke nacije : nad knjigom i u povodu knjige
Envera Redžića / Vera Kržišnik-Bukič.
V: Prilozi. - Št. 30 (2001), str. 310-320.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Življenje jih je odneslo na vse strani. Družina Adamič / Vera Kržišnik Bukič.
V: Svobodna misel. - Letn. 39, št. 20 (26. okt. 2001), str. 18.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2000 / odgovorna nosilka Vera Kržišnik Bukič ; [sodelavci Simona Zavratnik Zimic, Irena Šumi, Vera Klopčič, Janez Stergar]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - [13] str. loč. pag. - (Raziskovalne naloge ; 142)

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

Slovenci v Bosni in Hercegovini : organiziranje znanstvenega posveta, Ljubljana, INV, 15. november 2001 / Vera Kržišnik Bukič.

Slovenci v Bosni in Hercegovini : organiziranje znanstvenega posveta, ZRC SAZU, 15. november 2001 / Vera Kržišnik Bukič.

4.01 Urednik

KRŽIŠNIK-BUKIČ, Vera (član uredniškega odbora 2000-)
Prilozi - Contributions . - Sarajevo : Institut za istoriju, 1973-

4.56 Diskutant

Aspekti sodobnega položaja Bosne (i Hercegovine) u kontekstu njihovih povijesnih kontinuiteta - diskontinuiteta : predavanje in strokovni razgovor, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana, 15. november 2001 / Tomislav Išek ; [pogovor vodila] Vera Kržišnik-Bukič ; Svetlana Bajić, Iljas Hadžibegović.

Slovenci v Bosni in Hercegovini : okrogla miza - Historični seminar, Znanstveno-raziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana, 15. november 2001.

STANJE historiografije po razpadu skupne države : o Slovencih iz BiH, strokovno srečanje zgodovinarjev, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, 16. november 2001. - 2001

SONJA KURINČIČ MIKUŽ

1.24 Bibliografija, kazalo ipd.

Bibliografija sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja za leto 2000 / Sonja Kurinčič Mikuž, Marinka Lazić.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 429-466.

MARINKA LAZIĆ

1.24 Bibliografija, kazalo ipd.

Bibliografija sodelavcev Inštituta za narodnostna vprašanja za leto 2000 / Sonja Kurinčič Mikuž, Marinka Lazić.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 429-466.

4.01 Urednik

LAZIĆ, Marinka (član uredniškega odbora 1991-)

Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

MOJCA MEDVEŠEK

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001 / odgovorna nosilka Albina Nečak Lük ; [sodelavci Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Sonja Novak Lukanovič]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - 7 str. + bibliografija. - (Raziskovalne naloge ; 139)

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nečak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nečak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2001. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 135)

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Ethnic identity perception of the inhabitants of Lendava and Szentgotthárd : VII. nemzetközi néprajzi nemzetiségtudató konferencia, A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (esélyek, lehetőségek, kihívások), Bkészsaba, 2001. október 2-4-én / Mojca Medvešek.

3.20 Druga dela

Predstavitev raziskave Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela - Interethnische Beziehungen und ethnische Identität in der Gemeinde Bad Eisenkappel - Vellach : Volkshschule Eisenkappel/Ljudska šola Železna Kapla, 30. 5. 2001 / Vodji projekta: Albina Nečak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Železna Kapla, 2001

4.01 Urednik

MEDVEŠEK, Mojca (član uredniškega odbora 1994-)

Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

RENATA MEJAK

1.02 Pregledni znanstveni članek

Medčasovna analiza čezmejnih stikov prebivalcev Monoštra s sosednjo Slovenijo
/ Renata Mejak. - Tabele.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 150-163.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru :
zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001 / odgovorna
nosilka Albina Nečak Lük ; [sodelavci Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács,
Mojca Medvešek, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Sonja Novak
Lukanovič]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - 7 str. + bibli-
ografija. - (Raziskovalne naloge ; 139)

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria,
Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina
Nečak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak
Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nečak Lük, Mojca
Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2001. - (Raziskovalni projekt: Etnična identite-
ta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ;
135)

3.20 Druga dela

**Predstavitev raziskave Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna
Kapla - Bela - Interethnische Beziehungen und ethnische Identität in der
Gemeinde Bad Eisenkappel - Vellach :** Volksschule Eisenkappel/Ljudska šola
Železna Kapla, 30. 5. 2001 / Vodji projekta: Albina Nečak Lük in Vladimir
Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács,
Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Železna Kapla, 2001

KATALIN MUNDA HIRNÖK

1.02 Pregledni znanstveni članek

Ime Slovencev na Madžarskem nekoč in danes - A magyarországi szlovének neve egykor és ma / Katalin Munda Hirnök.

V: Etnologija Slovencev na Madžarskem. - Let. 3, št. 3 (2001), str. 60-76.

Množični mediji na narodno mešanih območjih : (primer Lendava, Monošter, občina Železna Kapla Bela) / Katalin Munda Hirnök. - Tabele.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 130-149.

1.04 Strokovni članek

Etnološka bibliografija Slovencev na Madžarskem 3. - A magyarországi szlovének néprajzi bibliográfiája 3. : (1976-1983) / Katalin Munda Hirnök.

V: Etnologija Slovencev na Madžarskem. - Letn. 3, št. 3 (2001), str. 137-140.

Porabski Slovenci / Katalin Munda Hirnök.

V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - Str. 417.

Slovenci na Madžarskem : na obisku pri porabskih Slovencih / Katalin Munda Hirnök. - Ilustr.

V: Prešernov koledar. - (2001), Str. [132]-140.

1.05 Poljudni članek

Muzejske zbirke Slovencev v Italiji / Katarina M. Hirnök. - Fotografija.

V: Porabje. - Letn. 11, št. 23 (15. nov. 2001), str. 2.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

A magyarországi (Rába vidéki) szlovének kutatására irányuló törekvések Szlovéniában (Rövid áttekintés) / Munda Hirnök Katalin.

V: Érintkező kultúrák, kisebbségi értékek / felelős szerkesztő Sándor László. - Pécs : MTA Pécsi Akadémiai Bizottság, 2001. - Str. 161-167.

1.18 Sestavek v enciklopediji

Zveza Slovencev na Madžarskem / K. M. H.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 265-266.

1.25 Drugi članki ali sestavki

VII. mednarodna etnološka konferenca o raziskovanju narodnostnih manjšin / Munda Hirnök Katalin.

V: Porabje. - Letn. 11, št. 21 (2001), str. 2.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001 / odgovorna nosilka Albina Nečak Lük ; [sodelavci Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Sonja Novak Lukanovič]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - 7 str. + bibliografija. - (Raziskovalne naloge ; 139)

Slovenci v Porabju po letu 1989 : vpliv tranzicije na Madžarskem na položaj ter narodno in kulturno identiteto Slovencev : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001 / odgovorna nosilka: Munda Hirnök Katalin. - Ljubljana : INV, 2001. - 14 + bibliografija. - (Raziskovalne naloge ; 140)

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nečak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nečak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2001. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 135)

3.11 Radijski in TV prispevki

Pogovor o položaju Slovencev v Porabju, o medetničnih odnosih med Slovenci, Madžari in Romi : Radio Monošter, 15. september 2001 / Katalin Munda Hirnök ; [pogovor je vodil] Francek Mukič.

Pogovor o vsebini letošnjih raziskovalnih projektov na INV : oddaja Sotočja, Radio Slovenija, 16. julij 2001 / Katalin Munda Hirnök.

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Mass media in the ethnically mixed regions (the cases of Lendava and Monošter) : VII. nemzetközi néprajzi nemzetiségtudató konferencia, A nemzetiségi kultúrák az ezredfordulón (esélyek, lehetőségek, kihívások), Békéscsaba, 2001. október 2-4-én / Katalin Munda Hirnök.

3.20 Druga dela

Predstavitev raziskave Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela = Interethnische Beziehungen und ethnische Identität in der Gemeinde Bad Eisenkappel - Vellach : Volksschule Eisenkappel/Ljudska šola Železna Kapla, 30. 5. 2001 / Vodji projekta: Albina Nečak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Železna Kapla, 2001

4.01 Urednik

MUNDA-Hirnök, Katalin (član uredniškega odbora 2000-)

Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

ALBINA NEČAK LÜK

1.01 Izvirni znanstveni članek

European plurilingualism from a national language perspective / Albina Nečak Lük. - Tabele.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 6-25.

1.02 Pregledni znanstveni članek

Izobraževanje za dvojezičnost na narodno mešanih območjih v Sloveniji / Albina Nečak Lük. - Tabele, diagrami.

V: Volksgruppen im elektronischen Zeitalter / Volksgruppenkongress 1997, Millstatt am See / Volksgruppenkongress 1998, Spittal an der Drau / Volksgruppenkongress 1999, Bad Eisenkappel. - Klagenfurt : Land Kärnten, 2001. - (Kärnten-Dokumentation ; Bd. 16 ; 17 ; 18). - (2001), str. 144-161.

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

Razmerja med jezikovnimi skupnostmi in stališča do jezika : dejavnik učinkovitosti jezikovnega pouka / Albina Nečak Lük.

V: Slovenščina v šoli. - Letn. 6, št. 1-2 (2001), str. 8-10.

Etnije Prekmurja v preteklosti in danes / Albina Nečak Lük.

V: Šiftarjev zbornik / Borut Holcman, Franci Ramšak, urednika. - V Mariboru : Pravna fakulteta ; Petanjci : Ustanova dr. Šiftarjeva fundacija, 2001. - (2001), str. 191-201.

Življenje na narodno mešanih območjih v Sloveniji : prispevek za okroglo mizo Slovenščina v Evropi, Evropa v slovenščini / Albina Nečak Lük.

V: Zbornik predavanj / 37. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 25. 6.-14. 7. 2001. - Ljubljana : Center za slovenščino kot drugi/tuji jezik pri Oddelku za slovanske jezike in književnosti Filozofske fakultete, 2001. - Str. 271-277.

1.10 Objavljeni razširjeni povzetek predavanja na znanstveni konferenci

Language policy and language teaching in Slovenia / Albina Nečak-Lük.

V: Die Rolle der Nachbar- und Minderheitensprachen in einem mehrsprachigen Europa / Juliane Besters-Dilger... [et al.] eds. - Wien : [s.n.], 2001. - Loč. pag.

1.12 Objavljeni povzetek predavanja na znanstveni konferenci

Universelle Wissenschaftssprache aus der Perspektive der Nationalsprache - Global language of science from a national language perspective - Une langue scientifique mondiale du point de vue d'une langue nationale / Albina Nečak-Lük.

V: Die Kosten der Mehrsprachigkeit - Globalisierung und sprachliche Vielfalt. - Wien : Österreichische Akademie der Wissenschaft, 2001. - Str. 33-34.

1.22 Objavljeni intervju

Potrebno je slišati pravo melodijo : dvojezično šolstvo v Prekmurju : ob Zakonu o posebnih pravicah italijanske in madžarske narodne skupnosti na področju vzgoje in izobraževanja / Albina Nečak Lük ; Breda Senčar.

V: Šolski razgledi. - Letn. 52, št. 12 (2001), str. 3.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001 / odgovorna nosilka Albina Nečak Lük ; [sodelavci Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnők, Sonja Novak Lukanovič]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - 7 str. + bibliografija. - (Raziskovalne naloge ; 139)

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nečak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnők, Albina Nečak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2001. - (Raziskovalni projekt: Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 135)

3.11 Radijski in TV prispevki

Predstavitev knjige Medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru II : oddaja Zgodbe o knjigah, TV Slovenija, 13. maj 2001 / Albina Nečak-Lük ; [pogovor je vodil] Jadran Sterle.

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Razmerja med jezikovnimi skupnostmi in stališča do jezika - dejavnik učinkovitosti jezikovnega pouka : Evropsko leto jezikov 2001, uvodna konferenca, 24. 1. 2001, Portorož / Albina Nečak Lük. - 2001

3.20 Druga dela

Predstavitev petih novih publikacij INV : tiskovna konferenca - Zemljepisni muzej, Ljubljana, 10. aprila 2001 / Marija Jurič-Pahor, Albina Nečak-Lük, Sonja Novak-Lukanovič, Vera Klopčič. - 2001. - Ljubljana

Predstavitev raziskave Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela - Interethnische Beziehungen und ethnische Identität in der Gemeinde Bad Eisenkappel - Vellach : Volksschule Eisenkappel/Ljudska šola Železna Kapla, 30. 5. 2001 / Vodji projekta: Albina Nečak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Železna Kapla, 2001

4.01 Urednik

NEČAK-LÜK, Albina (član uredniškega odbora 1992-)

Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

4.02 Mentor

Jezikovni položaj šolstva na Tržaškem : seminarska diplomska naloga / Tanja Tušar ; mentor Albina Nečak Lük. - Ljubljana : [T. Tušar], 2001. - 42 f., [1] f. pril.

Sociolingvistični položaj slovenske manjšine v Beneški Sloveniji : B-diplomska naloga / Nataša Špolad ; mentor Albina Nečak Lük. - Kobarid : [N. Špolad], 2001. - 75 f.

4.56 Diskutant

BORDERS old and new: towards a theoretical and applicative framework : ESF/SCSS Exploratory workshop : European Science Foundation, ESF Exploratory workshops unit : vodenje zadnjega dne konference, Ankaran, 16. - 18. septembra 2001 / Albina Nečak Lük.

Evropsko leto jezikov : okrogla miza v počastitev evropskega leta jezikov, Kulturni center Lojzeta Bratuža, Gorica, 4. - 6. oktobra 2001.

SONJA NOVAK LUKANOVIČ

1.06 Objavljeno vabljeno predavanje na znanstveni konferenci

The role of education in the formation of ethnic identity / Sonja Novak Lukanovič.

V: Redefining cultural identities: the multicultural contexts of the Central European and Mediterranean regions / edited by Nada Švab-Đokić. - Zagreb : Institute for international relations : Royaumont Process, 2001. - (Culturelink joint publication series ; No. 3). - Str. 151-169.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Etnična identiteta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001 / odgovorna nosilka Albina Nečak Lük ; [sodelavci Boris Jesih, Vera Klopčič, Attila Kovács, Mojca Medvešek, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Sonja Novak Lukanovič]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - 7 str. + bibliografija. - (Raziskovalne naloge ; 139)

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Medetnični odnosi in narodna identiteta v slovenski Istri : (Koper/Capodistria, Piran/Pirano, Izola/Isola) : sumarni pregled rezultatov / Nosilka projekta: Albina Nečak-Lük ; sodelavci: Boris Jesih, Vera Klopčič, Miran Komac, Sonja Novak Lukanovič, Renata Mejak, Katarina Munda Hirnök, Albina Nečak Lük, Mojca Medvešek...[et al.]. - Ljubljana : INV, 2001. - (Raziskovalni projekt: Etnična identite-

ta in medetnični odnosi v slovenskem etničnem prostoru) (Raziskovalne naloge ; 135)

3.20 Druga dela

Predstavitev petih novih publikacij INV : tiskovna konferenca - Zemljepisni muzej, Ljubljana, 10. aprila 2001 / Marija Jurič-Pahor, Albina Nečak-Lük, Sonja Novak-Lukanovič, Vera Klopčič.

Predstavitev raziskave Medetnični odnosi in narodna identiteta v občini Železna Kapla - Bela - Interethnische Beziehungen und ethnische Identität in der Gemeinde Bad Eisenkappel - Vellach : Volksschule Eisenkappel/Ljudska šola Železna Kapla, 30. 5. 2001 / Vodji projekta: Albina Nečak Lük in Vladimir Wakounig ; raziskovalci: Boris Jesih, Katarina Munda-Hirnök, Attila Kovács, Renata Mejak, Sonja Novak Lukanovič, Mojca Medvešek. - Železna Kapla, 2001

JANEZ STERGAR

1.04 Strokovni članek

Koroški Slovenci / Janez Stergar.

V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - Str. 331.

Slovenska prosvetna zveza / Janez Stergar.

V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - Str. 409.

Koroški kulturni dnevi / Janez Stergar.

V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - Str. 410.

Narodni svet koroških Slovencev / Janez Stergar.

V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - Str. 410.

Slovenski znanstveni inštitut / Janez Stergar.

V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - Str. 412.

Koroški Slovenci / Avguštin Malle, Janez Stergar.

V: Ilustrirana zgodovina Slovencev / [urednik Marko Vidic, sourednika Lan Brenk, Martin Ivanič]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 2001. - Str. 413.

1.05 Poljudni članek

Kluba koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru / Janez Stergar.

V: Nedelja. - Letn. 71, št. 17 (29. apr. 2001), str. 4.

Zmajev odred v šestdesetih letih : (proslava 45-letnice ZR 7. 11. 1996) / Janez Stergar.

V: Zmaji. - Št. 2 (november 2001), str. 9-11.

1.06 Objavljeno vabljen predavanje na znanstveni konferenci

Slovenija in koroški Slovenci (1920-1959) : pogled za kulise odra, na katerem igrajo tudi "Miklavževi" iz Bilčovsa / Janez Stergar.

V: Janko Ogris / Avguštin Malle (ur.). - Celovec : Drava, 2001. - Str. 43-86.

1.07 Objavljeno vabljen predavanje na strokovni konferenci

Nastajanje evropske manjšinske zaščite / Janez Stergar.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 164-171.

1.18 Sestavek v enciklopediji

Wieser, Feliks / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 1.

Zamejski Slovenci / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 60-62.

Zerzer, Janko / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 162.

Zveza koroških partizanov / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 256.

Zveza slovenske mladine / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 266-267.

Zveza slovenskih organizacij / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana :

Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 269-271.

Zwitter, Mirt / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 279-280.

Zwitter, Vinko / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 280.

Žaucer, Pavle - Matjaž / J. Ste.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 291.

Zdovc, Pavel / J. Ste., P. W.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 109.

1.22 Objavljeni intervju

Zdrava tekmovalnost? : dva sindikata v kulturi - eden pri ZSSS, drugi pri Svizu / Janez Stergar ; Jelena Gačeša.

V: Delo. - Letn. 43, št. 31 (7. feb. 2001), str. 2.

Hudič se tudi pri plačah skriva v podrobnostih : pogovor s podpredsednikom glavnega odbora Sviza Janezom Stergarjem / Janez Stergar ; [pogovarjala se je] Jelena Gačeša.

V: Delo. - Letn. 43, št. 180 (7. avg. 2001), str. 2.

Inflacija "nizka", v košarici pa je čedalje manj dobrin : z Janezom Stergarjem o inflaciji in življenjskih stroških / Janez Stergar ; [pogovarjala se je] Jelena Gačeša. - Portret: Janez Stergar.

V: Delo. - Letn. 43, št. 189 (18. avg. 2001), str. 2.

Vlada vnovič izigrala socialnega partnerja : plače v javnem sektorju in proračun / Janez Stergar ; [pogovarjala se je] Jelena Gačeša.

V: Delo. - Letn. 43, št. 190 (20. avg. 2001), str. 2.

Avstrijske državne pogodbe ni vljudno omenjati : sporazum, ki vsebuje nespo- razum : za mnoge Avstrijce je ADP danes kot okostnjak v omari / Janez Stergar, Samo Kristen ; [pogovarjala se je] Alenka Auersperger.

V: Svobodna misel. - Letn. 39, št. 10 (25. maj 2001), str. 7/14.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Prepotentni? Ne, prepoteni. / Janez Stergar.

V: Dnevnik. - Letn. 51, št. 47 (19. feb. 2001), str. 13.

Je cesar res v novih oblačilih? : [pripravljanje proračuna brez dogovora s sindikati negospodarskih dejavnosti] : kolumna / Janez Stergar.

V: Gospodarski vestnik. - št. 35 (30. avg. 2001), str. 11.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2000 / odgovorna nosilka Vera Kržišnik Bukić ; [sodelavci Simona Zavratnik Zimic, Irena Šumi, Vera Klopčič, Janez Stergar]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - [13] str. loč. pag. - (Raziskovalne naloge ; 142)

3.11 Radijski in TV prispevki

Kluba koroških Slovencev v Ljubljani in Mariboru : posnetek predavanja v oddaji "Kratki stik" deželnega studia radia ORF Celovec, 9. april 2001 / Janez Stergar ; oddajo je pripravil Jurij Perč.

Pogajanja za spremembo Kolektivne pogodbe za raziskovalno dejavnost : oddaja Za kvartal slovenske znanosti, Slovenski poslovni kanal, 7. junij 2001 / Janez Stergar ; intervju Urši Blejc.

Pogovor o javnih financah : oddaja Aktualno, TV Slovenija, 13. februar 2001 / Janez Stergar ; [pogovor vodila] Vida Petrovčič.

Položaj raziskovalne dejavnosti v Sloveniji : oddaja Za kvartal slovenske znanosti, Slovenski poslovni kanal, 12. april 2001 / Janez Stergar ; intervju Urši Blejc.

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

Slovenski kulturni prostor danes : organizacija znanstvenega posveta, Nova Gorica, 19. oktober 2001 / [organizacijski odbor]: Jože Pirjevec, Slavica Plahuta, Janez Stergar, Vera Klopčič, Nada Vilhar.

3.14 Predavanje na tuji univerzi ali inštitutu

Klub koroških Slovencev (KKS) v Ljubljani : predavanje 3. aprila 2001 v Tinjah v sklopu zgodovinske serije Oddelka za zgodovino vzhodne in jugovzhodne Evrope Univerze v Celovcu in Doma prosvete v Tinjah "Vloga elit pri narodovanju koroških Slovencev" / Janez Stergar. - Tinje, 2001

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

High education and research in Slovenia: a future member of the European Union : referat na seminarju From Sorbonne via Bologna to Prague, Berlin, 15. - 18. marca 2001 / Janez Stergar.

Slovenia as a protectress of the Carinthian Slovenes : referat na 5. avstrijskih dnevih novejšje zgodovine, Celovec, 4. - 6. oktobra 2001 / Janez Stergar.

3.20 Druga dela

Dva sindikata v kulturi : glosa in SVIZ / Janez Stergar. - Besedilni podatki na internetu. - Ljubljana : SVIZ, 2001. - 4 str.

Plače v javnem sektorju / Janez Stergar. - Besedilni podatki na internetu. - Ljubljana : SVIZ, 2001

4.01 Urednik

STERGAR, Janez (urednik 1980-)

Zirka Zgodovinskega časopisa . - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1980-

Zgodovinski časopis - Historical review : glasilo Zveze zgodovinskih društev Slovenije. - Letn. 1, št.1/4 (1947)- . - Ljubljana : Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 1947-

Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik] ; [izdelava zemljevidov in risb Geodetski zavod SR Slovenije, Ljubljana ; izdelava grafikonov Inštitut za geodezijo in fotogrametrijo, Ljubljana]. - 1. natis. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. <1-15>

STERGAR, Janez (član uredniškega odbora 1992-)

Razprave in gradivo : revija za narodnostna vprašanja = Treatises and documents : journal of ethnic studies. - 1990, št. 24 (nov.)- . - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja = Institute for Ethnic Studies, 1990-

IRENA ŠUMI

1.01 Izvirni znanstveni članek

"Mislili smo, da je kaj takšnega možno samo na Marsu": kratka etnografija slovenstva skozi identifikacije evakuirancev Vlade Republike Slovenije in medvojne BiH / Irena Šumi.

V: *Anthropos*. - Št. 1/3 (2001), str. 239-262.

1.05 Poljudni članek

Rasistični ampak / Irena Šumi. - Ilustr.

V: *Mladina*. - Št. 9 (5. mar. 2001), str. 26-27.

1.10 Objavljeni razširjeni povzetek predavanja na znanstveni konferenci

Državne meje v lokalnih dojemanjih družbenega prostora v Kanalski dolini - State borders in local mappings of social space in Val Canale / Irena Šumi.

V: Mednarodna znanstvena konferenca Meje kot ovire in mostovi - primerjava treh obmejnih območij: Slovenija/Italija, Irska/Severna Irska, zahodno Sredozemlje, Koper, 14.-16. september 2001 / [urednik, editor Vesna Gomezel Mikolič. - Koper : Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije = Capodistria : Centro di ricerche scientifiche della Repubblica di Slovenia = Koper : Science and Research Centre of the Republic of Slovenia, 2001. - str. 35-36.

1.17 Poglavje ali samostojni sestavek v strokovni knjigi

The Slovenian "national question": an academic tradition or an ideology? / Irena Šumi.

V: *Vulgata* / [Redaktion Gregor Podnar]. - Berlin : Neuer Berliner Kunstverein ; Ljubljana : Galerija Škuc, 2001. - Str. 1-18.

1.21 Polemika, diskusijski prispevek

Rasistični ampak : pisma / Irena Šumi.

V: *Mladina*. - Št. 19 (14. maj 2001), str. 4.

IRENA ŠUMI

1.01 Izvirni znanstveni članek

“Mislili smo, da je kaj takšnega možno samo na Marsu”: kratka etnografija slovenstva skozi identifikacije evakuirancev Vlade Republike Slovenije in medvojne BiH / Irena Šumi.

V: *Anthropos*. - Št. 1/3 (2001), str. 239-262.

1.05 Poljudni članek

Rasistični ampak / Irena Šumi. - Ilustr.

V: *Mladina*. - Št. 9 (5. mar. 2001), str. 26-27.

1.10 Objavljeni razširjeni povzetek predavanja na znanstveni konferenci

Državne meje v lokalnih dojemanih družbenega prostora v Kanalski dolini - State borders in local mappings of social space in Val Canale / Irena Šumi.

V: Mednarodna znanstvena konferenca Meje kot ovire in mostovi - primerjava treh obmejnih območij: Slovenija/Italija, Irska/Severna Irska, zahodno Sredozemlje, Koper, 14.-16. september 2001 / [urednik, editor Vesna Gomezel Mikolič. - Koper : Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije = Capodistria : Centro di ricerche scientifiche della Repubblica di Slovenia = Koper : Science and Research Centre of the Republic of Slovenia, 2001. - str. 35-36.

1.17 Poglavje ali samostojni sestavek v strokovni knjigi

The Slovenian “national question”: an academic tradition or an ideology? / Irena Šumi.

V: *Vulgata* / [Redaktion Gregor Podnar]. - Berlin : Neuer Berliner Kunstverein ; Ljubljana : Galerija Škuc, 2001. - Str. 1-18.

1.21 Polemika, diskusijski prispevek

Rasistični ampak : pisma / Irena Šumi.

V: *Mladina*. - Št. 19 (14. maj 2001), str. 4.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

K (ljudski) religioznosti kot koroborativnem dejavniku etničnih pripadnosti v Kanalski dolini : letno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta za leto 2000 / Irena Šumi. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - 3 str. + bibliografija [loč. pag.]. - (Raziskovalne naloge ; 133)

Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2000 / odgovorna nosilka Vera Kržišnik Bukič ; [sodelavci Simona Zavratnik Zimic, Irena Šumi, Vera Klopčič, Janez Stergar]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - [13] str. loč. pag. - (Raziskovalne naloge ; 142)

2.13 Elaborat, predštudija, študija

Eksperiment Kanalska dolina : nekateri premisleki o identitetni politiki : ekspertiza / Irena Šumi. - Ljubljana : INV, 2001. - 21 str. + 5 str. pril. - (Ekspertize ; 181)

3.11 Radijski in TV prispevki

Ali smo Slovenci ksenofobi? : oddaja Tednik, TV Slovenija / Irena Šumi. - 2001

Predstavitev knjige Kultura, etničnost, mejnost : oddaja Humanistika, TV Slovenija, 7. februar 2001 / Irena Šumi ; [pogovor vodil] Jadran Sterle.

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

Borders old and new: towards a theoretical and applicative framework : ESF/SCSS exploratory workshop : European science foundation, ESF exploratory workshops unit : organizacija konference Ankaran, 16. - 18. september 2001 / [organizirala] Irena Šumi.

3.14 Predavanje na tuji univerzi ali inštitutu

Borders and boundaries as analytical concepts in anthropology : the case of the Slovenian triple border : Borders - prospects for successor states of former Yugoslavia : a multidisciplinary, graduate student conference on current issues in Southeast Europe, Toronto, march 30 - 31, 2001 / Irena Šumi. - Toronto, 2001

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Jezik in govorna skupnost s stališča antropologi(n)je: primer Kanalske doline : predavanje, v okviru Evropskega leta jezikov, Filozofska fakulteta, oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje, Ljubljana, 8. maj 2001 / Irena Šumi. - Ljubljana, 2001

Kanalska dolina, Italija: k problemu identitetnih politik med Slovenci : predavanje na Znanstvenoraziskovalnem centru Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Ljubljana, 11. januarja 2001 / Irena Šumi. - Ljubljana, 2001

Korpus etnografij 1: lokacije, pojmovna orodjarna, interpretacije, teoretska produkcija. Konstituiranje kulturne in etnične drugačnosti = Ethnographies 1: locations, concepts, interpretations, theoretical production. Constituting cultural and ethnic difference : predavanje na proseminarju Ameriška antropologija na domačem staroselskem terenu : klasično obdobje, 1850-1950 = American anthropology at its native terrain : Classical period, 1850-1950 na ISH, Ljubljana, 20. november 2001 / Irena Šumi. - Ljubljana, 2001

Korpus etnografij 2: "kulture". Inventar skrajnih in bizarnih praks kot pomagalo in kriterij pri določanju in interpretiranju kulturne in etnične razlike = Ethnographies 2: "cultures". Inventories of bizarre practices as a tool in defining the cultural and ethnic difference : predavanje na proseminarju Ameriška antropologija na domačem staroselskem terenu : klasično obdobje, 1850-1950 = American anthropology at its native terrain : Classical period, 1850-1950 na ISH, Ljubljana, 21. november 2001 / Irena Šumi. - Ljubljana, 2001

Odčaranje staroselskih kulturnih univerzumov skozi pragmatizirana gledanja, 1940-1950. Akcijska antropologija kot zadnji veliki projekt ameriške antropologije na staroselskem terenu = Disenchantment in scientific perspective on native cultural universes, 1940s and 1950s. Action anthropology as the last great anthropological project on the native terrain : predavanje na proseminarju Ameriška antropologija na domačem staroselskem terenu : klasično obdobje, 1850-1950 = American anthropology at its native terrain : Classical period, 1850-1950 na ISH, Ljubljana, 27. november 2001 / Irena Šumi. - Ljubljana, 2001

Pokolonialno stališče do ameriških staroselcev v ameriški antropologiji : vsebine, implikacije, paralele, ekstenzije = Post-colonial anthropology and the Natives: contents, implications, parallels, extensions : predavanje na proseminarju Ameriška antropologija na domačem staroselskem terenu : klasično obdobje 1850-1950 = American anthropology at its Native terrain : Classical period 1850-1950 na ISH, Ljubljana, 28. november 2001 / Irena Šumi. - Ljubljana, 2001

Posredništvo v odnosih kulture in etnične razlike: ali je možno? : predavanje in javna diskusija na ISH, Ljubljana, 26. 4. 2001 / Irena Šumi. - Ljubljana, 2001

Presentations of the base hypotheses as put forward in the application : predavanje na konferenci Borders old and new: towards a theoretical and applicative

framework, ESF/SCSS exploratory workshop, European science foundation, ESF exploratory workshops unit, Ankaran, 16. - 18. september 2001 / Irena Šumi. - Ankaran, 2001

Uvod: obdobja in ljudje v ameriški antropologiji, 1860-1950 - Introduction: periods and people in American anthropology, 1860-1950 : predavanje na proseminarju Ameriška antropologija na domačem staroselskem terenu : klasično obdobje, 1850-1950 = American anthropology at its native terrain : Classical period, 1850-1950 na ISH, Ljubljana, 19. november 2001 / Irena Šumi. - Ljubljana, 2001

4.36 Oseba, ki intervjuja

Pogovor s prof. dr. Rastkom Močnikom : okrogla miza v okviru sej znanstvenega sveta na INV, Ljubljana, 22. februarja 2001 / Rastko Močnik ; Irena Šumi.

Pogovor z dr. Avguštinom Mallejem : okrogla miza v okviru sej znanstvenega sveta na INV, Ljubljana, 18. apr. 2001 / Avgustin Malle ; Irena Šumi.

Pogovor z dr. Lomayumtewom C. Ishii / Lomayumtewo C. Ishii ; Irena Šumi : okrogla miza v okviru sej znanstvenega sveta na INV in sodelovanjem ZRC SAZU, Ljubljana, 15. 6. 2001.

Pogovor z dr. Miranom Hladnikom / Miran Hladnik ; Irena Šumi : okrogla miza v okviru sej znanstvenega sveta na INV, Ljubljana, 15. marca 2001. - Ljubljana, 2001

4.56 Diskutant

Okrogla miza : Mladi forum, ŠKUC, Ljubljana, 7. marca 2001 / Irena Šumi.

NADA VILHAR

1.18 Sestavek v enciklopediji

Zveza slovenskih izseljencev / N. Vi.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), Str. 267.

Zveza slovenskih žena / N. Vi.

V: Enciklopedija Slovenije / [glavni urednik Marjan Javornik]. - Ljubljana : Mladinska knjiga, 1987-<2001>. - Zv. 15 : Wi-Ž (2001), str. 271-272.

1.19 Objavljena recenzija, prikaz knjige, kritika

Nova številka revije Razprave in gradivo : manjšine / Nada Vilhar.

V: Primorski dnevnik. - Letn. 57, št. 72 (25. mar. 2001), str. 24.

1.25 Drugi članki ali sestavki

Živeti z mejo : znanstveni posvet SAZU o pomenu preučevanja narodnih manjšin / Nada Vilhar.

V: Svobodna misel. - Letn. 39, št. 7 (13. apr. 2001), str. 14.

Inštitut za narodnostna vprašanja v Ljubljani (lani je praznoval 75 let) je izdal novo številko publikacije Razprave in gradivo 36-37 / Nada Vilhar.

V: Šolski razgledi. - Letn. 52, št. 7 (7. apr. 2001), str. 10.

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

Delavnica za usposabljanje delavcev lokalnih zavodov za zaposlovanje. Zaposlitvene možnosti pripadnikov romske skupnosti : Svet Evrope. Regionalni projekt za Jugovzhodno Evropo za povečanje možnosti za zaposlovanje Romov : Delavnica I - Slovenija, Novo mesto, 3. - 5. oktober 2001 / [organizirali] Vera Klopčič, Simon Tonelli, Frane Smerdu, Nada Vilhar.

Slovenski kulturni prostor danes : organizacija znanstvenega posveta, Nova Gorica, 19. oktober 2001 / [organizacijski odbor]: Jože Pirjevec, Slavica Plahuta, Janez Stergar, Vera Klopčič, Nada Vilhar.

Znanstveni posvet o pomenu preučevanja narodnih manjšin : organizacija znanstvenega posveta, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana, 4. aprila 2001 / [organizirali] Anton Vratuša, Ciril Zlobec, Vera Klopčič, Nada Vilhar.

4.99 Drugo

Slovensko-avstrijski odnosi. Podpis sporazuma med vlado Republike Slovenije in vlado Republike Avstrije o sodelovanju v kulturi, izobraževanju in znanosti : dokumentacijsko gradivo - članki iz avstrijskih periodičnih publikacij / izbor na SZI v Celovcu, uredila Nada Vilhar. - Ljubljana : INV, 2001. - loč. pag. [11] f. - (Dokumentacijsko gradivo ; 9)

ALESSANDRO VOLK

1.04 Strokovni članek

La lotta di liberazione - Narodno osvobodilni boj / Sandi Volk.

V: Monumento ai caduti nella guerra di liberazione di Servola, S. Anna e Coloncovez / [redazione, uredil Sandi Volk. - Trst : Občina = Trieste : Comune, 2001. - Str. 11-28.

Elenco dei caduti - Seznam padlih / a cura di = uredil Sandi Volk.

V: Monumento ai caduti nella guerra di liberazione di Servola, S. Anna e Coloncovez / [redazione, uredil Sandi Volk. - Trst : Občina = Trieste : Comune, 2001. - Str. 39-46.

1.22 Objavljeni intervju

"Z njimi so počeli grde stvari" / Sandi Volk ; [pogovor je vodil] Robert Škrlič. - Portret.

V: Sobota. - Leto 5, št. 16 (21. apr. 2001), str. 19.

2.08 Doktorska disertacija

Naselitev istrskih beguncev (esulov) v Tržaški pokrajini, 1945-1966 : doktorska disertacija / Alessandro (Sandi) Volk ; mentor Dušan Nečak. - Ljubljana : [s.n.], 2001. - 364 f. - (Doktorske disertacije ; 53)

4.01 Urednik

Monumento ai caduti nella guerra di liberazione di Servola, S. Anna e Coloncovez - Spomenik padlim v NOB iz Škednja, od Sv. Ane in s Kolonkovca /

[redazione, uredil Sandi Volk ; fotografije Sez. storica della Biblioteca nazionale slovena - Trieste, fotografije Odsek za zgodovino Narodne in študijske knjižnice v Trstu, Mario Magajna]. - 1a ristampa = 1. ponatis. - Trst : Občina = Trieste : Comune, 2001. - 47 str.

Monumento ai caduti nella guerra di liberazione di Servola, S. Anna e Coloncovez - Spomenik padlim v NOB iz Škednja, Sv. Ane [i. e. od Sv. Ane] in Kolonkovca [i. e. s Kolonkovca] / [redazione, uredil Sandi Volk ; fotografije Sez. storica della Biblioteca nazionale slovena - Trieste, fotografije Odsek za zgodovino Narodne in študijske knjižnice v Trstu, Mario Magajna]. - Trst : Občina = Trieste : Comune, 2001. - 46 str.

4.08 Avtor dodatnega besedila

Trieste: memorie diverse in una città di frontiera : idee e materiali per percorsi didattici sulla storia del Novecento nella Scuola secondaria / a cura di Angela Dogliotti Marasso ; [traduzione di Nadja Filipčič]. - [1a ed.]. - Torino : Istituto per l'Ambiente e l'Educazione Scholé Futuro, [2001]. - 76 str.

MARKO ZAJC

Rodil sem se 15. 10. 1975 v Ljubljani. Osnovno šolo sem obiskoval v letih 1982 - 1990 in sicer prva štiri leta v podružnični šoli na Muljavi in druga štiri v Osnovni šoli Ivančna gorica. Po končani osnovni šoli sem se 1990 vpisal na gimnazijo v Ivančni gorici, ki sem jo 1994 končal z odlično opravljenim zaključnim izpitom. Istega leta sem pričel študij zgodovine in sociologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V zadnjem letu študija sem se ukvarjal z novinarskim delom na Radiu študent, kjer sem bil od novembra 1999 avtor tedenske oddaje o zgodovini vsakdanjega življenja z naslovom »Kocine zgodovine«. Diplomiral sem avgusta 2000, ko sem se tudi prijavil na podiplomski študij na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani. Februarja 2001 pa sem začel z delom mladega raziskovalca na Inštitutu za narodnostna vprašanja.

1.05 Poljudni članek

Kocine zgodovine. Alkohol in politika / Marko Zajc.

V: Zofa. - Letn. 5, št. 23 (nov. 2001), str. 9.

Kocine zgodovine. Sodomija in ekshibicionizem[1] naših pradedov / Marko Zajc.

V: Zofa. - Letn. 5, št. 24 (dec. 2001), str. 13.

SIMONA ZAVRATNIK ZIMIC

1.04 Strokovni članek

Nevarnost prihaja z juga : kriza nacionalne identitete kot nova moralna panika / Simona Zavrtnik Zimic.

V: Mladina. - št. 5 (5. feb. 2001), str. 26.

1.12 Objavljeni povzetek predavanja na znanstveni konferenci

Slovenska južna meja kot schengenska meja / Simona Zavratnik Zimic.

V: Sociološki vidiki novih tehnologij / Slovensko sociološko srečanje, Portorož, 25. do 27. oktober 2001 (GH Emona, Bernardin). - Ljubljana : Slovensko sociološko društvo, 2001.

1.16 Poglavlje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Perspektiva konstruiranja schengenske "e-meje" : Slovenija / Simona Zavratnik Zimic.

V: Evropski vratarji / uredil Aldo Milohnič. - Ljubljana : Mirovni inštitut, 2002. - Str. 67-81. (Zbirka Politike)

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Slovenci v prostoru nekdanje Jugoslavije izven Slovenije : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2000 / odgovorna nosilka Vera Kržišnik Bukić ; [sodelavci Simona Zavratnik Zimic, Irena Šumi, Vera Klopčič, Janez Stergar]. - Ljubljana : Inštitut za narodnostna vprašanja, 2001. - [13] str. loč. pag. - (Raziskovalne naloge ; 142)

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Migracije - globalizacija - meje : predavanje: skupina Rekos (Reševanje konfliktov v skupnosti), 10. 11. 2001, Mirovni inštitut, Ljubljana / Simona Zavratnik Zimic.

Slovenska južna meja kot schengenska meja : sociološki vidiki novih tehnologij, Slovensko sociološko srečanje, Portorož, 25. - 27. oktober 2001, Okrogla miza 5: Demokracija, človekove pravice in nove tehnologije / Simona Zavratnik Zimic.

MITJA ŽAGAR

1.01 Izvirni znanstveni članek

Kako bi lahko razklenili začaran krog? (2) : posredovanje, mediacija ter usposabljanje za preprečevanje in razširjanje etničnih konfliktov / Mitja Žagar. - Tabele.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 68-93.

1.04 Strokovni članek

Zakonu (LXII. iz leta 2001) o Madžarih, ki živijo v sosednjih državah na rob : kratek komentar / Mitja Žagar.

V: Razprave in gradivo. - Št. 38/39 (2001), str. 413-417.

1.06 Objavljeno vabljen predavanje na znanstveni konferenci

Ethnic relations in Slovenia: the protection and rights of national minorities / Mitja Žagar.

V: Glasba in manjšine / uredili, edited by Svanibor Pettan, Adelaida Reyes, Maša Komavec. - Ljubljana : Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001. - Str. 81-93.

1.10 Objavljeni razširjeni povzetek predavanja na znanstveni konferenci

The possible use of theoretical models for the management and resolution of conflict(s) for the regulation and management of ethnic relations and protection of rights of ethnic and religious minorities in Southeastern Europe: potential roles of churches and religions and church and religious leaders and activists - Uporabnost teoretičnih modelov za upravljanje in razreševanje konfliktov za urejanje in upravljanje etničnih odnosov in za varstvo pravic narodnih, etničnih, jezikovnih in verskih manjšin v Jugovzhodni Evropi: možna vloga cerkva in religij ter cerkvenih in verskih voditeljev in aktivistov : Bled, 23. - 25. februar 2001 / Mitja Žagar.

V: The third international conference "Democracy, human rights and the protection of persons belonging to ethnic and religious minorities in South - Eastern Europe". - [s.l.] : ISCOMET, 2001. - Str. 106-108.

1.16 Poglavje ali samostojni sestavek v znanstveni knjigi

Civic education and education for citizenship: continuous education for democracy in multicultural societies / Mitja Žagar.

V: Liberal democracy, citizenship & education / edited by Oto Luthar, Keith A. McLeod and Mitja Žagar. - Oakville (Ontario) ; Niagara Falls (NY) : Mosaic Press, 2001. - Str. 283-299.

The republic of Slovenia and the European Union: the transition, constitutional an political system and the protection of national minorities in Slovenia and the criteria for the UE membership / Mitja Žagar.

V: Los países de la antigua Europa del este y Eapana ante la ampliación de la Unión Europea / Ricardo M. Matín de la Guardia, Guillermo Á. Pérez Sánchez (eds.). - Valladolid : Instituto de estudios europeos, 2001. - Str. 233-259.

Ethnic relations, nationalism, and minority nationalism in South-Eastern Europe / Mitja Žagar.

V: Minority nationalism and the changing international order / edited by Michael Keating and John McGarry. - New York : Oxford University Press, 2001. - Str. 325-341.

1.20 Predgovor, spremna beseda

Introduction / Oto Luthar, Keith A. McLeod and Mitja Žagar.

V: Liberal democracy, citizenship & education / edited by Oto Luthar, Keith A. McLeod and Mitja Žagar. - Oakville (Ontario) ; Niagara Falls (NY) : Mosaic Press, 2001. - Str. 3-7.

2.11 Poročilo o znanstvenoraziskovalni nalogi

Etnična dimenzija integracijskih procesov v pluralnih družbah ter upravljanje in razreševanje konfliktov : zaključno poročilo o rezultatih raziskovalnega projekta v letu 2001 / Odgovorni nosilec: Mitja Žagar. - Ljubljana : INV, 2001. - 21, [17] str. pril. - (Raziskovalne naloge ; 137)

3.11 Radijski in TV prispevki

Prebežniki in azilanti v Sloveniji : oddaja Aktualno, TV Slovenija, 5. februar 2001 / Mitja Žagar ; [pogovor vodila] Tanja Starič.

3.13 Organiziranje znanstvenih in strokovnih sestankov

Državljanstvo in državljanska vzgoja - Citizenship and civic education ; Vzgoja za demokratično državljanstvo = Education for democratic citizenship : [četrta mednarodna konferenca, Koper, 5.-6. dec. 2001] / [organizirala Oto Luthar, Mitja Žagar].

On divided societies: Globalization and citizenship : mednarodni podiplomski tečaj, Dubrovnik, 17-25 April, 2001 / kodirektorji Heribert Adam, Otto Feinstein, Silva Mežnarič, Kogilo Moodley, Mitja Žagar.

3.15 Prispevek na konferenci, brez natisa

Citizenship and ethnic diversity : referat na podiplomskem tečaju On divided societies - Globalization and citizenship, 17-25 April 2001, Dubrovnik / Mitja Žagar.

Prevention, management and/or resolution of ethnic conflict : referat na podiplomskem tečaju On divided societies - Globalization and citizenship, 17-25 April 2001, Dubrovnik / Mitja Žagar.

4.01 Urednik

ŽAGAR, Mitja (član uredniškega odbora 1998-)

Raziskovalec : strokovna revija o raziskovalni in inovacijski politiki = Researcher : journal for research and innovation policy in Slovenija. - Let. 1, št. 1 (1971)- . - Ljubljana : Ministrstvo za znanost in tehnologijo Republike Slovenije, 1971-

Liberal democracy, citizenship and education

Liberal democracy, citizenship & education / edited by Oto Luthar, Keith A. McLeod and Mitja Žagar. - Oakville (Ontario) ; Niagara Falls (NY) : Mosaic Press, 2001. - 299 str.

4.02 Mentor

Primerjava nekaterih vidikov ustavne zaščite manjšin v državah članicah Sveta Evrope : manjšinsko varstvo v Svetu Evrope in ustavna ureditev manjšinskega varstva v državah članicah Sveta Evrope : magistrsko delo / Romana Bešter. - Ljubljana : [R. Bešter], 2001. - 166 f.

Človekove pravice in svoboščine v državah v tranziciji : Slovenija in Madžarska : diplomsko delo / Irena Ferkulj ; mentor Mitja Žagar. - Ljubljana : [I. Ferkulj], 2001. - 87 f.

Listina Sveta Evrope o regionalnih ali manjšinskih jezikih : diplomatska naloga / Janko Jerman ; mentor Mitja Žagar. - Ljubljana : [J. Jerman], 2001. - 114 f. + 21 f. pril.

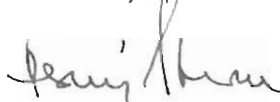
SKUPNA IZJAVA EVANAGELIČANSKIH CERKVA IZ
AVSTRIJE IN SLOVENIJE TER OSREDNJIH
ORGANIZACIJ KOROŠKIH SLOVENCEV OB
DNEVU SREČANJA (GLOBASNICA, 4.12.2002)

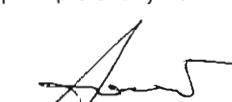
Ob dnevu srečanja, dne 4. decembra 2002, dajejo

mag. Herwig STURM, evangeličanski škof Avstrije,
mag. Geza ERNIŠA, evangeličanski škof Slovenije,
mag. Manfred SAUER, superintendent za Koroško in Vzhodno Tirolsko,
Bernard SADOVNIK, predsednik Narodnega sveta koroških Slovencev in
dr. Marjan STURM, predsednik Zveze slovenskih organizacij, naslednjo

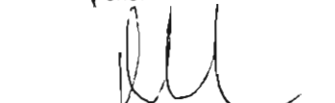
SKUPNO TISKOVNO IZJAVO :

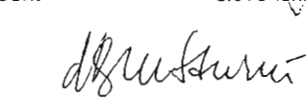
1.
Hvaležni smo za zgodovinsko nastalo kulturno raznolikost Koroške, ki se posebej izraža v dvojezičnosti na Koroškem. To vidimo kot izziv in možnost, da se drug od drugega učimo in se med sabo obogatimo.
2.
Ko vemo za globoke rane, ki so jih ljudje v naši deželi v teku zgodovine utrpeli, si prizadevamo za mirno in konstruktivno sožitje narodnih skupnosti in konfesij.
3.
S prevodom biblije po Primožu Trubarju, ki predstavlja začetek slovenskega knjižnega jezika, se evangeličanski kristjani čutijo na poseben način povezane s Slovenci. Kot verska manjšina so enako sensibilni in budni, če gre za zaščito in za dnevno uveljavljanje pravic manjšine.
4.
Želimo ojačiti in poglobiti stike z našimi sosedi, da odpravimo predsodke in bojazni in da odpremo perspektive na mnogih življenjskih področjih.
5.
Že obstoječo živahno gospodarsko izmenjavo med Koroško in Slovenijo želimo obogatiti z medsebojnimi obiski in skupnimi prireditvami. Tako znotraj Koroške kakor tudi med sosedi hočemo konstruktivno prispevati k zraščanju regij in skupne Evrope in s tem dajati pozitivne znake za pristop Slovenije k Evropski uniji.

Mag. Herwig Sturm
škof

Mag. Manfred Sauer
superintendent

Mag. Geza Erniša
slovenski škof

Bernard Sadovnik
Narodni svet koroških Slovencev

Dr. Marjan Sturm
Zveza slovenskih organizacij

GEMEINSAME PRESSEERKLÄRUNG

des Evang. Bischofs von Österreich: Mag. Herwig STURM
des Evang. Bischofs von Slowenien: Mag. Geza ERNIŠA
sowie dem Superintendenten von Kärnten/Osttirol: Mag. Manfred SAUER
und des Obmanns des Rates der Kärntner Slowenen: Bernhard SADOVNIK
sowie des Obmanns des Zentralverbandes slowenischer Organisationen Dr. Marjan STURM

anlässlich des Tages der Begegnung am 4. Dezember 2002

1.

Wir sind dankbar für die historisch gewachsene kulturelle Vielfalt in Kärnten, die besonders in der Zweisprachigkeit in Kärnten zum Ausdruck kommt. Wir sehen sie als Herausforderung und Chance, voneinander zu lernen und einander zu bereichern.

2.

Im Wissen um die tiefen Verletzungen, die im Laufe der Geschichte Menschen in unserem Land erlitten haben, bemühen wir uns um ein friedliches und konstruktives Miteinander der Volksgruppen und Konfessionen.

3.

Durch die Bibelübersetzung von Primus Trubar, mit der die Slowenische Schriftsprache begründet wurde, fühlen sich Evangelische Christen in besonderer Weise mit den Slowenen verbunden. Als religiöse Minderheit teilen sie die Sensibilität und Wachsamkeit, wenn es darum geht, die Rechte der Minderheit zu schützen und in der täglichen Praxis zu bewähren.

4.

Wir wollen den Kontakt zu unseren Nachbarn verstärken und intensivieren um Vorurteile und Ängste abzubauen und neue Perspektiven in vielen Bereichen des Lebens zu eröffnen.

5.

Wir wollen den bereits bestehenden regen wirtschaftlichen Austausch zwischen Kärnten und Slowenien durch gegenseitige Besuche und gemeinsame Veranstaltungen bereichern und sowohl innerhalb Kärntens wie auch unter den Nachbarn konstruktive Beiträge für das Zusammenwachsen der Regionen und des gemeinsamen Europa leisten und damit positive Zeichen für den Beitritt Sloweniens zur EU setzen.

Mag. Herwig Sturm
Bischof

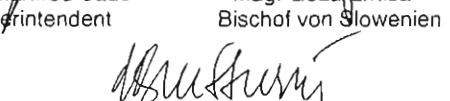
Mag. Manfred Sauer
Superintendent

Mag. Geza Erniša
Bischof von Slowenien

Bernhard Sadovnik
Rat der Kärntner Slowenen

Dr. Marjan Sturm
Zentralverband slowenischer Organisationen

IN MEMORIAM JANKO JERI (1927 - 2002)

*Besede slovesa direktorja Inštituta za
narodnostna vprašanja dr. Mitje Žagarja*

Kljub temu, da je smrt sestavni in nujni del vsakega življenja, nam je družinskim članom, prijateljem, kolegom, sodelavcem in znancem vedno hudo, ko se zberemo ob grobu na koncu življenjske poti ob slovesu. Besede gredo takrat le težko iz naših grl, naše misli pa so polne spominov.

Sam se najbolj spomnim svojih pogovorov z dr. Jerijem o pripravi njegove obsežne in bogate bibliografije ob njegovi 70 letnici, ki smo jo z nekaj zamude leta 1999 oz. v začetku leta 2000 objavili v Razpravah in gradivu - znanstveni reviji Inštituta za narodnostna vprašanja, s katrim je bil neločljivo povezan.

Življenje dr. Janka Jerija je bilo polno, rdeča nit njegovega dela pa sta bila občutek in boj za pravičnost in za pravice manjšin. Mladega gimnazijca so nemške okupacijske oblasti že junija 1941 pregnale na Hrvaško in s šestnajstimi leti je leta 1943 odšel v partizane. Še med vojno se je začel ukvarjati s časnikarstvom, v prvem desetletju po vojni pa bil zunanjepolitični komentator in urednik pri Radiu Ljubljana in Ljudski pravici. Hkrati je študiral in leta 1950 diplomiral na pravni fakulteti v Ljubljani, kjer je leta 1958 tudi uspešno zagovarjal doktorsko tezo o tržaškem vprašanju. Vsebinsko razširjeno disertacijo je objavil leta 1961 v knjigi »Tržaško vprašanje po drugi svetovni vojni: Tri faze diplomatskega boja,« ki je bila prva monografija o diplomatski zgodovini po drugi svetovni vojni v Sloveniji in takratni Jugoslaviji, veliko pozornosti pa je bila deležna tudi v tuji strokovni javnosti. Knjiga dr. Janka Jerija še vedno velja za eno temeljnih del o tržaškem vprašanju. Prav tržaško vprašanje je bilo poleg odnosov z Italijo osrednja tema njegovega znanstvenega in strokovnega dela - zlasti še v času njegovega službovanja na Inštitutu za narodnostna vprašanja. Na inštitutu se je kot znanstveni sodelavec zaposlil leta 1958 in bil od leta 1959 predstojnik raziskovalne skupine za proučevanje Slovencev ob zahodni meji. Leta 1965 je postal višji znanstveni sodelavec, leta 1972 pa je postal raziskovalni svetnik. Na Univerzi v Ljubljani je bil leta 1976 izvoljen za znanstvenega svetnika. Leta 1975 je postal tudi

ravnatelj Inštituta za narodnostna vprašanja in je njegovo delo vodil naslednja štiri leta. Za svoj prispevek pri proučevanju narodnostnega vprašanja ter pri delu in razvoju inštituta je dobil posebno inštitutsko priznanje leta 1995, ko je Inštitut za narodnostna vprašanja proslavljal svojo sedemdesetletnico.

Ko spremljamo dr. Jerija na njegovi zadnji poti in mu izrekamo besede v slovo, pa se ob boleči izgubi hkrati zavedamo, da je bilo njegovo obsežno in bogato znanstveno delo pomemben prispevek k razvoju Inštituta za narodnostna vprašanja in etničnih študij v Sloveniji ter da bo ostalo tudi pomemben spomenik njegovemu življenju.

Vrhnika, 3.10. 2002

NOTES FOR CONTRIBUTING AUTHORS

Treatises and Documents, The Journal of Ethnic Studies (Razprave in gradivo, RIG) welcomes the submission of articles, other materials and documents on ethnic and minority studies – more specifically on ethnicity, racial and ethnic relations, ethnic identity, nationalism, xenophobia, protection of (ethnic, national) minorities, migration, multiculturalism and related subjects. Manuscripts should be sent to:

Razprave in gradivo / Treatises and Documents
Institute for Ethnic Studies
Erjavčeva 26
SI-1000 Ljubljana, SLOVENIA

Manuscripts are normally received with the understanding that their contents are original, unpublished material and are not being submitted for publication elsewhere.

Manuscripts are reviewed. Manuscripts are referred to specialist readers for anonymous comment before a decision is made on publication.

MANUSCRIPTS AND FORMAT

Authors are requested to submit three double-spaced, typed copies of manuscripts. Each page of manuscripts, including tables, schemes, figures, maps, references and notes, should be numbered with margins on all four sides of at least 2 cm. Tables, schemes, figures and maps should be printed separately from the text, each on a separate sheet of paper. Places where they belong to in the text must be marked. Title, author name(s) and a brief biographical note on each author should be typed on a separate page. Full contact details for the author(s) should be supplied. An electronic version of the manuscript should be sent by e-mail, or by posting a 3,5" diskette (preferably in IBM format). Authors must indicate which format and wordprocessor (computer program) are used. Tables, schemes, figures and maps should be saved in separate files and not embedded in the text.

The preferred length for articles is between 5,000 and 12,000 words. Other contributions (Research reports and papers, Review articles, Interviews) should not exceed 4,000 words and book reviews should not exceed 1,500 words. All contributions must be typed double-spaced. The RIG reserves the right to allow the said limits to be exceeded, depending on the nature of the contribution.

Authors are requested to attach an ABSTRACT (10-20 lines, up to 200 words) in English, stating precisely the topic under consideration, the method of argument using in addressing the topic, and the conclusion reached. Abstracts are not required for Debates and Book Reviews.

A manuscript not presented in accordance with these guidelines will not undergo the reviewing process. It will be returned to the author for appropriate modifications.

NOTES AND REFERENCES

A limited number of explanatory and bibliographic endnotes are permitted. Notes should be indicated serially within the paper. Endnotes should not be used for citations.

Manuscripts should follow the conventional guidelines of the style of footnotes, endnotes and citations. It is recommended that authors use the following method in the text: (Author year: page). References to more than one publication by the same author in the same year should be distinguished alphabetically by a, b, c etc. Where there are no named authors, the name of the appropriate body or the title of the referred material should be placed in parentheses instead.

The alphabetical listing of all References should be placed at the end of the text. Only works referred to in the text should be listed and conversely, all references given in the text must appear in the listing. The full names of all authors (initials only for the possible middle name) should be used in the listing.

The style of references is as follows:

- for books:

Author's family name, name (year) Title of the book, Location: Publisher.

- for chapters and/or articles in books:

Author's family name, name (year) "Title of the chapter/article" - in Editor's family name, name (ed/eds) Title of the book, Location: Publisher: pages from – to.

- for articles in journals and newspapers:

Author's family name, name (year) "Title of the article" - in Journal / Newspaper, Vol., No. : pages from – to.

PROOFS AND CORRECTIONS

The RIG reserves the right to edit or otherwise alter contributions, but authors will receive proofs for approval before the publication whenever this right is exercised substantially.

Every author of a manuscript accepted for publication will receive page proofs for correction. The deadline to return them to the Editor will be indicated. Extensive changes will be charged to the author and will probably result in the article being delayed to a later issue.

AUTHOR ISSUES

Authors receive two complementary copies of the issue in which their contribution appears and 25 offprints of their article.

COPYRIGHT

It is a condition of publication that authors vest copyright in their articles, including summaries and abstracts, in the Institute for Ethnic Studies. Authors may use the article elsewhere *after* publication without prior permission from the Institute, provided that acknowledgement is given to the RIG as the original source of publication and that Institute for Ethnic Studies is notified so that our records show that its use is properly authorized.

Seznam avtorjev:

1. Mag. Romana Bešter, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
romana.bester@guest.arnes.si
2. Bojan Brezigar, Primorski dnevnik, Trst, Italija
direktor@primorski.it
3. Sara Brezigar, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
sara.brezigar@guest.arnes.si
4. Prof. dr. Peter Gstettner, Univerza Celovec, Avstrija
peter.gstettner@uni-klu.ac.at
5. Attila Kovács
attila.kovacs@guest.arnes.si
6. Sonja Kurinčič Mikuž, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
sonja.kurincic@inv.si
7. Marinka Lazić, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
marinka.lazic@guest.arnes.si
8. Sonja Novak Lukanovič, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
sonja.novak@guest.arnes.si
9. Dr. Mirjam Polzer Srienz, Univerza Innsbruck, Avstrija
mirjam.polzer-srienz@uibk.ac.at
10. Izr. prof. dr. Mitja Žagar, Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana
mitja.zagar@guest.arnes.si

List of Authors

1. Romana Bešter, M.A., Institute for Ethnic Studies, Ljubljana
romana.bester@guest.arnes.si
2. Bojan Brezigar, Primorski dnevnik Trieste, Italy
direktor@primorski.it
3. Sara Brezigar, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana
sara.brezigar@guest.arnes.si
4. Prof. dr. Peter Gstettner, University of Klagenfurt, Austria
peter.gstettner@uni-klu.ac.at
5. Attila Kovács, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana
attila.kovacs@guest.arnes.si
6. Sonja Kurinčič Mikuž, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana
sonja.kurincic@inv.si
7. Marinka Lazić, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana
marinka.lazic@guest.arnes.si
8. Sonja Novak Lukanovič, Institute for Ethnic Studies, Ljubljana
sonja.novak@guest.arnes.si
9. Dr. Mirjam Polzer Srienz, University of Innsbruck, Austria
mirjam.polzer-srienz@uibk.ac.at
10. Ass. Prof. Mitja Žagar, Ph.D., Institute for Ethnic Studies, Ljubljana
mitja.zagar@guest.arnes.si